

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS
VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA

LIJANA BIRŠKYTĖ-KLIMIENĖ

**ŠV. ONOS KULTAS IR ATVAIZDAI
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS
KATALIKŲ BAŽNYČIOSE**

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, menotyra (03 H)

Vilnius, 2016

Disertacija rengta 2010–2015 metais Lietuvos kultūros tyrimų institute

Mokslinė vadovė:

Dr. DALIA VASILIŪNIENĖ, Lietuvos kultūros tyrimų institutas,
humanitariniai mokslai, menotyra, 03 H

TURINYS

ĮVADAS / 8

I. ŠV. ONOS KULTAS IR IKONOGRAFIJA EUROPOJE IKI XIX A. / 20

I.1. Šv. Onos kulto sklaidos ypatumai / 20

I.2. Šv. Onos ikonografinių tipų apžvalga / 26

II. ŠV. ONOS KULTAS LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE. IŠTAKOS IR PLĖTRA / 38

II.1. Pirmosios Šv. Onos titulo bažnyčios ir kultą skleidusios vienuolijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. – XVI a. I p. / 38

II.2. Pamaldumo plitimas potridentinėje Lietuvoje / 50

III. ŠV. ONOS ATVAIZDAI LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS KATALIKŲ BAŽNYČIOSE / 73

III.1. Šv. Onos atvaizdai Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų bažnyčiose: šaltinių duomenys / 73

III.2. Pagrindiniai šv. Onos atvaizdų ikonografiniai tipai / 80

1. Šv. *Ona, pati trečioji* / 81

2. Šv. *Onos šeima* ir jos ikonografinės atmainos / 110

3. Šv. Ona Švč. Mergelės Marijos vaikystės ir jaunystės scenose / 115

A) Švč. *Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo* įvaizdžiai:

Susitikimas prie Aukso vartų,

Arbor Virginis,

Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji vaikystėje

su šv. Ona ir šv. Joakimu / 116

B) Švč. *Mergelės Marijos gimimas* ir *Jos įvesdinimas į šventyklą* / 125

C) Švč. *Mergelės Marijos auklėjimas* / 129

D) Švč. *Mergelės Marijos ir šv. Juozapo sužadėtuvių* / 134

4. Pavieniai šv. Onos atvaizdai / 136

IŠVADOS / 138

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS / 141

SANTRUMPOS / 150

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS / 151

DISERTACIJOS PRIEDAI / 166

LENTELĖS:

1. Šv. Onos brolių steigimas Vilniaus vyskupijoje XVII–XVIII a. / 166
2. Šv. Onos brolių steigimas Žemaičių vyskupijoje XVII–XVIII a. / 170

ILIUSTRACIJOS / 172

PADEKA

Nuoširdžiai dėkoju savo mokslinei vadovei dr. Daliai Vasiliūnienei už kantrybę, moralinį palaikymą bei už tai, kad per šešerius tyrimo metus neleido paklysti mokslo bruzgynuose.

Už altruistišką dalijimąsi sukaupomis žiniomis dėkoju draugei dr. Gabijai Surdokaitei-Vitieni, kolegėms Kultūros paveldo centre Svetlanai Poligienei, dr. Astai Giniūnienei ir Marijai Kuodienei. Už sunkiai įskaitomų, sudėtingų šaltinių vertimus iš lotynų, lenkų kalbų ir konsultacijų nuoširdžiai dėkoju dr. Liudui Jovaišai. Už vertingas pastabas ir nuorodas esu dėkinga menotyrininkėms dr. Regimantai Stankevičienei, dr. Aleksandrai Aleksandravičiūtei, dr. Skirmantei Smilingytei-Žeimienei, dr. Laimai Šinkūnaitei, dr. Aušrai Vasiliauskienei ir dr. Liepai Griciūtei-Šverebienei.

Ačiū Lietuvos nacionaliniam, M. K. Čiurlionio dailės, Lietuvos dailės, Bažnytinio paveldo, Kretingos, Žemaičių „Alkos“ ir kitų Lietuvos muziejų darbuotojams, leidusiems susipažinti su fonduose saugoma medžiaga. Tai pat dėkoju fotografams Aloyzui Petrašiūnui, Kęstučiui Stoškui, Arūnui Baltėnui ir Klaudijui Driskiui už profesionalias meno kūrinių nuotraukas.

Už meilę ir palaikymą dėkoju savo šeimai ir tėveliams.

IVADAS

Disertacijos problema ir aktualumas

Paskutiniiais dešimtmečiais Lietuvos istoriografijoje greta pamaldumo Išganytojui ir Švč. Mergelei Marijai studijų stiprėja susidomėjimas šventųjų kultu¹. Šventųjų gerbimo reiškiny, įtraukiantis visus gyventojų sluoksnius, turi galias tradicijas katalikiškoje visuomenėje, todėl jo tyrinėjimas įgalina pažinti gyventojų mentaliteto, religingumo kaitą skirtingais laikotarpiais. Tenka pripažinti, kad palyginti neseniai pradėti moksliniai tyrimai šia linkme tebėra aktualūs – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvasinio gyvenimo, krikščioniškos kultūros ištirtumas ir pažinimas yra nepakankamas. Todėl vienos reikšmingiausių, ženklausių šventųjų gerbimo reiškinių srities – šv. Onos, Švč. Mergelės Marijos motinos, kultas LDK buvo pasirinktas šios disertacijos pagrindiniu tyrimo objektu.

Disertacijas akiratyje yra šios aktualios problemos: nėra žinoma, kokie veiksniai lėmė šv. Onos kulto atsiradimą, jo plėtrą ir pobūdį LDK; Lietuvos istoriografijoje nėra aptarta, kokie yra jo tipiniai ir specifiniai bruožai kitų katalikiškų Europos šalių kontekste; iki šiol neatskleista, kuo šv. Onos kultas LDK išsiskyrė iš kitų šventųjų kulto, kokia jo kaitos dinamika skirtingais amžiais. Bažnytinis menas dėl jam priskiriamos didaktinės funkcijos, t. y. gebėjimo suvokėjui įsimenamai perteikti religinius, moralinius vertybinius vaizdinius, filosofines ir mokslines žinias², yra svarbus vizualinis šaltinis šv. Onos kulto tyrimams. Atvaizduose slypinčios ideologinės prasmės atskleidimas, papildytas rašytiniuose ir spausdintiniuose šaltiniuose užfiksuotais istoriniais duomenimis, leistų išsiaiškinti pamaldumo šv. Onai bruožus Lietuvoje, galbūt padėtų atskleisti nežinomus LDK krikščioniškos kultūros, meno ir dvasinio gyvenimo aspektus, pasitarnautų kitų šventųjų kulto ir raiškos dailėje tyrimams.

Tyrimo objektas

Disertacijos tyrimo objektai yra šv. Onos kultas LDK katalikybėje ir jo vizualinė išraiška – šv. Onos atvaizdai, jų įvairovė bažnytinėje dailėje ir katalikiškoje aplinkoje.

Kadangi pamaldumas šv. Onai LDK yra beveik netyrinėtas, apsiribojama jo pagrindinių istorinių bruožų atskleidimu ir dinamika skirtingais amžiais: nustatomos kultą skleidusios bažnytinės

¹ Pirmasis mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas šventųjų kultų istorijos tyrimams išleistas 2005 m.: *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005. Daugiausia dėmesio mūsų šalies istoriografijoje skirta šv. Kazimierui, jo atvaizdai susilaukė atskiros mokslinės monografijos lietuvių ir lenkų kalbomis: Sigita Maslauskaitė, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010. Sigita Maslauskaitė-Mažylienė, *Dzieje wizerunku św. Kazimierza od XVI do XVIII wieku. Między ikonografiją a tekstem*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013. D. Baronas išleido istorinę studiją, skirtą Vilniaus pranciškonų kultui atskleisti: Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010. ir kt.

² Norbertas Schneideris, Menas ir visuomenė: socialinis istorinis požiūris, *Meno istorijos įvadas*, sud. Hans Belting, Heinrich Dilly, Wolfgang Kemp, Willibald Sauerländer, Martin Warnke, Vilnius: Alma littera, 2002, p. 306–307.

institucijos, organizacijos, aptariamoms labiausiai paplitusios pamaldumo formos, analizuojami šv. Onos ikonografiniai tipai Lietuvos bažnyčių tapyboje ir skulptūroje. Pavieniais atvejais, kai siekiama išsiaiškinti specifinius šv. Onos kulto bruožus, parodyti šv. Onos atvaizdų ikonografinių variantų įvairovę LDK ar norint atverti šv. Onos atvaizduose glūdinčias prasmes, analizuojami pavyzdžiai, nepriklausantys bažnytinės dailės sričiai. Nuosekliau nenagrinėjamos smulkesnės, kartais kitų mokslo disciplinų specifinių žinių ir skirtingų metodologinių priėgų reikalaujančios šventosios kulto sritys. Pavyzdžiui, tik fragmentiškai aptariami šv. Onos pamaldumo aspektai LDK pamoksluose, gausiai leistuose Šv. Onos brolių leidiniuose, netiriamos patrocinių ir Onos vardo populiarumas LDK XVII–XVIII a. Šie ir kiti galimi šv. Onos kulto studijų pjūviai paliekami ateities tyrimams.

Kaip rodo pastarųjų dešimtmečių dailėtyros ir meno filosofijos tyrimai, LDK kultiniai atvaizdai tikintiesiems buvo svarbūs pirmiausia dėl per juos patiriamos stebuklingos galios ir dieviškos malonės³, tai sąlygojo sakralinės dailės kanoniškumą bei kartotinumą (XVII–XIX a. kartota keliolika tų pačių ikonografinių tipų) deja, meniškumo kriterijus amžininkams buvo mažai svarbus⁴. Todėl disertacijoje aptariant gerbiamus šv. Onos atvaizdus siekiama išsiaiškinti ryšius tarp kultinių atvaizdų, juos gerbusių tikinčiųjų ir istorinio konteksto, Davido Freedbergo įvardijamus „atsako“ sąvoka⁵, gilinamasi į ikonografiją, atskleidžiančią kūrinių siužetą ir prasmę, bet vengiama išsamesnių kūrinių formos ar meninės kokybės vertinimų.

Atvaizdams klasifikuoti ir juose glūdinčioms prasmėms aptikti pasitelkiami ikonografiniai bei ikonologiniai metodai, todėl atvaizdai atrinkti remiantis tipiškumo ir unikalumo kriterijais. Tipiškumo kriterijai – pirmiausia apibrėžiami ir išskiriami pagrindiniai ikonografiniai tipai ir atskiros vaizdavimo atmainos ar grupės. Unikalumo kriterijus – analizuojami retesnės ikonografijos kūriniai, atvaizdai su tekstais (ant jų esančiais įrašais), paradoksaliais motyvais ar rečiau regimais atributais, simboliais, nes jų prasmės išaiškinimas suteiktų žinių apie vietinio kulto specifiką. Religinė Lietuvos liaudies dailė, dažniausia datuojama XIX–XX a. ir nepatenkanti į apibrėžtas chronologines ribas, nebus tyrinėjimo objektu, ji bus analizuojama tik kurio nors šv. Onos ikonografinio tipo, atmainos tęstinumo liaudies dailėje aspektu.

Kai kurių disertacijoje minimų išlikusių paveikslų ikonografija ir atribucija liko plačiau neaptartos dėl ribotų apžiūros galimybių (pvz. paveikslas būna įstatytas bažnyčioje viršutiniame altoriaus tarpsnyje, ar yra apdengtas aptaisu).

³ Šiuos tolygiai meno ir istorijos sritims priskiriamus reiškinius, kuriuos lėmė per vaizdą su sakralizuojamu asmeniu užtikrinamo ryšio poreikis, A. Sverdiolas perfrazuodamas I. Vaišvilaitės terminą „ikonografijos sakralizacija“ pavadino „sacrum ikonografizacija“. Arūnas Sverdiolas, LDK dailė: keli metodologiniai klausimai, *Pirmavaizdis ir kartotė. Vaizdinių transformacijos tyrimai*, sud. Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, Acta Academiae Artium Vilnensis, 35, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 16.

⁴ Regimanta Stankevičienė, Kai kurie Lietuvos XVII–XIX a. religinės dailės sąlyčio su Europos krikščioniškąja kultūra aspektai, *Europos dailė. Lietuviškieji variantai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1994. 140–141. Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.

⁵ David Freedberg, *The Power of Images. Studies in the History and Theory of Response*, Chicago: University of Chicago Press, 1991, p. xxi.

Tyrimo objekto chronologinis ir geografinis apibrėžtumas

Disertacijos geografinės ribos – beveik visoje LDK teritorijoje išsidėsčiusios Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos. Po Liublino unijos (1569 m.) didžioji Lucko vyskupijos teritorijos dalis atiteko Lenkijai, todėl ji, kaip ir epizodiškai veikusi Smolensko vyskupija, į tyrimo lauką nėra įtrauktos.

Šv. Onos kultas tiriamas nuo jo sąlyginės pradžios – krikščionybės įvedimo LDK 1387 m. iki paskutiniu LDK padalijimu pasibaigusio valstybingumo praradimo XVIII a. pabaigoje (1795 m.). Pamaldumas šv. Onai XIX a. nenagrinėjamas dėl tuo metu buvusios LDK teritorijoje įvykusių ženklų politinių, religinių, socialinių, kultūrinių pokyčių. Lietuvos Katalikų Bažnyčia turėjo persiorientuoti ir išlikti priespaudos ir persekiojimo sąlygomis, tad ir šventųjų gerbimo reiškinių laukė iki tol nepatirti iššūkiai. Natūralią religinio gyvenimo raidą deformavo politinės aplinkybės, todėl, skirtingai nei LDK laikotarpiu, šv. Onos kultui XIX a. iširti prireiktų kitų metodologinių priėgų.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo tikslas – remiantis rašytiniais, spausdintais bei vaizduojamaisiais šaltiniais siekiama atskleisti šv. Onos kulto raidos ypatumus LDK, išsiaiškinti katalikiškuosius šv. Onos vaizdavimo ir pamaldumo santykių aspektus LDK religinėje kultūroje. Disertacijos tikslui pasiekti pasirinkti šie uždaviniai:

1. Iširti šv. Onos kulto LDK apraiškas, jo sklaidos ir kaitos ypatumus, tipinius ir specifinius bruožus kitų Europos šalių kontekste.
2. Nustatyti kultą skleidusias bažnytines institucijas, organizacijas, aptarti labiausiai paplitusias pamaldumo formas.
3. Aptarti šv. Onos relikvijų paplitimo LDK ypatumus.
4. Iširti šv. Onos atvaizdų ikonografiją, susisteminti šv. Onos atvaizdus pagal ikonografinius tipus, aptarti jų ikonografinius atributus, simbolius. Įvertinti LDK šv. Onos ikonografijos ypatumus Vakarų Europos dailės kontekste.
5. Nustatyti, ar buvo LDK atvaizdų, apie kuriuos susiformavo išskirtinis, daugiau nei lokalus kultas, apibūdinti tokio kulto apraiškas ir pačius atvaizdus.
6. Apsvarstyti pirmavaizdžio ir kartotės atvaizduose klausimus; surasti šv. Onos atvaizdų prototipus ar galimus pirmavaizdžius.
7. Atrasti ir atributuoti istoriografijoje nežinomus šv. Onos atvaizdus.

Ginamieji disertacijos teiginiai

1. LDK pasižymėjo senomis šv. Onos gerbimo tradicijomis, siekiančiomis ankstyvąją šalies krikščionėjimo laikotarpį.
2. Šv. Ona, pati trečioji buvo labiausiai paplitęs ikonografinis tipas LDK.

Terminija

Šventojo kultas disertacijoje vartojamas sinonimiškai kaip **šventojo gerbimo, pamaldumo šventajam** sąvokos, apibrėžiamas kaip religinių veiksmų visuma (maldos, giesmės, šventojo relikvijų, atvaizdų gerbimas, dalyvavimas brolijų veikloje, votų aukojimas), kuriais siekiama šventojo palankumo, pagalbos bei tarpininkavimo tarp žmonių ir Dievo.

Brolija – tai „bažnytinės valdžios įsteigta ir jai pavaldi religinė dvasininkų ir / ar pasauliečių draugija, turinti savo administraciją, įstatus ir nuosavybę“⁶.

Pirmavaizdis – pirminis, dažniausiai bažnytiniu autoritetu patvirtintas, šventojo asmens atvaizdas, kurio pavyzdžiu remiantis būdavo kuriamos kartotės. **Kartotė** – kūriny, kartojantis pirmavaizdžio kompozicinę-ikonografinę schemą, neretai laisvai ją interpretuojant ir nesistengiant tiksliai perteikti pirmavaizdžio plastikos. **Kopijos** terminas vartojamas moderniaja reikšme, kaip originalo tikslus pakartojimas.

Devociniais atvaizdais, remiantis Erwinu Panofskiu, yra vadinami atvaizdai, skirti asmeniui pamaldumui praktikuoti, pasinerti į kontempliaciją⁷.

Stebuklingas, arba sinonimiškai vartojamas **kultinis atvaizdas** – išskirtinės tikinčiųjų pagarbos nusipelnęs, ypatingu kulto šaltiniu tapęs bažnytinės dailės kūriny. „Materiali regimybė, vizuali sakralaus asmens ar turinio reprezentacija, taip pat patirtas (tikėtinas) stebuklų šaltinis, dėl santykio su žmogumi tapęs, tampantis ir galintis tapti stebuklingas, vadinasi socialiai atviras, dinamiškas kūriny ar reiškiny“⁸. Savo funkcijomis jis netapatus devociniams, naratyviniams ar simbolinio pobūdžio bažnytinės dailės kūriniams.

Tyrimo metodika

Šventųjų kultų studijoms paprastai naudojami daugiakrypčiai tyrinėjimai ir nėra vienintelio metodo, leidžiančio atsakyti į daugelį su konkrečiu šventojo gerbimo tradicija susijusių klausimų. Disertacijoje šv. Onos kultas ir atvaizdai tiriami remiantis skirtingų rūšių istoriniais ir ikonografiniais šaltiniais, kurių analizei reikalingos įvairios metodologinės priemonės: tai šaltinių tyra, istorinis lyginamasis, istorinis rekonstrukcinis, ikonografinis ir ikonologinis metodai.

Atributuojant istoriografijoje nežinomus ar netyrinėtus šv. Onos atvaizdus, ypač tais atvejais, kai stinga juos apibūdinančių rašytinių šaltinių ar nebūna atliktos laboratorinės ekspertizės, taikomas formalusis (meninės formos analizės) metodas. Šiuo metodu siekiama kūrinių datuoti ir įrodyti jo priklausymą tam tikram stiliui, laikotarpiui, mokyklai ar autoriui.

⁶ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 109.

⁷ Erwin Panofsky, *Imago Pietatis. Przyczynek do historii typów przedstawienionych Mąż Boleści i Maria Pośredniczka*, przel. T. Dobrzeniecki, in Erwin Panofsky, *Studia z historii sztuki*, wybór, oprac. i posł. Jan Białostocki, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971, p. 95–121.

⁸ Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis...*, op. cit., p. 11.

Šaltiniai

Išskirtinos šios rašytinių šaltinių grupės, pasitarnavusios šv. Onos pamaldumo LDK tyrimams: Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų bažnyčių ir vienuolynų vizitacijų aktai, inventoriai, Lietuvos vyskupų reliacijos, Šv. Onos brolių rankraštinės ir spausdintos knygos bei pranciškonų observantų vienuolijos dokumentai.

Lietuvoje išlikę rankraštiniai⁹ ir publikuoti¹⁰ XVI–XVIII a. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų bažnyčių ir vienuolynų vizitacijų aktai, inventoriai disertacijai pravertė dėl juose užfiksuotų šv. Onos kulto apraiškų įvairovės. Iš minėtos šaltinių grupės surasta duomenų apie Šv. Onos titulo bažnyčias, altorius, altarijas, brolijas, skirtingų ikonografinių tipų šv. Onos atvaizdus, liturgijoje naudojamus reikmenis su šv. Onos atvaizdais, žinių apie švenčiamas Šv. Onos šventes, atlaidus. Bažnyčių vizitacijų aktuose ir inventoriuose informacija apie pamaldumą šv. Onai dažniausiai pateikiama fragmentiškai ir neišsamiai. Tačiau studijai itin pravertė išimtiniai atvejai, kuriuose detalai buvo pristatyta Šv. Onos brolių veikla, surašytas joms priklausantis inventorių. Pažymėtina, kad išliko itin mažai XVI a. bažnyčių vizitacijų aktų bei inventorių, tad negalima jais remiantis spręsti apie šv. Onos kulto paplitimą LDK šiame amžiuje. Disertantė neturėjo galimybės nuvažiuoti į Baltarusijos archyvus, bibliotekas ir muziejus, todėl iš šio regiono analizuojamas mažesnis rankraštinių ir vizualinių šaltinių kiekis nei iš likusios LDK teritorijos. Papildomos informacijos apie LDK Šv. Onos brolijas ir altarijas ieškota bažnyčių vizitacijose pateiktuose dokumentų sąrašuose, vyskupų reliacijose¹¹ ir Žemaičių vyskupijos archyvo dokumentų registre¹².

Dar vienas labai svarbus šaltinis – rankraštinės Šv. Onos brolių knygos, kuriose, be narių sąrašų ar finansinių ataskaitų, galima rasti surašytus brolijos įstatus, maldas, brolijos susirinkimų metu išrinktos vadovybės sąrašus, kartais pasitaiko įrašų apie įgytą inventorių ir geradarių

⁹ Remtasi Lietuvos valstybės istorijos, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvuose ir Vilniaus universiteto, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekose saugomomis vizitacijomis ir inventoriais.

¹⁰ Tarkvinijus Pekulas. *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, Vilnius: Aidai, 1998. 1563 m. Rokiškio bažnyčios ir klebonijos inventorių, XVI a. Lietuvos inventoriai, *Istorijos archyvas*, t. 1, surinko K. Jablonskis. Kaunas: 1934, p. 675. *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, *Fontes Historiae Lituaniae*, vol. X, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 2011. *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, *Fontes Historiae Lituaniae*, vol. XI, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 2011. *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, Lietuvos istorijos šaltiniai, t. VI, Lietuvos katalikų mokslų akademija, Lietuvos istorijos institutas, sud. Vytautas Jogėla, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 2001. *Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m.*, *Fontes Historiae Lituaniae*, vol. VIII, sud. Sigita Jegelevičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 2009. *Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m.*, *Fontes Historiae Lituaniae*, vol. VII, sud. Romualdas Firkovičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 2008. *Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m.*, Lietuvos istorijos šaltiniai, t. IX, Lietuvos katalikų mokslų akademija, sud. Algirdas Antanas Baliulis, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 2010.

¹¹ *Relationes status diocesum in Magno Ducatu Lituaniae*, ed. Paulius Rabikauskas, t. 1, ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 1, Roma: Academiae Lituanae Catholicae Scientiarum, 1971.

¹² Žemaičių vyskupijos archyvo dokumentų registras, XVIII a. LVIA, f. 696, ap. 2, b. 2. Ši knyga liko neužbaigta, nes į ją įtrauktos ne visos vyskupijos bažnyčios.

aukas. Iš daugybės LDK veikusių brolijų išliko tik Vilniaus¹³, Alsėdžių¹⁴ ir istoriografijoje lig šiol neminėtos Kauno¹⁵ Šv. Onos brolijų knygos. Jos yra puikus šaltinis, leidžiantis rekonstruoti brolijų kasdienybės istoriją. Tyrime jos taip pat buvo naudingos dėl galimybės patikslinti išlikusių šv. Onos atvaizdų atribucijas.

Tarp gausybės Šv. Onos brolijoms skirtų leidinių vienas svarbiausių yra Vilniaus vyskupo Aleksandro Sapiegos rūpesčiu pasirodęs knygos *Bractwo Świętej Anny Samotrzeciej...*¹⁶ 1669 m. leidimas, išspausdintas Vilniaus jėzuitų spaustuvėje. Šis leidinys yra Krokuvoje 1626 m. išleistos knygos pakartojimas¹⁷. Tai pirmoji LDK teritorijoje išleista, Lietuvos istoriografijoje dar neaparta Šv. Onos brolijoms skirta knyga, neabejotinai turėjusi didelės reikšmės populiarinant šalyje šv. Onos kultą. Šiame solidziam 155 puslapių leidinyje buvo publikuotos Šv. Onos brolijoms brolijoms skirtos popiežių bulės, brolijų įstatai, pamaldumo praktikų tvarka, maldos, šv. Onos hagiografija – „gyvenimo“ istorijos.

LDK Šv. Onos brolijų veiklos pėdsakų aptikta įvairaus pobūdžio Vilniaus, Kauno, Tytuvėnų, Kretingos ir kitų bernardinų (pranciškonų observantų) vienuolių rankraštiniam palikime, saugomame Lietuvos ir Lenkijos archyvuose: kronikose¹⁸, misijų dienoraščiuose¹⁹ ir kituose dokumentuose²⁰.

Šv. Onos kulto tyrimų kontekste minėtinas reikšmingas spausdintas šaltinis – į Lietuvos istorikų akiratį dar nepakliuvęs basojo karmelito šv. Ignaco Tomo Akviniečio parašytas keturių

¹³ Trzy Xięgi Bractwa Anny S. od Roku 1580, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472. Wilno, klasztor registra jałmużny pry chodowey do kosciola Konfraterny Anny świętej w Wilnie przy konwencie XX. Bernardynow, VUB RS, F4-35839 (A2503).

¹⁴ Šv. Onos brolijos prie Alsėdžių bažnyčios narių knyga, APBA, Inv. Nr. 45/1775. Alsėdžių Šv. Onos brolijos pajamų-išlaidų knyga 1757–1770 m., APBA, Inv. Nr. 38/1723.

¹⁵ Liber confraternitat' Singularissimae Protectricis ac Patronae Sanctae Annae Nomina Fratrum Sorroninástum Electiones Factas Officiorum Continens, 1762 m., LNM, R-17793.

¹⁶ [Mysław, Jan z Kościana], *Bractwo Świętej Anny Samotrzeciej, to jest ustawy, artykuły, porządki, nauki y nabożeństwa bráctwa / za wolą i wiadomością Jaśnie Wielmożnego Jego Mości xiędza Alexandra ná Mácieiowie Sapiehi, biskupa Wilenskiego, teraz nowo według teyże vchwały przedrukowane*, W Wilnie: w drukarni Societatis Iesu, 1669.

¹⁷ [Jan Mysław], *Bractwo Świętej Anny Samotrzeciej, to jest ustawy, artykuły, porządki, nauki y nabożeństwa bráctwa tego [...] vchwały przedrukowane*, W Krakowie: w drukarni Andr. Piotr. [...], 1626.

¹⁸ *Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae... collecta et conscripta... Anno Domini 1656 per Patrem Fratrem Thomam Digon...* ABK, M-25. *Chronologia erectionis et foundationis conventus et custodiae Vilnensis...* VDKM, S-11105. „Archivu[m] loci...” Kauno bernardinų vienuolyno knyga. 1417–1812 m. Tytuvėnų bernardinų kronika, LVIA, f. 1135, ap. 6, b. 59.

¹⁹ Lietuvos provincijos bernardinų misijų dienoraštis *Diarium Missionum P. P. Ord: Min': S. P. N. Francisci Reg'. Obser'*. Provincia Litvana. 1763 m. ABK, L-16. Už informaciją apie šį dokumentą dėkoju dr. Gabijai Surdokaitei-Vitieni.

²⁰ *Compendium omnium documentorum Conventus Carolstadiensis ad S. Virginem Mariam Anniuntiatam et S. Patrem Franciscum, [...] dispositum Anno Domini 1769*, BJK, rankr. III 6242. Varšuvos Šv. Onos arki-brolijos privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai. 1748 m. birželio 4 d. Pergamentas. KAKA, be signatūros (istoriografijoje anksčiau nebuvo žinoma).

tomų veikalas *Anna Święta z Świętym Joachimem...*²¹. Tai išsami studija apie šv. Onos kulto istoriją visoje Europoje, joje fragmentiškai užsimenama apie XVIII a. I pusės pamaldumą šventajai LDK teritorijoje. Išlikęs vienas nepilnas knygos egzempliorius saugomas Vilniuje, tai rodo, kad šalyje jis turėjo būti žinomas. Remiantis šv. Ignaco Tomo Akviniečio knyga disertacijoje buvo galima įvertinti LDK šv. Onos gerbimo apraiškas XVIII a. Europos kontekste.

Tyrimo lauką reikšmingai praplėtė išlikę arba fotografijose užfiksuoti vizualiniai šaltiniai – paveikslai, skulptūros, grafikos kūriniai, išlikę brolių atributai, įranga (pvz.: altoriai, paveikslai, procesijų altorėliai, brolių patentai, brolių antspaudai). Ikonografinė medžiaga rinkta bažnyčiose, valstybiniuose muziejuose ir archyvuose, taip pat privačiose kolekcijose. Dailės objektai, jų fotografijos ir grafiniai atvaizdai saugomi Lietuvos dailės, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės, Lietuvos nacionaliniame, Šiaulių „Aušros“, Žemaičių „Alkos“, Vilniaus Bažnytinio paveldo ir Kretingos muziejuose ir Lietuvos vyskupijų bažnyčiose. Fotografijų archyvai yra Kauno ir Vilniaus arkivyskupijų kurių, Kultūros paveldo centro, kituose Lietuvos archyvuose ir privačiose kolekcijose.

Darbas su šaltiniais leido identifikuoti ir aptarti šv. Onos kulto LDK apraiškas, nustatyti jas skleidusias bažnytines institucijas ir organizacijas bei ištirti šv. Onos atvaizdų ikonografinių tipų paplitimą LDK teritorijoje.

Literatūra

Šv. Onos kultas Lietuvoje iki šiol nebuvo analizuotas kaip atskiras LDK kultūros reiškinys. Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos mokslininkai savo darbuose yra aptarę tik kai kuriuos šv. Onos gerbimo aspektus LDK.

Didžiausio tyrinėtojų dėmesio susilaukė prie bernardinų vienuolyno veikusios Vilniaus Šv. Onos brolijos istorija, tai liudija nuo XX a. pradžios per visą šimtmetį išleistų publikacijų gausa. Vilniaus brolijos veikla fragmentiškai buvo aptarta pranciškonų istorikų Kamilo Kantako, Viktoro Gidžiūno bernardinų istorijos studijose²² ir Vlado Drėmos, Rūtos Janonienės monografijose apie Vilniaus Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčias²³. Jano Kurczewskio, Juozo Vaišnoros

²¹ Tomasz z Akwinu od św. Ignacego. *Anna Święta z Świętym Joachimem Godnością Wnuka Pána Jezusa Chrystusa Dostojenstwem Corki Nayśw: Maryi Panny, Zyciem własnym, tudzież Łaskami y Cudami, dla nabożnych do siebie Chwalebni. To iest Historia życia y Cudow, Świętych Anny y Joachima, Rodzicow Nayśw: Maryi Panny Matki Boskiej / Przez X. Tomasza z Akwinu od S. Jgnacego Karmelitę Bosego ... z Rożnych Xiąg Wiary Godnych Autorow Zebrany, y z Pozwoleniem Duchowney Zwierzchności do Druka podana.* Warszawa: Drukarnia Jego K. Mći y Rzpltey XX. Scholarum Piarum, 1755.

²² Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 1–2, Lwów, 1933. Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai*, t. 9, Roma, 1982, p. 35–132.

²³ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius: Mokslas, 1991. Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje. Pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010.

ir Jovitos Pivoriūnaitės straipsniuose²⁴ daugiausia nagrinėtas ankstyvasis šios brolijos veiklos laikotarpis.

Liudas Jovaiša, apibendrindamas brolių veiklą LDK, pastebėjo, kad potridentiniu laikotarpiu Šv. Onos brolijos kartu su Rožinio ir Škaplieriaus brolijomis buvo vienos labiausiai paplitusių²⁵. Apie Žemaičių vyskupijos Šv. Onos brolijas kitų brolių kontekste XVII a. II pusėje, remdamasi vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. vizitacijomis, rašė Vaida Kamuntavičienė²⁶. Vienos Žemaičių vyskupijos brolijos – Šv. Onos brolijos veiklą Alsėdžiuose išsamiai pristatė Liepa Gričiūtė²⁷.

Tirdamas LDK bažnyčių patrocinius XV–XVII a. pradžioje, istorikas Mindaugas Paknys padarė išvadą apie šv. Onos kulto aktyvumą XV ir XVI amžiais²⁸. A. Salys, M. Paknys ir L. Jovaiša, tyrinėdami krikšto vardus, yra pateikę įžvalgų, leidžiančių spręsti apie Onos vardo populiarumą visuomenėje XVI–XVII a. I pusėje²⁹. Liaudiškojo šv. Onos įvaizdžio formavimosi prielaidas Žemaičių vyskupystėje nagrinėjo Dalia Ramonienė³⁰. Aukščiau minėtų lietuvių mokslininkų darbai suteikė reikšmingos informacijos šv. Onos kulto tyrimui, atkreipė dėmesį į svarbius kulto raiškos aspektus, o kartu paskatino gilintis į lig šiol neaptartas šv. Onos gerbimo tradicijų apraiškas.

Šv. Onos atvaizdai LDK dailėje niekada nebuvo apibendrinti ar susisteminti, jų visuma niekada nebuvo analizuota platesniame Europos krikščioniškosios kultūros kontekste. Tačiau disertacijai labai pravertė atskirų šv. Onos atvaizdų paminėjimas arba nagrinėjimas kitokio pobūdžio tyrimuose. Pavyzdžiui, dailėtyrininkė Aušra Vasiliauskienė, nors išsamiau šventosios įvaizdžio neanalizavo, pastebėjo, kad keliose naratyvinėse Švč. Mergelės Marijos gyvenimo

²⁴ Jan Kurczewski, Cześć i arcybractwo Św. Anny w djecezji Wileńskiej, *Dwutygodnik djecezjalny wileński*, 1910, Nr. 4, s. 48–50. Juozas Vaišnora, Šv. Onos brolija Lietuvoje, *Aidai*, 1957, Nr. 3, p. 137–138. Jovita Pivoriūnaitė, Vilniaus Šv. Onos brolija ir socialinė jos sudėtis XVI a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 117–126.

²⁵ Liudas Jovaiša, Brolijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 124.

²⁶ Vaida Kamuntavičienė, Žemaičių vyskupijos bažnytinės brolijos ir pamaldumas Švč. Mergelėi Marijai, *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sud. Gabija Surdokaitė, (ser. Religinės kultūros paveldo studijos, t. 3), Vilnius, 2011, p. 31–35.

²⁷ Liepa Gričiūtė, Šv. Onos brolija ir jos veikla, *Alsėdžiai*, sud. Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. Žemaičių praeitis, t. 10), Vilnius, 2002, p. 179–181. Mindaugas Paknys, Alsėdžių bažnyčios iki XVIII a. pabaigos, *Alsėdžiai*, sud. Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. Žemaičių praeitis, t. 10), Vilnius, 2002, p. 70.

²⁸ Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 15–102.

²⁹ Antanas Salys, *Raštai*, t. 2: *Tikriniai vardai*, Roma: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 1983, p. 122–125. Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai..., *op. cit.*, p. 15–102. Liudas Jovaiša, Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 147–184.

³⁰ Dalia Ramonienė, Liaudiškojo šv. Onos įvaizdžio formavimosi prielaidos Žemaičių vyskupystėje, *Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai*, sud. Jolita Liškevičienė, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 60, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 171–179.

scenose paprastai būdavo vaizduojama ir šv. Ona³¹. Lietuvos ir Baltarusijos dailės tyrimuose iki šiol apsiribota pavienių šv. Onos paveikslų arba skulptūrų analize. Didžiausią įdirbį šioje srityje Lietuvoje padarė dailėtyrininkės Marija Matuškaitė ir Dalia Ramonienė, po vieną kitą kūrinių yra nagrinėjusios Regimanta Stankevičienė, Dalia Vasiliūnienė, Aleksandra Aleksandravičiūtė, Irena Vaišvilaitė, Jolita Liškevičienė, Ilona Mažeikienė, Asta Giniūnienė, Dalia Tarandaitė³². Baltarusių dailėtyrininkai Nadežda Vysockaja, Aleksandr Jaraševič šv. Onos ikonografijos kūrinius yra publikavę bendresnio pobūdžio sakralinio meno leidiniuose ir kataloguose³³.

³¹ Naratyvinių Švč. Mergelės Marijos atvaizdų ikonografija XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje: disertacija / Aušra Vasiliauskienė. 2011. Aušra Vasiliauskienė, Švč. Mergelės Marijos gyvenimo istorijos atvaizdų plitimas XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Logos*, 2013, nr. 77, p. 125–137. Aušra Vasiliauskienė, Šiluvos bazilikos „Šventosios Šeimos“ paveikslas, *Meno istorija ir kritika (Art History and Criticism)*, t. 5: *Šiluva Lietuvos kultūroje (Šiluva in Lithuanian Culture)*, sud. Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė-Varnė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, p. 66–77.

³² Jolita Liškevičienė, Švč. Mergelė Marija Nekaltai Pradėtoji, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*, Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 128. Marija Matuškaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Aidai, 2007. Marija Matuškaitė, *Senoji medžio skulptūra ir dekoratyvinė drožyba Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1998. Marija Matuškaitė, *Procesijų altoriai Lietuvoje*, Vilnius: Ardor, 1998. Dalia Ramonienė, *Platelių bažnyčios altorių paveikslai, Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė: Plateliai, Beržoras, Gintališkė, Šateikiai, Žemaičių Kalvarija, Gegrėnai*, sud. Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 35–45. Ilona Mažeikienė, Švč. Mergelės Marijos gimimas, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 228. Dalia Ramonienė, *Maironių (Saudininkų) Švč. Mergelės Marijos bažnyčia, Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 135–145. Dalia Ramonienė, *Geidžių Šv. Onos bažnyčia*, (ser. Lietuvos architektūros ir dailės paminklai), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005. Dalia Ramonienė, *Baroko tapybos pavyzdžiai Alsėdžiu Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčioje, Alsėdžiai*, (ser. *Žemaičių praeitis*, t. 10), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002. 83–88. Dalia Ramonienė, *Sakralinė tapyba. Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004. Regimanta Stankevičienė, *Paveikslas „Šv. Ona (Marijos Auklėjimas)“*, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1: *Balkaičiai–Joniškis*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 357. Irena Vaišvilaitė, *Šventoji šeima, Kultūros barai*, 2, 1990, p. 63–65. Dalia Vasiliūnienė, *Paveikslas „Šv. Ona, pati trečioji“ su aptaisais, Prienų Kristaus Apsireiškimo bažnyčia: architektūra ir sakralinės dailės vertybės*, Vilnius: Savastis, 2002. 42–46. Irena Vaišvilaitė, *Šventoji šeima, Kultūros barai*, 1990, nr. 2, p. 63–65. Asta Giniūnienė, *Dalmontas Stanislovas (dirbo XVIII a. IV ketv.)*, *Kultūros paminklai*, 2013, nr. 17, p. 160–162. Dalia Tarandaitė, *„Šv. Joakimo ir šv. Onos susitikimas prie Aukso vartų“, Marijos įvesdinimas į šventyklą, „Šv. Ona pati trečioji“*, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 85–86, 93, 150.

³³ *Жываніс Барока Беларусі*, sud. Н. Ф. Высоцкая, Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2003. *Жываніс Беларусі XII–XVIII стагоддзя. Фрэска. Абраз. Партрэт.*, sud. Н. Ф. Высоцкая, Т. А. Карповіч, Мінск: Беларусь, 1980. *Музей старажытнабеларускай культуры*, sud. А. А. Ярашэвіч, Мінск: Беларусь, 2004. *Помнікі мастацкай культуры Беларусі*. Мінск: Беларусь, 2012. Н. Ф. Высоцкая, *Скульптура і рэзьба Беларусі XII–XVIII вв.* Каталог, Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 1998.

Europos ir Šiaurės Amerikos mokslininkų šv. Onos kulto ir ikonografijos tyrinėjimų rezultatai disertacijoje buvo labai svarbūs, nes jie leido vertinti LDK šv. Onos gerbimo ir vaizdavimo tradicijas kitų šalių kontekste.

Pirmasis Europoje pasirodęs mokslinis darbas, tiriantis pamaldumą šv. Onai, buvo Georgo Heinricho Goetze daktaro disertacija, parašyta 1702 metais.³⁴ Tai fundamentalus veikalas, kuriame, be kita ko, išdėstytas kritiškas protestantų požiūris į šv. Onos kultą. Vėliau, XIX–XX a. pradžioje, katalikams atstovaujančiose studijose³⁵ stengtasi atremti G. H. Goetze argumentus ir religinių diskusijų metu buvo aptarti klausimai apie šv. Onos kulto atsiradimo laiką Europoje ir jo populiarumo priežastis. Pagrindinės mokslinės studijos apie šv. Onos kultą ir atvaizdus parašytos tyrinėtojų Ernsto Schaumkellio³⁶ ir Paulo Victorio Charlando dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Dabartinės kartos mokslininkai jas kritikuoja dėl nenuosekliai naudojamų tyrimo metodų, subjektyvumo ir klaidingų išvadų, padarytų kartais remiantis per mažu duomenų kiekiu³⁷.

Savo užmojais mokslo pasaulį anuomet nustebino vokiečių pranciškonas dr. Beda Kleinschmidtas, 1930 m. parašęs studiją apie šv. Onos kulto istoriją, jo raišką mene ir liaudies tikėjime³⁸. B. Kleinschmidto knyga iki šiol laikoma standartu pradedant istorines diskusijas apie šv. Oną. Remdamasis vizualiniais ir rašytiniais šaltiniais, B. Kleinschmidtas pirmasis įrodė, kad šv. Onos gerbimo ištakos siekia ankstyvuosius krikščionybės laikus, aptarė įvairias pamaldumo formas, pagrindinius ikonografinius tipus Italijoje, Ispanijoje ir kai kuriose Šiaurės Europos šalyse. Jo studija neįkainojama dėl to, kad aptarė ir parodė iliustracijose po Antrojo pasaulinio karo už Vokietijos ribų nebeišlikusius pastatus, meno kūrinius ir dokumentus, taigi šiais laikais tapo ir vertingu istoriniu šaltiniu.

XX a. 9 dešimtmetį Vokietijoje, Olandijoje ir JAV nauja mokslininkų karta atnaujino šv. Onos pamaldumo tyrimus. Juos labiausiai intrigavo faktas, kad ankstyvaisiais viduramžiais gana nežymus šv. Onos kultas vėlyvaisiais viduramžiais išaugo į vieną stipriausių Šventojoje Romos imperijoje, todėl jų tyrimai apsiribojo palyginti trumpu laikotarpiu 1450–1530 m.

³⁴ George H. Goetze, *De Cultu Annae, Aviae Christi. In Misniam Invecto. Dissertatio Historico-Theologica Qua Plurimum Reverendo Ministerio Ecclesiae Annaemontanae et Circumjectae Dioceseo*, Leipzig: Joh. Christoph Branbenburgeri, 1702.

³⁵ Ernst Schaumkell, *Der Kultus der der hl. Anna am Ausgange des Mittelalters*, Freiburg und Leipzig, 1893. P. V. Charland *Le culte de sainte Anne en Occident, seconde période: De 1400 (environ) à nos jours*, Quebec: Imprimerie Franciscaine Missionnaire, 1921. P. V. Charland *Patronage de Sainte Anne en arts*, 2 vols. Quebec: A.-O. Pruneau, 1923. P. V. Charland, *Les trois légendes de Madame Sainte Anne*, vol. 1: *Légende hagiographique (la vie)*, Quebec: Pruneau & Kirouac, 1898, vol. 2: *Légende historique (le culte)*, *Histoire de la dévotion à Sainte-Anne*, Lévis: Mercier & Cie, 1904, vol. 3: *Légende iconographique (les arts)*, *Madame Sainte Anne et son culte au moyen âge*, 2 vols., Paris: Alphonse Picard & Fils, 1911, 1913. Išsamesnį šio laikmečio literatūros sąrašą pateikia A. Dörfler-Dierken: Angelika Dörfler-Dierken, *Die Verehrung der heiligen Anna in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, p. 23–26.

³⁶ Ernst Schaumkell, *Der Kultus der hl. Anna am Ausgange des Mittelalters*, Freiburg und Leipzig: 1893.

³⁷ Virginia Nixon, *Mary's Mother: Saint Anne in Late Medieval Europe*, University Park: Pennsylvania State University Press, 2004, p. 5. Jennifer Lynn Welsh, *Mother, Matron, Matriarch: Sanctity and Social Change in the Cult of St. Anne, 1450–1750*, Dissertation in the Department of History in the Graduate School of Duke University, 2009, p. 7–9.

³⁸ Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*, Düsseldorf, 1930.

Mokslininkai taikė įvairias metodikas, kurias generavo tarpkultūrinės, tarpdisciplininės ir *gender* studijos, sistemiškai analizavo atvaizdų grupes, tyrė vėlyvųjų viduramžių tekstus, susijusius su kultu. Įvairių požiūrių ir temų spektrą iliustruoja 1990 m. išleistas straipsnių rinkinys *Interpreting Cultural Symbols*³⁹. Werneris Esser, Tonas Brandenburgas studijavo Šv. Šeimos (*Holy Kinship*) ikonografinio tipo atvaizdus ir su tuo susijusius tekstus Nyderlandų ir vokiečių Reino žemėse⁴⁰. Willemien Deeleman-van Tyen sukatalogavo danų, Bernadette Mangold bavarų, o Piotras Maniurka Silezijos šv. *Onos, pačios trečiosios* skulptūras⁴¹. Merike Kurisoo aptarė pamaldumą šv. Onai ir atvaizdus viduramžių Livonijoje⁴². Vėlesniems moksliniams tyrimams itin vertingos Angelikos Dörfler-Dierken parašytos studijos apie pasauliečių Šv. Onos brolijas ir vėlyvųjų viduramžių tekstus, susijusius su šventosios kultu⁴³.

Aukščiau minėtų mokslininkų įdirbį apibendrino Virginia Nixon⁴⁴. Savo monografijoje ji kėlė aktualius klausimus apie šv. Onos gerbimo skirtumus skirtinguose Europos regionuose vėlyvaisiais viduramžiais, analizavo atvaizdų ir tekstų sąsajas, tačiau aptardama šv. *Onos, pačios trečiosios*, ikonografiją apsiribojo vokiškai kalbančių kraštų regionu.

Į su šv. Onos kultu susijusius socialinius reiškinius dėmesį atkreipti paskatino Jennifer Lynn Welsh disertacija – kone vienintelė šv. Onos kulto kaitą potridentiniu laikotarpiu apžvelgianti studija, apimanti 1450–1750 m. laikotarpį vokiškai kalbančiuose kraštuose⁴⁵. Jos nuomone, po Reformacijos išbandymų palaipsniui atsigaavęs šv. Onos kultas XVII–XVIII a. išgyveno dar

³⁹ *Interpreting Cultural Symbols: Saint Anne in Late Medieval Society*, eds. Kathleen Ashley and Pamela Sheingorn, Athens: University of Georgia Press, 1990.

⁴⁰ Werner Esser, *Die Heilige Sippe: Studien zu einem spätmittelalterlichen Bildthema in Deutschland und den Niederlanden*, Ph. D. diss., Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn, 1986. Ton Brandenburg, *Heilig familieleven: Verspreiding en waardering van de Historie van Sint-Anna in de stedelijke cultuur in de Nederlanden en het Rijnland aan het begin van de moderne tijd*. Nijmegen: Sun, 1990. Ton Brandenburg, *Saint Anne: A Holy Grandmother and Her Children, Sanctity and Motherhood: Essays on Holy Mothers in the Middle Ages*, ed. Anneke B. Mulder-Bakker, New York: Garland Publishing, 1995, p. 31–65. Ton Brandenburg, *St. Anne and Her Family: The Veneration of St. Anne in Connection with Concepts of Marriage and the Family in the Early Modern Period, Saints and She-Devils: Images of Women in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, ed. Lène Dresen-Coenders, London: Rubicon Press, 1987, p. 101–27.

⁴¹ Willemien Deeleman-Van Tyen, *Sint Anna-te-Drieen: Een onderzoek naar vorm, inhoud en functioneren van het thema St. Anna-te-Drieen in de nederlandse beeld-houwkunst der late middeleeuwen*, 2 vols. Master's thesis, Free University, Amsterdam, 1990. Bernadette Mangold, *Die Darstellung der heiligen Anna Selbdritt in der gotischen Plastik Niederbayerns, 1380–1540*. Master's thesis, University of Passau, 1990. Piotr Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini: Świąta Anna Samotrzeć w Gotyckiej rzeźbie Śląskiej*, Opole, 1997.

⁴² Merike Kurisoo, *Sancta Anna ora pro nobis. Images and veneration of St. Anne in Medieval Livonia, Acta Historiae Artium Balticae*, t. 2, Vilnius, 2007, p. 18–34.

⁴³ Angelika Dörfler-Dierken, *Die Verehrung der heiligen Anna in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992. Angelika Dörfler-Dierken, *Vorreformatorsche Bruderschaften der hl. Anna*. Heidelberg: Carl Winter Universitäts- verlag, 1992.

⁴⁴ Virginia Nixon, *Mary's Mother: Saint Anne in Late Medieval Europe*, University Park: Pennsylvania State University Press, 2004.

⁴⁵ Jennifer Lynn Welsh, *Mother, Matron, Matriarch: Sanctity and Social Change in the Cult of St. Anne, 1450–1750*, Dissertation in the Department of History in the Graduate School of Duke University, 2009.

wieną pakilimo laikotarpj, nes atitiko naujū laikū religines ir socialines normas, kurios akcentavo patriarchytą namū ūkiuose ir paklusnumą Katalikū bažnyčiai.

Dailės kūrinių ikonografinių tipų ir potipių identifikavimui disertacijai buvo naudingi daugiausia vokiečių, austrų ir prancūzų autorių sudaryti krikščioniškosios ikonografijos žodynai⁴⁶. Austrų mokslininkas Hansas Aurenhammeris išsamiausiai apžvelgė šv. Onos ikonografinius tipus Europoje mums ypač rūpimu potridentiniu laikotarpiu⁴⁷.

Pamaldumas šv. Onai naujaisiais laikais Lenkijoje dar nesusilaukė mokslinės studijos. Iki šiol tirti tik kai kurie ankstyvi šv. Onos kulto aspektai ir gotikinio stiliaus *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizdai. P. Maniurka apžvelgė šv. Onos kulto istoriją, trumpai aptardamas jos gerbimą Silezijoje vėlyvaisiais viduramžiais⁴⁸. Iwona Ramotowska susistemino Lenkijoje išlikusius gotikinius *Šv. Onos, pačios trečiosios* ikonografinio tipo atvaizdus⁴⁹, o Krystyna Kuźmak parašė trumpą enciklopedinį straipsnelį apie šv. Onos kulto apraiškas Lenkijoje⁵⁰. Brolių paplitimą tyrinėjęs Jerzy Flaga, aptiko didelę gyvavusių *Šv. Onos* brolių skaičių XVII–XVIII amžiais⁵¹. Gilesnių mokslinių įžvalgų apie Lenkijos šv. Onos atvaizdus (susijusius su *Švč. Mergelės Marijos* vaikyste ir jaunyste) pateikė mokslininkai Małgorzata Biernacka ir Tomaszas Dziubeckis⁵².

Lenkijos teritorijoje išlikę šv. Onos paveikslai ir skulptūros, nuo 1951 m. publikuojami serijoje *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*⁵³, pravertė disertacijoje nagrinėjamų atvaizdų lyginamajai analizei. Jogailaičių universiteto Dailės istorijos instituto leidžiamoje serijoje *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*⁵⁴

⁴⁶ E. Kirschbaum, *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, vol. 5, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974. Levi d'Ancona, M. *The Iconography of the Immaculate Conception in the Middle Ages and the Early Renaissance*, New York: College Art Association of America, 1957. Louis Reau, *Iconographie de L'Art Chrétien*, t. 3 Paris: Presses Universitaires de France, 1957, p. 90–95. Hannelore Sachs, Ernst Bradstübner, Helga Neumann, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig: Koehler & Amelang, 1980, p. 33–34.

⁴⁷ Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, vol. 1, Wien: Verlag Brüder Hollinek, 1967, p. 139–149.

⁴⁸ Piotr Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini: Święta Anna Samotrzeć w Gotyckiej rzeźbie Śląskiej*, Opole, 1997.

⁴⁹ Iwona Ramotowska, Ikonografia *Św. Anny Samotrzeć* w polskiej sztuce gotyckiej, *Ikonotheca. Prace Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego*, t. 3, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, p. 119–150.

⁵⁰ Krystyna Kuźmak, Anna *św.*, *Encyclopedia Katolicka*, t. 1, Lublin, 1995, p. 624–626.

⁵¹ Jerzy Flaga, Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku, Lublin: KUL, 2004.

⁵² Małgorzata Biernacka, „Niepokalane Poczęcie“, *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 27–93. Tomasz Dziubecki, Dzieciństwo NMP, *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 94–117.

⁵³ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, red. nac. Marcin Zgliński, [Jerzy Z. Łoziński], Barbara Wolff-Łozińska, Jakub Pokora, Maria Kałamajska-Saeed, 1951–2015.

⁵⁴ *MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, tomy 1–3, Kraków 2003, 2006, 2013; część 3: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, tomy 1–4, Kraków 2005, 2008, 2010, 2011; część 4: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, red. Maria

vykdoma rytinių Abiejų Tautų Respublikos žemių sakralinių objektų inventorizacija. Jų leistuose tomuose galima aptikti šv. Onos kulto reiškinių bažnyčiose ir vienuolynuose: brolijų, titulinių altorių, paveikslų, skulptūrų ir altorėlių, neišlikusių, su pamaldumu šv. Onai susijusių artefaktų įvardijimų. LDK bernardinų vienuolynų bažnyčių Šv. Onos brolijos ir tituliniai altoriai epizodiškai paminėti leidinyje *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*⁵⁵.

Aukščiau aptarta užsienio šalių mokslinė literatūra leido aiškiau suvokti šv. Onos kulto susiformavimo ir sklaidos principus, įgalino palyginti pamaldumo plėtros LDK ypatumus su kitose Europos šalyse vykusiais procesais, padėjo įsigilinti į šventosios ikonografijos bruožus, atrasti kai kurių kūrinių analogus, suklasifikuoti šv. Onos atvaizdus LDK, įvertinti dailės kūrinių reikšmę Bažnyčios mokyje ir didaktinę jų funkciją.

Darbo naujumas

Disertacijos naujumą nulemia tai, kad šv. Onos kultas ir jo raiška LDK kultūroje, remiantis vaizdavimo tradicija, lig šiol nebuvo tyrinėti, todėl šio ypač ryškaus katalikiško kulto aptarimas praturtintų LDK dailės istorijos ir krikščioniškos kultūros studijas. Šv. Onos gerbimas ir ikonografija Lietuvoje pirmą kartą nagrinėjami pasitelkiant skirtingas mokslo šakas – menotyra, religijotyra, kultūros istoriją bei archeologiją. Tokiu būdu siekiama kuo įvairiapusiškiau rekonstruoti šv. Onos kulto kaitą ir svyravimą, išsiaiškinti jo populiarumo priežastis ir vietinę specifiką, tiksliau apibrėžti šv. Onos atvaizdų prasmę ir reikšmę. Tarpdisciplininis tyrimas atskleidė šio kulto įtaką visuomenei XV–XVI amžiais, taip pat jo aktyvumą ir pokyčius XVII ir netgi XVIII amžiuje, tad disertacija gali būti pravarti ir platesniems LDK visuomenės raidos tyrimams.

Remiantis europine patirtimi ir atsižvelgiant į Lietuvos paveldo visumą disertacijoje suformuota svarbiausių šv. Onos atvaizdų LDK tipologija, išskirti Lietuvos istoriografijoje lig šiol neapibrėži ikonografiniai tipai: *Šv. Onos Šeimos, Arbor Virginis* ir kt., išsiaiškinti jų paplitimo laipsniai įvairiais laikotarpiais.

Darbe panaudota daug lig šiol į mokslinę apyvartą neįtrauktų istorinių šaltinių, archyvinių duomenų, dailėtyroje nefigūravusių dailės kūrinių, atrasta naujos informacijos apie juos sukūrusius autorius, užsakovus, patikslintos žinomų kūrinių atribucijos, kai kuriais atvejais surasti šv. Onos atvaizdų pirmavaizdžiai ir kartotės. Visa tai praplečia LDK istorijos ir dailės istorijos žinias, be to, tikimasi, kad turės praktinės reikšmės paveldosaugai – atskirų atvaizdų analizė padės juos atributuoti ir patikslinti jų vertinimo kriterijus.

Kałamajska-Saeed, tom 1, Kraków 2012; część 5: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskoliteńskiego*, red. Marcin Zgliński, tom 1, Kraków 2013.

⁵⁵ *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawsky, Kalwaria Zebzydowska, 1985.

Darbo struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, trys dėstymo dalys, išvados, šaltinių, literatūros ir iliustracijų sąrašai, 2 priedai ir iliustracijos. Mokslinis darbas gausiai iliustruojamas nuotraukomis, kurios pristato šv. Onos atvaizdų ir ikonografijos įvairovę LDK ir kitose Europos šalyse.

Pirmoje dalyje „Šv. Onos kultas ir ikonografija Europoje iki XIX a.“ trumpai apžvelgiama šv. Onos kulto istorija ir supažindinama su šv. Onos ikonografinių tipų įvairove Europoje. Ši dalis ypač svarbi siekiant geriau suprasti ir įvertinti šv. Onos kulto sklaidos ir šventosios ikonografijos ypatumus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Antroje dalyje „Šv. Onos kultas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Ištakos ir plėtra“ šv. Onos kulto istorija LDK suskirstyta į du laikotarpius: ankstyvąjį (nuo XIV a. iki Tridento visuotinio bažnytinio susirinkimo) ir potridentinį. Kadangi ankstyvasis laikotarpis pasižymi nedideliu šaltinių kiekiu, šventosios kultui plačiau ir visapusiškiau atskleisti naudojami įvairiakrypčiai tyrimo būdai: aiškinamasi Katalikų Bažnyčios pozicija, krikščioniškų vardų paplitimas ir patrocinių sklaida. Į tyrimą taip pat įtraukiama Šv. Onos atlaidų, švenčių, brolių veiklos apžvalga, analizuojamas vienuolių indėlis į kulto sklaidą. Aptariant potridentinį laikotarpį didelis dėmesys skiriamas Šv. Onos brolių tinklo ir veiklos rekonstrukcijai bei regioninių kulto centrų LDK paieškai. Atskirame poskyryje nagrinėjamas seniausios LDK žinomos šv. Onos skulptūrinės grupės gerbimo atvejis Batakių bažnyčioje.

Trečioje disertacijos dalyje „Šv. Onos atvaizdai LDK katalikų bažnyčiose“ remiantis rašytiniais ir vizualiais šaltiniais tiriama šv. Onos atvaizdų ikonografija.

Ikonografinių tipų apžvalga pradedama nuo reprezentatyviųjų ikonografinių tipų: *Šv. Onos, pačios trečiosios, Šv. Onos Šeimos* ir jos ikonografinių atmainų. Kitokios, daugiausia pasakojamojo pobūdžio kompozicijos, kuriose dažnai vaizduojama šv. Ona, priskirtinos Švč. Mergelės Marijos vaikystę ir jaunystę vaizduojantiems siužetams. Atskirame poskyryje pristatomi atvaizdai, kuriuose šv. Ona buvo vaizduojama viena – iškeliamos jų identifikavimo problemos. Šioje mokslinio darbo dalyje analizuojamos ikonografinės schemas, identifikuojami šv. Onos įvaizdžiui reikšmingi atributai, nustatoma jų galima prasmė. Šv. Onos atvaizdų grupės struktūrinamos, tyrinėjamos laikantis chronologinės sekos, daug dėmesio skiriama pirmavaizdžių ir analogų Europoje paieškai, tikslinama kūrinių atribucija. Plačiau analizuojami pavieniai kūriniai, pasižymintys įdomesne ikonografija, gerai išlikusia originalia tapyba, iki šiol netyrinėti arba atskleidžiantys tam tikrus pagarbos šv. Onai savitumus Lietuvoje.

ŠV. ONOS KULTAS IR IKONOGRAFIJA EUROPOJE IKI XIX A.

I. 1. Šv. Onos kulto sklaidos ypatumai

Šv. Onos kultas krikščionių pasaulyje ir musulmonų kraštuose⁵⁶ turi seną ir ilgą istoriją. Susidomėjimas šv. Ona, Švč. Mergelės Marijos motina, kilusia iš Dovydo giminės, pastebėtas dar pirmaisiais krikščionybės amžiais ir ankstyvaisiais viduramžiais⁵⁷.

Apie Švč. Mergelės Marijos tėvus, šv. Joakimą ir šv. Oną, Biblijoje nėra jokios užuominos, tiktai apokrifuose – Jokūbo protoevangelijoje⁵⁸ ir Pseudo Mato evangelijoje – buvo pasakojama apie jų gyvenimo epizodus bei Švč. Mergelės Marijos vaikystę. Apie 150 m. graikų kalba parašyta Jokūbo Protoevangelija – seniausias šaltinis apie Švč. M. Marijos tėvus Rytų Krikščionių Bažnyčioje buvo laikoma autoritetu, tuo tarpu vakaruose Bažnyčios tėvai šv. Augustinas su šv. Jeronimu jos patikimumu suabejojo, o IV–V a. popiežiai Damazas I, Inocentas I ir Gelazijus I ją atmetė⁵⁹. Vienas iš svaresnių šv. Jeronimo argumentų buvo protoevangelijoje esantis jo nuomone „absurdiškas teiginys“ apie Jėzaus brolius, kurie buvę šv. Juozapo sūnūs iš ankstesnės santuokos. Pagal Vakarų Krikščionių Bažnyčios tradiciją Morkaus (Mk 6, 3) ir Mato (Mt 13, 55–56) evangelijose aip pat minimi Jėzaus broliai interpretuoti kaip jo pusbroliai – Švč. M. Marijos seserų sūnūs, taip išlaikant tikėjimą, kad Švč. M. Marija su šv. Juozapu visą savo gyvenimą išliko skaitūs⁶⁰. Jokūbo protoevangelijos atmetimas Vakarų Krikščionių Bažnyčioje keletui amžių sustabdė šv. Onos kulto plėtrą.

Protoevangelijoje šv. Ona paminėta epizodiškai, tačiau jos vaidmuo istorijoje labai svarbus, nes per jos dukrą Švč. M. Mariją išsipildė Dievo numatytas planas išgelbėti žmoniją. Pasakojime stengtasi atsakyti į krikščionis dominančius klausimus, kada ir kodėl Dievas pasirinko Mariją kaip būsimą Atpirkėjo motiną. Atsakymų ieškota Biblijos istorijose apie tėvus, ilgai negalėjusius susilaukti vaikų: Izaoko (Pr 15–18, 21, 1–8), Samsono (Ts 13), šv. Jono Krikštytojo (Lk 1, 5–25, 57–80) ir ypač Samuelio (1 Sam 1–2). Remdamasis šiais teksta is protoevangelija išaukštino Švč. M. Mariją kaip ypatingą vaiką, Dievo pasirinktą Kristaus įsikūnijimo indu dar prieš jos gimimą. Marija buvo Aukščiausiojo malonė jos dorybingiems, ilgai negalintiems

⁵⁶ Šv. Ona, Marijos motina, kaip itin dvasinga ir išmintinga moteris gerbiama islamo šalyse, tačiau atsizvelgiant į disertacijos temą jos kultas šiame regione nebus aptiriamas, žr. prieiga per internetą: <https://en.wikipedia.org/wiki/Saint_Anne>.

⁵⁷ Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*, Düsseldorf: Druck und Verlag von L. Schwann, 1930, p. 5–12.

⁵⁸ Išliko daugybė jos rankraščių, išverstų į koptų, sirų, armėnų, gruzinų, etiopų, senąją bažnytinę slavų ir arabų kalbas, žr. plačiau apie protoevangelijas: Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction*, *Middle English Legends of Woman Saints*, ed. Sherry L. Reames, Kalamazoo: Medieval Institute Publications, 2003. Prieiga per internetą: <<http://d.lib.rochester.edu/teams/text/reames-middle-english-legends-of-women-saints-introduction>> Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 4–9.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 9. Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction...*, *op. cit.*

⁶⁰ Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction...*, *op. cit.*

susilaukti palikuonių tėvams⁶¹. Daugybėje vėlyvosios antikos ir ankstyvųjų viduramžių knygų, pasakojančių Kristaus gyvenimo istoriją, šv. Ona buvo pristatoma kaip sena, nevaisinga moteris, sulaukusi Dievo palaimos – ypatingo vaiko. Kita svarbi tema, išryškėjusi graikų kalba rašytuose ankstyvuose raštuose susijusi su šv. Onos genealogija, kuri buvo labai reikšminga parodant ją kaip žemišką Atpirkėjo kūno šaltinį⁶².

Susidomėjimo Švč. M. Marijos gimimo istorija ir Jėzaus vaikyste vakaruose nepavyko ilgiam laikui sustabdyti: pradėjo plisti lotyniški Jokūbo protoevangelijos tekstų perpasakojimai ir padirbiniai, tarp kurių populiariausias rinkinys buvo Pseudo Mato evangelija. Išliko keletas skirtingų jos versijų, daugiau kaip 130 rankraščių, kurių ankstyviausias datuojamas apie 800 m.⁶³. Savo ruožtu Pseudo Mato evangelija tapo atspirties tašku daugybei vėlesnių tekstų, pasakojančių Švč. M. Marijos gyvenimo istoriją lotynų bei vietinėmis Europos kalbomis, adaptuotų naujiems tikslams įgyvendinti ir pritaikytų naujoms auditorijoms⁶⁴. Jokūbo protoevangelijos pasakojama istorija taip pat buvo paskelbta italų dominikono Jokūbo Voraginiečio XIII a. antroje pusėje sukurtame šventųjų gyvenimų rinkinyje *Aukso legenda*⁶⁵, ženkliai prisidėjusiame prie šv. Onos kulto išpopuliarėjimo Vakarų krikščionių Bažnyčioje.

Jokūbo protoevangelija buvo vienas įtakingiausių šaltinių, davusių postūmį šv. Onos kulto vystymuisi. Vienas iš ankstyviausių kulto centrų buvo Jeruzalė, kur pasak protoevangelijos, gyveno šv. Ona su šv. Joakimu. Čia, Švč. M. Marijos gimimo vietoje, V–VI a. sandūroje iškilo Švč. M. Marijai dedikuota bažnyčia, XII a. pervadinta Šv. Onos titulu⁶⁶. Vėlesnė, X–XI a. tradicija šv. Onos gyvenamą vietą sieja su kitais Šventosios Žemės miestais: Sepphoris ir Nazaretu⁶⁷. Iš šių vietų XII–XIII a. kryžiuočių atsivežtos gausios relikvijos rodo, kad Palestinos žemėje vystėsi iš Europos atvykstančių krikščionių lankomų piligrimystės centrų tinklas. Ankstyvasis šv. Onos kulto laikotarpis Šventojoje Žemėje ir Bizantijoje nesusilaukė išsamesnių mokslinių tyrimų, todėl apie jį maža duomenų⁶⁸.

VI a. šv. Onos kultas ėmė skleistis Rytų krikščionių Bažnyčioje, pirmiausia Bizantijos imperatoriaus dvare⁶⁹. Apie 550 m. Bizantijos imperatoriaus Justiniano I rūpesčiu Konstantinopolyje buvo pastatyta pirmoji Šv. Onos titulo bažnyčia. 710 m. čia iš Šventosios Žemės buvo

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Virginia Nixon, *Mary's Mother: Saint Anne in Late Medieval Europe*, University Park: Pennsylvania State University Press, 2004, p. 12.

⁶³ *Ibid.* Pseudo Mato evangelijos tekstai plačiau komentuojami, žr. Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 9–11.

⁶⁴ Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction...*, *op. cit.*

⁶⁵ Žr. lietuvišką vertimą: Jokūbas Voraginietis, *Aukso legenda, Pirmą knygą arba Šventųjų skaitiniai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

⁶⁶ Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini. Święta Anna Samotrzc w Gotyckiej rzeźbie Śląskiej*, Opole, 1997, p. 22–24. *Ibid.*, p. 23–24.

⁶⁷ Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 12.

⁶⁸ Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 22.

atgabenta šv. Onos relikvija – maforijus⁷⁰. Rytų krikščionių Bažnyčioje dar VIII a. gruodžio 9 d. pradėta švęsti Švč. M. Marijos pradėjimo šventė⁷¹, liepos 25 d. minėta šv. Onos šventė. Imperatoriaus dvaro skatinamas šventosios kultas ilgainiui stiprėjo, šaltiniuose minima, kad iki XI a. Konstantinopolyje buvo net penkios Šv. Onos titulo bažnyčios ir koplyčios⁷².

Vakarų krikščionių Bažnyčioje pirmieji šv. Onos gerbimo ženklai pastebimi keliose šv. Oną vaizduojančiose VII a. vid. –VIII a. freskose Romoje, Santa Maria de Antiqua bažnyčioje⁷³ (il. 1), tačiau tyrinėtojai sutaria, kad iki XII a. dar negalime kalbėti apie savarankiško šv. Onos gerbimo sklaidą⁷⁴. Šventosios kultas čia intensyviai neplito, nes VII–VIII a. valdė popiežiai, kilę iš vakarinės krikščionybės arealo teritorijos, kur šv. Ona nebuvo ypatingai gerbiama⁷⁵. Ankstyviausi kulto pėdsakai aptinkami pietų Italijoje (Neapolyje), pietų Ispanijoje, pietų Prancūzijoje, Bretanėje ir Anglijoje⁷⁶.

Šv. Onos kulto atėjimui į Vakarų Europą XII–XIII a. duris atvėrė Kryžiaus žygiai į Šventąją žemę, iš kurių buvo parsivežtos šv. Onos relikvijos, tarp jų garsiausios vėliau saugotos Apte (Provanse), Gente ir Šartre⁷⁷. Relikvijų iš Šventosios Žemės parsiveždavo ir piligrimai. Jomis būdavo aprūpinamos naujos Šv. Onos titulo bažnyčios ir koplyčios. XIII–XIV a. sandūroje šv. Ona jau buvo gerbiama daugelyje Vakarų Europos šalių⁷⁸. Brandžiausias viduramžiais šv. Onos kultas daug kur įgijo lokalinę relikvijų šventosios pobūdį ir formavosi apie centrus, turėjusios jos relikvijų. Šventajai buvo priskirta apsauga jūros kelionių metu, jai buvo meldžiamasi per audrą ir prieš keliones jūromis⁷⁹. Pagrindiniai su šv. Onos gerbimu susiję piligrimų traukos centrai Europoje tapo Aachenas, Anne d'Auray (Bretanija), Nantas, Tryras, Kelnas, Diure-

⁷⁰ Šv. Onos relikvijos buvo laikomos iki 1333 m. Šv. Sofijos šventovėje (Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 22–23.).

⁷¹ Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini...*, *op. cit.*, p. 24.

⁷² Tačiau iki 1000 m. nė viena neišliko. Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 12.

⁷³ Po 847 m. žemės drebėjimo nuošliaužomis šimtmečiams palaidota Santa Maria de Antiqua bažnyčia tuomet buvo vadinama graikiška bažnyčia, nes joje telkėsi Romos graikų dvasininkija ir bendruomenė. Bažnyčia turėjo *diakonia* statusą – tai buvo vieta, kur tikintiesiems buvo teikiama dvasinė ir materialinė pagalba. VII–VIII a. sukurtos dvi freskos: presbiterijoje „Šv. Ona su *Theotokos*“ (apie 650 m.) ir tris šventas moteris vaizduojanti „Šv. Ona su *Theotokos*, *Theotokos* su Kristumi, šv. Elzbieta su šv. Jonu Krikštytoju“ (apie 760 m., il. 1) rodo, kad tai buvo vieta, kur vaisingumo problemų turinčios vietos moterys sulaukdavo dvasinės pagalbos, žr. Jonathan Pageau, *Santa Maria Antiqua – the heart of the East in the centre of Rome*, *Orthodox Arts Journal*, 2014 02 15, prieiga per internetą: <<http://www.orthodoxartsjournal.org/santa-maria-antiqua-the-heart-of-the-east-in-the-centre-of-rome>>. Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 12.

⁷⁴ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 13.

⁷⁵ Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini...*, *op. cit.*, p. 25.

⁷⁶ *Ibid.* Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 123. Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction...*, *op. cit.*

⁷⁷ Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini...*, *op. cit.*, p. 25–26. Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction...*, *op. cit.* Apie XI–XII a. atsivežtas į Europą relikvijas plačiau rašo B. Kleinschmidt, Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 78–79.

⁷⁸ Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 103.

⁷⁹ Angliškai jos statusas įvardijamas kaip *local shrine saint* ir *maritime patrones*, Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 17.

nas (Düren, Vestfalija), Anabergas (Annaberg, Žemutinė Austrija), Anabergas-Büchholcas (Annaberg-Buchholz, Saksonija), Barvaileris (Barrweiler, Pfalcas), Rozenbergas prie Vroclavo, Niederschlettenbachas (Pfalcas) ir Stará Voda (vok. Altwasser, Čekija)⁸⁰. Šv. Onos gerbimas, anksčiau buvęs neatsiejama Švč. M. Marijos kulto dalimi, brandžiausias viduramžiais daugeliu atvejų peraugo į savarankišką šventosios kultą⁸¹. Iš Vakarų Europos kraštų sklidęs garsas apie Švč. Mergelės Marijos motiną iki XV a. pradžios pasiekė Bohemiją, Lenkiją ir Skandinavijos šalis⁸².

Iki Tridento Visuotinio Susirinkimo, kai nusistovėjo visiems bendras liturginis kalendorius, Šv. Onos šventės atskirų Europos vyskupijų liturginiuose kalendoriuose buvo minimos skirtingu laiku. Dar IX a. Neapolyje buvo švenčiamos trys su šv. Ona siejamos šventės: liepos 25 d. – jos mirties diena, rugsėjo 9 d. – šv. Joakimo ir šv. Onos diena ir gruodžio 9 d. – Švč. M. Marijos pradėjimo šventė.⁸³ Prie šv. Onos kulto populiarinimo vakaruose prisidėjo įvairios bažnytinės institucijos: vienuolijos, Šv. Onos titulo brolijos ir altarijos⁸⁴. Buvo tikima, jog antradienis yra triguba šventė (*tercia feria*), nes būtent antradienį šv. Ona gimė, pagimdė Švč. M. Mariją ir mirė, todėl šią dieną šv. Ona buvo pagerbiama jos kultą skleidusių pranciškonų, benediktinų, augustjonų ordinuose⁸⁵. Pranciškonai pirmieji pradėjo kasmet liepos 26 d. minėti Šv. Onos dieną – į Pranciškonų ordino kalendorių ji buvo įtraukta dar 1263 m., o karmelitų ir cistersų kalendoriuose ji atsirado 1312 ir 1454 m.⁸⁶ Greta pranciškonų vieni svarbiausių kulto skleidėjų ilgainiui tapo karmelitų vienuolija, kuri skelbė turinti istorinių ryšių su Šv. Šeima⁸⁷. Istorikės Angelika Dörfler-Dierken nuomone, karmelitų dėka 1480–1490 m. vokiškose žemėse kilo susidomėjimas šv. Ona⁸⁸.

⁸⁰ *Encyclopedia of Saints*, ed. Clemens Jöckle, London: Parkgate, 1997, p. 35. Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 31. Išsamiai apie šv. Onos relikvijų gerbimą Europoje baroko laikas rašė: Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Święta z Świętym Joachimem Godnością Wnuka Pána Jezusa Chrystusa Dostoięstwem Corki Nayśw: Maryi Panny, Zyciem własnym, tudzież Łaskami y Cudami, dla nabożnych do siebie Chwalebni. To iest Historya życia y Cudow, Świętych Anny y Joachima, Rodzicow Nayśw: Maryi Panny Matki Boskiej / Przez X. Tomasza z Akwinu od S. Jgnacego Karmelitę Bosego ... z Rożnych Xiąg Wiary Godnych Autorow Zebrany, y z Pozwoleniem Duchowney Zwierzchności do Druka podana. Warszawa: Drukarnia Jęgo K. Męi y Rzpltey XX. Scholarum Piarum, 1755, p. 103–131.*

⁸¹ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 17.

⁸² *Ibid.*, p. 41.

⁸³ Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini...*, *op. cit.*, p. 25, 28.

⁸⁴ E. Kirschbaum, *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, vol. 5, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 169–170.

⁸⁵ Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini...*, *op. cit.*, p. 31. Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 102.

⁸⁶ Krystyna Kuźmak, *Anna św. ...*, *op. cit.*, p. 624.

⁸⁷ Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction...*, *op. cit.*

⁸⁸ Prie to prisidėjo anksti prie karmelitų konventuose įsteigtos Šv. Onos brolijos Tryre, Frankfurte ir Augsburgėje, žr. Angelika Dörfler-Dierken, *Die Verehrung der heiligen Anna in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, p. 147–153, 284. T. Brandenburg taip pat pritaria šiam Dörfler-Dierken argumentui, žr. Ton Brandenburg, *Heilig familieleven: Verspreiding en waardering van de Historie van Sint-Anna in de stedelijke cultuur in de Nederlanden en het Rijnland aan het begin van de moderne tijd*, Nijmegen: Sun, 1990, p. 119–122. Ton Brandenburg, *Saint Anne: A Holy Grandmother and Her Children, Sanctity and Motherhood: Essays on Holy Mothers in the Middle Ages*, ed. Anneke B. Mulder-Bakker, New York: Garland Publishing, 1995, p. 44–45.

Tik 1382 m. popiežius Urbonas VI suteikė leidimą Anglijos Bažnyčiai švęsti Šv. Onos šventę. Dar po šimtmečio popiežius Sikstas IV įtvirtino šventosios kultą, 1481 m. įtraukdamas Šv. Onos dieną (gegužės 1 d.) į Romos kalendorių. Ir dar po šimtmečio, 1584 m., popiežius Grigalius XIII įvedė privalomą Šv. Onos šventę, kuri Katalikų Bažnyčioje iki šiol švenčiama liepos 26 d.⁸⁹

Dar vienas svarbus faktorius, nulėmęs šv. Onos kulto plėtrą – tai nuo XII a. pradėjęs augti Švč. M. Marijos kultas, nes teologiniame diskurse apie Dievo Motiną buvo minimi jos tėvai. Šv. Onos pagerbimas buvo glaudžiai susijęs su Švč. M. Marijos šventėmis ir ypač su Nekalto Prasidėjimo sampratos raida. XII–XIII a. Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo sąvoka susilaukė aršių teologinių diskusijų: vieni (dominikonai, šv. Tomas Akviniėtis) teigė, kad Švč. M. Marija buvo pradėta įprastu biologiniu būdu, kiti (pranciškonai, pal. Jonas Dunsas Škotas, išskyrus šv. Bonaventūrą) laikėsi pozicijos, kad ji buvo be gimtosios nuodėmės nes tam, kad būtų Kristaus Įsikūnijimo indu, ji turėjusi būti skaisti⁹⁰. Bazelio Romos katalikų bažnyčios visuotinis susirinkimas 1438 m. pastarųjų poziciją palaikė, popiežius Sikstas IV 1483 m. ją patvirtino ir 1854 m. popiežius Pijus IX Nekaltą Prasidėjimą paskelbė dogma. Šv. Onos asmuo taip pat buvo įtrauktas į teologinį diskursą. Nekalto Prasidėjimo šalininkų idėjos atsispindėjo Švč. M. Marijos vaikystę aprašančių legendų variantuose, kur buvo pasakojama apie jos tėvų išsiskyrimą metus prieš Marijos gimimą ir stebuklingą šv. Onos pastojimą, kai jai apsireiškė angelas arba (dažniau) tuo momentu, kai šv. Ona apsikabino su šv. Joakimu susitikę prie Jeruzalės Auksinių vartų⁹¹.

Šv. Ona viduramžių Biblijos aiškintojams buvo „palanki“ šventoji jų komentaruose apie didelę Jėzaus šeimą. Kaip minėta, šv. Jeronimas Naujojo Testamento knygoje minimus Jėzaus brolius sėkmingai interpretavo kaip pusbrolius – Švč. M. Marijos seserų sūnus. Ankstyvaisiais viduramžiais Vakarų krikščionių Biblijos aiškintojai nuėjo dar toliau, identifikuodami evangelijose (Jn 19, 25; Mk 16, 1) minimas dvi Marijas kaip Švč. M. Marijos seseris, o šv. Oną – jų motiną. Taip buvo sukurta *Trinubium*, trijų šv. Onos vedybų, teorija⁹². Pagal ją šv. Joakimas mirė netrukus po Švč. M. Marijos gimimo, o šv. Ona antrąkart ištekėjo už Klopo, o pastarajam mirus – už trečio vyro Salomo. Tokiu būdu iš antros Onos santuokos gimė Klopo Marija, o iš trečiosios – Salomo Marija. Toliau, kaip teigiama *Trinubium* legendoje, šv. Onos dukterims gimė Jėzus ir šeši jo broliai arba pusbroliai, paminėti evangelijose. Klopo Marija tapo Alfiejaus žmona ir Simono, Judo Tado, Jokūbo Jaunesniojo ir Juozapo Teisingojo motina, o Salomo Marija ištekėjo už Zebediejaus ir nuo jo pagimdė Jokūbą Vyresnįjį ir Joną Evangelistą. Taip šv. Ona tapo ne tik Jėzaus, bet ir šešių garsių apaštalų senele⁹³. XII a. ir vėliau daugelis teologų pasmerkė *Trinubium* kaip klaidinančią teoriją, nes kelios vedybos ir iš jų gimę vaikai jiems tapo nesuderinami su Švč. M. Marijos motinos skaistumu ir šventumu. Kitiems teologams ji pasirodė

⁸⁹ Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini...*, op. cit., p. 28.

⁹⁰ Plačiau apie teologinius ginčus, žr. Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, op. cit., p. 13–14.

⁹¹ Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction...*, op. cit.

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*

netinkama dėl neteisingų kai kurių vardų ir detalių interpretavimo⁹⁴. Kita vertus, ši teorija turėjo savą logiką, nes dėl vaisingumo dovanos ir Dievo malonės šv. Ona buvo siejama su Senojo Testamento Ona, Samuelio motina, kuriai taip pat gimė dar trys sūnūs ir dvi dukterys, nes pirmagimį ji atidavė tarnauti Dievui. Šv. Šeimos – didelės ir galingos giminės idėja rado atgarsį viduramžių kultūroje, nes derėjo su jos nuostatomis apie šeimos ir luomo vertybes⁹⁵. *Trinubium* teorija buvo įtraukta į vėlesnes Pseudo Mato evangelijos versijas ir pakartota *Aukso legendoje*, todėl nepaisant išsakomos kritikos tapo plačiai žinoma ir priimtina vėlyvaisiais viduramžiais.

Šv. Onos kultas viduramžių Europoje patyrė kelis vystymosi etapus. Iš pradžių jis buvo neat-siejama Švč. Mergelės Marijos kulto dalimi, brandžiaisiais viduramžiais tapo savarankišku, o XV a. pabaigoje pasiekė augimo apogėjų⁹⁶. Prieš 1470 m. šiaurės ir vidurio Europoje šv. Onai pradėjo skirti kur kas didesnę dėmesį – tą liudija rašytiniai šaltiniai ir dailės kūrinių įvairovė ir gausa⁹⁷. Iki XV a. pabaigos šv. Onos asmuo funkcionavo kaip šventoji tarp kitų šventųjų, tačiau vėliau ji tapo „naujų galių įgijusia“ tarpregionine šventąja, nebesusijusia kaip anksčiau su paskira jos relikvijas saugančia šventove⁹⁸. Ši virsmą Nyderlanduose ir vokiškai kalbančiuose kraštuose inicijavo grupė organizuotų dvasininkų humanistų, kurių centrinė figūra buvo Sponheimo benediktinų vienuolyno abatas Johannes Trithemius, 1494 m. parašęs įtakingą veikalą *De laudibus sanctissimae matris Annae*. Jam talkino Gento karmelitas Arnoldas Bostius, flamandų kartūzas Petrus Dorlandus, Kelno dominikonas Jakobas Sprengeris ir kiti. Šių dvasininkų ratas ne tik bendradarbiavo rašydami, versdami ir leisdami daugybę įvairių leidinių lotynų ir vietinėmis kalbomis apie šv. Oną: jos „gyvenimus“, stebuklų istorijas, jai dedikuotas maldas ir poemas, bet sukūrė pasaulietinių organizacijų – brolijų tinklą, kurių pagalba šv. Onos kultas sparčiai plito ir įsitvirtino⁹⁹. Jie rašė šias brolijas propaguojančius tekstus, užsakinėdavo bažnyčioms ir vienuolynams šventosios paveikslus, parūpindavo jiems relikvijų ir indulgencijų¹⁰⁰. Svarbiausia, kad šie dvasininkai „perkūrė“ ir iš naujo „atrado“ šv. Onos asmenį, priskirdami jai naują, specialių galių turinčios, sieloms pakliūti į dangų galinčios padėti šventosios įvaizdį¹⁰¹. Jį įtvirtino pirmiausia per vienuolynų, ypač karmelitų, bažnyčias, Reino, o vėliau ir kitose vokiečių ir Flandrijos žemėse. Šią temą platino religiniais tektais, per šventosios relikvijas turinčias šventoves ir minėtas brolijas¹⁰². Iki šiol anuometinį šventosios kulto pakilimą mena šiuose kraštuose išlikusių to laiko meno kūrinių – paveikslų, skulptūrų ir graviūrų gausa.

Pagarba šv. Onai vėlyvaisiais viduramžiais išaugo ir dėl daugybės kitų priežasčių. Pirmiausia, ji buvo priimtina skirtingiems visuomenės sluoksniams bei socialinėms grupėms. Kaip minėta,

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 31.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 21. Apie šv. Oną pasakojančius tekstus ir jų bibliografiją plačiau žr. Paweł Maniurka, *Mater Matris Domini...*, *op. cit.*, p. 17–22, 25, 28.

⁹⁸ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 31.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 29.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 40.

¹⁰² *Ibid.*, p. 31.

teologams ji buvo paranki diskurse apie Švč. Mergelės Marijos Nekaltą Prasidėjimą ir kituose su Kristaus Įsikūnijimu susijusiuose diskusijose. Pasauliečiams ji buvo patraukli alternatyva dramatiškam, su skaistumu, kankinyste ir ankstyva mirtimi siejamam, tradicinės šventosios įvaizdžiui. Būdama kartu šventoji ir senelė, kantriai besirūpinanti dukterų ir vaikaičių auklėjimu, ji natūraliai tapo vedybų ir šeimos patrone¹⁰³. Dora, dievobaiminga žmona, kuri pelnė vaisingumo dovaną, atrodė tinkamas modelis visuomenei ugdyti. Kaip pastebėjo Tonas Brandenbargas, genealogijos svarba šv. Onos legendose susiejo ją su „dinastiniu šventumu“ – idealu, imponuojančiu aukštuomenei ir savo šeimos ambicijas puoselėjančiam viduriniam visuomenės sluoksniui¹⁰⁴. Šv. Ona taip pat buvo siejama su tokiomis aukštesniųjų visuomenės sluoksnių vertybėmis kaip sėkmė ir klestėjimas, rūpestingumas, dosnumas vargšams, susilaikymas vedybiniame gyvenime, harmoningas šeimos puoselėjimas ir edukacija (ypač moterų). Neraštingiems valstiečiams ji buvo patraukli dėl savo gyvybinio potencialo, atradusio galingos senelės įvaizdį folklore, o visiems, tikintiems šeimos ryšiais, ji buvo patikima tarpininkė tarp tikinčiųjų ir Jėzaus¹⁰⁵.

Kaip dauguma kitų šventųjų kultų pagarba šv. Onai Reformacijos laikotarpiu išblėso. Tuo metu Šv. Onos gerbimas liuteronų buvo pasmerktas ir atmestas, protestantizmą pasirinkusiuose kraštuose atsakyma ir šventųjų atvaizdų gerbimo. Šv. Onos kulto geografinis paplitimas Europoje ir jo sklaida potridentiniu laikotarpiu nėra pakankamai ištyrinėti. Tačiau pastebėta, kad XVI a. II p. Katalikų Bažnyčiai revizavus šv. Onos kultą, paneigus ir atmetus tikėjimą apie trejas šv. Onos vedybas, o veikiausiai ir veikiant evangelikų kritikai, vokiškuose kraštuose katalikų tikinčiųjų bendruomenėse šv. Ona prarado centrinę rolę Išganytojo šeimoje ir neteko specialių galių, kurias neseniai buvo įgijusi¹⁰⁶. Kita vertus, po Reformacijos išbandymų palaipsiui atsigavęs ir atnaujintas šv. Onos kultas XVII–XVIII a. išgyveno dar vieną pakilimo laikotarpį, nes atitiko naujų laikų religines ir socialines normas, kurios akcentavo patriarchatą namų ūkiuose ir paklusnumą Katalikų bažnyčiai¹⁰⁷.

I. 2. Šv. Onos ikonografinių tipų apžvalga

Svarbios šv. Onos kulto dalies – šventosios atvaizdų ikonografijos sklaidos ir kaitos istorijos ypatumus LDK įmanoma įvertinti tik Europos dailės kontekste. Šiame poskyryje bus glaustai pristatyti Europoje paplitusių šv. Onos ikonografinių tipų įvairovė ir pagrindiniai šventosios

¹⁰³ Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction...*, *op. cit.*

¹⁰⁴ Ton Brandenburg, *Saint Anne: A Holy Grandmother and Her Children, Sanctity and Motherhood: Essays on Holy Mothers in the Middle Ages*, ed. Anneke B. Mulder-Bakker, New York: Garland Publishing, 1995, p. 31–65.

¹⁰⁵ Sherry L. Reames, *Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction...*, *op. cit.*

¹⁰⁶ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 121–128.

¹⁰⁷ Jennifer Lynn Welsh, *Mother, Matron, Matriarch: Sanctity and Social Change in the Cult of St. Anne, 1450–1750*, Dissertation in the Department of History in the Graduate School of Duke University, 2009. Pastebėta, kad Prancūzijoje didysis šv. Onos kulto augimo periodas buvo XVII a. Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 18.

vaizduosenos bruožai. Kaip ir šv. Onos kulto Europoje atveju, mokslininkų labiausiai yra ištyrinėta vėlyvųjų viduramžių germanų kraštų ikonografija. Baroko laikmečio Europos šv. Onos ikonografiniai tipai palyginus menkai analizuoti ir nėra parašyta juos apibendrinančių studijų¹⁰⁸. Dėl šios priežasties šiam laikotarpiui apibūdinti daugiau teko remtis ikonografinių žinytų duomenimis.

Šv. Ona Europoje anksčiausiai pradėta gerbti **Rytų krikščionių Bažnyčioje**, todėl neatsitiktinai ten atsirado pirmieji jos atvaizdai ir susiformavo šventosios vaizdavimo būdai, davę tvirtus pamatus vakarietiškiems ikonografijai. Ankstyviausi išlikę Rytų krikščionių šv. Onos atvaizdai – tai VI a. Ravenoje sukurtas penkių dalių dramblio kaulo diptichas su šventosios gyvenimo scenomis¹⁰⁹ bei VIII a. I pusės freska iš buvusios Faras katedros Nubijoje¹¹⁰ (il. 2). Bizantijoje ir kituose jos meno veikiamuose kraštuose šv. Onos gyvenimo siužetai ir reprezentaciniai atvaizdai būna su Švč. M. Marija susijusiuose, jos gyvenimo ir Kristaus jaunystę vaizduojančiuose cikluose nuo VIII a. (pavyzdžiui, kelių VII–VIII a. freskų likučiai Romoje, *Santa Maria de Antiqua* bažnyčioje (il. 1), miniatiūros iš X a. pab. rankraščio *Menologion Basiliius II* Vatikane, XI a. freskos Šv. Sofijos sobore Kijeve ir 1100 m. sukurtos mozaikos iš Daphni vienuolyno prie Atėnų)¹¹¹. Šv. Onos gyvenimo scenų vaizduosena rytuose buvo paremta Jokūbo protoevangelija¹¹². Joje užfiksuotas pasakojimas, kad turtingas Dovydo giminės palikuonis Joakimas su žmona Ona ilgai negalėjo susilaukti vaikų. Kartą per šventę Joakimas šventykloje ketino atnašauti auką, tačiau žydų vyriausiasis kunigas jį pažemino, sakydamas, kad jis negali pirmas aukoti Viešpačiui, nes nepalieka Izraeliui palikuonių (dailėje žinomas siužetas *Šv. Joakimo išvayymas iš šventyklos*). Susikrimtęs Joakimas keturiasdešimčiai dienų ir naktų pasitraukė su piemenimis į dykumą pasninkauti ir melstis. Tuo metu susisielojusi Ona nuėjo melstis prie lauro krūmo, kur jai apsireiškęs angelas pranešė: „Ona, Viešpats išgirdo tavo maldavimus, tu pradėsi ir pagimdysi palikuonį, apie kurį kalbės visas pasaulis“. Ona į tai atsakiusi: „Kaip gyvas Viešpats ir Dievas, jei aš pagimdysiu berniuką ar mergaitę, aš jį paaukosiu Viešpačiui savo Dievui, ir jis tarnaus Dievui šventai ir nepriekaištingai visas savo dienas“ (siužetas *Aprėškimas šv. Onai*). Panašų regėjimą dykumoje patyrė Joakimas – jam pasirodė angelas ir pranešė, kad Ona susilauks vaiko (siužetas *Aprėškimas šv. Joakimui*). Tada jis paaukojo dosnią auką Viešpačiui ir iškeliavo namo. Oną pasiuntiniai perspėjo, kad į miestą su savo bandomis grįžta Joakimas, tad ji nuskubėjo jo

¹⁰⁸ Kai kuriuos barokinius Italijos ir Ispanijos šv. Oną vaizduojančius paveikslus nagrinėjo B. Kleinschmidt, žr. Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*, Düsseldorf, 1930. Socialinių aktualijų įtaką šv. Onos ikonografijoje ypač vokiškai kalbančiuose kraštuose apžvelgė J. L. Welsh, žr. Jennifer Lynn Welsh, *Mother, Matron, Matriarch: Sanctity and Social Change in the Cult of St. Anne, 1450–1750*, Dissertation in the Department of History in the Graduate School of Duke University, 2009.

¹⁰⁹ Jis yra Peterburge, Ermitaže. Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, vol. 1, Wien: Verlag Brüder Hollinek, 1967, p. 142, 144.

¹¹⁰ E. Kirschbaum, *Lexicon der Christlichen Ikonographie. Ikonographie der Heiligen*, vol. 5, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 171–172.

¹¹¹ Hans Aurenhammer, *op. cit.*, p. 144.

¹¹² *Ibid.*, p. 144. Апокрифы древних христиан, Санкт-Петербург, 1994.

pasitikti prie vartų ir apkabino (gerai žinomas siužetas *Susitikimas prie Aukso vartų*). Praėjus devyniems mėnesiams jiems gimė duktė Marija (siužetas *Švč. M. Marijos gimimas*). Kai dukrai sukako vieneri, ją nuvedė į šventyklą palaiminti (siužetas *Dvasininkai palaimina Švč. M. Mariją*). Vykdydami pažadą, tėvai trijų metų Mariją atidavė auklėti į šventyklą (siužetas *Švč. M. Marijos įvesdinimas į šventyklą*), kurioje ji kaip „Dievo balandėlė buvo iš angelo rankų maitinama“ (siužetas *Angelai maitina Švč. M. Mariją*) ir prabuvo iki dvylikos metų. Nuo Marijos atidavimo auklėti į šventyklą momento jos tėvai Jokūbo protoevangelijoje daugiau nebuvo minimi.

Pavieniuose, nuo VIII a. išlikusiuose kūriniuose Rytų krikščionių Bažnyčioje šv. Ona buvo vaizduojama kaip jauna motina, laikanti ant rankų mergaitę Mariją: jos ikonografija buvo analogiška Dievo Motinos *Hodegetria*, *Nikopoia*, *Oranta* atvaizdams¹¹³. Pavyzdžiui, į *Hodegetria* panašia poza, vilkinti sujuostą suknelę ir apsigaubusi galvą skraiste ir apsiaustu su priekyje laikoma Marija ant rankų ji nutapyta jau minėtoje VIII a. freskoje Romoje, Santa Maria de Antiqua bažnyčioje (il. 1). Viduramžių Bizantijos ikonoms būdinga *Hodegetria* tipo kompozicija su stovinčia, rankose Švč. M. Mariją laikančia šv. Ona (il. 3), tuo tarpu mozaikų dekore šv. Ona su šv. Joakimu dažniausiai būna be atributų, atpažįstami pagal hierarchiją ir užrašus¹¹⁴.

Vakarų krikščionių Bažnyčioje šventosios kultas plačiau paplito XIII a. Šv. Onos su Švč. M. Marija atvaizdų kūrimui stipriausios įtakos turėjo iš Bizantijos perimti, pagal *Hodegetria* ir *Nikopoia* Dievo Motinos vaizduoseną, sukurti ikonografiniai tipai, kuriais nebebuvo griežtai sekama, o tik varijuojama¹¹⁵. Maždaug XV–XVI amžiuje, taip pat ir vėliau – baroko laikotarpiu, pamėgta šv. Oną vaizduoti kaip matroną (garbingą ištekėjusią moterį) su galvos apdangalu, dažnai vilkinčią raudona arba kitų spalvų suknele ir žaliu apsiaustu¹¹⁶, pasiturinčiųjų luomo vyresnio amžiaus moteriai priderančiais rūbais¹¹⁷. Ji atpažįstama iš šalia jos vaizduojamos mergaitės arba suaugusios Švč. M. Marijos, kartais ir Jėzaus¹¹⁸. Vakarų Europos mene dažnas (ypač baroko laikotarpiu) šv. Onos atributas yra knyga – Senasis Testamentas, kuriame skelbiama apie Mesijo gimimą¹¹⁹. Pasak XVII a. Filippo Picinelli emblemų enciklopedijos, barokiniuose atvaizduose šv. Onos emblema tapo kriauklė, kuri išaugino brangų perlą – Švč. M. Mariją¹²⁰.

Šv. Onos gyvenimo istoriją pasakojantys naratyvinio pobūdžio atvaizdai Vakarų krikščionių Bažnyčioje pradėti kurti jau nuo XII a.¹²¹ Ankstyviausieji pavyzdžiai mus pasiekė iš XII a. Prancū-

¹¹³ Hans Aurenhammer, *op. cit.*, p. 142.

¹¹⁴ *Ibid.*, 142.

¹¹⁵ Pavyzdžiui galėtų būti XIII a. pradžios skulptūra Šartro katedros šiauriniame portale ir ten pat esantis XIII a. šiaurinės rozės vitražas, freskos Švč. Mergelės Marijos bažnyčioje Santillana del Mar Ispanijoje, XII a. pab., *ibid.*, p. 142.

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 142.

¹¹⁷ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 148.

¹¹⁸ Pavyzdžiui, Jėzus Švč. M. Marijos auklėjimo siužetuose nebuvo vaizduojamas.

¹¹⁹ Hans Aurenhammer, *op. cit.*, p. 142.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 144. F. Picinelli, *Mondo simbolico*, Mailand, 1653. Ph. Picinelli, *Mundus symbolicus*, Köln, 1653 ir 1729.

¹²¹ Hannelore Sachs, Ernst Badstübner, Helga Neumann, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig: Koehler & Amelang, 1980, p. 34.

zijos (Šartro katedros vakarinio portalo kapiteliai, reljefai ant vadinamojo šv. Onos portalo Dievo Motinos katedroje Paryžiuje, freskos Pouzauges-le-Vieux bažnyčioje). Jie yra labai panašūs į bizantietiškas viduramžių kompozicijas, o jų atsiradimas ir sąlyginis gausumas siejamas su XII–XIII a. Prancūzijoje ypatingai stiprėjusiu Švč. M. Marijos Nekaltai Pradėtosios kultu¹²². Už Prancūzijos ribų scenos iš šv. Onos gyvenimo buvo vaizduojamos daugiausia tik Švč. M. Marijos gyvenimo cikluose: meistro Wernher iliustracijose iš Švč. M. Marijos gyvenimo Berlyno nacionalinėje bibliotekoje,¹²³ nežinomo San Martino meistro paveiksle „Madona su vaikeliu Jėzumi soste ir šv. Joakimo ir Onos istorija“ (1260–1290 m.) – ankstyviausiame Italijoje Marijos tėvų gyvenimą iliustruojančiame cikle (il. 4)¹²⁴, XIV a. II pusės Švč. M. Marijos portalo reljefuose Augsburgio katedroje ir Ulmer Münster bažnyčioje. Ant Venecijos Šv. Morkaus katedros sakyklos kolonų reljefų (1250 m.) šv. Onos gyvenimo epizodai vaizduojami Jėzaus vaikystės ciklo kontekste, čia įtrauktas labai retas vakaruose ir rytuose šv. Onos, *maitinančios Švč. M. Mariją* siužetas¹²⁵.

Daugybė viduramžių Švč. M. Marijos ir Jėzaus vaikystės gyvenimo ciklų praddami scenomis iš šv. Onos ir šv. Joakimo gyvenimo, kurios minimos Jokūbo protoevangelijoje, Pseudo Mato evangelijoje, „Aukso legendoje“ ir kituose gausiai viduramžiais plitusiųose šv. Onos „gyvenimuose“. Svarbiausi dailėje įsitvirtinę siužetai yra šv. *Joakimo išvayrimas iš šventyklos, Apreiškimas šv. Joakimui, Apreiškimas šv. Onai ir Susitikimas prie Aukso vartų*¹²⁶.

Šv. Onos gyvenimo epizodų Švč. Mergelės Marijos bei Jėzaus vaikystės gyvenimo cikluose Europos bažnyčiose ženkliai padaugėjo vėlyvaisiais viduramžiais ir ankstyvojo Renesanso laikotarpiu. Ankstyvojo Renesanso dailei būdingas kompozicijos monumentalumas, tuometinės gyvensenos ypatumų perkėlimas į šv. Onos gyvenimo vaizdus, veikėjų emocijų perteikimas: tai būdinga Giotto di Bondone freskoms Arena koplyčioje Paduvoje (il. 5) ir vėlesniam XIV a. Italijos menui (pavyzdžiui, Taddeo Gaddi 1338 m. freskos Florencijos Šv. Kryžiaus bažnyčioje, Baroncelli koplyčioje (il. 6), Giovanni da Milano freskos, ten pat, Rinuccini koplyčioje) ir jo paveiktiems dailininkams iš kitų Europos regionų¹²⁷. Tuometinės architektūros, turtingesnių visuomenės sluoksnių aplinkos – interjerų, socialinio bendravimo epizodų ir dėvėsenos – perkėlimas į šv. Onos gyvenimo ciklo siužetus ypač pamėgtas XV a. ir dar vėlesniame šimtmetyje¹²⁸.

Jau minėta, kad Tridento Visuotinio bažnytinio susirinkimo metu buvo patvirtintas Šventojo Rašto kanonas, apokrifinės evangelijos atskirtos kaip Dievo neįkvėptos knygos, o tai nulėmė

¹²² Hans Aurenhammer, *op. cit.*, p. 144.

¹²³ *Ibid.*, p. 145.

¹²⁴ Saro Brancato, *Sant'Anna. Vita Culto Iconografia*, Palermo: Sellerio, 2004, p. 106–107.

¹²⁵ Jis paremtas Jokūbo protoevangelija (5–6), Апокрифы древних христиан, Санкт-Петербург, 1994, p. 4.

¹²⁶ Hannelore Sachs, Ernst Badstübner, Helga Neumann, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig: Koehler & Amelang, 1980, p. 34.

¹²⁷ Hans Aurenhammer, *op. cit.*, p. 145.

¹²⁸ Pavyzdžiui, Ghirlandajo freskos Florencijos S. Maria Novella bažnyčioje, Albrechto Diurerio trys šv. Oną vaizduojančios graviūros iš Švč. M. Marijos gyvenimo ciklo, *ibid.*, p. 145.

šv. Onos ir šv. Joakimo gyvenimo ciklą vaizdavimo tradicijos nusilpimą ir pabaigą Europoje¹²⁹. Nunyko daug Švč. Mergelės Marijos ir pačios šv. Onos naratyvinių vaizdavimo siužetų. Potridentiniame Europos mene buvo plėtojami tik Švč. M. Marijos gimimo, Švč. M. Marijos įvesdinimo į šventyklą, retkarčiais Švč. Mergelės Marijos ir šv. Juozapo sužadėtuvių bei Jėzaus apipjaustymo ikonografiniai tipai, kuriuose figūravo šv. Ona¹³⁰.

Lygiagrečiai su naratyvinio pobūdžio šv. Onos gyvenimo kompozicijomis ir ciklais Vakarų Europos mene formavosi šventąją reprezentuojančių pavienių atvaizdų ikonografija. Jai didelės įtakos turėjo jau minėta bizantinė Švč. Mergelės Marijos vaizduosena.

XIII a. atsirado Šv. Onos, pačios trečiosios reprezentacinis ikonografinis tipas (lot. *Sancta Anna met tertia*, lenk. *Św. Anna Samotrzecia*, vok. *Anna Selbdritt*, angl. *St. Anne Trinity* arba *the Virgin and child with Saint Anne*, pranc. *Ste Anne Trinitaire*), kuriame būna pavaizduotos šv. Onos, Švč. Mergelės Marijos ir vaikelio Jėzaus atstovaujamos trys šeimos kartos. Daugiausiai Šiaurės Europoje plitęs siužetas nuo XIV a. iki Reformacijos buvo itin mėgiamas ir itin gausiai kuriamas vokiškai kalbančiuose kraštuose, Flandrijoje ir Olandijoje – t. y. tose šalyse, kur šv. Onos kultas aktyviausiai skleidėsi¹³¹. Tapyti, medyje drožti ar raižiniais atspausti Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdai taip pat sklido Vidurio ir Rytų Europos šalyse (Lenkijoje, Bohemijoje, Livonijoje¹³²), Skandinavijoje, Prancūzijoje, kur kas mažiau – Italijoje ir labai retai – Anglijoje¹³³. Prancūzijoje didysis šv. Onos kulto augimo periodas vyko XVI–XVII a., todėl tuo metu (ypač pakrančių regionuose) kurti Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdai vėliau bretonų imigrantų išpopuliarinti Kanadoje, Kvebeke¹³⁴. Ispanijoje šio siužeto kūriniai buvo kuriami ir potridentiniu laikotarpiu, o iš ten paplito Meksikoje¹³⁵.

Šv. Onos, pačios trečiosios kompozicija XIII–XIV a. rėmėsi tradicine „sudvigubinta“ *Theotokos* su Išganytoju grupe, kurioje šv. Ona vaizduojama visu ūgiu arba pusfigūre sėdinti *Nikopoia* arba stovinti *Hodegetria-Eleusa* pozose¹³⁶. Ilgainiui dailininkai įgyvendino įvairius Šv. Onos, pačios trečiosios trijų asmenų komponavimo būdus, o vokiečių dailėtyrininkai juos suskirstė į keturis pagrindinius modelius. Pirmajame vaizduojama šv. Ona su *Nikopoia* grupe ant kelių arba ant rankų. Šio modelio kompozicijos schema yra vertikali, todėl jį galima pavadinti **vertikalioju**. Viename šios grupės variantų *Nikopoia* poza sėdinti šv. Ona laiko ant kelių hierarchiškai mažesnę Mariją-*Nikopoia* (il. 7). Vėlyvaisiais viduramžiais didesnės Marijos su vaikelio figūros galėjo

¹²⁹ E. Kirschbaum, *Lexicon der Christlichen Ikonographie. Ikonographie der Heiligen*, vol. 5, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 184.

¹³⁰ Hans Aurenhammer, *op. cit.*, p. 145, 146.

¹³¹ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 18.

¹³² Merike Kurisoo, *Sancta Anna ora pro nobis. Images and veneration of St. Anne in Medieval Livonia, Acta Historiae Artium Balticae*, t. 2, Vilnius, 2007, p. 18–34.

¹³³ Virginia Nixon, *op. cit.*, p. 162.

¹³⁴ *Ibid.*, p. 18, 162.

¹³⁵ Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*, Düsseldorf, 1930, p. 58.

¹³⁶ E. Kirschbaum, *Lexicon der Christlichen Ikonographie. Ikonographie der Heiligen*, vol. 5, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 185.

būti įkomponuotos žemiau: beveik prie šv. Onos kojų ant laiptelio ar suoliuko¹³⁷. Galiausiai šią schemą ištobulino bei išlaisvino Leonardo da Vinči, 1515 m. piramidės formos kompozicijoje greta šv. Onos ir Švč. M. Marijos patalpindamas ant žemės žaidžiantį Jėzų (il. 8). Kitame Šv. Onos, pačios trečiosios pirmojo modelio variante *Hodegetria poza* stovinti šv. Ona vaizduojama laikanti ant rankos hierarchiškai mažesnę Mariją-*Nikopoia*.

Antrasis Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinio tipo modelis sudarytas iš stovinčios arba sėdinčios šv. Onos, kuri ant vienos rankos ar kelio laiko Švč. M. Mariją, o priešingoje pusėje – vaikeli Jėzų (il. 9). Jo kompozicija šiek tiek primena piramidę. Ankstyviausias pavyzdys – XIII a. pab. skulptūra iš Stralsundo Šv. Mikalojaus bažnyčios Vokietijoje¹³⁸. Vėlyvaisiais viduramžiais į šiaurę nuo Alpių susiformuoja naujas – trečiasis, **horizontalios kompozicijos**, Lietuvai itin reikšmingas kompozicijos modelis, kuriame šv. Ona ir Švč. Mergelė Marija vaizduojamos vienodo dydžio, sėdinčios greta, o Jėzus įkomponuojamas trejopai: tarp jų, mamos arba senelės glėbyje¹³⁹ (il. 10). Tai buvo labai populiarus kompozicinis motyvas vokiškai kalbančiuose kraštuose, Flandrijoje ir Nyderlanduose. Jame pavaizduotieji asmenys dažniausiai bendrauja: moterys žaidžia su vaikeliais, duoda jam obuolį, vynuogę, knygą ar kitą atributą, paprastai siejamą su būsima Kristaus auka. Visgi atributų simbolinė prasmė nėra vienareikšmė, ji gali būti skirtingai interpretuojama priklausomai nuo to, kuris asmuo atributą laiko ir ką su juo veikia¹⁴⁰.

Virš vaikelio Jėzaus, Švč. M. Marijos arba visos grupės tokia modelyje dažnai matome dar ir Šv. Dvasios balandį ir Dievą Tėvą – abu neabejotinai nurodo tokios reprezentacijos ryšį su Švč. Trejybe¹⁴¹ (il. 11). Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinis tipas moksliniame diskurse dar yra vadinamas žemiškąja arba moteriškąja Trejybe. Švč. Trejybės siužetas bažnytinėje dailėje akcentuoja Kristaus dieviškumą ir nemirtingumą. Tuo tarpu Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinis tipas, ypač jo horizontalios kompozicijos trečiasis modelis, pakartojantis tradicinės Švč. Trejybės (iš Tėvo, sūnaus ir Šv. Dvasios) kompoziciją, demonstruoja Kristaus fizinio kūno kilmę, o papildytas kitais dviem Švč. Trejybės asmenimis, simbolizuoja dieviškosios Kristaus prigimties ir žmogiškosios prigimties susijungimą¹⁴².

Be aukščiau išvardintųjų Šv. Onos, pačios trečiosios siužeto perteikimo būdų, egzistavo ir ketvirtas modelis, nebesusijęs su tradicine bizantiška schema – visos trys figūros buvo vaizduojamos tuščioje erdvėje, kompoziciškai ir emociškai vienišos. Viename šio modelio variante šv. Ona vaizduojama stovinti, o šalia jos stovi Švč. M. Marija su vaikeliu Jėzumi (il. 12). Kitame variante šv. Ona sėdi, o

¹³⁷ *Ibid.*, p. 186.

¹³⁸ Hannelore Sachs, Ernst Badstübner, Helga Neumann, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig: Koehler & Amelang, 1980, p. 33.

¹³⁹ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, *op. cit.*, vol. 5, p. 188.

¹⁴⁰ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 137–140.

¹⁴¹ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, *op. cit.*, vol. 5, p. 188.

¹⁴² Pamela Sheingorn, *Appropriating the Holy Kinship: Gender and Family History, Interpreting Cultural Symbols: Saint Anne in Late Medieval Society*, eds. Kathleen Ashley, Pamela Sheingorn, Athens: University of Georgia Press, 1990, p. 169–168.

netoliese stovi arba ant žemės sėdi Švč. M. Marija su Jėzumi¹⁴³. Tačiau toks komponavimo būdas nebūtinai turi būti įvardijamas kaip atskiras modelis: naujųjų laikų dailėje Šv. Onos, pačios trečiosios tipas išsivaduoja nuo būtinybės atkartoti kurią nors kompozicinę schemą, „žemiškajai trejybei“ gali būti suteikiamas buitinės scenos atspalvis, figūros laisvai komponuojamos erdvėje, peizaže, interjere.

Beda Kleinschmidtas tvirtino, jog reprezentacinis Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdas yra lenvai įsimenamas Švč. Mergelės Marijos Nekaltą Pradėjimą reiškiantis simbolis, kuriame Marija per motiną pradėjo mergelės generaciją, o vaikelis Jėzus yra išlaisvinimo iš gimtosios nuodėmės simbolis¹⁴⁴. XX a. II p. mokslinėje literatūroje jo teiginys, kad Šv. Ona, pati trečioji vaizduoja Švč. Mergelės Marijos Nekaltą Pradėjimą buvo dažnai kartojamas, kol jį paneigė amerikiečių mokslininkė Virginia Nixon. Ji įrodė, kad viduramžių diskurse šis ikonografinis tipas neasocijavosi su Švč. Mergelės Marijos Nekaltuoju Pradėjimu, o jo skirtingos kompozicijos teigė skirtingus dalykus apie šv. Onos vaidmenį Išganymo istorijoje¹⁴⁵. Vokiečių ir flamandų Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdų kompozicinė struktūra parodo ją kaip fizinį Išganymo šaltinį – šv. Ona, kaip ir Švč. M. Marija vaidino tarpininkės rolę Išganymo procese¹⁴⁶. Kompozicijos, kuriose vaizduota hierarchiškai didelė, miniatiūrinius savo palikuonis globėjiškai glaudžianti šv. Ona, akcentavo Marijos ir Jėzaus fizinę priklausomybę jai ir tam tikrą subordinaciją. Horizontaliose trečiojo modelio Šv. Onos, pačios trečiosios kompozicijose šv. Ona tapo lygia Švč. M. Marijai santykiyje su vaikiu Jėzumi. Reikšminga, kad jose Jėzus rodomas palaikantis fizinį kontaktą su motina ir senele¹⁴⁷. Kitokio pobūdžio šv. Onos lygiavertiškumas rodomas to pačio modelio kompozicijose su Švč. Trejybe. Atvaizduose sukomponuotos žemiškosios ir dvasinės Trejybų jungtis parodo abi esančias lygiavertes arba paraleliškai svarbias dangiškų ryšių schemas dalis¹⁴⁸. V. Nixon pastebėjo, kad daugeliui vokiečių ir flamandų vėlyvųjų viduramžių Šv. Onoms, pačioms trečiosioms būdingas ne vien šv. Onos kaip fizinio Švč. M. Marijos ir Jėzaus šaltinio vaizdavimas, bet ir šv. Onos rolės Išganymo procese išaukštinimas ir akcentavimas¹⁴⁹. Paraleliškai šio regiono vėlyvųjų Viduramžių tekstuose apie šv. Oną buvo diegiamas jos, kaip specialių galių turinčios, sieloms pakliūti į dangų galinčios padėti šventosios įvaizdis¹⁵⁰.

Reformacijos fone Katalikų Bažnyčia išlaikė pamaldumą ir svarbiausius šv. Onos vaizdavimo tipus, tačiau revizavo šventosios kultą. Analogiškai pasikeitė ir šventosios įvaizdis dailėje: vietoje galingos ir vaisingos matronos šv. Oną imta vaizduoti kaip senutę, dažnai ir fiziškai atskirtą nuo

¹⁴³ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 5, p. 189.

¹⁴⁴ S. Gohr, Anna Selbdritt, *Die Gottesmutter: Marienbild im Rheinland und Westfalen*, Vol. 2, ed. L. Küppers, Recklinghausen: 1971, p. 246. Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*, Düsseldorf, 1930.

¹⁴⁵ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, op. cit., 1, 15, 16.

¹⁴⁶ *Ibid.*, p. 56.

¹⁴⁷ *Ibid.*, p. 56.

¹⁴⁸ *Ibid.*, p. 57.

¹⁴⁹ *Ibid.*, p. 57.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 40.

galią išlaikiusios dukters ir vaikaičio¹⁵¹, ką galima pastebėti populiarėjančiose ketvirtąjo modelio Šv. Onos, pačios trečiosios kompozicijose (il. 12) ir kituose ikonografiniuose tipuose (il. 13).

Aptartasis ikonografinis tipas buvo parankus kitų siužetų susiformavimui. Pavyzdžiui, Šv. Onos, pačios trečiosios kompozicinė grupė kartais galėjo būti papildyta dar vienu asmeniu – šv. Onos motina Emerencija: tokie retai pasitaikantys, nuo XV a. pab. iki Reformacijos vokiškuose kraštuose plitę kūriniai būna netgi išskiriami į Šv. Onos, pačios ketvirtosios ikonografinį tipą¹⁵².

XIV a. atsirado, o XV a. išpopuliarėjo ir iki XVII a. buvo kuriamas *Trinubium* legendos ir šv. Koletės regėjimais pagrįstas Šv. Onos Giminės¹⁵³ (angl. *The Holy Kinship*, vok. *Hl. Sippe*) ikonografinis tipas¹⁵⁴. Jame šv. Ona vaizduojama su plačia savo gimine: trimis vyrais, trejomis dukterimis, jų vyrais ir sūnumis (il. 14, 15). Tokios kompozicijos centre paprastai būna įkomponuotas Šv. Onos, pačios trečiosios trečiasis kompozicijos modelis, todėl manoma, kad Šv. Onos Giminės kompozicija yra kilusi iš pastarojo ikonografinio tipo¹⁵⁵.

Po Reformacijos išreikštos kritikos, Katalikų Bažnyčioje *Trinubium* legenda peržiūrėta ir paskelbta klaidinga, todėl Šv. Onos Giminės atvaizdai XVII a. buvo netgi uždrausti¹⁵⁶. Vėliau kai kur trijų šv. Onos vyrų vaizdavimo tradicija atsinaujino, pavyzdžiui ispanų dailininko Francisco Pacheto 1646 m. paveiksle ir Martino Altomonte 1731–1732 m. altoriniame paveiksle Zwettl bažnyčioje Austrijoje¹⁵⁷. Vakarų Europos moksliniame diskurse nesutariama, kuris ikonografinis tipas naujaisiais laikais pakeitė uždraustus Šv. Onos Giminės atvaizdus: vieni teigia, kad Šv. Šeimos¹⁵⁸, kiti teigia, kad Šv. Onos Giminė tiesiog „susitraukė, sumažėjo“ ir redukavo į toliau plėtojama Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinį tipą¹⁵⁹.

Tiek Vakarų Europos, tiek Lietuvos menotyrinėje literatūroje Šv. Šeima (angl. *Holy Family*, vok. *Heilige Familie*) paprastai vadinami Švč. M. Marija, Vaikelį Jėzų ir šv. Juozapą vaizduojančios

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 128–130, 163.

¹⁵² E. Kirschbaum, *Lexicon...*, *op. cit.*, vol. 5, p. 190–191.

¹⁵³ Naujas lietuviškas šio ikonografinio tipo pavadinimas „Šv. Onos Giminė“ disertantės siūlomas naudoti vietoj iki šiol pasiūlytų terminų „Didžioji šeima“ arba „Šv. Onos Šeima“, nes tiksliau apibūdina vaizduojamų asmenų grupę ir nepainiojamas su kitu – Šv. Šeimos ikonografiniu tipu, žr. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sud. Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 296.

¹⁵⁴ Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen...*, *op. cit.*, p. 143. E. Kirschbaum, *Lexicon...*, *op. cit.*, vol. 4, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 163–164.

¹⁵⁵ Pamela Sheingorn, *The Holy Kinship: the Ascendency of Matrilineity in Sacred Genealogy of the Fifteenth Century, Thought: A review of Culture and Idea*, 64, 1989, p. 268–286.

¹⁵⁶ Molanus, *Traité des saintes imagines* (introduction, traduction, notes et index par François Bœspflug, Olivier Christin, Benoît Tassel), Paris: Les Éditions du Cerf, 1996, p. 412–414. Pavyzdžiui, Krokuvos sinodas 1621 m. liepė šv. Onos su trimis vyrais atvaizdus pašalinti iš bažnyčių, žr. *Teoretycy pisarze i artyści o sztuce 1500–1600*, ed. Jan Białostocki, Gdańsk: Słowo/Obraz terytoria, 2007, p. 348.

¹⁵⁷ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, *op. cit.*, vol. 4, p. 164.

¹⁵⁸ Hans Aurenhammer, *op. cit.*, p. 144.

¹⁵⁹ Das grosse Kunstlexikon von P. W. Hartmann, prieiga per internetą: < http://www.beyars.com/kunstlexikon/lexikon_464.html >.

kompozicijos¹⁶⁰. Tačiau kartais į Šv. Šeimos ikonografinį tipą būna įtraukiami šv. Ona, taip pat jos vyras šv. Joakimas ir Švč. M. Marijos pusseserė šv. Elžbieta su sūnumi šv. Jonu Krikštytoju¹⁶¹. Tokie išplėtoti Šv. Šeimos ikonografinio tipo variantai, kuriuose greta Švč. M. Marijos, Jėzaus ir šv. Juozapo yra papildomai vaizduojami viena šv. Ona arba šv. Ona su vienu ar daugiau Šv. Šeimai priklausančių šventųjų, atsižvelgiant į disertacijos temą, toliau bus vadinama Šv. Onos Šeima¹⁶².

Dėl neregėto šv. Onos kulto populiarumo spurto nuo XV a. pab. iki šventųjų gerbimą pamerkusios Reformacijos (maždaug 1530 m.) Šiaurės Europoje, ypač Vokietijos, Šveicarijos, Nyderlandų regionuose sukurta daugybė šv. Onos, pačios trečiosios ir Šv. Onos Giminės altorių, paveikslų, skulptūrų ir raizinių¹⁶³. Šv. Oną vaizduojantys kūriniai buvo geografiškai paplitę kur kas platesnėje teritorijoje nei funkcionavo ją platinusios Šv. Onos brolijos. Pavyzdžiui, Rytų Vokietijoje ir Olandijoje Šv. Onos brolijos buvo retos, o atvaizdai labai mėgti¹⁶⁴. Kartu pastebima, kad šv. Onos atvaizdų ikonografijos raida nebuvo tiesiogiai susijusi su tuo laikotarpiu populiariais šventosios gyvenimą aprašančiais tekstais – ten minimi siužetai iš šventosios gyvenimo dailės kūriniuose buvo vaizduojami santykinai retai. Iki Reformacijos minėto regiono dailėje aiškiai vyravo reprezentaciniai Šv. Onos, pačios trečiosios ir Šv. Onos Giminės ikonografiniai tipai¹⁶⁵.

Viduramžiais Europoje greta jau aptartų ikonografinių tipų atsirado ir paplito keli mokymą apie Švč. Mergelės Marijos Nekaltąjį Prasadėjimą išreiškiantys šv. Onos atvaizdai: *Susitikimas prie Aukso vartų* (vok. *Begegnung Joachims und Annas an der Goldenen Pforte*) ir *Arbor virginis* (vok. *Stammbaum Mariens*)¹⁶⁶. Anksčiau paplito *Susitikimo prie Aukso vartų* ikonografinis tipas. Šis siužetas remiasi teologine tradicija, pagal kurią Švč. Mergelė Marija, gimusi be gimtosios nuodėmės, buvo pradėta tuo momentu, kai jos tėvai pasibučiavo (arba apsikabino), susitikę prie Jeruzalės Aukso vartų¹⁶⁷. Aukso vartai buvo prilyginti „uždarytiems vartams“ (Ez 44–1–2), simbolizuojantiems Švč. M. Marijos skaistumą ir Nekaltąjį Prasadėjimą. Šiame siužete įprasta vaizduoti apsikabinusius šv. Oną ir šv. Joakimą prie miesto vartų, Oną dažnai lydi tarnaitės, o Joakimą – piemenų būrys, kartais Joakimas vaizduojamas vedamas angelo, Ona klūpinti priešais vyrą¹⁶⁸ (il. 16). XVI a. garsus teologas Janas

¹⁶⁰ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 2, p. 4–7. Das grosse Kunstlexikon von P. W. Hartmann, prieiga per internetą: < http://www.beyars.com/kunstlexikon/lexikon_3903.html>. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, op. cit., p. 295–296.

¹⁶¹ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 2, p. 7. Das grosse Kunstlexikon von P. W. Hartmann, prieiga per internetą: < http://www.beyars.com/kunstlexikon/lexikon_3903.html>.

¹⁶² Terminas „Šv. Onos Šeima“ siūlomas įvesti, norint suklasifikuoti skirtingas šio varianto atmainas ir siekiant išvengti painiojimo su „Šventąja Šeima“, įprastai vien Švč. M. Mariją, Vaikelį Jėzų ir šv. Juozapą vaizduojančiais siužetais. Plačiau apie „Šv. Onos Šeimos“ kompozicijų variantus rašoma III. 2. 2 disertacijos skyriuje.

¹⁶³ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, op. cit., p. 55.

¹⁶⁴ *Ibid.*, p. 55.

¹⁶⁵ *Ibid.*, p. 55.

¹⁶⁶ Autorius tarp jų mini ir šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinį tipą, žr. Hans Aurenhammer, op. cit., p. 143. Remiantis aukščiau aptartais V. Nixon atliktais tyrimais jis nereiškia Švč. M. Marijos Nekalto Pradėjimo.

¹⁶⁷ Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen...*, op. cit., p. 145.

¹⁶⁸ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, op. cit., p. 112.

Molanas (Molanus) *Susitikimo prie Aukso vartų* siužetą dailėje atmetė kaip netinkamą ir pasiūlė vietoj jo kurti pačią Švč. Mergelę vaizduojantį Švč. M. Marijos Nekaltai Pradėtosios reprezentacijos tipą¹⁶⁹.

Susitikimo prie Aukso vartų kompozicijos motyvas su apsikabinusiais šv. Ona ir šv. Joakimu dailės kūriniuose kartais galėjo būti integruotas į vadinamąjį *Jesės medžio* ikonografinį tipą. Chrestomatinis tokio vaizdavimo pavyzdys – Simonui iš Kelno 1480–1492 m. priskiriamas medinis Burgos (Kastilija, dab. šiaurės Ispanija) katedros Šv. Onos koplyčios altorius¹⁷⁰.

Pietinėse vokiečių žemėse XV–XVI a., o Ispanijoje¹⁷¹ ir Lenkijoje¹⁷² XVII–XVIII a. buvo sukurta paprastesnių *Jesės medžio* atvaizdų, kur vietoj daugybės Kristaus protėvių figūrų vaizduojami vien šv. Ona ir šv. Joakimas su iš jų širdžių kylančiomis medžio šakomis, viršūnėje užsibaigiančiomis žiedu – Švč. Mergelės Marijos figūra, kuri gali būti vaizduojama viena arba su vaikeliumi Jėzumi (il. 17, 18, 19). Vokiečių dailėtyrininkų šios kompozicijos vadinamos tiesiog vienu iš *Jesės medžio* vaizdavimo variantu¹⁷³, o lenkų dailėtyrininkė Małgorzata Biernacka jį apibūdina kaip atskirą *Arbor Virginis* tipą – taip disertacijoje toliau bus įvardijami šios temos kūriniai Lietuvoje, nes pastarasis pavadinimas tiksliau nurodo šių atvaizdų idėjinį turinį. M. Biernackos teigimu, Lenkijos ir Ispanijos Naujųjų laikų dailėje iki dviejų paskutinių šakelių supaprastintas marijinis Jesės medžio variantas – *Arbor Virginis* – idėjiškai išryškino ir akcentavo Švč. Mergelės Marijos Nekaltąjį Prasadėjimą¹⁷⁴. Kartu pastebėta, kad *Arbor Virginis* turi panašumo su *Susitikimo prie Aukso vartų* ikonografiniu tipu, nes taipogi vaizduoja abu Marijos tėvus, pradedančius Dievo Motiną stebuklingu/antgamtišku būdu, tačiau ne per bučinį, o per besiskleidžiančią gėlę¹⁷⁵.

Vakarų Europos šv. Onos ikonografijos tipų gausą XV ir XVI a. paįvairino ir šv. Onos su mažute Švč. M. Marija išsiose paveikslai, analogiškai viduramžių *Maria gravida* devociniams atvaizdams, kurie taip pat simbolizavo Švč. Mergelės Marijos Nekaltą Prasadėjimą¹⁷⁶, tačiau kaip ir kiti panašaus pobūdžio religiniai atvaizdai, potridentiniu laikotarpiu buvo atmesti. O žanrinių detalių prisodrintas Švč. Mergelės Marijos gimimo (vok. *Anna in Wochenbett*) ikonografinis tipas, vos tik atsiradęs, tapo itin mėgiamas vaizduoti XV–XVI a., tačiau neišnyko ir vėliau¹⁷⁷ Švč. M. Marijos gimimo scenose dažniausiai būdavo derinami du motyvai: pribuvėjos prausia Mariją ir lovoje gulintį gimdyvę Ona rūpinasi tarnaitės¹⁷⁸ (il. 20, 21, 22).

¹⁶⁹ Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen...*, op. cit., p. 145. Molanus, *Traité des saintes imagines* (introduction, traduction, notes et index par François Bœspflug, Olivier Christin, Benoît Tassel), Paris: Les Éditions du Cerf, 1996, p. 471–472.

¹⁷⁰ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 2, p. 339. Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, op. cit., il. 143, p. 214.

¹⁷¹ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 5, p. 178–179.

¹⁷² Małgorzata Biernacka, *Niepokalane Poczęcie, Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 39–42.

¹⁷³ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 2, p. 339. *Ibid.*, vol. 5, p. 178–179.

¹⁷⁴ Małgorzata Biernacka, *Niepokalane Poczęcie...*, op. cit., p. 40.

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 39.

¹⁷⁶ Hans Aurenhammer, op. cit., p. 143.

¹⁷⁷ Hannelore Sachs, Ernst Badstübner, Helga Neumann, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig: Koehler & Amelang, 1980, p. 34.

¹⁷⁸ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 2, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 121–122.

Nuo renesanso laikotarpio Europos dailėje šv. Oną pradėta vaizduoti žanrinio pobūdžio, intymesniuose Jėzaus vaikystės ir Marijos gyvenimo epizoduose¹⁷⁹, kuriuose atmetamas reprezentatyvumas, tačiau akcentuojamas jos kaip rūpestingos ir švelnios senelės įvaizdis: *Šv. Ona moko Jėzų vaikščioti* (Enea Salmeggio, Bergamas, Academia Carrara, il. 23), *Šv. Ona kloja Jėzaus lopšį* (Albrecht Altdorfer, Amsterdamas, Rijksmuseum il. 24, Tisi-Garofalo Romoje, Doria rūmuose), *Šv. Ona padeda maudyti kūdikėlį Jėzų* (Giulio Romano, Drezdeno galerija, il. 25,), *Šv. Ona šildosi rankas, kol Švč. M. Mariją supa angelai* (Wierix graviūra).

Visuotiniam Katalikų Bažnyčios Tridento susirinkimui atskyrus Šventąjį Raštą nuo apokrifinių tekstų, lyginant su viduramžiais, šv. Onos atvaizdų įvairovė gerokai sumažėjo¹⁸⁰. Susirinkimo metu buvo iškeltas Švč. M. Marijos, Dievo Motinos, asmuo. Sustiprėjęs jos kultas įtakojo jau gyvavusių Švč. M. Marijos Nekaltą Prasidėjimą kartu su Marijos tėvais vaizduojančių ikonografinių tipų tolimesnę raidą, o taip pat ir naujų siužetų atsiradimą: *Švč. M. Marijos Nekaltai Pradėtosis su šv. Ona ir Joakimu* (il. 26, 27), *Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtosis su šv. Ona* (il. 28), *Tota pulchra*¹⁸¹ (il. 29) ir *Arbor virginis* (il. 17, 18, 19). Esama nuomonės, kad nauji Švč. Mergelės Marijos Nekaltą Prasidėjimą vaizduojantys kūriniai naujaisiais laikais išstūmė atitraukiantį *Šv. Onos, pačios trečiosios* ikonografinį tipą¹⁸².

Mokslinėje literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl Lietuvoje gerai žinomo *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* (angl. *St. Anne teaching the Virgin Mary*, vok. *Hl. Anna lehrt Maria lesen*) ikonografinio tipo raidos ir paplitimo Europos baroko dailėje. Hans Aurenhammer teigia, kad vietoje stovinčios ar soste sėdinčios šv. Onos su mergaite Marija paveikslų viduramžiais atsiradęs *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinis tipas potridentiniu laikotarpiu gyvavo, bet buvo rečiau vaizduojamas¹⁸³. Kiti tyrinėtojai, priešingai (ir viečiausiai teisingai) tvirtina, jog šis siužetas baroko tapyboje yra dažnas¹⁸⁴ ir gausu jo pavyzdžių Vokietijos, Prancūzijos ir Italijos dailėje¹⁸⁵. *Švč. Mergelės Marijos auklėjimo* kompozicijose šv. Ona vaizduojama mokanti Švč. M. Mariją skaityti, t. y. šventoji rodoma kaip pirmoji dukters mokytoja (il. 30). Europos dailėje aptinkamas ir toks variantas, kur abu tėvai – šv. Joakimas ir šv. Ona moko Švč. M. Mariją

¹⁷⁹ Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen...*, op. cit., p. 146.

¹⁸⁰ *Ibid.*, 143.

¹⁸¹ Lietuvos istoriografijoje pastarieji siužetai nėra buvę aptarti, todėl jų terminai įvardijami pagal lenkišką terminiją. *Tota pulchra* arba *Švč. M. Mergelė, apsupta bibliniais simboliais* arba *Švč. M. Mergelė, apsupta Loreto litanijos simboliais* vadinamas Švč. M. Mergelės Nekaltai Pradėtosis ikonografinis tipas / variantas, vaizduojantis Dievo Motiną, apsuptą simboliais *Arma Virginis*, minimais Giesmių giesmėje (Gg 4, 7) ar kitose Senojo Testamento knygoje, žr. Małgorzata Biernacka, *Niepokalane Poczęcie...*, op. cit., p. 43–51.

¹⁸² Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen Ikonographie...*, op. cit., p. 143.

¹⁸³ *Ibid.*

¹⁸⁴ Hannelore Sachs, Ernst Badstübner, Helga Neumann, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig: Koehler & Amelang, 1980, p. 34.

¹⁸⁵ *Švč. Mergelės Marijos auklėjimas* yra vienintelis į A. Pigler žinyną įtrauktas šv. Onai atstovaujantis ikonografinis tipas (*Šv. Onos, pačios trečiosios* ten nėra), žr. A. Pigler, *Barockthemen. Eine Auswahl von Verzeichnissen zur Ikonographie des 17. und 18. Jahrhunderts*, vol. 1, Budapest: Der Ungarische Akademie der Wissenschaften, 1956, p. 412–413.

skaityti, kaip pavyzdžiui 1723 m. Giuseppe Fortini bronzinėje skulptūroje Kelno Kunstgewerbe muziejuje¹⁸⁶.

Rašiusieji apie Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinio tipo užuomazgą teigia, kad jis XIV a. pradžioje pasirodė Anglijoje ir sparčiai išpopuliarėjo visoje Europoje¹⁸⁷. Įdomu, kad Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizdai nebuvo paremti jokių tekstiniu šaltiniu, o tai labai neįprasta viduramžių ikonografijoje. Didelis jų populiarumas rodo, kad vėlyvųjų viduramžių pamaldumui jie atliko svarbią simbolinę paskirtį. Pirmiausia, Šv. *Onos, pačios trečiosios* ir Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografiniai tipai gali būti laikomi tos pačios – Kristaus Įsikūnijimo idėjos skirtingais pavidalais, o juose vaizduojamas atverstos knygos atributas yra Kristus – įsikūnijusio Dievo Žodžio (*Logos*) simbolis¹⁸⁸. Be Įsikūnijimo istorijos reprezentavimo Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizduose slypi dar vienas kontekstas: jie yra susiję su moterų krikščioniškojo auklėjimo ir raštingumo kultūrine tradicija. Vėlyvaisiais laikais šis aspektas tapo itin reikšmingas, atvaizdai visuomenėje diegė motinos, privalančios pasirūpinti savo vaikų raštingumu modelį¹⁸⁹.

Šv. *Onos* paskutines gyvenimo akimirkas iliustruoja Šv. *Onos mirties* atvaizdai. Tokios kompozicijos analogiškos Šv. *Juozapo mirties* kompozicijoms: šv. *Ona* guli mirties patale, šalia jos prigludusi Švč. *Marija* ir mirštančiąją laiminantis Kristus. Remiantis skirtingomis legendos versijomis¹⁹⁰ Kristus gali būti vaikiško (il. 31) arba jaunuolio amžiaus (il. 14). Prieš Reformaciją šis siužetas, atsižvelgiant į *Trinubium* legendą, kartais būdavo papildytas kitomis figūromis – šalia šv. *Onos* galėjo būti nutapytos trys jos dukterys *Marijos* (kaip flamandų dailininko *Quentin Massys* Šv. *Onos* brolijos altoriuje *Leuveno* Šv. *Petro* bažnyčioje, il. 14). Esama baroko laikotarpio kūrinių, kuriuose pakartotines šv. *Onos* vedybas tarsi paneigia šalia mirštančios sutuoktinės vaizduojamas jos vyras šv. *Joakimas* (il. 31).

Kaip galima buvo įsitikinti iš aukščiau aptartų Vakarų Europos dailėje vyravusių ikonografinių tipų, šv. *Ona* paprastai buvo vaizduojama ne viena, o lydima Švč. *Mergelės Marijos*, *Jėzaus* ar kitų asmenų. Barokiniuose Europos bažnyčių altoriuose, tarp retabulo dekoro detalių neretai stovi skulptūriniai šv. *Onos* atvaizdai, kuriuose vieniša jos figūra atpažįstama kaip garbinga matrona su knyga, bet vėlgi – dažniausiai ją identifikuoja priešpriešoje įkomponuota porinė šv. *Joakimo* statula¹⁹¹.

Apibendrinant galima teigti, kad šv. *Onos* vaizduosena Europos dailėje yra nepaprastai įvairi, todėl trumpai ją aprėpti arba griežtai klasifikuoti yra gana keblu. Esama tokių atvaizdų, kurie net nepatenka į Europos mokslininkų pateiktas klasifikacijas, tačiau išreiškia labai reikšmingus šventosios reprezentavimo aspektus. Tarp tokių verta paminėti dailininko *Luca Giordano* sukurtą labai retą Šv. *Onos karūnavimo danguje* siužetą, kuriame Kristus šv. *Oną*

¹⁸⁶ Hannelore Sachs, Ernst Badstübner, Helga Neumann, *Christliche Ikonographie...*, op. cit., p. 34.

¹⁸⁷ Pamela Sheingorn, „The Wise Mother“: The Image of St. Anne Teaching the Virgin Mary, *Gesta*, 32, 1993, p. 70, 79.

¹⁸⁸ *Ibid.*, p. 71.

¹⁸⁹ *Ibid.*, p. 71–78.

¹⁹⁰ Pagal vieną versiją šv. *Ona* mirė, kai Kristus buvo mažas, o pagal kitą – 80 metų, kai Jėzui buvo beveik 18 m., Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen...*, op. cit., p. 146.

¹⁹¹ *Ibid.*, p. 143.

karūnuoja, o Švč. M. Marija ją pasitinka danguje, įteikdama skeprą (il. 32). Įsidėmėtinas ir Neapolio Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje esantis Šv. *Ona su mergaite Švč. M. Marija* (il. 33) paveikslas, kuriame jos nutapytos atsiduodančios Aukščiausiojo valiai.

Sunkiai artikuliuojama Šv. Onos atvaizdų įvairovė didele dalimi gali būti paremta kulto senumu, o taip pat ir tuo, kad apokrifinėse evangelijose vos tepaminėtos šventosios kultas labiausiai suklestėjo nežabota fantazija ir pamaldumo formų įvairove pasižymėjusiais vėlyvaisiais viduramžiais. XV amžiuje susiformavo dauguma šventąją vaizduojančių ikonografinių tipų, kurie vėliau pasikeitė nežymiai. Potridentiniu laikotarpiu šv. Onos ikonografija buvo sunorminta ir susiaurinta, kai kurie ikonografiniai tipai net uždrausti vaizduoti. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šv. Onos atvaizdų tyrimo kontekstui daugiau aktualūs tik keli, prieš tai plačiau pristatyti, dauguma atveju potridentiniame laikotarpyje išlikę ir Lietuvą pasiekę šv. Oną reprezentuojantys siužetai ir jų kompoziciniai modeliai.

II. ŠV. ONOS KULTAS LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE. IŠTAKOS IR PLĖTRA

II. 1. Pirmosios Šv. Onos titulo bažnyčios ir kultą skleidusios vienuolijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. – XVI a. I p.

Šioje disertacijos dalyje apžvelgiamos Švč. Mergelės Marijos motinos šv. Onos kulto ankstyvosios apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nuo XIV a. iki Tridento visuotinio bažnytinio susirinkimo. Kadangi šis laikotarpis pasižymi nedideliu šaltinių kiekiu, šventosios kultui visapusiškai atskleisti naudojami įvairiakrypčiai tyrimo būdai: Katalikų Bažnyčios pozicijos, krikščioniškų vardų paplitimo ir patrocinių sklaidos. Į tyrimą taip pat įtraukti Šv. Onos atlaidų, švenčių, brolijų veiklos apžvalga, analizuojamas vienuolijų indėlis kulto sklaidoje. Labai svarbus kulto paplitimo rodiklis yra šventosios vardu tituluotos bažnyčios ir altoriai.

Pirmoji Šv. Onos bažnyčia LDK Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje

Pirmoji Šv. Onos bažnyčia LDK stovėjo Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje ir iki mūsų laikų neišliko. Istoriografijoje ji ilgą laiką buvo painiojama su kita, XVI a. pr. prie bernardinų vienuolyno pastatyta gotikine Šv. Onos bažnyčia¹⁹². Seniausios Šv. Onos bažnyčios lokalizacija išaiškėjo tik 1957 m., Lietuvos archeologams atkasus pamatų likučius, rastus viduje kitos Žygimanto Augusto 1551–1572 m. statytos Šv. Onos ir Barboros bažnyčios pamatų perimetro¹⁹³.

¹⁹² Apie tai: Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 10–21.

¹⁹³ Adolfas Tautavičius, Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai. *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, t. 2, Vilnius, 1960, p. 14–17, 20–27.

Seniausios LDK Šv. Onos bažnyčios istoriją, remdamasis negausiais paminėjimais šaltiniuose, nors ir klysdami dėl jos lokalizacijos, išsamiausiai atskleidė Michalas Homolickis su Piotru Śledziewskiu¹⁹⁴. Archeologai nustatė, kad senoji mūrinė Šv. Onos bažnyčia buvo nugriauta XVI a. vid.¹⁹⁵. Jos vietoje Žygimanto Augusto nurodymu statyta, bet nespėta pabaigti nauja renesansinė Šv. Onos ir Barbaros bažnyčia¹⁹⁶, kurioje ketinta įrengti laidojimo vietą sau ir savo žmonoms Elžbietai bei Barbarai. Pastarosios bažnyčios statybos istoriją plačiau aptarė Helena Kozakiewiczowa¹⁹⁷.

Dėl tiesioginių istorinių šaltinių stokos neaišku, kada tiksliai buvo pastatyta pirmoji Šv. Onos bažnyčia ir kas buvo jos fundatoriai. Tačiau žinoma, kad ji jau stovėjo 1390 m., kada kryžiuočiai apšaudė procesiją,ėjusią iš katedros į greta stovėjusią Šv. Onos bažnyčią¹⁹⁸. Taigi, šv. Onos titulu buvo pavadinta viena iš ankstyviausių katalikų šventovių LDK sostinėje Vilniuje. Vladas Drėma plačiau nekomentuodamas ir nežinia kuo remdamasis teigė, kad šios bažnyčios architektūros formos labai archaiškos ir ją reikėtų datuoti mažiausiai puse šimto metų anksčiau nei XIV a. pab.¹⁹⁹. Adolfo Tautavičiaus nuomone, mūrinė bažnyčia galėjo būti pastatyta XIV a. pab., o iki Lietuvos krikšto jos vietoje buvusi maža medinė bažnyčia²⁰⁰. Aplink Šv. Onos bažnyčią ir po ja buvo rastos kapų be įkapių liekanos, todėl Tautavičius išklėlė šią hipotezę, remdamasis tradicija, jog kapinės paprastai būdavo formuojamos aplink bažnyčią. Tačiau vargu ar medinė bažnyčia šioje vietoje iki Lietuvos krikšto egzistavo, nes jos liekanų archeologai neaptiko, ir kaip parodė vėlesni tyrinėjimai, tuo metu buvo padaryta stratigrafijos fiksavimo klaidų paankstinant vietovės užstatymo laiką²⁰¹. Oksana Vailionienė ir Saulius Sarcevičius, tyrinėję ankstyvuosius palaidojimus po Šv. Onos bažnyčia, pastebėjo, kad jie kitokie nei to meto šventoriuose buvę kapai: tai chaotiški, žmonių, mirusių smurtine mirtimi, palaidojimai²⁰². Taigi, ankstesnės medinės bažnyčios Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje hipotezė nepasitvirtino, vadinasi, pirmoji Šv. Onos bažnytelė Vilniuje statyta iš mūro iki 1390 m., veikiausiai iškart po Lietuvos krikšto.

¹⁹⁴ L. Zasztowt, M. Homolicki, O grobach królewskich w Katedrze Wileńskiej, *Kwartalnik Litewski*, I. Petersburg, 1910, p. 42–43; Piotr Śledziewski, Kościół św. Anny – św. Barbary intra muros castri vilnensis, *Ateneum Wileńskie*, nr. 9, 1934, p. 1–32.

¹⁹⁵ Adolfas Tautavičius, Vilniaus pilies teritorijos..., *op. cit.*, 16–17.

¹⁹⁶ Nuo XVI a. paskutiniųjų dešimtmečių bažnyčios titulas pakeistas į Šv. Barbaros. Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos...*, *op. cit.*, p. 13.

¹⁹⁷ H. Kozakiewiczowa, Z działalności budowlanej Zygmunta Augusta (Kościół Św. Anny–Św. Barbary na dolnym zamku wileńskim), *Biuletyn historii sztuki*, 1968, vol. 4, p. 436–446.

¹⁹⁸ Piotr Śledziewski, Kościół św. Anny..., *op. cit.*, p. 3.

¹⁹⁹ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos...*, *op. cit.*, p. 13.

²⁰⁰ Adolfas Tautavičius, Vilniaus pilies teritorijos..., *op. cit.*, p. 9, 16–18.

²⁰¹ Labiausiai tikėtinas Gedimino kalno papėdės užstatymo pradžios laikas gali būti XIV a. vid. arba II ketv., o žemutinis sluoksnis datuotinas XIII–XIV a. sandūra, o ne XII a., žr. Gediminas Vaitkevičius, Vilniaus įkūrimas, (ser. *Vilniaus sąsiuviniai*, nr. 1), Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010, p. 76–78.

²⁰² Oksanos Vailionienės pranešimas „Šv. Onos ir Šv. Barbaros bažnyčios tyrinėjimai“ mokslinėje konferencijoje „Vilnius: tarp tikrovės ir vizijų“, 2012 m. kovo 29 d., Vilnius, LNM.

Teodoras Narbutas pirmasis publikavo legendinius, dokumentais nepagrįstus faktus, esą Šv. Onos bažnyčią šalia bernardinų vienuolyno fundavo Ona Vytautienė 1392 m. Taip XIX a. prasidėjo dviejų skirtingų Šv. Onos titulo bažnyčių Vilniuje (vienos Žemutinės pilies teritorijoje, kitos šalia bernardinų vienuolyno) istorinių faktų painiojimo istorija, kurią tęsė ne vienas XX a. autorius²⁰³. P. Śledziewskio nuomone, Vytautas su savo pirmąja žmona Ona negalėjo būti Šv. Onos bažnyčios Žemutinės pilies teritorijoje fundatoriais, nes bažnyčia jau veikė 1390 m., kai Vytautas Vilniaus dar nevaldė. Jie galėjo būti bažnyčios geradariais, nes spėjama, kad Vytauto antroji žmona Julijona buvo palaidota šioje bažnyčioje²⁰⁴. Śledziewskis daro prielaidą, kad fundatoriumi galėjęs būti pirmasis Vilniaus vyskupas Andriejus Jastrzębiec, pranciškonas, 1398 m. testamente rašęs, jog palieka purpuro ir gelumbės Vilniuje šiai ir pranciškonų vienuolyno Švč. Mergelės Marijos bažnyčiai Smiltynėje²⁰⁵. Tačiau Śledziewskis neatkreipė dėmesio, kad vyskupas testamente paliko savo turto dalį beveik visoms LDK pranciškonų ordino šventovėms²⁰⁶, taigi jo pasirinkimo kriterijumi pirmiausia buvo bažnyčių priklausomybė jo vienuolijai. Be to, kaip rodo Vilniaus, Lydos, Ašmenos ir kitų LDK pranciškonų vienuolynų pavyzdžiai, Vilniaus vyskupas buvo jų steigėjas-iniciatorius, o fundatoriais tapdavo Lenkijos karaliai ir / arba Lietuvos didysis kunigaikštis²⁰⁷.

Iki 1534 m. pirmoji Šv. Onos bažnyčia priklausė pranciškonams konventualams, kol vyskupas Povilas Alšėniškis 1551 m. jos neperdavė Žygimantui Augustui²⁰⁸. Iš archeologinių tyrimų rezultatų ir fragmentiškų užuominų dokumentuose galima atsekti kelis šv. Onos kulto sklaidai svarbius faktus. Bažnyčioje buvę trys altoriai²⁰⁹. Neabejotina, kad tarp jų turėjęs būti titulinis Šv. Onos altorius su šventosios atvaizdu ar skulptūra. Bažnyčios perdavimo Žygimantui Augustui dokumente rašoma, kad atiduodamas Šv. Onos bažnyčios pastatas su vargonais, paveikslais ir kitais bažnyčiai priklausančiais daiktais²¹⁰. Iš vienintelės 1534 m. dokumento apie Šv. Onos bažnyčios perdavimo Vilniaus vyskupo Povilo Alšėniškio žinion užuominos, kad pranciškonai

²⁰³ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos...*, *op. cit.*, p. 10–14.

²⁰⁴ Piotr Śledziewski, *Kościół św. Anny...*, *op. cit.*, p. 5. V. Zahorskis rašė, kad A. H. Kirkoro teiginys, esą Julijona Vytautienė, Alšėnų kunigaikštystė, palaidota Šv. Onos bažnyčioje, nėra įrodytas jokiais dokumentais. Władysław Zahorski, *Kościół Św. Anny w Wilnie*, Wilno: druk Józefa Zawadzkiego, 1905, p. 18.

²⁰⁵ Piotr Śledziewski, *Kościół św. Anny...*, *op. cit.*, p. 6.

²⁰⁶ J. Fijałek, J. Semkowicz, W. Semkowicz, *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskiej (1387–1468)*, t. 1, zes. 1, Krakow, 1932, p. 58.

²⁰⁷ Adam Mączka, *Najstarsze klasztory Franciszkanskie na Litwie (XV w.) w świetle wizytacji prowincjalów: Jana Donati Caputo (1596–1598) oraz Adama Goskiego (1612–1615)*, *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pirmieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 86–87. Stephen Christopher Rowell, *Pranciškonų (konventualų) ordino įsivirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys*, *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pirmieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 36; J. Józef Makarczyk, *Wikariat Litewski i klasztory minorytów Pińskich i Drohiczyńskich*, *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pirmieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 106.

²⁰⁸ Napoleonas Kitkauskas, *Vilniaus pilys, statyba ir architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 17.

²⁰⁹ Adolfas Tautavičius, *Vilniaus pilies teritorijos...*, *op. cit.*, p. 15.

²¹⁰ Piotr Śledziewski, *Kościół św. Anny...*, *op. cit.*, p. 8.

kasmet aukoja mišias Šv. Onos dieną, galime spręsti, kad tokia šventė buvo švenčiama²¹¹. Deja, iš Vilniaus šventovės mūrų sklidęs Švč. Mergelės Marijos motinos kultas ilgainiui užgeso. Kai 1534 m. pranciškonai atsisakė savo teisės į šią bažnyčią, pasikeitė ir jos titulas į Šv. Onos ir Barboros, o nuo XVI a. antrosios pusės ji jau vadinama Šv. Barboros titulu²¹². Po Žygimanto Augusto mirties 1572 m. pradėti bažnyčios rekonstrukcijos darbai sustojo, per XVII a. vid. karus su Maskva ji buvo sugriauta, o 1666 m. griuvėsiai nuvalyti²¹³, nors kitas šaltinis teigia, kad XVIII a. dar matėsi bažnyčios liekanos²¹⁴.

Pranciškonų ir bernardinų vienuolių įtaka šv. Onos kulto pakilimui Lietuvoje

Kaip jau minėta I disertacijos dalyje, pranciškonai buvo anksčiausiai šv. Onos kultą skleidusi vienuolija Europoje. Pranciškonų dėka šv. Onos kultas galėjo pasiekti LDK gana anksi. Iki Lietuvos krikšto šios vienuolijos įtaka į Lietuvą sklido iš Livonijos ir Lenkijos kraštų²¹⁵. Dar XIII a. vid. pranciškonai užmezgė ryšius su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru: bendradarbiaudami su domininkonais jie rengė krikštui karalių Mindaugą ir jo artimuosius bei buvo liudininkais Mindaugo karūnavimo ceremonijoje 1253 m.

Gedimino laikais jie tarnaudavo didžiajam kunigaikščiui kaip patarėjai ir raštininkai, rūpinosi katalikų pirklių sielovada²¹⁶. Šiuo laikotarpiu jiems pavyko sėsliau apsistoti Lietuvoje. Viename iš savo laišku Hanzos miestams Ldk Gediminas teigė pastatęs pranciškonams bažnyčias Naugarduke ir Vilniuje²¹⁷. Tiksliai nėra žinoma, kur stovėjo pirmoji Gedimino pastatyta pranciškonų bažnyčia Vilniuje, manoma, kad kažkur netoli Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaro, apsaugota miesto gynybinių sienų²¹⁸: tai galėjusi būti Vilniaus arkikatedros vietoje buvusi šventovė²¹⁹, Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje stovėjusi Šv. Onos bažnyčia²²⁰ ar Gedimino laikais datuojamas mūrinis pastatas, archeologų atrastas Vilniaus Žemutinės pilies kieme (N. Kitkauskas teigė, kad jis buvęs gyvenamosios paskirties, o E. Remecas įrodė, kad tai kulto

²¹¹ *Ibid.*, p. 7.

²¹² Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos...*, *op. cit.*, p. 13.

²¹³ Napaleonas Kitkauskas, *Vilniaus pily, statyba...*, *op. cit.*, p. 176.

²¹⁴ Apie tai galime spręsti iš 1719 m. inventorinio dokumento, kuriame rašoma apie Žemutinės pilies teritorijoje esančius Šv. Onos-Barboros bažnyčios griuvėsius. Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos...*, *op. cit.*, p. 14–22.

²¹⁵ Darius Baronas, Pranciškonų misionieriai ir kankiniai Lietuvoje XIII–XIV a., *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pirmieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 14–15.

²¹⁶ Stephen Christopher Rowell, Pranciškonų (konventualų) ordino įsivirtinimas..., *op. cit.*, p. 34.

²¹⁷ Trys Gedimino 1323 m. gegužės 26 d. laišakai. *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, vertė Sigėtas Narbutas, red. D. Linčiuvienė, Vilnius: Pradai, 1996, p. 106, 110.

²¹⁸ Stephen Christopher Rowell, Pranciškonų (konventualų) ordino įsivirtinimas..., *op. cit.*, p. 33–34.

²¹⁹ Gediminas Vaitkevičius, Vilniaus įkūrimas, *op. cit.*, p. 61.

²²⁰ Darius Baronas, Pranciškonų misionieriai..., *op. cit.*, p. 22.

statinys)²²¹. Esama hipotezių, kuriose pirmoji pranciškonų bažnyčia siejama su nuo XIV a. pab. šaltiniuose minimomis už miesto sienų stovėjusioms Šv. Mikalojaus ar Švč. Mergelės Marijos Dievo Motinos Ėmimo į dangų bažnyčiomis (jos vietoje rasti senesnės iki krikšto buvusios koplyčios ar bažnyčios pamatai)²²². XIV a. pranciškonų pozicijos LDK buvo netvirtos, tačiau pakartojus bandymą sėsčiau apsistoti sostinėje apie 1386 m., jie įsitvirtino prie Švč. Mergelės Marijos bažnyčios Smiltynėje, kur išaugo didžiausias ir turtingiausias šalyje vienuolynas²²³.

Tik valstybėje įvedus krikščionybę atėjo dėkingas laikas plisti katalikų šventųjų kultams. Pirmieji Vilniaus vyskupai Andriejus Jastrzębiec ir Jokūbas Plichta priklausė Pranciškonų ordinui, todėl dirva šioje vienuolijoje gerbiamų šventųjų, tarp jų ir šv. Onos, kulto plėtrai turėjo būti kur kas palankesnė nei anksčiau. Šv. Onos kulto sklaidai į naudą buvo ir tas faktas, kad, kaip teigiama, pranciškonų indėlis lietuvių evangelizacijoje buvo didžiausias iš visų vienuolijų iki Jėzuitų ordino atėjimo į Lietuvą²²⁴. Kita vertus, esama nuomonės, kad XV–XVII a. I pusėje visų, ir pranciškonų, vienuolijų įtaka populiarinant šventuosius buvo menka²²⁵, nes didžiulėje LDK teritorijoje jų vienuolynų tinklas buvo dar per retas, kad darytų stiprią įtaką savo mokymu valstybėje²²⁶. Vienaip ar kitaip pranciškonai turėjo realias galimybes skleisti jiems aktualius šventųjų kultus ankstyvuojų LDK krikščionėjimo laikotarpiu.

Dėl skirtingo požiūrio į regulą Pranciškonų ordinas oficialiai suskilo į dvi skirtingas šakas: observantus (Lenkijoje ir LDK vadinamus bernardinais), griežčiausiai besilaikančius regulos ir nuosaikesnius – konventualus. Pranciškonai observantai savo vienuolynus Europoje itin aktyviai steigė XV a., nors oficialus ordino skilimas popiežiaus buvo įteisintas tik 1517 m. LDK anksčiau, po Lietuvos krikšto, įsikūrę pranciškonai save priskyrė konventualų šakai. Negausūs šaltinių fragmentai neduoda pagrindo manyti, kad aptariamuoju laikotarpiu LDK pranciškonai konventualai intensyviai būtų skleidę šv. Onos kultą. Regis, Šv. Onos titulu buvo pavadinta tik viena, anksčiau minėta jų bažnyčia, šv. Onos vardo nėra ir XV a. antrosios pusės Vilniaus Švč. Mergelės Marijos bažnyčios atlidų ir švenčių sąrašė, nėra duomenų, kad

²²¹ Eduardas Remecas, Vilniaus gaisro datavimo problematika: ar tikrai Vilniaus pilis sunaikino 1419 m. gaisras?, *Lietuvos pilys*, t. 6, 2010, p. 82–84.

²²² Marek Adam Dettlaff, Pranciškonų vienuolynas ir Švenčiausios Mergelės Marijos bažnyčia Vilniuje (XIV–XVII a.), *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pirmieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. Darius Baronas. Vilnius: Aidai, 2006, p. 54–58.

²²³ Darius Baronas, Pranciškonų misionieriai. . . , *op. cit.*, p. 25–26. Stephen Christopher Rowell, Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas. . . , *op. cit.*, p. 36.

²²⁴ Stephen Christopher Rowell, Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas. . . , *op. cit.*, p. 36.

²²⁵ Mindaugas Paknys, Įvadas, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 8.

²²⁶ XIV a. pab.–XV a. vid. įkurti pranciškonų vienuolynai, tarp jų ir didžiuosiuose LDK miestuose: Vilniuje (įkurtas 1386), Ašmenoje (1397), Lydoje (1397, tačiau vienuolynas sudegė 1402 ir pranciškonai ten nebegrižo), Kaune (1400), Naugarduke (minima pranciškonų bažnyčia Gedimino laiškuose), Drohičine (1407), Pinske (prieš 1440). Adam Mączka, *Najstarsze klasztory. . .*, *op. cit.*, p. 86–87; Stephen Christopher Rowell, Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas. . . , *op. cit.*, p. 36; Józef Makarczyk, *Wikariat Litewski. . .*, *op. cit.*, p. 106.

pranciškonai konventualai Vilniuje ir Kaune XV–XVI a. būtų turėję šv. Onos vardo broliją²²⁷. Dėl ankstesnių nei XVII a. inventorių trūkumo nepavyko išsiaiškinti, ar iki Tridento susirinkimo pranciškonų bažnyčiose stovėjo tituliniai Šv. Onos altoriai²²⁸. Remiantis fragmentiškai išlikusiais dokumentais, galima teigti, kad skleidžiant šv. Onos kultą kur kas aktyvesni negu konventualai buvo pranciškonai observantai, turėję tankesnę konventų tinklą ir pirmieji LDK pradėję steigti Šv. Onos brolijas.

Pranciškonai observantai į LDK su misijomis atsikėlė 1469 m. ir Lenkijos karaliaus bei Ldk Kazimiero Jogailaičio remiami įkūrė savo konventą Vilniuje. Apie 1495–1500 m. greta Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir šv. Bernardino Sieniečio bažnyčios pasistatė pirmąją vienuolijai priklausančią Šv. Onos titulo dydžiu ir puošnumu bažnyčią prilygstančią koplyčią, kurią fundavo Ldk Aleksandras²²⁹.

Viena iš pranciškonų observantų sielovados formų buvo atlidai, kuriais popiežių, nuncijų ir vyskupų gausiai apdovanotos buvo Vilniaus ir Kauno bernardinų bažnyčios. Šias bažnyčias lankantieji, įvykdę nurodytas sąlygas, gaudavo dalinius ar visuotinius atlaidus. Atlaidai galėdavo būti suteikiami viso ordino, provincijų ar paskirų vienuolynų bažnyčioms. Atlaidus tikintieji galėdavo laimėti ir metinėje bažnyčios pašventinimo šventėje bei kitomis progomis²³⁰.

1501 m. gegužės 22 d. popiežius Aleksandras VI Šv. Onos koplyčiai prie bernardinų vienuolyno suteikė Šv. Onos atlaidų privilegiją – tai ankstyviausias žinomas Šv. Onos atlaidų suteikimo faktas LDK. Kaip nurodo ši privilegija, penkių metų ir tiek pat kvadrangų (keturiasdešimt dienų) atlidai suteikiami tikintiesiems, apsilankiusiems koplyčioje ir paaukojusiems per Šv. Onos, Šv. Pranciškaus Asyžiečio, Šv. Antano Paduviečio (bernardinų ypač garbinamų šventųjų) šventes, Sekmines ir bažnyčios pašventinimo dienomis²³¹. Dokumente šv. Ona įvardijama kaip Dievo Motinos gimdytoja – jos dėka gimė Švč. Mergelė Marija, kuri „atvėrė uždarytus išganymo ir skaisybės vartus, pagimdyma mums Karalių, atiduotą žmonių nuodėmėms atpirkti“²³².

²²⁷ Stephen Christopher Rowell, Pranciškonų (konventualų) ordino įsivirtinimas..., *op. cit.*, p. 44–45. Marek Adam Dettlaff, Pranciškonų vienuolynas..., *op. cit.*, p. 62. Adam Mączka, Najstarsze klasztory..., *op. cit.*, p. 93, 95.

²²⁸ Provincijolo Jono Donato Caputo 1597 m. vizitacijoje Vilniaus ir Kauno vienuolynuose neišvardijami altoriai, tik nurodomas jų skaičius. Minima šv. Onos skulptūra, puošusi Kauno Švč. Mergelės bažnyčios didįjį altorių. Adam Mączka, Najstarsze klasztory..., *op. cit.*, p. 94, 99–100.

²²⁹ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos...*, *op. cit.*, p. 19, 21, 23. XVI a. pr. dokumentuose bernardinų Šv. Onos bažnyčia buvo vadinama koplyčia.

²³⁰ Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų – observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai*, t. 9, Roma, 1982, p. 66.

²³¹ Popiežiaus privilegija publikuota: *Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, ed. Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, t. 1, Kraków, 1948, nr. 264, f. 585. Jan Kurczewski, Cześć i arcybractwo Św. Anny w djecezji Wileńskiej, *Dwutygodnik djecezjalny wileński*, 1910, no. 4, p. 48–50.

²³² „illa tamen, quae in honorem S. Annae fundata reperiuntur, celebriori memoria convenit honorari, ex qua nata extitit filia, quae clausam nobis salutis portam aperuit et Regem Regum pro nostra redemptione, humanae fragilitatis veste indutum, immaculata genuit et intacta“. Jan Kurczewski, Cześć i arcybractwo..., *op. cit.*, p. 49.

Vilniaus vyskupas Albertas Radvila 1508 m. gegužės 15 d. suteikė atlaidus tiems, kurie Kauno bernardinų Šv. Jurgio bažnyčioje prie Šv. Onos altoriaus išklausys mišias²³³. Ypač daug progų tikintiesiems laimėti atlaidus 1521 m. suteikė popiežiaus Leono X legatas Zacharijas Ferreri, atvykęs į Vilnių rinkti medžiagos šv. Kazimiero beatifikacijos bylai. Bernardinams prašant, jis suteikė dešimt metų ir tiek pat kvadragenų atlaidus Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir šv. Bernardino Sieniečio bažnyčios pašventinimo dienai, trečią sekmadienį po Velykų, Šv. Bonaventūros šventei, Šv. Onos šventei, Šv. Juozapo ir Šv. Joakimo šventėms²³⁴. Istoriko Viktoro Gidžiūno nuomone, turbūt tuo pačiu metu buvo suteikti atlaidai Šv. Onos bažnyčių lankantiems jos pašventinimo dieną sekmadienį prieš apaštalų Simono ir Judo Tado šventę²³⁵. Šią dieną Vilniuje ir Kauno Šv. Jurgio bažnyčioje buvo iškilmingai švenčiama Šv. Onos koplyčios pašventinimo diena²³⁶. Be anksčiau išvardintų privilegijų lankantieji bernardinų bažnyčias galėjo pasinaudoti popiežiaus Siksto IV bule *Aurea*, kuria 1479 m. visoms Mažesniųjų brolių ordino bažnyčioms ir koplyčioms buvo suteiktos privilegijos ir atlaidai²³⁷.

Šv. Onos brolijos

Pirmoji LDK Šv. Onos brolija prie Vilniaus bernardinų Šv. Onos koplyčios įsikūrė gana anksti, tikriausiai XV a. pab., nes, šaltinių duomenimis, 1500 m. ji jau turėjusi nemažai narių bei turto. Brolija nebuvo visiškai pavaldi bernardinams arba jų priklausomybė galėjo būti negriežtai apibrėžta²³⁸. Tais pačiais metais brolija pateko visiškam bernardinų globon, ir kaip jau minėta, popiežius oficialiai ją patvirtino 1501 m.²³⁹ Iš 1580 m. atsikūrusios Šv. Onos brolijos knygų sužinome, kad, matyt, šiai progai 1501 m. buvo pagaminta šilkinė sidabru siuvinėta brolijos vėliava, kurią, 1714 m. sudeginus, gauta viena grivina išsilydžiusio sidabro²⁴⁰.

²³³ *Archivu[m] loci Caunensis. 1417–1812 m. VUB RS, F4-(A316) 38883, l. 38.*

²³⁴ Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų – observantų – bernardinų..., *op. cit.*, p. 67.

²³⁵ *Ibid.*

²³⁶ Dokumento „Leidimas [minėti] Šv. Onos koplyčios pašventinimo [dieną] 1583 m. lapkričio 24 d., [skirtas] sekmadieniui prieš Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado šventę“ nuoraše teigiama, kad atkuriamas Kauno Šv. Onos koplyčios pašventinimo dienos minėjimas „sekmadienį prieš šventųjų apaštalų Simono ir Judo Tado šventę – tądien šiame Vilniaus mieste įprasta švęsti to paties vardo Šv. Onos bažnyčios arba koplyčios pašventinimo [minėjimą]“, nes „dėl buvusių laikų neteisybės senojo pašventinimo dokumentai pražuvo“. „*Archivu[m] loci Caunensis*“. 1417–1812 m. VUB RS. F4-(A316) 38883, l. 38v. Už šio ir kitų dokumentų vertimus iš lotynų kalbos nuoširdžiai dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

²³⁷ Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų – observantų – bernardinų..., *op. cit.*, p. 67.

²³⁸ Šv. Onos koplyčia XV a. pab. priklausė bernardinams. 1500 m. pirmoji bernardinų bažnyčia sugriuvo, ir jie su pamaldomis persikėlė į gretimą Šv. Onos bažnyčią. Įsiplieskė konfliktas su Šv. Onos brolija. 1500 m. ginčą bernardinų naudai išsprendė Ldk Aleksandras Jogailaitis, patvirtindamas, kad koplyčia bus prižiūrima ir administruojama bernardinų ir pasauliečiai kunigai negali be jų sutikimo čia aukoti šv. Mišių, laidoti ir atlikti kitų dieviško kulto veiksmy. Aleksandras Jogailaitis taip pat vienuoliams pavedė brolijos žemes ir turtus. Tokiu būdu brolija pateko visišką bernardinų globon. Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 1, Lwów, 1933, p. 176–177. Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas...*, *op. cit.*, p. 61.

²³⁹ Šis faktas minimas brolijos XVIII a. dokumentuose. Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos...*, *op. cit.*, p. 21.

²⁴⁰ Trzy Xięgi Bractwa Anny S. od Roku 1580, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 167v.

Vilniaus Šv. Onos brolijos nariai – broliai ir seserys priklausė skirtingiems luomams ir kaip teigiama brolijos XVIII a. dokumente „Šv. Onos [bažnytėlėje] garbino Dievą Trejybėje kaip Vienį“, o vėliau, reformacijos laikotarpiu ta brolija kuriam laikui nunyko²⁴¹.

Daugiau duomenų šaltiniuose išliko apie Kauno Šv. Onos brolijos steigimą. Ją 1508 m. prie Bernardinų bažnyčios įkūrė provincijolas Rapolas iš Prošovicų, o Vilniaus vyskupas Albertas Radvila pašventino jos altorių²⁴². 1508 m. atleidų suteikimo dokumente vyskupas vaizdžiai išdėstė brolystės teikiamus privalumus:

„šiam laikiname pasaulyje mus užgriūna įvairios, net nesuskaičiuojamos sąmyšių audros, kurioms mes, sužeisti nuodėmės užkrato, patys atsispirti nevaliojame, kad nusipelnytume džiaugtis bendryste su išrinktaisiais amžinojoje tėvynėje. Todėl esame įtikinti apaštališko mokymo – bendrai nešioti naštas, idant prispausti nešulių ir dėl silpnumo nepajėgdami keliauti nebūtume nuvilti nepasiekę trokštamo dangaus. Be to, kadangi broliams gyventi draugėje yra šlovinga ir malonu bei naudinga, kai kurie garbieji, praklūnūs, pamaldūs ir gerbtini vyrai (norime, kad jų vardai būtų laikomi čia įrašytais), vadovaudamiesi išganingais patarimais patvarkė, kad Kaune, Šv. Pranciškaus mažesniųjų brolių bažnyčioje, prie Šv. Onos altoriaus, būtų laikoma ir švenčiama kažkokia brolija“²⁴³.

Tai nebuvo kaip įprasta viduramžiais vieną amatininkų gildiją vienijanti brolija. Remiantis Kauno bernardinų vienuolyno kronikos įrašais, tai buvo religinė brolija, vienijanti skirtingų rangų dvasininkus, įvairių luomų pasauliečius: į broliją įsirašė Vilniaus vyskupas Albertas Radvila, bernardinų vienuoliai, kilmingieji ir net paprasti žmonės:

„gerbiamas tėvas ir ... [?] Rapolas Prošovicietis, tuometinis Lenkijos provincijos vikaras ir gerbiamo generalinio vikaro komisaras, Kaune įsteigė Šv. Onos broliją, kurią gerbiausias Vilniaus vyskupas p. Albertas [Radvila] 1508 m. aprobavo ir apdovanojo 40 dienų atlaisais, ir pats į ją įsirašė. Drauge su juo – taip pat ir tėvas Antanas, tos vietos gvardijonas, kartu su vietos broliais. Taip pat buvo daug įsirašusių abiejų lyčių kilmingųjų ir daugelis plebėjų“²⁴⁴.

Taigi, įvairialuomė ir abiejų lyčių atstovus vienijanti Šv. Onos brolijos struktūra pastebima jos veiklos pradžioje. Tai verčia iš naujo permąstyti istoriografijoje įsitvirtinusių teiginių apie XV a. pabaigoje įsikūrusios Vilniaus Šv. Onos brolijos viduramžišką, vieną amatininkų cechą apimančią struktūrą²⁴⁵, nes bernardinų globojamos brolijos tiek Vilniuje, tiek Kaune turėjo būti kuriamos panašiu principu.

²⁴¹ Chronologia kosciolka S. Anny. Zgromadzenie wszystkich dokumentow Arcibactwa Anny S. przy kosciele XX. Bernardynow Wilenskich anno 1580 ufundowanego, LMAVB RS, f. 18, b. 158, l.14. Brolijos nunykimo faktas minimas ir vienuolyno kronikoje, Chronologia erectionis et foundationis conventus et custodiae Vilnensis... VDKM, S-11105, l. 2

²⁴² Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 1, *op. cit.*, p. 180. Brolija už globą Kauno bernardinams kasmet aukodavo po dvidešimt florenų. Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 73.

²⁴³ 1508 m. gegužės 15 d. dokumento nuorašas „Vilniaus vyskupas Albertas [Radvila] suteikia 40 dienų atleidų klausantiems Mišių prie Šv. Onos altoriaus“. *Archivu[m] loci Caunensis. 1417–1812 m. VUB RS. F4-(A316) 38883*, l. 38.

²⁴⁴ *Ibid.*, l. 9v.

²⁴⁵ Jovita Pivoriūnaitė, Vilniaus Šv. Onos brolija ir socialinė jos sudėtis XVI a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 117–118.

Daugiau duomenų apie XVI a. I pusės Šv. Onos brolijų veiklą Lietuvoje nėra išlikę. Pranciškonų istorikas K. Kantakas pirmasis spėjo, kad Vilniaus Šv. Onos brolija tikriausiai buvo pirmoji šio titulo brolija Lenkijoje²⁴⁶. Deja, šiuolaikinėje historiografijoje dažnai nutylima, kad Vilniuje ir Kaune veikusios brolijos buvo ankstyviausios Šv. Onos brolijos visoje Lenkijos bernardinų provincijoje²⁴⁷. Kiek vėliau pirmosios tokios brolijos ėmė veikti prie bernardinų vienuolynų Poznanėje 1521 m.²⁴⁸ ir Lvove 1531 m.²⁴⁹

Lietuvos bernardinų Šv. Onos brolijas, kaip ir kitas LDK veikusias brolijas, sunaikino Reformacijos sąjūdis. Atsigauvant katalikybei Stepono Batoro valdymo laikotarpiu karalienės Onos Jogailaitės pastangų dėka Šv. Onos brolijos atnaujino savo veiklą, pradėtos steigti naujos, o 1589 m. Varšuvos Šv. Onos brolijai buvo suteiktas arkibrolijos statusas. Vilniuje ir Kaune Šv. Onos brolijos iš naujo atsikūrė 1580 m.²⁵⁰

Nors neišliko jokių įrodymų šaltiniuose, historiografijoje paplito nuomonė, kad XV a. Šv. Onos brolija Vilniuje susikūrė kaip vokiečių pirklių religinė bendruomenė. Kantakas išklė šią hipotezę remdamasis kitų Rytų Europos šalių pavyzdžiais ir tuo faktu, kad bernardinų tarpe būdavo vokiškai kalbančių pamokslininkų ir kunigų, kurie, kaip ir kituose kraštuose, aptarnaudavo vokiečių bendruomenę Vilniuje ir Kaune²⁵¹.

Tačiau neturėtume pamiršti, kad šv. Onos kultas buvo artimas bernardinams ir Šv. Onos bažnyčia Vilniuje šalia bernardinų vienuolyno galėjusi būti pastatyta ne amatininkų ir pirklių, bet vienuolių iniciatyva²⁵². Jie, kaip matėme Kauno brolijos atveju, irgi galėjo įkurti šio titulo

²⁴⁶ Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 1, *op. cit.*, p. 157.

²⁴⁷ K. Kuźmak Šv. Onos brolijų ikitridentiniu laikotarpiu iš viso nemini, o teigia, kad apie Lenkijos šv. Onos brolijų aktyvią veiklą sužinome Stepono Batoro valdymo laikotarpiu (Krystyna Kuźmak, Anna św. ..., *op. cit.*, p. 625–626.). LDK teritorijoje XV a. įsteigti keturi bernardinų vienuolynai – Vilniuje (įkurtas 1469), Kaune (1471), Tikocine (1479) ir Polocke (1479) – priklausė Lenkijos provincijai, kurios centras buvo Krokovoje. Pirmoji nepriklausoma Lietuvos bernardinų provincija su centru Vilniuje, kuriai priklausė išvardintieji vienuolynai, buvo įkurta 1530 m., tačiau 1576 m. dėl provinciją užpuolusių negandų ir praretėjusių vienuolių gretų vėl buvo prijungta prie Lenkijos provincijos: 1560 m. protestantai padegė Vilniaus bernardinų vienuolyną, 1563 m. maskviečiai sugriovė Polocko vienuolyną, o ten gyvenusius bernardinus nužudė, be to, siautę nuolatiniai marai neaplenkė ir bernardinų. Likę gyvi, devyni bernardinai buvo priversti prašyti lenkų pagalbos, todėl Lietuvos bernardinų provincija vėl buvo prijungta prie Lenkijos provincijos (Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų – observantų – bernardinų..., *op. cit.*, p. 37.).

²⁴⁸ Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 1, *op. cit.*, p. 156. Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 2, *op. cit.*, p. 253, 256.

²⁴⁹ Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 1, *op. cit.*, p. 156.

²⁵⁰ Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų – observantų – bernardinų..., *op. cit.*, p. 95.

²⁵¹ Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 1, *op. cit.*, p. 156–157, 179–180. Dar plačiau šią versiją išplėtė J. Vaišnora, teigiantis, kad į Šv. Onos broliją susiburti vokiečiai galėję dar prieš bernardinų atvykimą, o jiems atvykus pateko jų globon. Jį galėjo suklaidinti W. Jägerio teiginiai, esą Šv. Onos bažnyčią 1502 m. atstatė vokiečių pirkliai. Juozas Vaišnora, Šv. Onos brolija Lietuvoje, *Aidai*, nr. 3, 1957, p. 137. W. Jäger, *Die St. Annenkirche und die Klosterkirchen von St. Bernhardin und St. Michael in Wilna*, Wilna, 1918, p. 15.

²⁵² R. Janonienė, aptardama Vilniaus Šv. Onos brolijos, kaip iš pradžių vokiečiams priklausiusios brolijos, klausimą, pateikia alternatyvų Poznanės pavyzdį, kur bernardinams priklausiusioje Šv. Onos bažnyčioje veikė vokiečių to paties titulo brolija (Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas...*, *op. cit.*, p. 60–

broliją. Vilniuje vokiečių katalikai turėjo kitą – Šv. Martyno broliją, kuri iš pradžių veikė prie Šv. Martyno koplyčios Aukštutinėje pilyje, XVI a. pr. savo pamaldas buvo perkėlusį į Šv. Onos bažnyčią Žemutinės pilies teritorijoje. Beje, istoriografijoje ilgai painiotasi ir teigta, kad ši brolija buvo perkelta į greta Bernardinų šventovės stovinčią bažnyčią²⁵³.

Oficiali Bažnyčios pozicija į kultą ir šv. Onos patrocinių tyrimai

1481 m. popiežius Sikstas IV įtraukė Šv. Onos dieną (gegužės 1 d.) į Romos kalendorių, o 1584 m., popiežius Grigalius XIII įvedė privalomą Šv. Onos šventę, kuri Katalikų Bažnyčioje iki šiol švenčiama liepos 26 d. Kyla klausimas, ar iki oficialaus šventės įvedimo Lietuvos parapijų bažnyčiose buvo minima Šv. Onos diena ir ar LDK bažnyčioms būdavo suteikiami Šv. Onos atlydai.

Ištirti oficialią Lietuvos Bažnyčios poziciją šv. Onos gerbimo atžvilgiu iki Visuotinio Tridento susirinkimo, kuomet pagaliau Bažnytiniai kalendoriai ir liturginės šventės visose vyskupijose buvo suvienodintos yra sudėtinga, nes išliko labai mažai duomenų. Žinomi tik 1528 m. Vilniaus vyskupijos sinodo nutarimai, kuriuose patvirtintos šventės visai vyskupijai, bet tarp jų Šv. Onos šventė neminima. Nėra jos ir 1582 m. paskelbtame kardinolo Jurgio Radvilos kalendoriuje²⁵⁴. Šv. Onos šventė galėjo būti minima kaip jos titulą turinčių bažnyčių šventė, nes prie 1528 m. Vilniaus vyskupijos kalendoriaus pažymėta, kad buvo švenčiamos atskirų parapijų šventųjų šventės²⁵⁵. Tačiau civiliniuose dokumentuose, pavyzdžiui, Kauno miesto aktų knygoje 1562 m. Šv. Onos šventė arba Šv. Onos diena kelis kartus figūruoja kaip liepos 26 d. įvardijanti data²⁵⁶. Vadinas, tuomet vyskupijoje Šv. Onos šventė buvo visuotinai minima.

Esama žinių, kad Žemaičių vyskupijoje kaip ypatinga šv. Onos gerbimo vieta nuo XVI a. garsėjo Batakiai. Martyno Mažvydo 1551 m. laiške Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui skundžiamasi, kad Ragainės parapijiečiai (liuteronai) dalyvauja kitoje Nemuno pusėje įvairiose katalikų bažnyčiose vykstančiuose atlyduose, tarp jų ir Batakiauose per Šv. Onos šventę²⁵⁷.

Gana ankstyvą šv. Onos kulto prigijimą LDK liudija dažni Šv. Onos bažnyčių ir altarijų titulai Vilniaus ir Žemaitijos vyskupijose. M. Paknys, tirdamas atskirų šventųjų gerbimo tradicijų išskirtinumą Lietuvoje XV–XVII a. pradžioje, pastebi, kad, palyginti su aplinkinėmis vyskupijomis, LDK būdinga ypač dažni šv. Jurgio ir šv. Onos titulai. Istorikas daro išvadą, kad

62.). Tačiau Kantakas spėja, kad netiesioginiai istoriniai faktai iš 1521 m. galbūt ir rodytų, kad Poznanėje galėjusi tuomet būti Šv. Onos brolija, tačiau jokių tikslesnių duomenų apie tos brolijos veiklą iki jos atkūrimo 1583 m. nėra žinoma. Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 1, *op. cit.*, p. 156; Kantak, Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, t. 2, *op. cit.*, p. 253, 256. Taigi, Vilniaus Šv. Onos brolija buvo anksčiau įkurta nei Poznanės.

²⁵³ Apie tai: Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas...*, *op. cit.*, p. 62, 438.

²⁵⁴ Mindaugas Paknys, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. Mindaugas Paknys. Vilnius: Aidai, 2005, p. 22–26.

²⁵⁵ *Ibid.*, p. 26.

²⁵⁶ *Kauno miesto aktų knygos. XVI–XVIII a. Tarybos knyga, 1555–1564*, parengė Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 201. *Kauno miesto aktų knygos. XVI–XVIII a. Vaito knyga, 1561–1564*, parengė Darius Antanavičius, Algirdas Baliulis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 230.

²⁵⁷ Martynas Mažvydas, *Pirmoji lietuviška knyga*, sud. Marcelinas Ročka, Vilnius: Vaga, 1974, p. 278–279.

šv. Ona buvo populiariausia LDK šventoji tarp moterų, skirtingai nuo Lenkijos, kur ji nusileido šv. Jadvygai, šv. Daratai ir šv. Margaritai²⁵⁸.

Palyginus su kitų Paknio studijoje pateiktų šventųjų populiarumo svyravimu matyti, kad XV a. šv. Onos vardas tarp bažnyčių titulų dar nebuvo populiarus, tačiau ryškus kulto suaktyvėjimas regimas XV a. pab. – XVI a. I pusėje, kai labai sparčiai daugėja Šv. Onos titulu pavadintų bažnyčių ir altarijų Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose (1489–1545 m. laikotarpiu – 89 % visų titulo suteikimo atvejų)²⁵⁹. Šv. Onos kulto suaktyvėjimą XV a. pab. – XVI a. I pusėje Paknys sieja su XVI a. pr. išpopuliarėjusių Šv. Onos brolijų veiklos poveikiu²⁶⁰. Komentuojant istoriko gautas išvadas verta atkreipti dėmesį į faktą, kad kaip tik XV a. pab. – XVI a. pr. abiejose vyskupijose buvo juntamas bendras bažnyčių fundavimo atvejų pagausėjimas (pats didžiausias aktyvumas Vilniaus vyskupijoje regimas XVI a. 2 deš., Žemaičių – XVI a. 4 deš.), o XVI a. vid. ir II pusėje išryškėja Reformacijos plitimo šalyje nulemtas fundavimo sąstingis²⁶¹. Kaip minėta, Vakarų Europoje pastebimas šv. Onos kulto sužydėjimas taip pat vėlyvaisiais viduramžiais ir baigėsis sulig Reformacijos įsigalėjimu, taigi kulto suaktyvėjimą LDK veikė bendros europinės tendencijos.

Šv. Onos krikštavardžiai

Kitas svarbus aspektas, informuojantis apie pamaldumą į šv. Oną Lietuvoje – Onos krikšto vardo suteikimas, jo dažnumas tikinčiųjų bendruomenėje. Ryšys tarp šventųjų kulto paplitimo ir krikšto vardų Vakarų Europos istoriografijoje seniai pastebėtas bei tyrinėjamas. Įrodyta, kad bet kurio šventojo kulto vieta yra palanki terpė jo vardo plitimui²⁶². Per krikšto vardą asmuo „įgydavo“ savo dangiškąjį globėją, šventąjį patroną, į kurį maldoje kreipdavosi paramos ir užtarimo.

Onos vardo ankstyvam atėjimui į LDK įtakos turėjo ryšiai su kaimyninėmis Rytų ir Vakarų krikščioniškomis šalimis. Antanas Salys pastebėjo, kad anksčiau nei Vakaruose Bizantijos imperijoje pamėgtas Onos vardas 989 m. dinastinių vedybų keliu atkeliavo į Rytų slavų žemes ir tapo jų populiariausiu moterišku krikštavardžiu: minimos net trys kunigaikštiškos kilmės rusų šventosios, Onai stačiatikių kalendoriuje buvo skirta net vienuolika datų²⁶³. Vakarų Europoje Onos vardo populiarumas siejamas su šv. Onos kulto iškilimu po kryžiaus žygių į Jeruzalę, taigi, po aktyvesnių kontaktų su Rytų krikščionybe.

Vieno ar kito šventojo kulto plėtrai galėjo daryti įtakos tos šalies valdovo šeimoje mėgstami vardai, kuriuos noriai priimdavo ir populiarindavo jų valdiniai²⁶⁴. Onos krikšto vardas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių šeimose buvo suteikiamas dar prieš Lietuvos krikštą. Šiuo vardu krikštytos:

²⁵⁸ Mindaugas Paknys, *Šventųjų kultai...*, *op. cit.*, p. 44, 56.

²⁵⁹ *Ibid.*, p. 56. Atskirų šventųjų tituluose proporcijas atspindi Paknio sudaryta lentelė, iš kurios sužinome, kad abiejose vyskupijose iš viso tirti 70 šventųjų titulai. *Ibid.*, p. 38–40.

²⁶⁰ *Ibid.*, p. 56.

²⁶¹ *Ibid.*, p. 35.

²⁶² A. Bach, *Deutsche Namenskunde*, Bd. 2, Heidelberg, 1952, p. 130.

²⁶³ Antanas Salys, *Raštai*, t. 2: *Tikriniai vardai*, Roma: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 1983, p. 123.

²⁶⁴ *Ibid.*, p. 204.

1325 m. Gedimino duktė Aldona, ištekėjusi už Lenkijos karaliaus Kazimiero, Kęstučio duktė Danutė – Mozūrų kunigaikščio Jonušo žmona, antroji Jogailos žmona ir pirmoji Vytauto žmona, Žygimanto Senojo duktė (Stepono Batoro žmona). XIV a. pab. – XV a. Onos vardas sutinkamas LDK didikų Astikų, Butrimų, Getautų, Goštautų, Kaributų, Nemirų, Račkų, Radvilų, Sudimantų giminėse²⁶⁵. Vadinasi, Onos vardas Lietuvoje visų pirma plito tarp diduomenės, XVI a. pr. jis buvo dažnas bajorų giminėse, o XVI a. pab. plačiai sklido tarp valstiečių²⁶⁶.

Tvirtesnės prielaidos apie sektiną kurios nors Onos vardą turėjusios „žymios moters“ pavyzdį, dariusį poveikį šventosios kulto populiarinimui LDK iki XVI a. vid., neįmanomos dėl retų ir fragmentiškų paminėjimų apie moteris to meto šaltiniuose. T. Narbuto XIX a. sukurta legenda apie Onos Vytautienės dievotumą, taigi, ir galimą įtaką šventosios vardo plitimui, platesnio atgarsio regis nesulaukė²⁶⁷. Išskirtinis toks atvejis būtų Ona Jogailaitė, Stepono Batoro žmona, kuri garsėjo pamaldumu šv. Onai ir neabejojama, kad ji daug prisidėjo prie Šv. Onos brolijos atsikūrimo šalyje XVI a. 9 dešimtmetyje.

Lietuvoje krikšto vardų tyrimais susidomėta palyginti neseniai. A. Salys, M. Paknys ir L. Jovaiša savo straipsniuose pristatė krikšto vardų tyrinėjimo problemas ir pateikė išvalgų, leidžiančių spręsti apie Onos vardo populiarumą visuomenėje XVI–XVII a. I pusėje²⁶⁸. Tyrinėjant LDK asmenų vardus susidurta su sunkumais: iš ankstyviausiojo valstybės laikotarpio stokojama asmenų sąrašų, o apie platesnius gyventojų surašymus turime duomenų tik nuo XVI a., be to, nesudarytos plačios vardų duomenų bazės. Net XVI a. gyventojų surašymuose paprastai nurodomas tik vyras, kaip „šeimos galva“, labai retai minimos moterys, dažniausiai įrašomos tik našlės²⁶⁹. Remdamasis A. Salio moterų vardų tyrimais XVI a. inventoriuose²⁷⁰, M. Paknys sudarė schemą²⁷¹, kurioje tarp bajorių ir valstiečių pirmąją vietą užėmė Onos vardas. Tarp bajorių Ona gerokai lenkė Sofiją, o tarp valstiečių moterų šis skirtumas nebuvo toks didelis. Onos vardas išliko populiariausias ir XVII a. I pusėje²⁷².

Taigi, nors Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo vėliausiai apkrikštyta valstybė Europoje, šioje disertacijos dalyje prieinama išvados, kad šalyje šv. Onos kultas iš kaimyninių kraštų čia atėjo nevēluodamas. Šv. Onos kulto užuomazgos LDK pastebimos gana anksti, XIV a., kai prieš oficialų šalies krikštą Lietuvos didikų kunigaikščių dukros ištekėdamos pasirinkdavo

²⁶⁵ Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis-struktūra-valdžia*, Vilnius: Aidai, 2003.

²⁶⁶ Antanas Salys, *Raštai, op. cit.*, p. 123.

²⁶⁷ Legendoje apie bernardinų Šv. Onos bažnyčią trumpai užsimenama, kad ji buvusi Šv. Onos bažnyčios fundatorė, dievobaiminga ir gera moteris. Władysław Zahorski, *Podania i legendy Wileńskie*, Wilno: druki Józefa Zawadzkiego, 1925, p. 56.

²⁶⁸ Antanas Salys, *Raštai, op. cit.*, p. 122–125. Mindaugas Paknys, *Šventųjų kultai... op. cit.*, p. 15–102. Liudas Jovaiša, *Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje. Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 147–184.

²⁶⁹ Mindaugas Paknys, *Šventųjų kultai... op. cit.*, p. 49, 53.

²⁷⁰ Antanas Salys, *Raštai, op. cit.*, p. 41–42.

²⁷¹ Schema Nr. 5, žr. Mindaugas Paknys, *Šventųjų kultai... op. cit.*, p. 102.

²⁷² Liudas Jovaiša, *Krikšto vardai... op. cit.*, p. 170.

Onos krikšto vardą. Tikriausiai su valdovo iniciatyva susijęs ir XIV a. pab. pirmosios Šv. Onos titulo bažnyčios pastatymas Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje. Ši iki mūsų dienų neišlikusi bažnyčia buvo viena iš ankstyviausių katalikų šventovių LDK sostinėje Vilniuje, o XVI a. joje buvo minima Šv. Onos šventė. Bažnytėlę aptarnavo pranciškonai – vienuolija, aktyviausiai propagavusi šv. Onos gerbimą šalyje.

Iš Mindaugo Paknio ir Liudo Jovaišos atliktų patrocinių ir vardyno tyrimų paaiškėjo, kad palyginus su aplinkinėmis kitų valstybių vyskupijomis LDK išsiskiria specifiniu bruožu – labai dažnais Šv. Onos bažnyčių titulais ir Onos vardo populiarumu visuomenėje. Ryškus Šv. Onos kulto suaktyvėjimas regimas XV a. pab. – XVI a. I pusėje, kai sparčiai daugėjo šventosios titulu pavadintų bažnyčių ir altarijų Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose. Šv. Onos kulto pakilimą galima būtų susieti su pranciškonų observantų (bernardinų) steigtų Šv. Onos brolijų veikla bei iš vokiškų kraštų kartu su Lietuvos miestuose įsikuriančiais pirkliais ir amatininkais sklidusio šv. Onos kulto atgarsiais. Pažymėtina, kad anksčiau nei kaimyninėje Lenkijoje prie bernardinų vienuolynų buvo įsteigtos pirmosios šalyje Šv. Onos brolijos: XV a. pab. Vilniuje Šv. Onos bažnyčioje ir 1508 m. Kaune Šv. Jurgio bažnyčioje.

II. 2. Pamaldumo plitimas potridentinėje Lietuvoje

Šv. Onos brolijos potridentiniu laikotarpiu. Tikslai, santvarka ir struktūra

Šv. Onos brolijos prie bernardinų konventų buvo atkurtos XVI a. 9-ame dešimtmetyje. Kaip būdinga visoms potridentinėms brolijoms, tai buvo iš esmės jau pasikeitusi, katalikiškosios Reformos permainas patyrusi brolija, kuriai pradėjo galioti vienodi teisiniai organizaciniai ir religinės veiklos principai, o jos veikloje lemiamą vaidmenį įgijo bažnytinis autoritetas²⁷³. Šv. Onos brolijos atgaivinimo iniciatoriai Lietuvoje ir Lenkijoje buvo karalienė Ona Jogailaitė ir Stepono Batoro sekretorius, kanauninkas, būsimasis Lvovo arkivyskupas Jonas Demetrijus Solikovskis²⁷⁴. Pirmiausia Šv. Onos brolija 1578 m. buvo įsteigta Varšuvoje prie Šv. Onos bernardinų bažnyčios, 1580 m. iš naujo atkurta prie Vilniaus ir Kauno, apie 1581 m. – prie Lvovo, 1583 m. – prie Poznanės bernardinų bažnyčių²⁷⁵, o 1590 m. kardinolo Jurgio Radvilos rūpesčiu buvo įsteigta prie Krokuvos Šv. Onos bažnyčios²⁷⁶. Tarpininkaujant karaliui, Šv. Sostas per apaš-

²⁷³ Liudas Jovaiša, Brolijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 118–119.

²⁷⁴ Krystyna Kuźmak, Anna św. ..., *op. cit.*, p. 625. *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Henryk Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska: Wydaw. Bernardynów „Calvarianum“, 1985, p. 437. Lvovo arkivyskupo pareigas Solikovskis ėjo 1581–1603 m.

²⁷⁵ Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy, op. cit.*, t. 2, p. 253, 256. Kai kuriose publikacijose painiojama Vilniaus brolijos atkūrimo data su oficialia brolijos įsteigimo data 1581 m.: Vilniaus brolija atkurta 1580 m., nes tais metais aptinkami pirmųjų įstojusių į broliją narių įrašai. Žr. Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų observantų – bernardinų..., *op. cit.*, p. 95. Trzy Xięgi Bractwa Anny S. od Roku 1580, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472.

²⁷⁶ Krystyna Kuźmak, Anna św. ..., *op. cit.*, p. 625–626.

tališkąjį nuncijų G. A. Caligari 1581 m. balandžio 11 d. patvirtino visoms Šv. Onos brolijoms bendrus įstatus, leido rengti procesijas su Švč. Sakramentu, o jos nariams suteikė atlydus²⁷⁷.

Kaip ir daugumos kitų potridentinių brolijų²⁷⁸, Šv. Onos brolijos įstatuose buvo apibrėžta, kokios turi būti jos apeigos, specialūs apdarai ir simboliai, pamaldų ir procesijų, naujų narių priėmimo, brolijos vadovybės rinkimų tvarka. Šv. Onos brolijų nariai turėjo išmanyti katekizmą, dažnai eiti išpažinties ir komunijos, šv. Mišių metu pagarbiai apmąstyti Kristaus kančią, o meldamiesi prie šv. Onos altoriaus prisiminti jos bei Mergelės Marijos gyvenimą ir Jėzaus gimimą²⁷⁹. Be privalomo dalyvavimo iškilmingose šv. Mišiose Šv. Onos dieną, nariai turėjo dalyvauti brolijos narių laidotuvėse bei dukart per metus laikomose pamaldose už mirusius brolijos narius, aktyviai kovoti prieš protestantizmą. Įstatuose buvo siekiama kelti moralinį narių gyvenimą (vengti vaidų, apkalbų ir girtuoklystės), gilinti tikėjimą, skatinti artimo meilės darbus ir šalpą.

1580 m. pabaigoje J. D. Solikovskis iš Gardino parašė aplinkraščių lenkų kalba, kuriame, nurodydamas brolijos naudą, kvietė į ją įsirašyti. Šį savo laišką kartu su naujais 14 skyrių įstatais išsiuntinėjo visiems bernardinų vienuolynams²⁸⁰. Patys Šv. Onos brolijų įstatai ne kartą buvo nagrinėti Bažnyčios istorikų darbuose, tuo tarpu Solikovskio laiškas – svarbus šaltinis, atskleidžiantis šios potridentinės brolijos steigimo motyvus ir tikslus – liko pamirštas, tad disertacijoje jį verta aptarti plačiau. Laiškas adresuojamas „Visiems Šv. Onos, pačios trečiosios, brolijos broliams ir seserims“²⁸¹, o toliau prie brolijos įstatų ji pavadinama „Šv. Onos brolija“. Šie du pavadinimai rodo, kad nuo potridentinio laikotarpio Šv. Onos brolija turėjo dar vieną, sinonimiškai vartojamą – Šv. Onos, pačios trečiosios – vardą. Toks brolijos pavadinimas prigijo ir buvo dažnai vartojamas: pavyzdžiui, 1675 m. Prienų bažnyčios vizitacijos akte brolija vadinama „Šv. Onos, pačios trečiosios“, o 1677 m. Alsėdžių bažnyčios vizitacijoje – „Šv. Onos, pačios trečios, su Jėzumi ir Marija“; tas pat pasakytina apie XVII a. brolijų leidinių pavadinimus²⁸².

²⁷⁷ Įstatus lenkiškai parašė kun. Simonas Hagenau, o į lotynų kalbą išvertė Jonas Demetrijus Solikovskis. Žr. Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų observantų – bernardinų..., *op. cit.*, p. 92; Juozas Vaišnora, Šv. Onos brolija, *op. cit.*, p. 138.

²⁷⁸ Jerzy Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin: KUL, 2004, p. 56–57.

²⁷⁹ Šv. Onos brolijos įstatai, skelbti brolijų leidiniuose, aptarti šiose publikacijose: Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų observantų – bernardinų..., *op. cit.*, p. 93–94. Juozas Vaišnora, Šv. Onos brolija, *op. cit.*, p. 138.

²⁸⁰ Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 92. Laiško nuorašas išliko Vilniaus Šv. Onos brolijos knygoje: *Trzy Xięgi Bractwa Anny S. od Roku 1580*, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 5–6.

²⁸¹ „Wssijtckijnj bracijei ij sijosstrom, Braterstwa S. Annij Samotrzczejiei“, *Trzy Xięgi Bractwa Anny S. od Roku 1580*, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 5. Cituojamas ištraukas iš lenkų kalbos išvertė Jadvyga Rauckienė.

²⁸² Alsėdžių bažnyčios vizitacijos aktas. 1677 m. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 264. *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė Mindaugas Paknys, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 10), Vilnius: Katalikų akademija, 2011, (toliau – *Vysk. Kazimiero Paco vizitacijos*), p. 817; [Jan Mysław], *Bractwo Swietey Anny Samotrzczejey, to jest ustawy, artykuły, porzadki, nauki y nabozeństwá bráctwa tego [...] vchwaly przedrukowane*, W Krakowie: w drukarni Andrzej. Piotr. [...], 1626; [Jan Mysław z Kościana], *Bractwo Swietey Anny Samotrzczejey, to jest ustawy, artykuły, porzadki, nauki y nabozeństwá bráctwa / za wolą i wiadomością Jaśnie Wielmożnego Jego Mości xiędza Alexandra ná Máćcieowie Sapiehi, biskupa Wilenskiego, teraz nowo według teyże vchwaly przedrukowane*, W Wilnie: w drukarni Societatis Iesu, 1669.

Tapti Šv. Onos brolijos nariais tikinčiuosius turėjo paskatinti laiško pradžioje akcentuota dieviška brolijos kilmė:

„Kadangi Visagalis Viešpats Dievas per savo malonę teikėsi mus pakviesti į tą šventą draugiją ir teikiasi kitus kasdien vis daugiau kviesti [...]“²⁸³.

Solikovskio laiške perteiktas katalikiškosios Reformos siekis brolijų pagalba aktyviau evangelizuoti, gausinti katalikų bendruomenę, stiprinti tikėjimą, apsaugant ją nuo Reformacijos įtakos. Jis tikėjosi, kad nepriekaištingu, krikščioniui deramu elgesiu brolijos nariai bus sektinas pavyzdys ne tik savo bendruomenei, bet ir nusigrėžusiems nuo katalikybės bei netikintiesiems, ir kad paklydėliai sugrįš į Katalikų Bažnyčios gretas:

„[T]ad mums yra reikalinga malonė stengtis to siekti, kad mes, kaip korintiečiams rašo šventasis Paulius, neimtume Dievo malonės veltui, bet šio pašaukimo vertus vaisius patys atiduotume Viešpačiui Dievui, gausindami Visagalio Viešpaties Dievo garbę ir šlovę tokiu būdu, kad ir tikintieji Viešpačiu seks mūsų pavyzdžiu, ir netikintieji arba dėl mūsų kaltės nusigrėžusieji nuo tikėjimo ne tik nepagarbiai netars mūsų Viešpaties Dievo vardo, nepiktžodžiaus prieš krikščioniškąjį tikėjimą, šventąją Katalikų Bažnyčią, tačiau atsinaujins ir atsivers į Viešpatį Dievą, o visa tai yra Dievo malonės vaisius. Privalome ištikimai ir atvira širdimi vykdyti visas krikščioniškas pareigas, o ta pareiga yra trejopa: Viešpaties Dievo, mūsų artimųjų ir mūsų pačių atžvilgiu.“²⁸⁴.

Akivaizdu, kad laiško autoriui brolijos narių pamaldumo skatinimas pasirodė svarbesnis nei šv. Onos kulto propagavimas. Iškalbinga, kad šventosios vardas laiške paminimas tik vieną kartą, pabaigoje prašant jos užtarimo ir įvardijant ją kaip Švč. Mergelės Marijos motiną:

„O mus visus palaiminti teiktūsi Viešpats Dievas, visokeriopo gailestingumo Tėvas, per savo mylimiausiąjį Sūnų Viešpatį Jėzų Kristų, mūsų Viešpatį, Dievą ir Išganytoją, bei užtariant Skaisčiausiajai Mergelei Marijai ir šventajai Onai, jos motinai.“²⁸⁵

Solikovskis argumentuotai pateikė Šv. Onos brolijos įvairių luomų narių sambūvio viziją, įvardijo naudą, kurią paprastų brolijos įstatų laikymasis duotų ne tik įvairių luomų, amžiaus tarpšnių, bet ir skirtingo tikėjimo laipsnio žmonėms:

„Todėl prašau, patariu ir primenu, kaip tas, kuris tuo rūpinosi ir siekė to, kad ši šventa Brolija su Dievo pagalba čia būtų įsteigta ir tos maldingumo pareigos, neabejotinai mielos Viešpačiui Dievui, būtų prišimtose, kad paprastus ir nesunkius šios šventos Brolijos straipsnius noriai vykdytumėte. Teisieji – dėl dangaus karalystės. Vidutinieji – dėl dorybių pagausinimo. Nusidėjęliai – dėl susitaikymo ir sugrįžimo prie Viešpaties Dievo. Seni – dėl atgailos už savo gyvenimą. Jauni – dėl pamaldaus ir krikščioniško gyvenimo meldimo. Šeimininkai – dėl gero namų valdymo. Dvarininkai – dėl Dievo baimės. Ponios – dėl tinkamo vaikų auklėjimo. Panelės – dėl šventumo ir skaistumo išsaugojimo. Vaikai – dėl savo nekaltumo išsaugojimo ir jo paaukojimo savo mielajam Dievui. Turtuoliai – dėl vietos ir aikštės, kur būna perkama dangaus karalystė. Beturčiai – dėl dangiškos ir žemiškos pagalbos. Puolusieji – dėl kėlimosi iš nuopuolio.

²⁸³ Trzy Xięgi Bractwa Anny S. od Roku 1580, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 5.

²⁸⁴ *Ibid.*, l. 5–5v.

²⁸⁵ *Ibid.*, l. 5v–6.

Nuliūdusieji – dėl paguodos. Kunigai – dėl tikro pamaldumo įgijimo, gyvenimo skaistumo, blaivybės, maldu, skaitymo ir gero pavyzdžio. O visi bendrai – dėl karštesnės meilės Visagaliui Viešpačiui Dievui ir blogų įpročių išsižadėjimo bei krikščioniškųjų dorybių gausinimo.²⁸⁶

Potridentinių brolijų nariais galėjo būti skirtingų luomų atstovai. Tam metui tai buvo saviti, konfesiniu narystės principu įvairių socialinių sluoksnių asmenis vienijantys, dariniai. Kaip rodo Jovitos Pivoriūnaitės atlikti prie Vilniaus Šv. Onos bažnyčios 1580–1600 m. veikusios Šv. Onos brolijos socialinės struktūros tyrimai²⁸⁷, brolijos nariais tapdavo vyskupai, kunigai, vienuoliai, LDK didikų giminių atstovai, bajorai, aukšti valstybės pareigūnai, įvairių sluoksnių Vilniaus miesto gyventojai, atsivertę kitatikiai ir marginalai (elgetos)²⁸⁸. Sektiną pavyzdį ir didelį palankumą Vilniaus brolijai parodė vyskupai – Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis, Vilniaus vyskupas Jurgis Radvila ir Vilniaus vyskupas sufraganas Kiprijonas, vieni pirmųjų 1580 ir 1582 m. įsirašdami į Šv. Onos brolijos narių sąrašus²⁸⁹. Simbolinis vyskupo įstojimas į Šv. Onos brolijos gretas nebuvo naujas reiškinys – kaip minėta, Vilniaus vyskupas Albertas Radvila, patvirtinęs Šv. Onos broliją Kaune 1508 m., irgi tapo jos nariu²⁹⁰.

Neilgai trukus po Šv. Onos brolijos atkūrimo, popiežius Sikstas V 1589 m. bule „*Ex incumbenti Nobis officio*“ Varšuvos Šv. Onos broliją pakėlė į arkibrolijos statusą, apdovanojo jos narius atlaisdais ir pavedė bernardinų vadovavimui, leisdamas steigti skyrius-filijas tiek prie bernardinų, tiek prie kitų bažnyčių²⁹¹. Motininė Varšuvos Šv. Onos arkibrolija, remdamasi šiuo popiežiaus leidimu, pradėjo steigti brolijas LDK prie naujai įkurtų bernardinų vienuolynų ir prie parapinių bažnyčių. Tik keliais atvejais vėliau Vilniaus vyskupijoje Šv. Onos brolijos buvo įsteigtos prie kitos vienuolijos – regulinių atgailos kanauninkų bažnyčių Tverėčiuje (1683 m.) ir Mikailiškėse (1700 m., žr. priedą nr. 1).

Laikui bėgant Šv. Onos brolijoms būdavo parūpinami įvairūs leidimai, suteikiami atlaisdai: Lvovo arkivyskupui Solikovskiui tarpininkaujant, 1596 m. buvo gautas Šv. Sosto leidimas arkibrolijos nariams visais antradieniais, kai nėra svarbių švenčių, kalbėti Šv. Onos valandas²⁹²; 1625 m. popiežius Urbanas VIII Šv. Onos brolijoms, esančioms prie Žemaitijos bažnyčių, suteikė atlaisdus²⁹³.

Šv. Onos brolijų prie bernardinų vienuolynų plėtra

Lyginant su Vilniaus vyskupija, Žemaičių vyskupijoje kai kurie christianizacijos procesai vėlavo. Pirmieji vienuolynai Žemaitijoje įsikūrė tik XVII a. To amžiaus pirmojoje pusėje pranciškonų

²⁸⁶ *Ibid.*, l. 5v.

²⁸⁷ Autorė rėmėsi išlikusiais to laiko brolijos narių sąrašais Vilniaus Šv. Onos brolijos knygoje. Plačiau žr. Jovita Pivoriūnaitė, Vilniaus Šv. Onos brolija..., *op. cit.*, p. 117–126.

²⁸⁸ *Ibid.*, p. 122–123.

²⁸⁹ *Ibid.*, p. 124.

²⁹⁰ 1508-05-15 dokumento nuorašą žr.: *Archivum loci Caunensis, 1417–1812*, VUB RS, f. 4-38883 (A316), l. 9v.

²⁹¹ Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų observantų – bernardinų..., *op. cit.*, p. 94–95. Juozas Vaišnora, Šv. Onos brolija, *op. cit.*, p. 138.

²⁹² Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 95.

²⁹³ Remdamasis Vatikano archyvo duomenimis, tai nurodė: Juozas Vaišnora, Šv. Onos brolija, *op. cit.*, p. 138.

observantų iniciatyva Žemaičių vyskupijoje, kaip ir anksčiau Vilniaus vyskupijoje, pradėtos steigti Šv. Onos brolijos.

Žemaičių vyskupijoje Šv. Onos brolijos buvo įkurtos prie visų naujai įsteigtų bernardinų vienuolynų (Kretingos 1606 m., Tytuvėnų 1617 m. ir Telšių 1628 m.) XVII a. I pusėje (žr. priedą nr. 2). Bernardinai buvo pakviesti skleisti katalikybę vakarinėje Žemaitijos dalyje ir rūpintis evangelikų sugrąžinimu į Katalikų Bažnyčios globą. Šv. Onos brolijos, kurių įstatuose figūravo kaip tik tokie veiklos barai, puikiai pasitarnavo šios misijos įgyvendinimui. Žemaičių seniūnas Jonas Karolis Chodkevičius, 1602 m. pasikviesdamas bernardinus į Kretingą, norėjo atversti į katalikų tikėjimą Kretingos miesto ir apylinkių gyventojus, kurių dauguma buvo protestantai. To siekdamas XVII a. I pusėje Kretingoje darbavosi Šv. Onos ir Šv. Pranciškaus virvės brolijos²⁹⁴. Plačiau atskleisti ir palyginti Šv. Onos brolių veiklą Žemaitijos bernardinų vienuolynuose praktiškai neįmanoma, nes Kretingos ir Tytuvėnų konventų knygose žinios apie jas labai šykščios. Pastarojo vienuolyno rankraštinėje knygoje apie brolijos veiklą neužsiminta, tik įtrauktas Šv. Onos brolijos privilegijos nuorašas²⁹⁵ bei užfiksuoti keli faktai apie brolijai priklausiusį Šv. Onos altorių. Kretingos bernardinų vienuolyno kronikoje taip pat tepaminėtas Šv. Onos brolijos bei altoriaus egzistavimas, tačiau svarbiausia – nurodyta, kad leidimą įsteigti broliją Kretingoje 1606 m. sausio 31 d. suteikė Varšuvos arkibrolijos vyresnybė²⁹⁶. Ši nuoroda leidžia konstatuoti, kad pačioje XVII a. pradžioje Kretingos bernardinų bažnyčioje įkurta Šv. Onos brolija buvo pirmoji Žemaičių vyskupijoje. Kitame šaltinyje – 1656 m. Tomo Digonio surašytoje Mažosios Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bernardinų provincijos kronikoje – tik paminėtos prie Kretingos, Tytuvėnų ir Telšių konventų egzistavusios Šv. Onos ir Šv. Pranciškaus virvės brolijos²⁹⁷. Digonio kronikoje dar užsiminta, kad Kretingos konvento archyve tuo metu buvo saugomi abiejų toje bažnyčioje veikusių brolių įsteigimo aktų originalai (*diplomata*)²⁹⁸.

Vilniaus vyskupijoje, kaip ir Žemaitijoje, nemažai naujų brolių prie ką tik įsteigtų bernardinų konventų pradėjo veikti XVII a. pirmoje pusėje, pavyzdžiui, Lietuvos Brastoje (Šv. Onos brolija įsteigta po 1605 m.)²⁹⁹, Slanime (apie 1627 m.)³⁰⁰, Trakuose (1629 m.)³⁰¹ ir Yvijoje

²⁹⁴ *Klasztory bernardyńskie...*, op. cit., p. 164, 165. XVII a. I pusėje Šv. Onos brolijos Žemaičių ir Vilniaus vyskupijose prie bernardinų vienuolynų gyvavo drauge su Šv. Pranciškaus virvės brolijomis.

²⁹⁵ Tytuvėnų bernardinų kronika, LVIA, f. 1135, ap. 6, b. 59, l. 70–72v.

²⁹⁶ *Compendium omnium documentorum Conventus Carolstadiensis ad S. Virginem Mariam Anniuntiatam et S. Patrem Franciscum, [...] dispositum Anno Domini 1769*, BJK, rankr. III 6242, l. 166r–v. Už nuorodas į šį šaltinį dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

²⁹⁷ *Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae [...] collecta et conscripta [...] Anno Domini 1656 per Patrem Fratrem Thomam Digon*, Archiwum Bernardynów w Krakowie, f. M-25, l. 347, 358, 363. Už nuorodas į šį šaltinį dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

²⁹⁸ *Ibid.*, l. 347.

²⁹⁹ *Klasztory bernardyńskie...*, op. cit., p. 26–29.

³⁰⁰ *Ibid.*, p. 335.

³⁰¹ *Ibid.*, p. 390.

(1632 m.)³⁰². Panašūs procesai vyko ir kaimyninėse vyskupijose. Jerzio Flagos atlikti Abiejų Tautų Respublikos bernardinų vienuolynuose veikusių brolių tyrimai atskleidė, kad Šv. Onos brolių steigimo pikas buvo XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje, o XVIII a. viduryje Šv. Onos titulo brolių buvo daugiausia³⁰³. Beje, ir paprinėse bažnyčiose Šv. Onos brolijos buvo populiariausios, tad istorikas padarė išvadą, kad XVII–XVIII a. Šv. Onos brolijos buvo vienos iš dažniausių Abiejų Tautų Respublikoje³⁰⁴.

Vėliau įkarštis steigti Šv. Onos brolijas prie bernardinų bažnyčių atslūgo – XVIII a. įsteigtuose bernardinų vienuolynuose Žemaitijoje (Dotnuvoje) ir Vilniaus vyskupijoje (Troškūnuose, Sieliščėje ir Bienicoje) jos nebuvo įkurtos³⁰⁵. Kaip paaiškinti šį faktą? XVII a. Šv. Onos brolijos atliko vieną iš savo užduočių – apgynė ir sutvirtino katalikų tikėjimą. Nemažai brolių buvo pristeigta prie parapinių bažnyčių, tad nebeliko būtinybės jų kurti prie naujų vienuolynų. Be to, XVIII a. atnešė naujų iššūkių, tad bernardinai buvo suinteresuoti brolių pagalba populiarinti kitus ordinui tuo metu aktualius kultus – tai rodytų XVIII a. Abiejų Tautų Respublikoje žymiai išaugęs prie jų konventų įsteigtų Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo ir Šv. Antano Paduviečio brolių skaičius³⁰⁶. Naujų brolių, atlaidų ir stebuklais garsėjančių paveikslų dėka Žemaičių vyskupijoje veikusiuose Kretingos, Tytuvėnų, Telšių ir Dotnuvos vienuolynuose be Švč. Mergelės Marijos, pastebimi išaugo Šv. Antano Paduviečio ir Šv. Barboros kultai³⁰⁷, kurie savo populiarumu XVIII a. galbūt netgi stelbė Šv. Onos kultą.

Šv. Onos brolijos prie parapinių bažnyčių: chronologija ir statistika

Varšuvos bernardinų konvente veikianti Šv. Onos arkibrolija, pasinaudodama popiežiaus Siksto V suteiktu leidimu, įkūrė keletą Šv. Onos brolių prie Lietuvos parapinių bažnyčių: Žemaičių vyskupijoje – Klovainiuose (1637 m.)³⁰⁸ ir Vilkijoje (1748 m.)³⁰⁹, o Vilniaus vyskupijoje –

³⁰² Šv. Onos brolijos įsteigimo privilegijos (1632-01-24) nuorašą žr.: *Chronologia Ordinis Fratrum Minorum...*, op. cit., l. 387.

³⁰³ Jerzy Flaga, *Bractwa religijne...*, op. cit., p. 147–148, 138–140. Apie XVIII a. vidurį veikė 120 bernardinų vienuolynų, prie kurių veikė 244 brolijos. Tarp jų daugiausia buvo Šv. Onos (62), Šv. Pranciškaus virvės (54), Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo (41) ir Šv. Antano Paduviečio (17) brolių.

³⁰⁴ Jerzy Flaga, *Bractwa religijne...*, op. cit., p. 96, 105, 141.

³⁰⁵ Kaip išimtį galima paminėti vienintelę Mikulino (Horodiščios) Šv. Onos broliją, atsiradusią prieš 1719 m., *Klasztory bernardyńskie...*, op. cit., p. 218.

³⁰⁶ Jerzy Flaga, *Bractwa religijne...*, op. cit., p. 147–148.

³⁰⁷ Tikinčiųjų traukos objektu tapo Šv. Antano Paduviečio atlidai ir stebuklais garsėjantys jo paveikslai, buvo steigiamos Šv. Antano brolijos, o Šv. Barboros kultą skleidė jos vardo brolijos, – *Klasztory bernardyńskie...*, p. 46, 165, 379; *Lietuvos vienuolynai*: Vadovas, sudarė R. Janonienė, D. Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 59.

³⁰⁸ Žr. Priedus nr. 1–2. *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, sud. Liudas Jovaiša, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 11), Vilnius: Katalikų akademija, 2011, p. 415.

³⁰⁹ Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos originali pergamentinė privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai (1748-06-04), KAKA, be signatūros.

Radoškovičiuose (1623 m.)³¹⁰, Mstibavoje (1627 m.)³¹¹, Anykščiuose (1635 m.)³¹² ir Liachovičiuose (1633 m.)³¹³.

Varšuvos arkibrolijos vadovybė naujai įsteigtoms brolijoms suteikdavo privilegiją, kurioje būdavo surašyti įpareigojimai ir Apaštališkojo Sosto suteikiamos malonės brolijos nariams. Išliko vienas tokio dokumento originalas – 1748 m. privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai, puošnus iliuminuotas pergamentas su arkibrolijos antspaudu metalinėje dėžutėje³¹⁴. Vilkijoje Šv. Onos brolija jau buvo įkurta prieš šimtmetį: bažnyčioje veikianti neįvardinto titulo brolija pirmą kartą paminėta 1648 m.³¹⁵, tačiau vėliau surašytoje vizitacijoje teigiama, kad 1668 m. įsteigta Šv. Onos brolija buvo apdovanota atlaidų privilegija³¹⁶. XVIII a., tikintis gauti gausesnių malonių ir (ar) praradus steigimo dokumentus, tikriausiai buvo paprašyta Varšuvos arkibrolijos globos. Iš privilegijos teksto paaiškėja, kad Varšuvos arkibrolijos vyresnieji buvo paprašyti įsteigti Šv. Onos broliją Vilkijos parapijėje bažnyčioje ir suteikti jai Šv. Onos arkibrolijai suteiktus atlaidus. Įsteigtos brolijos kapelionas buvo įpareigotas aukoti šv. Mišias kiekvieną antradienį ir Mišias už mirusiuosius pirmą mėnesio trečiadienį (?); šešiskart per metus (Šv. Onos dieną, bažnyčios ar koplyčios pašventinimo dieną ir antradieniais po metų ketvirčių; ten, kur anksčiau buvo minima Šv. Joakimo šventė, – dar ir jos dieną) turėjo būti išstatomas Švč. Sakramentas ir rengiamos procesijos³¹⁷. Vilkijos brolijai įsigaliojo gausybė popiežiaus Siksto V arkibrolijai suteiktų malonių: visi nariai gaudavo visuotinius atlaidus įstojimo į broliją dieną ir pasirinktinai vieną kartą gyvenime iš savo pasirinkto nuodėmklausio; atlaidus gaudavo tie, kurie bet kada dalyvaudami brolijos bažnyčioje ar koplyčioje aukojamose šv. Mišiose sukalbėdavo 5 „Tėve mūsų“ ir 5 „Sveika, Marija“ už popiežių, Šv. Romos Bažnyčios išaukštinimą ir eretikų išnaukinimą; tokius pačius atlaidus galėdavo gauti atlikę išpažintį, priėmę Komuniją ir pasimeldę aukščiau nurodyta intencija Šv. Onos šventės dieną kurios nors Šv. Onos brolijos „patalpose“; už dalyvavimą antradienių arba trečiadienių brolijos šv. Mišiose buvo teikiami 300 dienu

³¹⁰ Radaškonių parapiinės bažnyčios 1654 m. vizitacijos akte rašoma, kad „yra Varšuvoje arkibrolijos suteiktas dokumentas“, VUB RS, f. 57-B53-42, l. 219v.

³¹¹ Mstibavos bažnyčios 1633 m. birželio 26 d. vizitacija, VUB RS, f. 57, B. 53–40, l. 33.

³¹² Šv. Onos arkibrolijos prie Varšuvos bernardinų vienolyno leidimas įkurti Šv. Onos broliją prie Anykščių parapijos bažnyčios 1635 m. Drauge suteikia visas indulgencijas ir dvasines malones, skiriamas šiai brolijai, LMAVB RS F3, B55-137, l. 1.

³¹³ Brolijos steigėja tikriausiai buvo arkibrolija, nes brolijos vyresnieji pateikė vizitatoriui įsteigimo privilegijos originalą, žr. Liachovičių bažnyčios 1668 m. vizitacijos aktas, VUB RS, f. 57-B. 53–41, l. 109v.

³¹⁴ Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai, KAKA, be signatūros. Žr. iliustraciją: Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: Žemaičių vyskupijos istorija. 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d. Žemaičių krikšto ženklai. 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d. Parodų knyga, sud. Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 337.

³¹⁵ *Žemaičių vyskupijų vizitacijų aktai (1611–1651 m.), op. cit.*, p. 332.

³¹⁶ Vilkijos bažnyčios 1677 m. vizitacijos aktas: *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m..., op. cit.*, p. 897. Kad Šv. Onos brolija Vilkijoje gyvavo prieš 1668 m., galėtų patvirtinti ir toje pačioje vizitacijoje minimas faktas, kad brolijos altoriaus portatilis 1662 m. buvo konsekruotas Vilniaus vyskupo Jurgio Bialozoro, žr. *ibid.*, p. 891.

³¹⁷ Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai, KAKA, be signatūros.

atlaidai; už eretiko atvertimą, mirštančiojo parengimą mirčiai, piktžodžiautojo sudraudimą, sąžinės ištyrimą, dalyvavimą procesijoje su Švč. Sakramentu – visuotiniai atlaidai tądien atlikusiems išpažintį ir priėmusiems Komuniją (30 dienų atlaidai – to nepadariusiems, 15 dienų atlaidai – ne brolijos nariams); visuotinius atlaidus gaudavo mirties valandą besišaukiantieji Jėzaus Vardo³¹⁸. Privilegijoje pabrėžiama, kad arkibrolijos vyresnieji įsteigė Šv. Onos broliją, tarsi motinos dukrą, tačiau tik vietos ordinarui leidus. Taigi, Varšuvos arkibrolijos vadovybės įsteigtai Šv. Onos brolijai privilegija užtikrindavo gausias dvasines malones, kurios buvo didelė paskata naujų narių pritraukimui.

XVII–XVIII a. įvairių religinių brolijų buvo pristeigta daugiausia per visą LDK istoriją. Nors apie visas LDK veikusias religines brolijas nėra apibendrinančių, pagrįstų išsamiais statistiniais duomenimis studijų, pastebėta, kad Šv. Onos brolijos tarp jų buvo vienos populiariausios³¹⁹.

Juozas Vaišnora, konkrečiai neįvardindamas ir nenurodydamas šaltinio, teigė, kad jau vyskupo Giedraičio ganytojavimo metu (1576–1609) prie kai kurių Žemaičių vyskupijos bažnyčių veikė Šv. Onos brolijos³²⁰, tačiau patikimų duomenų apie šių brolijų egzistavimą Žemaitijoje pavyko aptikti tik XVII amžiuje. Istorikė Vaida Kamuntavičienė, remdamasi vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. vizitacijomis, suskaičiavo, kad Žemaičių vyskupijoje tuo metu prie parapinių bažnyčių veikė 16 brolijų, o populiariausios buvo Rožinio, Krikščioniškojo mokslo ir Šv. Onos brolijos³²¹. Brolijų skaičius sparčiai augo, nes 1748 m. iš viso jų būta jau 34³²². Flaga, remdamasis vyskupo Antano Tiškevičiaus 1748 m. reliacija, suskaičiavo penkias Šv. Onos brolijas, veikusias Žemaičių vyskupijoje³²³. Flagos atlikti brolijų, XVII–XVIII a. gyvavusių Abiejų Tautų Respublikoje, statistiniai tyrimai nėra tikslūs, nes nebuvo naudotasi Žemaitijos bažnyčių vizitacijų aktų duomenimis. Iš dalies bandydama užpildyti šią spragą, šiek tiek apsistosis ties Žemaičių vyskupijos Šv. Onos brolijomis, aptarsiu brolijų steigimo laiką, patikslinsiu jų skaičių ir apibūdinsiu veiklą.

Iš vizitacijų aktų paaiškėja, kad dauguma – dešimt iš keturiolikos – Šv. Onos brolijų Žemaitijoje buvo įsteigtos XVII a. (žr. priedą nr. 2). Natūralu, kad Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose brolijos steigtos prie Šv. Onos titulą turinčių ar turėjusių bažnyčių. Kaip minėta, pirmosios Šv. Onos brolijos prie bernardinų konventų dar retą parapinių bažnyčių tinklą turinčioje Žemaitijoje pasirodė XVII a. pirmame ketvirtyje. Brolijos prie parapinių bažnyčių anksčiausiai buvo įsteigtos Alsėdžiuose (1629 m.), Klovainiuose (1637 m.), prie Varnių katedros (prieš

³¹⁸ *Ibid.*

³¹⁹ Liudas Jovaiša, *Brolijos, op. cit.*, p. 124.

³²⁰ Juozas Vaišnora, *Šv. Onos brolija..., op. cit.*, p. 138.

³²¹ Autorės teigimu, Šv. Onos brolijos veikė Betygaloje, Alsėdžiuose ir Vilkijoje, tačiau į skaičiavimus neįtraukta tose vizitacijose paminėta Šv. Onos brolija Klovainiuose. Straipsnyje taip pat klaidingai nurodyta, kad Žagarėje veikė Šv. Onos brolija (turėjo būti Šv. Juozapo). Žr. Vaida Kamuntavičienė, *Žemaičių vyskupijos bažnytinės brolijos ir pamaldumas Švč. Mergelei Marijai, Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sud. Gabija Surdokaitė, (ser. *Religinės kultūros paveldo studijos*, 3), Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 36, 45–46, 49.

³²² Liudas Jovaiša, *Brolijos, op. cit.*, p. 124.

³²³ Jerzy Flaga, *Bractwa religijne..., op. cit.*, p. 105.

1639 m.) ir Vilkijoje (prieš 1648 m.). Nuo 1504 m. Šv. Onos altarijos fundaciją turinčioje Betygalos bažnyčioje brolija irgi anksti pradėjo veiklą: nors oficialiai įsteigta ir aprobuota vyskupo 1673 m., tačiau dar 1647 m. iš popiežiaus Inocento X buvo gavusi visuotinius atlaidus³²⁴.

Žemaičių vyskupų reliacijose išliko fragmentiškų duomenų apie Šv. Onos brolijas: J. Tiškevičius 1639 m. reliacijoje užsiminė, kad prie Varnių katedros „ne mažesniu pamaldumu ir Šv. Onos brolija lavinasi šventose pratybose, Dievui patvirtinant jų maldas stebuklais“³²⁵. Toliau rašoma, kad kita katedroje gyvavusi Šv. Mergelės Marijos brolija buvo įsteigta paties vyskupo J. Tiškevičiaus; iš to galima daryti prielaidą, kad Šv. Onos brolija katedroje galėjo būti įvesta ankstesnių Žemaičių vyskupijos ganytojų. Deja, tai vienintelis aptiktas liudijimas apie Varnių broliją, kuri, matyt, vėliau nunyko. 1646 m. reliacijoje J. Tiškevičius Šv. Onos broliją tik paminėjo greta kitų (Kristaus Kūno, Rožinio, Angelų Sargų, Krikščioniškojo mokslo, Šv. Izidoriaus), tačiau nenurodė, prie kurių vyskupijos bažnyčių ji veikė³²⁶. Po šimtmečio, 1748 m. reliacijoje vyskupas A. Tiškevičius išvardijo šešias Šv. Onos brolijas, veikusias Betygalos, Batakių, Alsėdžių, Platelių, Klovainių ir Šiaulėnų parapijose³²⁷. Varnių, Vilkijos bei prie bernardinų konventų buvusių brolijų vyskupas nepaminėjo. Varnių brolija, kaip minėta, jau galėjo būti nnykusi, o vienuolių steigiamos ir administruojamos brolijos vyskupo jurisdikcijai nepriklausė. Aukščiau aptarta 1748 m. liepos 4 d. Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija Vilkijos bažnyčiai vyskupo A. Tiškevičiaus buvo aprobuota rugsėjo 6 d.³²⁸, galbūt tai įvyko jau išsiuntus reliaciją ir todėl Vilkijos Šv. Onos brolija joje nebuvo paminėta. Šiaulėnų ir Platelių Šv. Onos brolijos tikriausiai buvo įsteigtos XVIII a. I pusėje, tačiau kol kas nepavyko surasti duomenų apie jų veiklą tame šimtmetyje. Prielaida atsirasti Šiaulėnų Šv. Onos brolijai veikiausiai buvo ne tik Šv. Onos bažnyčios titulas, bet ir XVII a. II pusėje Šv. Onos dieną švenčiami atlaidai³²⁹. L. Jovaiša yra atkreipęs dėmesį, kad brolijų gyvavimo trukmė parapijose buvo nevienoda, o veiklos intensyvumas laikui bėgant kito ir itin priklausė nuo vadovaujančio dvasios tėvo ir brolijos narių uolumo³³⁰. Be to, nėra ištyrinėtas Apšvietos idėjų poveikis brolijų veiklai. Galima spėti, kad Platelių brolija ilgainiui nunyko, o Šiaulėnų brolija XVIII a. II pusėje išgyveno nuosmukio periodą.

A. Tiškevičiaus reliacijoje liko nepaminėta ir Šilalės brolija, tikriausiai įsteigta XVII a. pabaigoje. Jos tikslios įkūrimo datos nepavyko sužinoti, nes neišliko Šilalės bažnyčios 1675–1677 m.

³²⁴ *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. ..., op. cit.*, p. 286, 295.

³²⁵ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, ed. Paulius Rabikauskas, t. 1, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 1), Roma: Academiae Lituanae Catholicae Scientiarum, 1971, p. 248.

³²⁶ *Ibid.*, p. 282–283.

³²⁷ *Ibid.*, p. 319, 322, 328, 331, 332.

³²⁸ Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai, KAKA, be signatūros.

³²⁹ 1677 m. generalinės vizitacijos akte rašoma, kad Šiaulėnų bažnyčia turi 10 m. galiojančius atlaidus Šv. Onos šventei, žr. *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. ..., op. cit.*, p. 644.

³³⁰ Liudas Jovaiša, *Brolijos, op. cit.*, p. 124–125.

vizitacijų aktai³³¹, be to, XIX a. sudegę brolijos dokumentai³³². Žemaičių vyskupijos oficiolo Joakimo Skirmonto rūpesčiu 1698 m. Šilalės brolijai buvo parūpinti ir aprobuoti atlydai³³³ – taigi, brolija buvo įkurta prieš šią datą. Iš išlikusių XVIII a. II pusės – XIX a. pradžios Šilalės bažnyčios vizitacijų aktų ir inventorių galima spręsti, kad XVIII a. aštuntą dešimtmetį aktyviai veikusi brolija (rūpinosi naujo Šv. Onos altoriaus įrengimu ir brolijos inventoriaus papildymu³³⁴) XIX a. pradžioje pakriko: neberinko vyresniųjų ir raštininkų, brolijos surinktų aukų apskaita rūpinosi klebonas³³⁵, o vizitacijų aktuose brolijos anksčiau įgytas inventorius pradėtas traktuoti kaip parapijos nuosavybė³³⁶.

XVIII a. II pusėje Žemaičių vyskupijoje buvo įsteigtos dvi Šv. Onos brolijos – Joniškyje (1775 m.) ir Lenkimuose (1784 m.) (žr. priedą nr. 2). Šv. Onos kultas Jonišchio parapijoje aptinkamas nuo XVII a. ketvirto ketvirčio, 1725 m. bažnyčios vizitacijoje minimi parapijoje švenčiami Šv. Onos atlydai³³⁷, tad brolijos atsiradimas laikytinas šventosios kulto sustiprėjimo ženklų. Galbūt prie Jonišchio brolijos steigimo prisidėjo jėzuitai, kurių nuolatinė misija Joniškyje veikė nuo 1754 m., o panaikinus Jėzaus Draugiją 1775–1785 m. parapijoje klebonavo buvęs jėzuitas Antanas Vildė³³⁸. Brolija buvo įsteigta pirmaisiais jo klebonavimo metais.

Brolių steigimo aplinkybės, jų aprūpinimas ir nuosavybė

Būtina pastebėti, kad dalis Šv. Onos brolių prie parapinių bažnyčių buvo steigiamos be Varšuvos bernardinų Šv. Onos arkibrolijos pagalbos: broliją įvesdavo parapijos klebonas ar kitas dvasininkas, galbūt brolijas steigti parapijose skatindavo ir vyskupas. Pavyzdžiui, Betygaloje brolija pradėjo veikti neįvardinto vikaro, Batakuiose – klebono Martyno Jakševičiaus rūpesčiu, o Alsėdžiuose buvo įvesta vyskupo pagalbininko Jono Višemirskio (žr. priedą nr. 2). Vilniaus vyskupijoje daugumos parapinių bažnyčių brolių tiksliai steigimo aplinkybės nėra žinomos. Pavyko aptikti tik vieną faktą, kad Daugėliškių bažnyčios broliją įsteigė klebonas Jonas Rozenas (žr. priedą nr. 1). Abiem būdais įvestą broliją aprobuodavo vietos ordinaras.

Nėra žinoma, ar steigiant brolijas, joms buvo skiriamos atskiros fundacijos. Tikriausiai dauguma įsteigtos be fundacijų, nes bažnyčių vizitacijų aktuose apie tai nutylima. Tikrai XIX a.

³³¹ *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. ..., op. cit., p. vii.*

³³² Pranešimas apie brolijas, esančias prie Telšių vyskupijos bažnyčių, 1865 m. LVIA, f. 669, ap. 3, b. 890, l. 3.

³³³ Šilalės bažnyčios (1809 m.) generalinės vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 463, l. 56v.

³³⁴ Šilalės Šv. Onos brolijos išlaidų sąrašas (1771–1779 m.), *ibid.*, l. 46–47v.

³³⁵ Šilalės bažnyčios (1809 m.) generalinės vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 463, l. 57v.

³³⁶ Šalia brolijos daiktų, 1809 m. vizitacijoje nepažymėjo, kad jie priklauso brolijai, Šilalės bažnyčios (1809 m.) generalinės vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 463, l. 50–64v.

³³⁷ 1676 m. Jonišchio bažnyčioje buvo titulinis Šv. Onos altorius, keletas šventosios atvaizdų, vieną iš jų puošė votai, žr. Liudas Jovaiša, Jonišchio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios istorija, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1: *Balkaičiai–Joniškis*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 221–222, 224, 226, 240. Regimanta Stankevičienė, *Paveikslas „Šv. Ona (Marijos Auklėjimas)“*, *ibid.*, p. 357.

³³⁸ *Ibid.*, p. 243–244, 251. Su jėzuitų iniciatyva siejamas ir buvusios Šv. Onos kopyltėlės atsiradimas Joniškyje, Šiaulių gatvėje, *ibid.*, p. 250.

šaltiniuose kartais užsimenama apie brolijų fundacijas, o tiksliau – jų nebuvimą: XIX a. pradžioje rašoma, kad Šilalės³³⁹ ir Batakių brolijos neturi fundacijų, o pastaroji ir jokio turto³⁴⁰, o po keleto dešimtmečių teigta, kad bernardinams priklausiusi Tytuvėnų Šv. Onos brolija taip pat neturėjo jokios fundacijos³⁴¹.

Potridentinės brolijos parapijose buvo pavaldžios vietos ordinarui, todėl jas reguliariai lankydavo jų siųsti vizitatoriai. Jie tikrindavo, ar brolijos puoselėja maldingumą, ar tinkamai administruoja ir saugo savo turtą. Itin vertingas šaltinis apie Šv. Onos brolijų veiklos pirmuosius žingsnius Žemaitijoje yra Alsėdžių bažnyčios 1635 m. generalinės vizitacijos akto pertvarkos nutarimai dėl Šv. Onos brolijos, iš kurių aiškėja, kad brolija tuo metu dar nebuvo įsigijusi insignijų (antspaudo, vėliavos, kryžiaus, skrynelės maldingoms aukoms rinkti), brolijos narius knygoje registravo ne dvasininkas, o ir pati knyga nebūdavo saugoma užrakinta³⁴². Be to, vizitatorius rado pažeidimų tvarkant išdą, rengiant susirinkimus ir procesijas, buvo netinkamai rūpinamasi sergančiais ir mirusiais brolijos nariais:

„Brolijos vadovas teatgauna taip pačiai brolijai priklausančias skolas iš visų skolininkų.

Procesijas brolija nuo šiol teatlieka per Šv. Onos šventę, per kasmetinį šios bažnyčios pašventinimo [minėjimą] ir pirmą sekmadienį po visų metų ketvirčių.

Procesijos metu broliai teneša deglus [?] prieš Švenčiausiąjį Sakramentą.

Kai tik Švenčiausiasis Sakramentas nešamas ligoniams, prieš jį tebūna nešami deglai [?]. [...]

Tegul rašo kiekvieno brolijos susirinkimo aktus, o susirinkimai tebūna rengiami tik bažnyčioje.

Per kiekvienas Mišias už mirusius dvasios tėvas tepaveda brolijos narių maldoms mirusių brolių ir seserų sielas.

Tegul paskiria iš savo tarpo ligonių lankytojus.

Mirusį neturtingą brolių tepalaidoja už brolijos pinigų.³⁴³

Tuo tarpu Vilkijos Šv. Onos brolijai 1648 m. vizitatorius nurodė tvarkingiau fiksuoti pajamas ir išlaidas³⁴⁴.

Vilniaus vyskupijoje 1633 m. bažnyčių vizitacijų metu buvo aptikta nemažai pažeidimų, kurie daugiausiai būdavo dėl netinkamo brolijos lėšų administravimo. Pavyzdžiui, Mstibavos bažnyčios brolija, nors ir laikėsi Šv. Onos brolijos nuostatų, tačiau vizitatoriui nepateikė brolijos narių, surenkamų aukų ir išlaidų knygų³⁴⁵. Liachovičių brolija taip pat atsainiai prižiūrėjo savo

³³⁹ Šilalės bažnyčios 1809 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 463, l. 57v.

³⁴⁰ Batakių bažnyčios 1809 [?] m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 273v.

³⁴¹ Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno 1845, 1849 m. vizitacijų aktai, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 843, l. 88, 54.

³⁴² „Tebūnie įgytos brolijos insignijos, tai yra antspaudas, vėliava, kryžius ir kt.“; „Privalu įgyti skrynelę maldingoms aukoms; jos raktai tebūna keturi ir [juos] tesaugo vyresnieji“; „Įrašymą į brolijos narių knygą teatlieka tik dvasios tėvas“, – *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, op. cit., p. 146.

³⁴³ *Ibid.*

³⁴⁴ „Dviejų – bažnyčios ir brolijos – kasų pajamos ir išlaidos tebūna tvarkingiau rašomos šiam reikalui skirtinoje knygoje. Taip pat geradariai, kurie dar nėra įrašyti į knygą, tebūna įrašyti“, *ibid.*, p. 332.

³⁴⁵ Mstibavos bažnyčios 1633 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F. 57 B. 53–40, l. 33.

pajamas ir neturėjo pajamų-išlaidų knygos. Jiems buvo pasiūlyta įsigyti specialią knygą, kurioje būtų įrašyti palaidotųjų tos brolijos koplyčioje vardai³⁴⁶.

Brolijos turtas buvo taktuojamas kaip jos, o ne parapijos nuosavybe ir vizitacijų metu būdavo dažniausiai surašomas atskirai nuo parapijos turto, tai iliustruoti galima pasitelkiant 1675–1677 m. Žemaičių vyskupijos generalinės vizitacijos aktus. Neseniai įsteigta Betygalos brolija 1677 m. turėjo devynis paveikslus, įvairių liturginių rūbų, vėliavėlių, baldakimą procesijoms, brolijos narių sąrašų knygą, geležimi kaustytą skrynią brolijos turtui laikyti, žvakidžių, šviestuvą su elnio ragais ir Šv. Onos brolijos devizu *Fructus charitatis salus* bei brolijos „promotoriaus“ Mykolo Kazimiero Minhelb (?) Labanausko rūpesčiu ir lėšomis iš Vilniaus atsiųstą Šv. Onos varpą su užrašu „*Ad maiorem Dei et s. Annae honorem*“³⁴⁷.

Vilkijos Šv. Onos brolijos išde (didelėje skrynioje, užrakintoje trimis užraktais ir laikomoje bažnyčioje) 1677 m. buvo saugoma 16 auksinų kartu su brolijos paramentais³⁴⁸. Tačiau Vilkijos brolija neturėjo nuosavų liturginių indų, o atskirame nuo parapijos inventoriuje buvo išvardintas palyginti nedidelis turtas: keletas paveikslų su sidabrinėmis puošmenomis ir votais, keletas būtinų liturginių rūbų, žvakidės, varpelis, viena didelė, kita gedulinė vėliava³⁴⁹.

Regis, menkiausiai aprūpinta buvo Klovainių Šv. Onos brolija, kurios 1676 m. inventoriuje atskirai nuo parapijos turto aprašytas tik brolijos altorius su paveikslo puošmenomis ir votais, viena pora ampulių, o tarp parapijos daiktų minimi brolijai priklausę vienas antepedijus ir viena vėliava³⁵⁰.

Žemaičių vyskupijoje XVII a. II pusėje bene turtingiausia Šv. Onos brolija gyvavo Alsėdžiuose, kur dažnai rezidavo Žemaičių vyskupai. Ji buvo pirmoji prie parapinės bažnyčios šioje vyskupijoje įkurta Šv. Onos brolija, tad natūraliai sukaupė daugiau turto, be to, tikriausiai dėl vyskupų dažno lankymosi bažnyčioje sulaukdavo didesnio geradarių ir pačių vyskupų dėmesio. 1677 m. tarp brolijos daiktų minimi sidabriniai liturginiai indai, sidabrinis kryžius, votai, kur kas gausesnis nei kitose brolijose liturginių rūbų skaičius, dešimt paveikslų³⁵¹. Nuo 1750 m. pildyta šios brolijos pajamų-išlaidų knyga bei kiti dokumentai leidžia manyti, kad brolija toliau sėkmingai gyvavo³⁵².

Kartais brolijos šliedavosi prie altarijų altorių³⁵³. Alsėdžių brolija turėjo Jono Bielinskio 1645 m. testamentu paskirtą 3000 lenkiškų auksinų fundaciją altarijai ir altaristai išlaikyti; tam

³⁴⁶ Liachovičių bažnyčios 1633 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F. 57 B. 53–40, l. 144v, 146v.

³⁴⁷ *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. ..., op. cit.*, p. 296–300.

³⁴⁸ Vilkijos bažnyčios 1677 m. generalinės vizitacijos aktas, *ibid.*, p. 897.

³⁴⁹ *Ibid.*, p. 892, 898–899.

³⁵⁰ *Ibid.*, p. 562–564, 566.

³⁵¹ *Ibid.*, p. 825–829.

³⁵² Liepa Gričiūtė, Šv. Onos brolija ir jos veikla, *Alsėdžiai*, sud. Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. *Žemaičių praeitis*, nr. 10), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 179–181.

³⁵³ Altarija – tai išlaikymas, skirtas nuolat laikomoms pamaldoms prie konkretaus altoriaus, tačiau su bendruomeniniu judėjimu, kokia buvo brolija, altarija neturėjo nieko bendro. Už informaciją apie altarijų santykį su šventųjų kultu dėkoju dr. Mindaugui Pakniui.

pačiam altoriui XVII a. paskirtas ponų Venskevičių užrašymas³⁵⁴. XVII a. II pusėje kažkokią fundaciją turėjo Vilkijos brolija³⁵⁵. Betygaloje atvirkščiai – pirma 1504 m. buvo įsteigta altarija³⁵⁶, o paskui įsikūrė brolija, vėliau tai pačiai altarijai buvo paskirta dar viena fundacija³⁵⁷. Be brolių, Šv. Onos kulto sustiprėjimą atskirose vietovėse rodo ir Šv. Onos altarijų steigimas prie Šv. Onos altorių. Tai stiprina šventosios kultą, nes altarijos altoriaus titulo nebuvo galima pakeisti taip lengvai, kaip klebonas galėdavo pakeisti be kurių kitą altoriaus titulą ar jo paveikslus, tai tarsi „užkonservuodavo“ altoriaus ikonografiją. Disertacijoje šv. Onos altarijų steigimas plačiau neanalizuojamas, nes XVII–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose dažnai altarijų titulai nebūdavo įvardijami.

Tenka pripažinti, kad objektyviai spręsti apie atskirų Šv. Onos brolių gyvavimo dinamiką XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose neįmanoma dėl šaltinių stygiaus: pražuvo daugumos brolių narių ir pajamų-išlaidų knygos, Žemaitijoje XVIII a. vizitacijų dokumentų išlikę kur kas mažiau nei XVII a., o ir išlikusiuose informacija apie brolijas ne visur išsami.

Šv. Onos brolių veiklos bruožai

Šv. Onos brolijos po Tridento susirinkimo vienos pirmųjų Abiejų Tautų Respublikoje pradėjo leisti savo leidinius, kuriuose buvo surašyti Šv. Onos brolių įstatai, maldos, atlydai. Pirmieji leidimai pasirodė Lenkijoje XVI a. pabaigoje³⁵⁸. Pagal išleistų leidimų skaičių galima spręsti,

³⁵⁴ *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. ..., op. cit.*, p. 818–819; Liepa Gričiūtė, *Šv. Onos brolija. ..., op. cit.*, p. 179.

³⁵⁵ Vaida Kamuntavičienė, *Žemaičių vyskupijos..., op. cit.*, p. 49.

³⁵⁶ „Trečia dotacija yra Valentino ir Baltramiejaus Jurgevičių Šv. Onos altarijai; jų tėvų buvo užrašytos ir jų pačių patvirtintos dešimtinės iš Žemgala vadinamo dvaro nuo visų sėjamų javų, išskyrus avižas; be to, buvo užrašytos dešimtinės nuo vištų ir avių, be to, įpareigojo kasmet duoti du paršus ir du jaučius, dvi kapas pinigų, 30 sūrių ir vieną pūdą sviesto, įpareigodami amžinai kas savaitę laikyti dvejus Mišias, vienas už nuodėmes, kitas už mirusius, o per visus metų ketvirčius atlikti vigilijas. Minėta fundacija yra iš 1504 metų. Tai pačiai Šv. Onos altarijai yra [skirta] kita fundacija Padubysiu vadinamo dvaro su trimis valdiniais ir jų žemėmis; užrašyta ir kita žemė, vardu Serva; be to, [dešimtinė] nuo visų javų iš žemės, priklausančios Žemgolos dvarui. Ten, kur buvo šis Padubysio dvaras, dabar driekiasi tik dyka žemė, kurioje negyvena joks valdinys – sakoma, kad yra vienas valakas, ... [?] minėto dvaro bajorų“, – *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. ..., op. cit.*, p. 286.

³⁵⁷ „[T]ai pačiai altarijai velionis Betygalos klebonas, gerbiamas Skirvainis, užrašė iš Trečiojo nupirktą Šaukoto kaimą, kuriame dabar 4 valdiniai. Už minėtus fundatorius dvi Mišių aukos kiekvieną savaitės dieną, kaip buvo aukojamos iki šiol, tebūna aukojamos ir ateityje – tai tebūnie šoninėje bažnyčios koplyčioje, esančioje dešinėje pusėje, kurioje [jos] buvo aukojamos seniau senojoje bažnyčioje“, – *ibid.*, p. 286, 306–307.

³⁵⁸ *Societas Sanctae Annae per Poloniam, Lithuaniam, Russiam et alias serenissimi regis Poloniae ditiones instituta*, Krakowie, 1590; [Jan Myslaw arba Szymon Hagenow], *Bractwo Swietey Anny w Krakowie, to jest ustawy, artykuly, porzadki, nauki y nabozenstwa bractwa Swietey Anny [...], na wieczne czasy namowione spisane przylete y w druk podane*, Krakowie: drukarnia Lazarzowey, 1594; *Societas S. Annae. Aviae matris Christi Servatoris Nostri in Polonia sub rege Stephano et Anna Jagielonia Regina instituta* A. D. 1578, Zamość, 1599.

kad didžiausias šių knygų poreikis buvo jaučiamas XVII a. 3–4 dešimtmečiais³⁵⁹. Lietuvoje 1669 m. pasirodė pirmasis solidus 155 puslapių Šv. Onos brolijos leidinys³⁶⁰, išleistas Vilniaus vyskupo Aleksandro Sapiegos rūpesčiu. Pažymėtina, kad XVII a. leidiniuose Šv. Onos brolija buvo vadinama Šv. Onos, pačios trečiosios, vardu. Nedidelės apimties Šv. Onos brolijos knygelė, pasirodžiusi 1791 m., Lietuvoje keletą kartų buvo pakartotinai išleista XIX a. viduryje³⁶¹. Be abejonės, šios knygos buvo prieinamos tik mažumai – raštingiems brolijos nariams, dvasininkams. Užuominos šaltiniuose rodo, kad jomis Šv. Onos brolijos nariai vadovavosi kasdieninėje savo veikloje: pavyzdžiui, tokie leidiniai minimi 1617 m. Tytuvėnų brolijos steigimo dokumente ir Klovainių bažnyčios 1639 m. vizitacijos akte³⁶². Leidinių dėka skleistos pamaldumo Šv. Onai praktikos anksti įsigalėjo brolijų gyvenime, tai liudija giesmių, litanijų šv. Onai populiarumas ir daugkartinis jų publikavimas lietuviškuose giesmynuose, arba kantičkose³⁶³.

Lyginant su brolijoms nepriklausiusiais parapijiečiais, sektingą krikščionio pavyzdį rodantys Šv. Onos brolijos nariai gyveno atskirą savitarpio pagalba parentą bendruomeninį gyvenimą. Jie turėjo nemažai įsipareigojimų brolijai: kur kas dažniau lankėsi bažnyčioje, kartu dalyvavo šv. Mišiose, procesijose ir brolijos susirinkimuose, prižiūrėjo brolijai priklausančius koplyčią ar altorių, kurį paprastai puošdavo šv. Onos paveikslas, rėmė broliją savo aukomis. Pamaldumo formos, kokias XVII a. praktikavo Betygalos Šv. Onos brolijos nariai, aprašytos vyskupo Paco vizitacijoje:

„Pamaldos šioje brolijoje vyksta tokia tvarka. Šv. Onos šventės dieną giedamos Mišios į Šv. Dvasią prie tos pačios [brolijos] altoriaus su Švč. Sakramento išstatymu monstrancijoje ir vieša procesija, kurioje eina visi dalyvaujantys broliai; tą pačią dieną vyksta brolijos vyresniųjų rinkimai, pateikiama brolijos kasos pajamų ir išlaidų ataskaita, prieš rinkimus giedama „O Dvasia, Viešpatie,

³⁵⁹ *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciej, to iest Ustawy, artykuły, porzadki, nauki y nabozenstwa bractwa tego za wolą y wiadomością kardynala Radziwiła, biskupa krakowskiego etc; y za przyzwoleniem Jana Dymitra Solikowskiego iako pierwszego fundatora tego bractwa etc. Na wieczne czasy namówione, spisane przyięte y w druk podane* [przez Sz. Hagenow]. *Teraz znowu według teyże uchwały przedrukowane*, Krakow: drukarnia Macieja Jędrzeiowczyka, 1620; [Jan Mysław] *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciej, to jest ustawy, artykuły, porzadki, nauki y nabozenstwa bractwa tego [...] vchwały przedrukowane*, Krakowie: drukarnia Andrzej. Piotr. [...], 1626; [Szymon Hagenow], *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciej*, Krakow, 1634.

³⁶⁰ [Jan Mysław z Kościana], *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciej, to jest ustawy, artykuły, porzadki, nauki y nabozenstwa bractwa / za wolą i wiadomością Jaśnie Wielmożnego Jego Mości xiędza Alexandra ná Mácieiowie Sapiehi, biskupa Wilenskiego, teraz nowo według teyże vchwały przedrukowane*, Wilno: drukarnia Societatis Iesu, 1669.

³⁶¹ *Konfraternia Anny Świątęj, powinności bractwa, odpusty, Nabozenstwa i inne ustawy do tego Bractwa należące zawierająca, nakładem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynow przedrukowana w r. 1791, a ponowiona w r. 1845*, Wilno: drukarnia A. Marcinowskiego, 1845. *Konfraternia Anny Świątęj, powinności bractwa [...]*, Wilno, 1858.

³⁶² Tytuvėnų bernardinų kronika, LVIA, f. 1135, ap. 6, b. 59, l. 71. „Ta brolija administruojama didžiai gerbiamo pono klebono pagal tai brolijai suteiktus ir spausdintose knygose viešai patvirtintus įstatus ir atlaidus“, – *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, op. cit., p. 415.

³⁶³ Dalia Ramonienė, Liaudiškojo Šv. Onos įvaizdžio formavimosi prielaidos Žemaičių vyskupystėje, *Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai*, sud. Jolita Liškevičienė, (ser. *Acta Academiae Artium Vilmensis*, 60), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 174–175.

nuženka“, o po rinkimų – „Tave, Dieve, garbinam“. Per visus metų ketvirčius, pirmą sekmadienį, taip pat giedamos Mišios prie to paties altoriaus, o kai būna kitas kunigas – votyvinės Mišios į Šv. Oną; jei ne, [aukojamos] tos dienos Mišios prie tos pačios [brolijos] altoriaus su Švč. Sakramento išstatymu nuo pirmųjų iki antrųjų mišparų ir procesija. Po sekmadienio laisvą antradienį giedamos gedulinės Mišios už brolių sielas, o artimiausią ateinantį sekmadienį paprastai vyksta brolių susirinkimai, ir [jie] tariasi, kaip labiau skatinti brolijos pamaldumą. Kiekvieną šventadienį ir sekmadienį po Rytmetinės, Rožinio pavyzdžiu giedamas Šv. Onos vainikėlis su slėpiniais, ir taip tokiu būdu vykdomos ir atliekamos visos brolijos pamaldos.“³⁶⁴

Už šias pastangas Betygalos brolijos nariai gaudavo dvasinių malonių – atlaidus:

„[Brolija] turi 1647 metais Inocento X suteiktus visuotinius atlaidus – visiems broliams ir seserims, įsirašantiems į šią broliją, Šv. Onos šventės dieną aplankantiems bažnyčią arba broliją ir mirties valandą besišaukiantiems Jėzaus vardo [suteiktas] visuotinis nuodėmių atleidimas. O kiekvieną metų ketvirtį broliams, patarnaujantiems per pamaldas, suteikia 7 metus ir tiek pat keturiasdešimtinių atlaidų, o už kitus pamaldumo darbus, įprastus kitoms brolijoms, suteikia 60 dienų; tokie minėti atlaidai yra suteikti visiems laikams.“³⁶⁵

Metiniai visuotiniai brolijos susirinkimai Šv. Onos šventės metu su vadovybės rinkimais vykdavo kiekvienoje brolijoje, tačiau galėjo įvairuoti jų tradicijos ir ritualai. Pavyzdžiui, skirtingai nei Betygaloje, prie bernardinų bažnyčių veikusių Šv. Onos brolijų susirinkimuose buvo giedama Šv. Onos giesmė „*Anna svięta i nabožna*“ („Ona šventa ir pamaldi“), sukurta bernardino pal. Vladislavo Gielniowiečio (1462–1505)³⁶⁶.

Potridentiniu laikotarpiu dvasios tėvui – kunigui teko itin svarbus vaidmuo brolijų veikloje. 1676 m. Klovainių bažnyčios pavyzdys atskleidžia, kaip nuo klebono Dovydo Pauliaus Mikavičiaus aplaidumo nukentėjo Šv. Onos brolijos nariai:

„Švenčiausiosios [!] Onos brolija eretikų paribyje ankstesniais laikais klestėjo dėl didžiulio žmonių pamaldumo, o valdant gerbiamam dabartiniam klebonui nebeatliekama, kaip įprasta, su viešomis procesijomis ir Švč. Sakramentu įprasta mėnesinė Mišių auka, dėl gerbiamo klebono nerūpestingumo, aplaidumo, nebuvimo ir girtuokliavimo nebevyksta brolių pasitarimai per metų ketvirčius, įprastiniai vyresniųjų rinkimai kasmet ir visi kiti su pamaldumu susiję brolijos darbai, ir nėra vikaro, kuris visus minėtus dalykus atliktų; rasta, kad žmonių pamaldumas labai atvėsęs, radosi tikinčiųjų pasibjaurėjimas, brolija ir seniau įprastas pamaldumas apleistas.“³⁶⁷

Klovainių klebonas už tai buvo griežtai nubaustas – iš jo buvo atimta Klovainių bažnyčios beneficija³⁶⁸.

Be minėtų maldingų praktikų, brolijos nariai organizuotai vykdavo į maldingas keliones. Vilniaus Šv. Onos brolija, nešina altorėliu ir grojant kapelai kasmet gegužį keliaudavo į Vilniaus Kalvarijas, o

³⁶⁴ *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m...., op. cit., p. 295–296.*

³⁶⁵ *Ibid., 295.*

³⁶⁶ Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų – observantų – bernardinų..., *op. cit., p. 87.*

³⁶⁷ *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m...., op. cit., p. 573–575.*

³⁶⁸ *Ibid., p. 575–576.*

rugsėji – į Trakus³⁶⁹. Vyskupo A. Tiškevičiaus potvarkiu visos arčiau Žemaičių Kalvarijos esančios parapijos eidavo į Kalvarijos atlaidus. Remiantis Alsėdžių Šv. Onos brolijos pajamų-išlaidų knyga, galima įsivaizduoti XVIII a. vidurio procesiją – kaip nešina brolijos vėliavomis, altorėliais, su didžiausiu triukšmu šaudydama, lydima kapelos Alsėdžių Šv. Onos brolija kartu su savo parapija pasirodydavo Žemaičių Kalvarijoje³⁷⁰.

Kelis šimtmečius Žemaitijoje gyvavusios Šv. Onos brolijos giliai įleido šaknis savo parapijose. Įprasta manyti, kad praūžus 1863 m. sukilimui, caro administracijos draustų katalikiškų brolijų veikla nutrūko, nors jų pasėti šventųjų kulto daigai išliko gyvi atlaidų tradicijoje, giesmėse ir atvaizduose. Visgi keletas faktų apie Šv. Onos brolijas verčia suabejoti staigia brolijų veiklos pabaiga ir kelti klausimus apie galimai pakitusią, lyginant su XVII–XVIII a., brolijų veiklą. 1865 m. Žemaičių vyskupijos parapijų klebonai, raportuodami konsistorijai apie parapijose veikiančias brolijas, pranešė, kad veikia dešimt Šv. Onos brolijų Alsėdžių, Batakių, Betygalos, Jonišio, Klovainių, Kretingos, Lenkimų, Šilalės, Tytuvėnų ir Vilkijos parapijose³⁷¹. Matyt, siekiant neužkliūti carinei administracijai, 1865 m. raporte teigta, kad Lenkimų Šv. Onos brolijos tikslas – „melsti Dievą, kad atleistų nuodėmes“³⁷². 1868 m. raporte patikinta, kad Vilkijos Šv. Onos brolija „jokių pajamų niekada neturėjo ir šiuo metu visiškai neturi; neturi jokių dokumentų ir vienintelis jos tikslas yra tarpusavio palaikymas krikščioniškos artimo meilės darbais ir pamaldomis su bažnyčios patvirtintomis maldomis“³⁷³. Dar keistesnis atvejis atsitiko su Šiaulėnų Šv. Onos brolija, kuri šioje draudimo epochoje ne vien tik tęsė savo egzistenciją, bet ir bandė iš naujo atgimti: Rožinio brolijos narių knygoje nuo galo 1885 m. pradėtas pildyti Šv. Onos brolijos sąrašas – atskirame lape išliko užrašytos 4 į broliją įsirašiusių moterų pavardės³⁷⁴.

Lokalumo ribas peržengiančio kulto apraiškų paieškos Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose. Šv. Onos kulto centro susiformavimo atvejis Batakių parapijoje

I. 1. skyriuje minėta, kad Vakarų Europoje viduramžiais šv. Onos kultas dažniausiai formavosi apie kulto centrus – bažnyčias ar koplyčias, į kurias piligrimus pritraukdavo šv. Onos relikvijos. Nors moksliniu požiūriu netyrinėta, tačiau žinoma, kad potridentiniu laikotarpiu Europoje šv. Onos relikvijos ir stebuklais garsėjans šv. Onos paveikslai bei statulos buvo reikšmingi šv. Onos kulto centrų formavimuisi ir išlikimui. Pavyzdžiui, XVIII a. viduryje karmelitas, teologijos profesorius šv. Ignaco Tomas Akviniėtis savo veikale „*Anna Święta z Świętym Joachimem...*“

³⁶⁹ Vilniaus Šv. Onos brolijos prie bernardinų bažnyčios pajamų-išlaidų knyga, 1737–1770 m., VUB RS, F4-35839 (A2503), lapai nenumeruoti.

³⁷⁰ Liepa Griciūtė, Šv. Onos brolija, *op. cit.*, p. 180–181.

³⁷¹ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 890, l. 3, 52, 70, 147v, 179, 197r–197v, 230, 345v. Dėkoju dr. Regimantai Stankevičienei už nuorodą į šią bylą.

³⁷² *Ibid.*, l. 198.

³⁷³ Veliuonos dekanas Navicko 1868-06-23 raportas, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1136, l. 32.

³⁷⁴ Šiaulėnų bažnyčios Šv. Rožinio brolijos narių knyga (1708–1885 m.), VUB RS, f. 107–202, l. 162.

aprašo daugybę Europoje gyvavusių lokalių šv. Onos kulto centrų, tikinčiuosius pritraukusių šv. Onos relikvijomis ir stebuklingais atvaizdais³⁷⁵.

Rašytiniuose šaltiniuose užfiksuota, kad LDK bažnyčiose taip pat būta šv. Onos relikvijų. LDK žinomos dvi Žemaičių vyskupijos bažnyčios pasirūpinusios gauti šv. Onos relikvijas. Alsėdžių bažnyčia iš Jeruzalės patriarcho Jurgio de Lascaris 1774 m. dovanų gavo šv. Onos kaulų relikvijas, kurias galėjo „pas save laikyti, kitiems dovanoti ir viešai išstatyti bet kurioje bažnyčioje, oratorijoje ar koplyčioje viešam tikinčiųjų pagerbimui“³⁷⁶. Jonišio bažnyčios XVIII a. trečio dešimtmečio generalinės vizitacijos aktuose rašoma, kad Šv. Onos altorių puošė „Šv. Onos pačios trečiosios paveikslas“ su pasidabruotais aptaisais ir trimis paaukuotomis karūnomis ir Šv. Agnietės paveikslu viršuje, o altoriaus spintelėje saugotas pacifikalas su šv. Onos relikvijomis³⁷⁷.

Vilniaus vyskupijoje bažnyčiose XVIII a. taip pat būta šv. Onos relikvijų: žinoma, kad tokių būta Vilniaus bernardinų bažnyčioje³⁷⁸ ir Kodenio Šv. Onos bažnyčioje³⁷⁹. Vilniuje šv. Onos relikvijos labai didelio tikinčiųjų dėmesio nesusilaukė, tuo tarpu Kodenio atvejui išsiaiškinti dar reiktų atlikti išsamesnius istorinius tyrimus. Šie keli žinomi pavyzdžiai menkai atspindi realią XVII–XVIII a. padėtį LDK, be verčia manyti, kad šv. Onos relikvijos nevaicino lemiančio vaidmens šv. Onos kulto formavimuisi.

Lieka išsiaiškinti, ar šalyje buvo stebuklais garsėjusių šv. Onos atvaizdų.

Žemaičių vyskupijoje pavyko aptikti kelis stebuklingų šv. Onos atvaizdų atvejus. 1639 m. Varnių katedros koplyčioje kabojo stebuklais garsėjęs šv. Onos paveikslas³⁸⁰, tikriausiai priklausęs ten suburtai Šv. Onos brolijai. Tačiau panašu, kad jo kultas palyginti greitai išblėso³⁸¹, nes vėlesniuose šaltiniuose nei apie broliją, nei apie stebuklingą paveikslą niekur neužsimenama. Kitas pavyzdys (iš Vilniaus vyskupijos) – išlikęs Prienų Šv. Onos brolijos altoriuje įtaisytas Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslas su 3 sidabriniais aptaisais ir 3 karūnomis³⁸² (il. 34). 1782 m. Prienų bažnyčios vizitacijoje rašoma „[Brolijos] altoriuje yra puikiai nutapytas paveikslas, garsėjantis malonėmis tiems, kurie paveda save šv. Onai. O kadangi tos malonės nei užrašytos, nei prisiektos, todėl paveikslas nėra paskelbtas kaip stebuklingas“³⁸³. Kiti Vilniaus vyskupijoje aptikti šv. Onos atvaizdų stebuklingumo atvejai yra vėlyvesni – reiškiniai užfiksuoti XIX ir XX a. sandūroje ar net XX a., pavyzdžiui Lentupyje, Duokiškyje ir Alvite (il. 35).

³⁷⁵ Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Święta z Świętym Joachimem...*, op. cit., vol. 1, vol. 3.

³⁷⁶ XVIII a. dokumentai, saugomi Alsėdžių bažnyčios archyve, žr. *Alsėdžiai*, sud. Adomas Butrimas, Liepa Griciūtė, (ser. Žemaičių praeitis, nr.10), Vilnius, 2002, p. 299.

³⁷⁷ Liudas Jovaiša, Jonišio Švč. Mergelės Marijos..., op. cit., p. 233.

³⁷⁸ 1733 m. bažnyčiai išduotas autentiškumo liudijimas šv. Onos relikvijoms, žr. Rūta Janonienė, Šventųjų relikvijų kultas Vilniaus bernardinų bažnyčioje, *Šventųjų relikvijų Lietuvos kultūroje*, Acta Academiae Artium Vilmensis, t. 41, sud. Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 25.

³⁷⁹ „Autentiška Šv. Onos relikvija“ į bažnyčią atgabenta LDK vėliavininko Mikalojaus Sapiegos pastangomis, žr. Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Święta z Świętym Joachimem...*, op. cit., vol. 1, p. 148.

³⁸⁰ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, op. cit., p. 248, 253.

³⁸¹ Galbūt tam įtakos turėjo 1655–1660 m. siautęs karas.

³⁸² *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sud. Vytautas Jogėla, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2001, p. 449.

³⁸³ *Ibid.*, p. 460–461.

Turimais duomenimis, reikšmingiausia LDK šv. Onos kulto vieta susiformavo Batakių parapijoje, todėl šiame poskyryje bus nagrinėjamas seniausios LDK žinomos, neišlikusios Batakių bažnyčios šv. Onos skulptūrinės grupės gerbimo atvejis. Bus bandoma išsiaiškinti, ar Batakus galime laikyti išskirtiniu, lokalią reikšmę peržengusiu šv. Onos kulto traukos centru.

XVI a. pradžioje sukurta šv. Onos skulptūrinė grupė *Šv. Ona, pati trečioji* iki 1970 m. bažnyčios gaisro puošė Batakių bažnyčios altorių³⁸⁴. Skulptūra buvo įtaisyta viršutiniame presbiterijos altoriuje, iškelta virš didžiojo altoriaus. Baliustrada atskirtoje galerijoje stovėjo XVIII a. II puse datuojamas atskiras altorius su rokokiniu retabulu, kurio nišoje, dengiamoje tapytu šv. Onos atvaizdu, stovėjo gotikinė skulptūra. Altoriaus ir skulptūros vaizdas dabar žinomas tik iš 1966 m. nuotraukų. Tuo metu skulptūra tikriausiai jau buvo šiek tiek perdaryta, nes lyginant su kitais žinomais gotikiniais pavyzdžiais, šv. Onos ir Švč. M. Marijos figūros atrodo pernelyg atitrauktos viena nuo kitos. Už skulptūrinės grupės tuomet kabojo puošnus drožinėtais rėmais veidrodis, kurio funkcija tikriausiai buvo geriau apšviesti skulptūrą ir tokiu būdu ją akcentuoti, paryškinti gilioje nišoje. Skulptūra ne visada buvo matoma eilinėmis dienomis – ji buvo dengiama paveikslu, kuriame buvo nutapyta šv. Ona, mokanti Švč. Mergelę Mariją skaityti. Batakių šv. Onos skulptūra sovietmečiu buvo pastebėta paveldosaugininkų (užfiksuota nuotraukose)³⁸⁵, taip pat dailėtyrininkų, (trumpai buvo aptartos jos meninės savybės³⁸⁶), tačiau liko netyrinėti jos istorijai duomenų teikiantys rašytiniai šaltiniai. 1509 m. Žemaičių seniūnas ir Trakų kaštelionas Stanislovas Jonaitis Kęsgaila fundavo medinę Batakių Švč. Trejybės, šv. Onos, Trijų karalių, šventųjų Stanislovo, Mikalojaus, Kotrynos ir Barboros bažnyčią³⁸⁷. Batakių bažnyčios istoriją apžvelgęs Mindaugas Paknys teigia, kad tikriausiai fundatorius įrengė didįjį altorių su šv. Onos skulptūrine grupe³⁸⁸. Nors iš XVI a. neišliko jokių bažnyčios inventorių, žinoma vienintelė žinutė iš 1551 m. Martyno Mažvydo laiško Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui, kuriame skundžiamasi, jog Ragainės parapijiečiai (t. y. liuteronai) dalyvauja kitoje Nemuno pusėje įvairiose katalikų bažnyčiose vykstančiuose atlaiduose, tarp jų ir Batakiuose per Šv. Onos šventę³⁸⁹. Taigi yra pagrindo manyti, kad XVI a. viduryje Batačiai buvo ryškus šv. Onos kultą skleidžiantis regioninis centras.

XVII a. pradžioje, apie 1613–1614 m. buvo pastatytas antrasis bažnyčios pastatas, o iš senojo perkelta vertingiausia jo įranga³⁹⁰. Iš 1621 m. Batakių bažnyčios vizitacijos akto aprašymo galima numanyti, kad bažnyčion buvo perkeltas senas XVI a. suveriamas altorius, kurio centre buvo įtaisyta šv. Onos skulptūrinė grupė, o visoje retabulo kompozicijoje atsispindėjo trys senosios bažnyčios titulai:

³⁸⁴ Sovietiniai aktyvistai parapinę Batakių bažnyčią 1970 m. sudegino su visa įranga. Mindaugas Paknys, Batakių Šv. Onos bažnyčia, *Tauragės kraštas: istorija, kultūra, meno paminklai: kolektyvinė monografija*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos, 2007, p. 212.

³⁸⁵ KPC KOPA, fotografijų aplankas, Batakių bažnyčia, įv. metai. Fot. Mečislovas Sakalauskas, 1966 m.

³⁸⁶ Tadas Adomonis, Lietuvos gotikos skulptūra, *Dailėtyra*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 90–91. Marija Matušakaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 70–72. Batakių skulptūros ikonografija analizuojama III.2.1. skyriuje.

³⁸⁷ Mindaugas Paknys, Batakių Šv. Onos bažnyčia, *op. cit.*, p. 212.

³⁸⁸ *Ibid.*, p. 221.

³⁸⁹ *Pirmoji lietuviška knyga / Martynas Mažvydas*, sud. Marcelinas Ročka, Vilnius: Vaga, 1974, p. 278–279.

³⁹⁰ Mindaugas Paknys, Batakių Šv. Onos bažnyčia, *op. cit.*, p. 213.

„Skulptūrinis šv. Onos atvaizdas; šonuose – senovinė tapyba: aukščiau – šv. Stanislovas ir Marijos Apsilankymas, žemiau – Kristaus Gimimas ir Karalių Pagarbinimas. Virš atvaizdo – 2 rusėniški paveikslai, trys lotyniški Išganytojo ir trys [lotyniški] Marijos“³⁹¹.

1676 m. sausio 22 d. sudarytame bažnyčios inventoriuje, kuriame išsamiau nei ankstesniuose šaltiniuose aprašomas bažnyčios interjeras, užfiksuotas gerokai pakitęs didžiojo altoriaus vaizdas. Iš medžio drožto Šv. *Onos, pačios trečiosios*, atvaizdo šonuose nebeliko minėtų mariologinių ir kristologinių temų paveikslų – vietoje jų paminėti šventųjų Stanislovo (senasis?), Barbaros, Kotrynos ir Mikalojaus paveikslai, antrajame tarpsnyje – Švč. Trejybės paveikslas, abipus jo šv. Petro ir Pauliaus statulos, o pačiame altoriaus viršuje – Viešpaties žengimo į dangų paveikslas.

Batakių bažnyčia buvo funduota Švč. Trejybės ir kitų altoriuje nurodytų šventųjų titulu, o baroko laikotarpiu tituliniai atvaizdai paprastai būdavo įtraukiami į didžiojo altoriaus ikonografinę programą. M. Paknys taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad altoriuje buvo įtaisyti bažnyčios fundatoriaus šeimos šventųjų globėjų atvaizdai (t. y. paties fundatoriaus. Stanislovo Kęsgailos, jo brolio Mikalojus ir dukters Barbaros), tad buvo laikomasi beveik dviejų šimtų metų dar fundatoriaus pradėtos šventųjų gerbimo tradicijos³⁹².

Potridentinių LDK bažnyčių altoriuose dažnai virš Šv. *Onos, pačios trečiosios* paveikslų buvo įtaisomi Švč. *Trejybės* atvaizdai, taip simboliškai žemiškajai Trejybei tarsi suteikiant dangiškosios Švč. *Trejybės* globą. Verta pastebėti, kad jau XVII a. II pusėje Batakių bažnyčioje buvo 7 altoriai, tuo tarpu daugumoje to metų Žemaitijos bažnyčių tebūdavo vos po kelis³⁹³. Altorių skaičius rodo apie išskirtinį Batakių statusą kitų parapijų bažnyčių atžvilgiu.

1691 m. Batakių bažnyčioje klebono Martyno Jakševičiaus rūpesčiu įkurta Šv. Onos brolija prisidėjo prie šv. Onos kulto sklaidos stiprinimo ir Šv. *Onos, pačios trečiosios* skulptūros priežiūros ir puošybos³⁹⁴. 1762 m. šios brolijos ir parapijiečių pastangomis pastatytas naujas altorius, kainavęs 400 timpų³⁹⁵. Jis buvo perkeltas į trečiąją Batakių bažnyčią, pastatytą 1768 m., ir baigtas įrengti XVIII a. pabaigoje: buvo visas drožinėtas, dažytas balto alebastro imitacija, paaukuotas. Ant apatinės jo mensos stovėjo tabernakulis su pelikano skulptūra viršuje ir šv. Petro bei šv. Pauliaus skulptūromis šonuose, dar aukščiau buvo pastatyta Antakalnio Jėzaus statula, iš šonų – dviejų evangelistų statulos. Už šio įrenginio viršutinėje galerijoje buvo kitas altorius su retabulu, kuriame palikta senoji Šv. *Onos, pačios trečiosios* kompozicija, antrame tarpsnyje galbūt tas pats senasis Švč. *Trejybės* paveikslas, virš jo – Apvaizdos akis³⁹⁶. Būtent šis altorius su kai kuriais pakeitimais buvo spėtas užfiksuoti sovietmečio nuotraukose. Iš XVII a. siekiančių

³⁹¹ *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, op. cit., p. 35. Už lotyniškų tekstų vertimus dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

³⁹² Mindaugas Paknys, Batakių Šv. Onos bažnyčia, op. cit., p. 212, 215.

³⁹³ *Ibid.*, p. 215.

³⁹⁴ Plačiau apie Batakių Šv. Onos broliją, žr. Lijana Birškytė-Klimienė, Šv. Onos brolijos Žemaičių vyskupijoje XVII–XVIII a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37, serija B: *Bažnyčios istorijos studijos*, VII, Vilnius: LKMA, 2014, p. 95–97, 104, 107.

³⁹⁵ Papildomai įsigytas Batakių bažnyčios turtas 1762 m., LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 125.

³⁹⁶ Mindaugas Paknys, Batakių Šv. Onos bažnyčia, op. cit., p. 217–218.

aprašymų galima numanyti, kad Batakių bažnyčioje didžiojo altoriaus vaizdas gerokai keitėsi, jo struktūra ilgainiui tapo barokine, išliko tik pati gotikinė šv. Onos skulptūrinė kompozicija. Tuo metu ji jau buvo „senamadiškų“ formų ir galėjo būti, kaip tam laikui buvo gana įprasta, pakeista nauja, barokine. Kodėl to neįvyko?

Išlikę šaltiniai liudija, kad XVII a. Batakiuose buvo reiškiamą didelę pagarbą šv. Onai, be kita ko pasireiškusi dosnėmis vietos bajorų aukomis ir tikinčiųjų votais šiai šv. Onos skulptūrai. Ypatinga bažnyčios geradarė, dovanojusi bažnyčiai ne vieną liturginį daiktą, Batakių seniūno Vaclovo Chžonstovskio (Chrzastowsky) našlė Kotryna Tringerytė Chžonstovskienė (Chrzastowska) 1638 m. paaukojo sidabrinę karūnelę ant Vaikelio Jėzaus galvos³⁹⁷, o 1643 m. – dvejas sukneles, skirtas rengti pačią skulptūrą (Vaikelio Jėzaus figūrą): vieną raudono burato (kitoje vizitacijoje įvardijama kaip raudonos kitaikos) drabužį, kitą – iš šilku siuvinėto audinio³⁹⁸.

Praėjus beveik trim dešimtmečiams ant skulptūrinės kompozicijos jau minimos trys sidabrinės karūnos³⁹⁹. Išsamiausiai jos buvo apibūdintos 1705 m. vizitacijos akte⁴⁰⁰:

„Didžiajame altoriuje trys karūnos, viena didelė apvali uždarojo tipo sidabrinė paaukuota, joje subtilaus darbo krucifiksas virš žalio stiklo detalės. Kita taip pat apvali, maža sidabrinė paaukuota. Trečia atvirojo tipo sidabrinė paaukuota, ant kurios ragai (kyšuliai?).“

Remiantis dar ir 1715 m. sudarytu inventoriumi⁴⁰¹ paaiškėjo, kad didžioji su kryželiu karūna puošė Švč. Mergelės Marijos galvą, šv. Onos statulos karūna buvo žemesnė, o Vaikelio Jėzaus mažutė karūnelė 1595 m. (1695?) buvusi paaukuota. XVIII a. viduryje Jėzaus figūrėlė jau turėjo dvi: didesnę ir mažesnę karūnelės iš perlų, kurias buvo paaukojusi ponija Batakių seniūnienė⁴⁰². 1830 m. vizitacijos apraše, lakoniškai užfiksuotas tik karūnų buvimo faktas: šv. Onos atvaizdą puošė trys sidabrinės 8 prabos paukuotos karūnos, sveriančios 10 lotų⁴⁰³. 1966 m. nuotraukoje (il. 36) matoma atvirojo tipo Marijos figūros karūna buvo

³⁹⁷ Tai tikriausiai Batakių seniūno Vaclovo Chžonstovskio [Chrzastowsky] našlė Kotryna Tringerytė, žr. 1638 m. suregistruoti naujai įgyti daiktai, LVIA, 1671, ap. 4, b. 321a, l. 7.

³⁹⁸ Jey Msc Pani Krzȳrowska dała Na obraz pana jezusa sukienkę Materii czerwoney kitayki Druga Ksulkia z iedwabiu roznego na płotnie wyszywana, ze dworu dana na tenze obrazik w oltarzu. (*Jos Malonybė Ponia Chžonstovskienė Viešpaties Jėzaus atvaizdui davė raudonos kitaikos medžiagos suknelę. Kita [„suknia“?], „įvairiu šilku“ siuvinėtos drobės [audinio?], dvaro duota tam pačiam atvaizdėliui altoriuje*). 1643 m. suregistruoti naujai įgyti daiktai, LVIA, 1671, ap. 4, b. 321a, l. 8. *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, op. cit., p. 391–392.

³⁹⁹ *v S. Anny na głowie korona srebrna upora, Druga in Capito Pana JEzusa mala, trzecia in cupide S. Anny*. Batakių bažnyčios 1676 m. inventorius, LVIA, 1671, ap. 4, b. 321a, l. 16.

⁴⁰⁰ *Corona tres ad Altare magnum, una major Circularis Srebrna partialiter pozłocista, Wniey Crucifix Substelnichny nad Sztuką zielonego Szkła. Druga item Circularis, mala Srebrna, złocista. Trzecia non Circularis Argentea, deaurata partialiter maięca na Sobie unam pennatam et Duas faciensis peñatas*, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 3702, l. 32v.

⁴⁰¹ *Korony 3 u wielkiego Ołtarza u iedney krzyzych pozłotisty na głowie Nas: Panny, u S: Anny niszka, u Pana Jezusa Maluszka korona deaurata Aó 1595*, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 326, l. 28v.

⁴⁰² Batakių bažnyčios 1755 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 121v.

⁴⁰³ 1 svaras lygus 32 lotams. Rusijos svaras apytikrai lygus 409,5 g (Lenkijos – 405,5 g). Batakių bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 303v.

naujesnė, ne XVIII a. šaltinyje aprašyta uždarojo tipo karūna. Atvirojo tipo karūnos matomos ir ant šv. Onos bei Vaikelio Jėzaus galvų. Visos jos, kiek galima matyti nuotraukose, skirtingų formų ir dekoro.

Dar XVII a. 4 dešimtmetyje šv. Onos skulptūrai vietinė bajorija, dažniausiai moterys, pradėjo aukoti ir tradicinius votus. Didžiąjame altoriuje 1636 m. pritvirtinta tuometinio klebono įgyta, sidabrinė lentelė su Vaclovo Chšonstovskio žmonos paaukotu brangiu žalios spalvos akmenėliu virš/ant Švč. Mergelės galvos. Tame pačiame aprašyme didžiąjame altoriuje užfiksuota ir kia maža sidabrinė lentelė (*tabella argentea parva*), ir dar viena šv. Onos „paveikslui“ ponios Jamontienės (Jamuntowa) paaukota plokštelė⁴⁰⁴.

XVII a. II pusėje Batakių šv. Onos atvaizdui buvo itin dosniai aukojama, nes skulptūrinė grupė kaip niekada vėliau buvo itin prabangiai išdabinta. 1705 m. vizitacijos akte perrašytas 1690 m. Batakių bažnyčios perdavimo inventorių, kuriame išsamiai aprašytos skulptūros puošmenos: ant Jėzaus figūros krūtinės buvo pritvirtinta sidabrinė širdis, o ant šv. Onos statulos kaklo kabėjo trijų eilių perlų vėrinys ir auksuotas kryželis, kurį „davė p. Hordecka“; ant skulptūrų rankų buvo dvi sidabrinės, trečia auksuota apyrankės; ant Viešpaties Jėzaus atvaizdo – auksinis žiedas; altoriuje prie atvaizdo 25 didesnės ir mažesnės sidabrinės plokštelės, 8 paprasti *Agnus Dei* ir pergamentinis relikvijorius⁴⁰⁵. Paminėta, kad tarp sidabrinų plokštelių buvo keletas su šv. Onos ir Šv. Šeimos atvaizdais⁴⁰⁶. XVIII a. viduryje votų skaičius regis nepakito – minimi 24 maži ir vidutinio dydžio votai.⁴⁰⁷ Tačiau XIX a. šv. Onos skulptūrai skirtos puošmenos ėmė akivaizdžiai menkti – 1820 ir 1830 m. vizitacijų aktuose paminėta jau tik 10 votų (9 sidabrinės lentelės ir 1 sidabrinė koja)⁴⁰⁸.

Kaip minėta, XVII a. 4 dešimtmečio vizitacijoje užfiksuota, kad skulptūrinės grupės Jėzaus figūra buvo aptaisyta dvejais raudonais siuvinėtais rūbeliais⁴⁰⁹. 1715 m. aprašyme ji apvilktą rūbą iš baltos kitaikos su įvairių spalvų šilku ir auksu siuvinėtomis gėlėmis⁴¹⁰. 1753 m. vizitacijoje minimos jau visos trys skulptūros (Švč. Mergelės Marijos, šv. Onos ir Vaikelio Jėzaus) aprengtos „deramais rūbais“⁴¹¹. Toliau toje pačioje vizitacijoje tarp kitos bažnytinės tekstilės išvardinta: dvi naujos Vaikelio Jėzaus ir šv. Onos raudono damasto su auksinėmis gėlėmis kamžos, šv.

⁴⁰⁴ LVIA, 1671, ap. 4, b. 321a, l. 6–7.

⁴⁰⁵ 1705 m. vizitacijos akte perrašytas 1690 m. Batakių bažn. perdavimo inventorių, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 702, l. 39v, 40r. Už nuorodą dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

⁴⁰⁶ *Tabela BVM S. Annae et Christi Dom' cum literis PSHS; Tabela Familia Christi Domini-3; Tabela Solius Personae S. Annae cum literis AŽ*. Batakių bažnyčios 1705 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 702, l. 33.

⁴⁰⁷ Batakių bažnyčios 1755 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 121v.

⁴⁰⁸ Batakių bažnyčios 1820 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 704, l. 421. Batakių bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 303v.

⁴⁰⁹ Batakių bažnyčios 1643 m. suregistruoti naujai įgyti daiktai, LVIA, 1671, ap. 4, b. 321a, l. 8. *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, op. cit., p. 391–392.

⁴¹⁰ *Sukienka Pana Jezusa kitayki bialej, kwiaty roznego iedwabiu ze zlotem*. Batakių bažnyčios 1715 m. inventorių, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 326, l. 30.

⁴¹¹ Batakių bažnyčios 1753 m. vizitacija, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 120.

Onos suknelė iš balto tabino, siuvinėta aukso, sidabro ir įvairių spalvų šilko gėlėmis⁴¹². Po kelių dešimtmečių surašytame inventoriuje trumpai užsimenama, kad visos trys statulos aptaisytos raudono damasto auksinėmis gėlėmis išsiuvinėtomis sukniomis⁴¹³.

Baroko laikotarpiu įgyti šv. Onos skulptūrinės grupės rūbėliai buvo skirtingų liturginių spalvų, kaip dvasininkų rūbai keičiami priklausomai nuo liturgijos. Pavyzdžiui, 1784 m. minimos visų trijų statulų suknelės iš balto damasto, siuvinėto sidabrinėmis gėlėmis⁴¹⁴; 1792 m. – aukso spalvos suknelėmis/ aptaisais su auksinėmis gėlėmis⁴¹⁵; XIX a. pradžioje skulptūros suknelės buvo iš žydro štofo su sidabrinėmis gėlėmis su šycho galionais⁴¹⁶. Šių skulptūrų rengimo tradicija nenutrūko ir XIX a. 1809, 1820 m. inventoriuose išvardintos visų trijų skulptūrų turbūt tos pačios suknelės iš štofo su išsiuvinėtomis auksinėmis gėlėmis, 1862 m. paminėti „aptaisai“ iš geltono auksinio audinio⁴¹⁷.

Skulptūrų rengimo tradicija, artima Lietuvoje ir Lenkijoje išplitusiam šventųjų paveikslų dekoravimui metalo aptaisais, susiformavo XVII a. pradžioje, vystėsi įtakota Europoje vykusių reiškinų⁴¹⁸. Šį fenomeną apibūdinus Gabija Surdokaitė pastebėjo, kad LDK XVII–XVIII a. dažniausiai buvo rengiamos Loreto Švč. Mergelės Marijos, Nukryžiuotojo, Vaikelio Jėzaus, Jėzaus prie stulpo, Ecce Homo, Jėzaus Nazariečio, Rūpintojėlių statulos ir šis reiškinys yra sietinas su votyvinėmis intencijomis⁴¹⁹. Batakių Šv. Onos, pačios trečiosios, skulptūros rengimas yra kol kas vienintelis aptiktas šv. Onos statulos rengimo atvejis LDK.

XVIII a. pradžios inventoriuose minimos ir didžiojo altoriaus užuolaidėlės iš margos kitaikos, skirtos nagrinėjamam Onos atvaizdui uždengti⁴²⁰. Batakių skulptūros dengimo kitu paveikslu tradicija, prasidėjusi XVIII a. II pusėje, išliko ilgiau, ji fiksuojama 1839 m. inventoriuje ir sovietmečiu darytoje nuotraukoje (il. 37).

Skulptūros karūnavimą, aprengimą, rūbų keitimą, puošimą juvelyriniais dirbiniais, apkabinėjimą votais, slėpimą po užuolaidėlėmis ar kitu paveikslu galime įvardinti kaip atvaizdo kulto,

⁴¹² *Panu Jezusie y S: Anna Adamaskowie czerwone w złote kwiaty Komzy Rąmkowe nowe -2. Sukienka S: Anny wyszywana w kwiaty na tabinie białym złotem srebrem ledwabiem roznoego koloru.* Batakių bažnyčios 1753 m. vizitacija, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 122v.

⁴¹³ *Suknie na statuach w wielkim Oltarzu na N.ayswitzey Panny, Pana Jezusa y S. Anny adamaszkowe czerwone złote kwiaty.* Batakių bažnyčios 1774 m. inventorių, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 162.

⁴¹⁴ *Suknia na statuach w Wielkim Oltarzu Pana Jezusa Nayswiętt Panny i S. Anny adamaszkowa biala srebrnemi kwiatami- 1.* Batakių bažnyčios 1784 m. inventorių, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 326, l. 38.

⁴¹⁵ „w oltarzu górnym S: Anny trzy rzniste drewniani Statuy S: Anny N: Panny I maluskiego P: JEZUSA Szatami Pzłofonemi v złotych Kwiatach ablusone“ Batakių bažnyčios 1792 m. inventorių. LVIA, f. 669, ap. 2, b. 326, l. 42.

⁴¹⁶ „Sukienki- u Świętey Anny Sztofowych w kwiaty srybrne błękytnie z Galonem Szychowym- 3“. Apie 1810 m. sudarytas inventorių, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 243v. Štofas – brangus, labai tankus šilkinis arba vilnonis, vienspalvis arba margintas įvairaus pynimo įvežtinis audinys, žr. Gražina Marija Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos...*, op. cit., p. 105. Šychas – prasto metalo lydinio galionas.

⁴¹⁷ Batakių bažnyčios 1862 m. vizitacija, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 704, l. 417, 424v.

⁴¹⁸ Gabija Surdokaitė, Rengiamų skulptūrų tradicija Lietuvoje XVII–XX a., *Kultūros paminklai*, t. 14, Vilnius: Savastis, 2009, p. 137, 146.

⁴¹⁹ *Ibid.*, p. 137–148.

⁴²⁰ Batakių bažnyčios 1715 m. inventorių, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 326, l. 28v.

pagarbos jam įrodymus. Atvaizdo dengimas ir pildymas naujais elementais liudija LDK būdingą archaiinę bažnytinio atvaizdo sampratą. Kaip teigia Tojana Račiūnaitė, dengimu siekiama „atvaizdui suteikti daugiau puošnumo ir iškilmingumo, išskirtinumo, kartu tomis puošmenomis jį paslėpti, saugoti. Šios vaizduojamo asmens statusą parodančios puošmenos pirminį atvaizdo istoriškumą pridengia jau gerbimo istorijai priklausančia dabartimi. Taip puošimas atvaizdą savitai reprezentuoja, sudabartina, išskiria.“⁴²¹ Tam tikros rūšies votais galima laikyti ir Batakių statulas puošusias karūnas – svarbiausias simbolines regalias. Karūnos ant Jėzaus ir Švč. M. Marijos galvų nurodė, kad jie yra Dangaus ir žemės valdovai, o esančios ant kitų Šv. Šeimos narių galvų (šiuo atveju šv. Onos) reiškė „ypatingą jų pagerbimą ir išskyrimą iš kitų šventųjų“⁴²².

Šaltiniuose minimų Batakių skulptūros votų skaičius leidžia kalbėti apie atvaizdo kulto pokyčius. Daugiausia votų prie Batakių skulptūros minėta buvus XVII a. pab.–XVIII a., o XIX a. jų pastebimai sumažėjo, tad galima manyti, kad šv. Onos gerbimo intensyvumas Batakiuose priblėso. Tikėtina, kad buvo stengtasi jį atgaivinti įgyjant šv. Onos relikvijų. 1852 m. Batakių klebonas Andrius Dobševičius išrūpino sidabrinį pacifikalą su šv. Onos relikvijomis, o vyskupas Motiejus Valančius suteikė leidimą per iškilmingas Šv. Onos, Šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus, Švč. Mergelės Marijos šventes duoti jas žmonėms bučiuoti⁴²³.

Analizuodama Kodenio šventovės Dievo Motinos atvejį ir rašydama apie stebuklingo atvaizdo ir ten saugotų šventųjų relikvijų tarpusavio ryšį, T. Račiūnaitė priėjo išvados, jog „Šventųjų kūnai ir jų dalelės, kaip ir istoriniai dokumentai, liudija Dievo Motinos šlovę. Šių relikvijų buvimas greta Marijos atvaizdo – tai tarsi pagalbinis, papildomas šventybės dalyvavimas, tarpininkavimas tarp Dievo ir žmonių. Jos su paveiksliskąja Dievo Motinos reprezentacija stiprina vietos šventumą ir tarsi didina jos veikimo zoną“⁴²⁴. T. Račiūnaitė paminėjo ir 1830 m. Valkininkų pranciškonų bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos akte užrašytą atvejį, kai bažnyčioje stebuklingą Loreto Švč. Mergelės Marijos atvaizdą be kitų puošmenų puošė relikvijorius su Švč. Mergelės Marijos marškinėlių relikvija⁴²⁵. Panašų relikvijos ir atvaizdo ryšį galima išvelgti ir Batakiuose. Prisiminkime, XVII a. pab. tarp Batakių skulptūros votų buvo ir pergamentinis neįvardinto šventojo relikvijorius, kuris traktuotinas kaip šv. Onos atvaizdo priklausinys arba puošmena.

Atvaizdų karūnavimas, jų dengimas, rengimas, paslėpimas po kitais paveikslais ar uždengimas užuolaidomis, apdovanojimas votais ir papuošalais liudija jų kultinę reikšmę, rodo, kad tai dėl savo malonių ar stebuklingumo labai gerbiami atvaizdai. Oficialaus Batakių skulptūros stebuklingumo patvirtinimo nebuvo – Batakių bažnyčios inventoriuose niekur ji neįvardijama

⁴²¹ Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 177.

⁴²² Regimanta Stankevičienė, XVII–XVIII a. I ketvirčio Lietuvos bažnyčių paveikslų aptaisai ir jų ornamentika, *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 71–72.

⁴²³ „razdavajetsia narodu dlia pocelovanija“, Batakių bažnyčios 1862 balandžio 10 d. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 4, l. 141.

⁴²⁴ Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis...*, op. cit., p. 312.

⁴²⁵ *Ibid.*, p. 327.

kaip buvusi stebuklinga. Kaip ir daugeliui LDK stebuklingųjų atvaizdų, dėl kurių patirtos malonės nebuvo surašytos stebuklų knygose, šios skulptūros stebuklingumas Bažnyčios autoritetų oficialiai nebuvo patvirtintas⁴²⁶. Tačiau rašytinių šaltinių fiksuojama skulptūros aplinka liudija, jog ji buvo gerbiama kaip stebuklinga regione, o XVI a. net ir už jo ribų. Iš to seka išvada, kad Batakių skulptūrinė grupė *Šv. Ona, pati trečioji* sudarė šventųjų ir tikinčiųjų ryšiais paremtą, stebuklais garsėjančios vietos turinį, o XVI–XVII a. Batakiuose buvo susiformavęs stiprus šv. Onos kulto židinys, savo reikšmę iš dalies praradęs tik XIX a. Batakių šv. Onos skulptūros kulto atvejį galime laikyti išskirtiniu reiškiniu LDK, tačiau trūkstant išsamių kitų vietovių istorinių tyrimų, negalėtume teigti, kad šis atvejis buvo unikalus. Priešingai – iš šaltinių žinomi pavieniai paminėjimai rodo, kad analogiškų pagarbos nusipelnusių atvaizdų LDK galėjo būti ir daugiau.

III. ŠV. ONOS ATVAIZDAI LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS KATALIKŲ BAŽNYČIOSE

III.1. Šv. Onos atvaizdai Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų bažnyčiose: šaltinių duomenys

Spartų šv. Onos kulto augimą LDK ir populiarumą visuomenėje liudija pirmieji, kad ir negausūs, iki mūsų dienų išlikę šv. Onos atvaizdai bei užuominos apie jų egzistavimą rašytiniuose šaltiniuose.

XVI a. penkiolika Vilniaus vyskupijos bažnyčių⁴²⁷ ir penkios Žemaičių vyskupijos bažnyčios⁴²⁸ turėjo Šv. Onos titulą. Be abejo, tų bažnyčių altorius turėjo puošti tituliniai šventosios atvaizdai – paveikslai arba skulptūros. Labai tikėtina, kad ir šiose vyskupijose įsteigtos Šv. Onos altarijos neapsiėjo be šventosios atvaizdų.⁴²⁹

Neišliko išsamesnių duomenų apie pirmosios Vilniaus Šv. Onos bažnytelės Žemutinės pilies

⁴²⁶ LDK oficialių Bažnyčios pripažinimo paprastai pelnydavo Švč. M. Marijos atvaizdai.

⁴²⁷ Vilniaus vyskupijoje nuo 1387 iki 1620 m. Šv. Onos titulas buvo suteiktas 15 bažnyčių: Vilniuje (Žemutinės pilies teritorijoje 1390), Radoškovičiuose (1443), Krupoje (1460), Loske (1489), Vilniuje (prie bernardinų vienuolyno 1501) Kalinuvkoje (1511), Kosove (1520), Krinkuose (1522), Skaruliuose (1522), Daugėliškyje (1526), Karmėlavoje (1529), Nočioje (1529), Mastuose (1538), Kurenece (1539), Traupyje (1568). Šis sąrašas sudarytas remiantis M. Paknio atliktais tyrimais. Skliaustuose nurodyta ankstyviausia šv. Onos vardo paminėjimo data bažnyčios titule, ji ne visais atvejais sutampa su tos bažnyčios steigimo data. Pačiose ankstyviausiose LDK bažnyčių fundacijose bažnyčių titulai buvo retai nurodomi, tad galima tyrimo paklaida. Vilniaus vyskupijoje XIV a. pab. – 1620 m. laikotarpiu bažnyčių titulai iš viso žinomi 189 atvejais. Žr. Mindaugas Paknys, *Šventųjų kultai...*, *op. cit.*, p. 34, 66, 83.

⁴²⁸ Alsėdžiuose (1475), Batakiuose (1509), Saločiuose (1514), Šiaulėnuose (1514) ir Lygumuose (1523) Žemaičių vyskupijoje XV a. pradžioje – 1620 m. iš viso žinomi 34 bažnyčių titulai. *Ibid.*, p. 90. p. 34.

⁴²⁹ Iki 1559 m. Vilniaus vyskupijoje Šv. Onos titulą turėjo net 25, o Žemaičių vyskupijoje 5 altarijos. *Ibid.*, p. 45, 71, 73, 83–84, 90.

teritorijoje⁴³⁰ ir antrosios – bernardinams priklausiusios Šv. Onos bažnyčios – ankstyvuosius interjerus. Tik XVIII a. viduryje išleistoje knygoje *Anna Święta z Świętym Joachimem* netikėtai užsimenama, kad Vilniaus bernardinų Šv. Onos bažnyčios šv. Onos paveikslas „garsėja sebuklais ir malonėmis“⁴³¹. Deja niekur kituose šaltiniuose kol kas nepavyko aptikti tokio paliudijimo apie šio paveikslą stebuklingąsias galias.

Mus pasiekė tik fragmentiškos žinios apie Kauno bernardinų Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios Šv. Onos koplyčią: 1508 m. paminėtas brolijai priklausęs Šv. Onos altorius⁴³², apie 1580 m. šv. Onos koplyčia buvo atnaujinta ir išpuošta naujais atvaizdais⁴³³, o nuo XVI a. pabaigos minimas Šv. Onos, pačios trečiosios, paveikslas su sidabro aptaisais⁴³⁴ (neiškilo). XVI a. LDK bažnyčias puošė ne tik šv. Onos paveiksliai, bet ir skulptūros. Kaune esančios Ldk Vytauto funduotos pranciškonų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios didžiajame altoriuje buvo įtaisyta šv. Onos skulptūra: šio 1597 m. provincijolo Jono Donato Caputo vizitacijoje paminėto, bet neišlikusio kūrinio sukūrimo data nežinoma. Dokumente lakoniškai rašoma, kad dailiai išdrožtą didįjį altorių puošė šv. Onos ir šv. Antano statulos⁴³⁵. XVI a. šv. Onos atvaizdais buvo siuvinėjami ir liturginiai rūbai, pavyzdžiui, tarp Vilniaus katedros Kęsgailų koplyčios paramentų minimas arnotas su išsiuvinėtu Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdu⁴³⁶. Lyginant su XVIa., XVII ir XVIII a. LDK bažnyčių vizitacijų aktuose ir inventoriuose šv. Onos atvaizdų paminėjimai gausūs.

Ankstesnėje šio darbo dalyje buvo rašoma, kad LDK buvo populiarios Šv. Onos brolijos (Žemaičių vyskupijoje jų buvo 14, Vilniaus – 30), veikusios kaip ryškūs ir ilgalaikiai šv. Onos kultą skleidžiantys židiniai. Brolijų pamaldumo praktikose naudotų šventosios globėjos atvaizdų analizė įgalina detaliau išsiaiškinti krikščioniškuosius šv. Onos vaizdavimo ir sampratos aspektus LDK religinėje kultūroje XVII–XVIII a. Šventojo atvaizdas įkūnija, įvaizdina kulto

⁴³⁰ Adolfas Tautavičius, Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai. *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, t. 2, Vilnius, 1960, p. 15. Piotr Śledziewski, Kościół św. Anny – św. Barbary intra muros castris vilnensis, *Ateneum Wileńskie*, nr. 9, 1934, p. 8.

⁴³¹ „W Poznaniu WW.OO. Bernardyni procz Kościoła dla Polakow, maią Kościol drugi pod Tytułem ANNY P. dla Niemcow. Także Ciż sami w Wilnie maią procz swego kościoła drugi pod Tytułem Teyzey Świętey, ktorey iest Obraz wiekiemi Cudami y Łaskami sławny. Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Święta z Świętym Joachimem...*, vol. 1, Warszawa, Lwow: 1755–1756, p. 149.

⁴³² 1508 m. gegužės 15 d. dokumento nuorašas „Vilniaus vyskupas Albertas [Radvila] suteikia 40 dienų atlaidų klausantiems Mišių prie Šv. Onos altoriaus“, Archiwu[m] loci Caunensip. 1417–1812 m. VUB RS, F4-(A316) 38883, l. 38.

⁴³³ „Ir tos pačios šv. Onos koplyčia yra išpuošta naujais atvaizdais – ji atnaujinta 1580 Viešpaties metais p. Usovskio, Kauno vaito, ir [?] pono Potvinskio, karaliaus rotmistro...“. *Archiwu[m] loci Caunensip. 1417–1812 m. VUB RS, F4-(A316) 38883, l. 9v.*

⁴³⁴ Laima Šinkūnaitė, Kauno Šv. Jurgio Kankinio bernardinų bažnyčia: interjero įrangos kaita ir raida, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, vol. 5: *Lietuvos dailė europiniame kontekste*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1995, p. 55, 66.

⁴³⁵ Adam Mączka, *Najstarsze klasztory...*, *op. cit.*, p. 99–100.

⁴³⁶ „Drugi ornat kamfany, na nym krzyz hawthowany na zlocie, / A w posrzedku krzyza obraz panny Mariey z dziecziatkiem, na-/ spodku s Anna samotrzecia, postronie insze obrazu“. Vilniaus katedros „Registr Apparatow kaplice kieżgalowskiej spisanz A 1598“, VUB RS F. 4–3538 (A-2472), p. 72. Už šią nuorodą dėkoju dr. Giedrei Mickūnaitei.

specifiką, perteikia jo prasmę, tikslą ir idėjas. Verta aptarti, kaip rašytiniuose šaltiniuose būdavo apibūdinami Šv. Onos brolijoms priklausę altoriai Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose, kokiems ikonografiniams tipams priskirtini juose kaboję šv. Onos atvaizdai. Bus bandoma išsiaiškinti, koks buvo Šv. Onos brolijų narių santykis su savo šventosios globėjos atvaizdu: ar tituliniai Šv. Onos brolijų paveikslai būdavo puošiami ir gerbiami.

Vaida Kamuntavičienė, analizuodama vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. vizitacijų aktus pastebėjo, kad Žemaičių vyskupijos bažnyčiose brolijų altoriai būdavo pastatyti Evangelijos (kairėje žiūrint į didįjį altorių) pusėje⁴³⁷. Remiantis gausesniais XVII–XVIII a. šaltinių duomenimis galima teigti, kad daugumoje Žemaitijos bažnyčių Šv. Onos brolijų altoriai nebuvo išimtis – jie būdavo įrengti kairėje pastato pusėje: XVII a. Klovainių⁴³⁸, Vilkijos⁴³⁹, Betygalos⁴⁴⁰, Tytuvėnų⁴⁴¹ bažnyčiose, XVIII a. 6 deš. pastatytas Alsėdžių, XVIII a. 3 ketv. – Platelių bažnyčių Šv. Onos altoriai⁴⁴². Batakių Šv. Onos titulo bažnyčioje įsteigtai brolijai buvo pavesta priežiūrėti didįjį⁴⁴³, bažnyčios titulą atitinkantį altorių.

Vilniaus vyskupijos XVII a. vizitacijų aktuose brolijos altoriaus vieta bažnyčios erdvėje dažniausiai nebūdavo nurodyta, išskyrus pavienius atvejus. Fragmentiškos žinios leidžia konstatuoti, kad tokie altoriai stovėdavo skirtingose šventovės vietose: Slucko bažnyčioje – Laiškų pusėje⁴⁴⁴, Mstibavoje – bažnyčios navos viduryje, Laiškų pusėje⁴⁴⁵, Liachovičiuose – dešinėje pusėje nuo įėjimo į bažnyčią esančioje koplyčioje⁴⁴⁶, Radoškonyse – koplyčioje, esančioje kairėje pusėje nuo sakyklos⁴⁴⁷. XVIII a. Tverėčiaus⁴⁴⁸, Prienu⁴⁴⁹ brolijų altoriai stovėjo kairėje – Evangelijos pusėje, Rumšiškių altorius – dešinėje – Laiškų pusėje, šone, išėjus iš presbiterijos⁴⁵⁰. Vilniaus Šv. Onos bažnyčioje, kaip ir Batakiuose, brolija rūpinosi didžiojo altoriaus priežiūra.

⁴³⁷ Vaida Kamuntavičienė, Žemaičių vyskupijos..., *op. cit.*, p. 39.

⁴³⁸ Taip buvo pavyzdžiui, Klovainių bažnyčioje. Klovainių bažnyčios 1676 m. vizitacija, *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. . . , op. cit.*, p. 562.

⁴³⁹ Vilkijos bažnyčios 1677 m. vizitacija, *ibid.*, p. 891.

⁴⁴⁰ Koplyčioje, kairėje pusėje. Betygalos bažnyčios 1677 m. vizitacija, *ibid.*, p. 295.

⁴⁴¹ Išlikęs, stovi bažnyčios chore, šalia didžiojo altoriaus.

⁴⁴² Dalia Ramonienė, Platelių bažnyčios altorių paveikslai, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė: Plateliai, Beržoras, Gintališkė*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 524/40.

⁴⁴³ Mindaugas Paknys, Batakių Šv. Onos bažnyčia, *op. cit.*, p. 215.

⁴⁴⁴ Slucko Šv. Mykolo arkangelo ir Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios 1633 m. vizitacija, VUB RS, f. 57, B. 53–40, l. 166v.

⁴⁴⁵ Mstibavos bažnyčios 1633 m. birželio 26 d. vizitacija, VUB RS, f. 57, B. 53–40, l. 32v.

⁴⁴⁶ Liachovičių parapiinės bažnyčios 1633 m. liepos 5 d. vizitacija, VUB RS, f. 57, B. 53–40, l. 144.

⁴⁴⁷ Radaškonių bažnyčios 1654 m. vasario mėn. vizitacija, VUB RS, f. 57, B. 53–42, l. 212v.

⁴⁴⁸ „Ex opposito tego oltarza [3-io altoriaus, esančio dešinėje pusėje nuo Didžiojo altoriaus], w samym załamaniu kościola] oltarz czwarty“, Tverėčiaus bažnyčios vizitacija 1782 m. – *Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, sud. Romualdas Firkovičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2008, p. 317, 318.

⁴⁴⁹ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m., op. cit.*, p. 449.

⁴⁵⁰ *Ibid.*, p. 365.

Kartais bažnyčių vizitacijų aktuose ir inventoriuose būdavo išsamiai aprašomi Šv. Onos brolių altoriai: nurodomi juose esantys paveikslai, detalai išvardijami jų papuošimai, votai, kartais vizitatorius įvertindavo paveikslų kokybę (gerai ar prastai nutapytas). Retkarčiais būdavo paminėti altorių fundavę geradariai, jų įrengimu rūpinęsi klebonai, tačiau nepavyko aptikti nė vienos altorinį paveikslą sukūrusio dailininko ar meistro pavardės. Ištraukos iš tokių bažnyčių dokumentų leidžia įsivaizduoti, kaip XVII–XVIII a. abiejose vyskupijose atrodė Šv. Onos brolių altoriai. 1633 m. Vilniaus vyskupijos Mstibavos bažnyčios vizitacijos akte parašyta, kad brolijos altorių pastatė Grigorijus Zienieras, altoriaus retabulas buvęs dailiai ištaipytas, papuoštas įvairiomis skulptūromis ir paaukuotas. Jame esantį šv. Onos paveikslą puošė tikinčiųjų aukos: sidabrinės paaukuotos karūnos virš Švč. Mergelės Marijos ir Išganytojo galvų, taip pat trečia pusmėnulio pavidalo karūna, kabojo pritvirtintos sidabrinės votyvinės lentelės, *Agnus Dei* relikvija, mažas sidabrinis kryželis ir mažas gabalėlis sidabro; šio altoriaus portatilis buvo konsekruotas⁴⁵¹. Sudėtingesnės retabulo struktūros buvo Radoškonių parapijos Šv. Onos brolijos altorius: pirmajame tarpsnyje kabojo nutapytas šv. Onos paveikslas, antrajame – „Šv. Trejybės slėpinys“, viršuje – Viešpaties guldymas į karstą⁴⁵². O apie Slucko Šv. Mykolo arkangelo ir šv. Jono Krikštytojo bažnyčios brolijos altorių tebuvo užsiminta, kad jis gražiai ištaipytas⁴⁵³.

Iš Žemaičių vyskupijos XVII a. vizitacijų išliko 1677 m. išsamus Betygalos bažnyčios brolijos altoriaus aprašymas:

„Koplyčios kairėje pusėje – grakštus drožėjų darbo altorius, pusiau paaukuotas, pusiau dažytas balta spalva. Didžiajame tarpsnyje – ant drobės tapytas šv. Onos ir Švč. Mergelės su Kristumi, sėdinčiu viduryje atvaizdas. Iš abiejų pusių yra dvi kolonos, ir du drožtiniai atvaizdai – šv. Jono Krikštytojo ir šv. Simono. Aukščiau – šv. Antano Paduviečio, laikančio Kūdikėlį Kristų, atvaizdas, viršūnėje – Jėzaus Vardas spinduliuose ir angelai, laikantys [jį] iš abiejų pusių. Altoriaus mensa medinė, turi portatilį, konsekruotą šviesiausio [Aleksandro] Sapiegos, pirma Metonės, [vėliau] Žemaitijos vyskupo, 1662 metais; įdėtos šv. kankinių Kapreolo, Jurgio ir Restitutos relikvijos. [Altorius] juosiamas grotelių, pats korpusas pastatytas prakilniojo p. Šlichtingo, Vendeno vaiskio lėšomis, o nudažytas auksu ir sidabru [...] 1674“⁴⁵⁴.

⁴⁵¹ „Altare secundum in medii Ecclesiae ad Latus dextrum à Inv’o Gregorio Zieniero extractum et eleganter sculpt’, depictum et deauratum continet imaginem Sancta Anna’ et diversas à statuas Supra caput Beata’ Mariae Virgo ex posita Corona deaurata ad columneri eiusdem imaginis alia Corona ad instar Luna’ in partibus deaurata ad manus eusdem imaginis extunt duo manilia texta[v[t]esita?] auro et argento. In’ supra caput Salvatoris Corona argentea ad instar Luna’ in partibus deaurata. Inz’ ade[r?]andem imaginem affixa’ sunt 4tuor tabella argentea, Agnus Dei, Crux parua argentea et parua particula argentea. Altare cooptum é mappis 3’ mi superimpositum é portatile consecratum é integrum“. Mstibavos bažnyčios 1633 m. birželio 26 d. vizitacija, VUB RS, f. 57, B. 53–40, l. 32v–33.

⁴⁵² „<...>ad parietem Confraternitatis S. Ann’ Cuiq’ imago in primâ tabula depicta, in secunda Misterium SS Trinitatis, in sumitate depositio Salvatoris depicta Portatile Canonicum, et Mensam instam habet“, Radoškonių bažnyčios 1654 m. vasario mėn. vizitacija, VUB RS f. 57, B. 53–42, l. 212v.

⁴⁵³ „pulchrè depictum“. Slucko Šv. Mykolo arkangelo ir Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios 1633 m. rugpjūčio mėn. vizitacija, VUB RS f. 57, B. 53–40, l. 166v.

⁴⁵⁴ Betygalos bažnyčios generalinė vizitacija 1677 m., – *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m...*, op. cit., p. 295.

Detalūs brolių altorių aprašymai kur kas dažnesni XVIII a. vizitacijų aktuose, Pavyzdžiui, 1782 m. rašoma, jog Rumšiškių bažnyčios altorius buvo „lyg ir medžio drožėjo darytas, dviejų tarpinių, vietomis auksuotas ir dažytas; pirmajame tarpсныje – šv. Onos paveikslas, antrajame – šv. Benedikto“⁴⁵⁵. Regulinių atgailos kanaaninkų vienuolynui priklausiusioje Tverėčiaus bažnyčioje stovėjo dviejų tarpinių Šv. Onos brolijos altorius: medinis, žydros spalvos, puoštas drožyba ir paauksuotas; pirmame jo tarpсныje buvo šv. Onos atvaizdas, o antrajame – šv. Jurgio kankinio; mensa staliaus darbo⁴⁵⁶. Keliskart šaltiniuose (Liachovičių⁴⁵⁷, Kauno Šv. Jurgio⁴⁵⁸ bažnyčių atvejais) pavyko aptikti paminėjimus ir tokių smulkių detalių, kaip užuolaidėlės ant paveikslų.

Vizitacijų aktuose kartais minimos Šv. Onos altorių statybą ar puošybą finansavusių geradarių pavardės. Tytuvėnuose minimas Konstantinas Jeronimas Odachovskis, 1655 m. testamentu skyręs 600 auksinų brolijos altoriui⁴⁵⁹, Klovainiuose geradarių įvardijamas Jeronimas Valavičius⁴⁶⁰. Pasitaikydavo ir tokių atvejų, kaip Prienuose, kai brolija įsirengdavo savo altorių be jokios atskiros fundacijos, bendrai surinktomis lėšomis⁴⁶¹.

Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų XVII a. vizitacijose dažniau aptinkame altoriaus titulo, o ne jame esančių paveikslų pavadinimus. Kaip buvo galima pastebėti iš aukščiau pateiktų pavyzdžių, labai dažnai Šv. Onos brolių titulinis paveikslas įvardijamas trumpai – Šv. Onos: lotyniškai – „*imagine Sancta Annae*“, lenkiškai – „*obraz S. Anny*“, kuris nenurodo konkretaus ikonografinio tipo.

Kitas dažnai šaltiniuose pasitaikantis atvejis – šv. Onos atvaizdo įvardijimas Šv. Ona, pačia trečiaja, taigi, nurodant atvaizdo ikonografinę schemą. Šis ikonografinis tipas lotyniškai būna užrašomas „*Sancta Anna met tertia*“, lenkiškai – „*S. Anna samotrzecia*“. Pavyzdžiui, Slanimo bažnyčios vizitacijoje rašoma: „*Tertium Altare Sculptorij operis in quo imago Sancta' Anna' met tertii' totum hoc Altare dignis coloribq depictum*“⁴⁶², o XVIII a. datuotinas Prienų bažnyčios paveikslas vadinamas „*s. Anny samotrzeciej*“⁴⁶³. Kartais šaltiniuose paveikslų kompozicija tiksliai neįvardijama, o aprašoma, kad jame nutapyti šv. Ona, Švč. Mergelė Marija ir tarp jų esantis/ sėdintis vaikelis Jėzus/Kristus. Pavyzdžiui, 1677 m. Betygalos brolijai priklausančių paveikslų sąrašė minimas ant drobės tapytas atvaizdas šv. Onos ir Švč. Mergelės Marijos su Kristumi, sėdinčiu viduryje: „*imago in tela depicta*

⁴⁵⁵ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. ..., op. cit., p. 365.

⁴⁵⁶ Tverėčiaus bažnyčios 1782 m. vizitacija, – Breslaujos dekanato vizitacija 1782 – 1783 m..., op. cit., p. 317, 318.

⁴⁵⁷ „Zaslonki: U S. Anny Czerwona kitayczana“, Liachovičių parapišės bažnyčios 1668 m. gruodžio 2 d. vizitacija, VUB RS, f. 57, B. 53–41, l. 107.

⁴⁵⁸ Kauno Šv. Onos brolijos knyga, LNM, R-17793, lapai nenumeruoti.

⁴⁵⁹ Rita Regina Trimonienė, Bernardinai Lietuvoje XV–XVII a. pradžioje, Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje, sud. Jonas Boruta, Vacys Vaivada, 2011, p. 216.

⁴⁶⁰ Klovainių bažnyčios 1676 m. vizitacija, – Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m..., op. cit., p. 561.

⁴⁶¹ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m., op. cit., p. 461.

⁴⁶² Slanimo parapišės bažnyčios 1653 m. lapkričio 28 d. vizitacijos aktas, VUB RS, f. 57, B. 53–42, l. 165v.

⁴⁶³ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m., op. cit., p. 449.

*S. Annae et BV cum Christo in medio sedente*⁴⁶⁴. Klovainių bažnyčios vizitacijos akte aprašomas Šv. Onos su Jėzumi ir Švč. Mergele Marija paveikslas: „*Obraz <...> Świątej Anny z Jezusem Panem y Najświętszą Panną*“⁴⁶⁵. Iš pastarojo paveikslo metalinių puošmenų aprašymo galima suprasti, kokie papildomi elementai, šventųjų atributai buvo pavaizduoti: dvylika žvaigždžių, trys sidabrinės karūnos ant Švč. Mergelės Marijos, Jėzaus ir šv. Onos galvų, sidabrinis skeptras Marijos rankose, po kojomis didelis sidabrinis mėnulis, nedidelė sidabrinė lelija⁴⁶⁶.

Iš tokių aprašymų, kuriuose minimos dar ir papildomos detalės (aptaisai ir karūnos) Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinis tipas gali būti numanomas. Tverėčiau bažnyčioje ant Šv. Onos altoriaus minimi 3 vienoje vietoje esantys aptaisai, 3 karūnos, viršuje – Šv. Dvasia, apačioje gėlės⁴⁶⁷. Akivaizdų tokio Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslo pavyzdį, kai būdavo sukomponuoti trys aptaisai ir trys karūnos galime pamatyti Prienų Šv. Onos brolijos paveiksle (il. 34), kuris yra aprašytas 1782 m. vizitacijos akte:

„Prienų brolijos altorius Evangelijos pusėje, staliaus darytas, dažytas imituojuojant alebastrą, 1 tarpnio, kuriame yra puikaus dailininko ant drobės tapytas paveikslas – šv. Ona, pati trečia [paveiksle] 3 sidabriniai aptaisai, 3 karūnos, viena iš jų su spinduliais, 9 [votų] lentelės“⁴⁶⁸.

Kitų ikonografinių tipų šv. Onos paveikslo rašytiniuose šaltiniuose minimi labai retai. Pavieniai juos aprašantys pavyzdžiai bus analizuojami sekančiame skyriuje.

Šaltiniuose pavyko aptikti Lietuvoje neišlikusio Švč. *Mergelės Maloningosios* atvaizdo su šv. Ona ir LDK retų skulptūrinių kompozicijų aprašymų. XVIII a. pradžioje Batakių bažnyčioje buvo reto siužeto vėliava⁴⁶⁹:

„Gedulinė juodos saržos [?] vėliava be kutų. Viršuje – Dievo Sūnus su Motina ir keturiais angelų trimitais dešinėje pusėje; viduryje – įnešama surašyta knyga⁴⁷⁰, apačioje kairėje – angelas su demonu, turintis užrašą „Nuodėmė prieš Dievą“ [?]. Kitoje dalyje [kalbama apie kitą vėliavos pusę?] – Amžinasis Tėvas, iš savo rankų leidžiantis liepsnojančias streles, Motina, išskėstomis rankomis maldaujanti gailėstingumo, po kojomis – šv. Antanas ir šv. Ona, dešinėje pusėje, atvaizdo apačioje – pasaulis“.

Sprendžiant iš inventoriaus teksto, vėliavoje buvo du: *Paskutinio Teismo* ir Švč. *Mergelės Maloningosios* siužetai, pastarajame taip pat vaizduoti šv. Ona su šv. Antanu. Jie pasirinkti tikriausiai dėl to, kad buvo parapijos ar, galbūt, vėliavą dovanojusiųjų asmenų globėjai.

⁴⁶⁴ Betygalos bažnyčios generalinė vizitacija 1677 m., – *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m...*, op. cit., p. 295.

⁴⁶⁵ Klovainių bažnyčios 1676 m. vizitacija, – *ibid.*, p. 561–562.

⁴⁶⁶ *Ibid.*

⁴⁶⁷ „U ołtarza Ś. Anny sukienki w jednym miejscu – 3 / Ditto Koron 3, w górze Duch Ś. 1, w dole kwiatków 3, efficit sztuk – 7“. Tverėčiau bažnyčios vizitacija 1782 m., – *Breslaujos dekanato vizitacija 1782 – 1783 m.*, op. cit., p. 317, 318.

⁴⁶⁸ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, op. cit., p. 449.

⁴⁶⁹ Batakių bažnyčios 1715 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 326, l. 30v.

⁴⁷⁰ Turimas omenyje Paskutinis Teismas – čia eilutė iš sekvencijos *Dies irae*, arba „Rūsčią dieną“: „Knygos bus atidarytos, / Kur kaltybės surašytos, / Nusidėjėlių darytos“. Už pastabas ir citatos vertimą dėkoju dr. L. Jovaišai.

Vėlesnio laikotarpio dokumentuose esama kelių retesnių skulptūrinių šv. Onos atvaizdų paminėjimų. Maišiagalos bažnyčios 1771 m. inventoriuje rašoma, kad didžiojo altoriaus pirmajame tarpsnyje buvo iš medžio išdrožtos Švč. Mergelės Marijos ir šv. Onos skulptūros, o tarp jų įkomponuotas mažas aptaisais puoštas Dievo Motinos paveikslėlis⁴⁷¹. Šis „senovinis“ altorius į 1760 m. statytą bažnyčią buvo perkeltas iš Širvintų bažnyčios⁴⁷². M. Paknio nuomone jame buvusi Švč. Mergelės Marijos ir šv. Onos drožybinė kompozicija, kurios viduryje analogiškai kaip Tverų bažnyčios didžiojo altoriaus paveiksle, buvo įtaisytas tapytas Švč. M. Marijos paveikslėlis⁴⁷³. Vėlesniame, 1798 m. inventoriuje didžiajame altoriuje vietoj skulptūrų su Švč. Mergelės Marijos paveikslėliu jau minimas Čenstakavos Dievo Motinos paveikslas su sidabriniais aptaisais⁴⁷⁴.

1783 m. Maišiagalos bažnyčios inventoriuje buvo paminėtas atskiras šv. Onos titulo altorius su Barūnų Dievo Motinos paveikslu ir šv. Onos bei Švč. M. Marijos ir vaikelio Jėzaus statulomis⁴⁷⁵. Tai tikriausiai buvo LDK reta šv. Onos, pačios trečiosios skulptūrinė grupė, kurios ankstyviausias pavyzdys buvo Batakių bažnyčioje. Deja aptartos Maišiagalos bažnyčios skulptūros neišliko, tikriausiai sudegė per 1789 m. bažnyčios gaisrą.

Alvito bažnyčios 1700 m. vizitacijos akte paminėtas puikios tapybos „Šv. Onos septyniese“ paveikslas, kuriame pavaizduoti šv. Ona, šv. Joakimas, Švč. Mergelė Marija, šv. Juozapas ir Vaikelis Jėzus⁴⁷⁶, tikriausiai priklausęs nuo 1628 m. ten gyvavusiai šv. Onos brolijai⁴⁷⁷. Tai šv. Onos Šeimoms ikonografinio tipo atvaizdas; kiti du vizitacijoje neįvardinti asmenys galėjo būti Dievas Tėvas ir šv. Dvasia. Šis paveikslas galėjo būti nutapytas gerokai anksčiau, XVII a., nes toje pačioje vizitacijoje teigiama, kad buvęs „neseniai restauruotas ir paauksuotas“⁴⁷⁸. Ikonografinio tipo, įvardinto pavadinimu „Šv. Ona septyniese“, nurodančiu septynių nutapytų asmenų skaičiumi, kituose šaltiniuose surasti nepavyko. Gali būti, kad šitas paveikslas tapatintinas su neišlikusiu,

⁴⁷¹ Ołtarz wielki Staroswiecki z Szyrwint przywieziony y wyreperowany Stolarskiey y snickerskiey roboty, byl kiedis malowany y Pozlacany z Dwoma kondygnacyami, w Pierwszey Osoby ryte nay' Maryi Panny y S: Anny, we srodku obraz mały Nay's: Maryi Panny, sukienka na Całym obrazie srebrna partim pozlacana, w Drugiey Kondygnacyi Osoby ryte S: Trojcy. Maišiagalos bažnyčios 1771 m. inventorius, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3283, l. 318v.

⁴⁷² Mindaugas Paknys, Tverai. Bažnyčios istorija, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė*, sud. Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 272.

⁴⁷³ *Ibid.*

⁴⁷⁴ Maišiagalos bažnyčios 1798 m. inventorius, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3283, l. 283. Iš Širvintų bažnyčios atvežtas didysis altorius galėjo sudegti per 1798 m. bažnyčios gaisrą, po kurio iki šių dienų išliko kai kurios medinės skulptūros (šv. Onos neišliko) ir keli paveikslai., žr. Maišiagalos bažnyčios byla, VAKA, l. 2.

⁴⁷⁵ Maišiagalos bažnyčios byla, VAKA, l. 2.

⁴⁷⁶ „Quatrum [altare] in capella lignea S'a Anna à Septemtrisne sitâ, recenter restauratum, e'aur'tum, Imaginem Sanctorum, Annae, Joachim, Bsm'e Virginis, Joseph^h – SV Infantis, egregia' picturae, continens“. Alvito bažnyčios 1700 m. vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 2.

⁴⁷⁷ Alvito bažnyčios 1675 m. vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1 b. 3970, 224, 225v.

⁴⁷⁸ Alvito bažnyčios 1700 m. vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 2.

bet XX a. I pusėje stebuklingu vadintu Alvito šv. Onos paveikslu⁴⁷⁹, nes kiek galima įžvelgti iš nekokybiškos fotografijos, XX a. jį dengė seni aptaisai (il. 35). Šiai hipotezei patikslinti reikalingi išsamesni Alvito bažnyčios šv. Onos paveikslų tyrimai XIX–XX a. šaltiniuose. Bet kokiu atveju, remiantis minėta fotografija, galima teigti, kad tai ne tik vienintelis Lietuvoje išaiškintas Šventąją Šeimą kaip „Šv. Oną septyniese“ įvardijantis kūrinys, bet ir vienintelis žinomas paveikslas, kuriame trys asmenys – šv. Ona, Švč. M. Marija, Kristus – išdėstyti vertikaliajoje kompozicijoje taip, kaip ankstyvuose Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinio tipo pavyzdžiuose. Tokia archaiška kompozicija buvo būdinga viduramžių Šv. Oną, pačią trečiąją vaizduojančiuose skulptūrose, o LDK išliko XV a. pab. – XVI a. pr. datuojamuose kokliuose iš Vilniaus Žemutinės pilies ir Vilniaus, Kauno, Klaipėdos miestiečių interjerų⁴⁸⁰. Taigi, veikiausiai XVII a. pradžioje nutapytas, Antrojo pasaulinio karo metais pražuvęs Alvito paveikslas laikytinas senos šv. Onos vaizdavimo tradicijos pavyzdžiu.

Apibendrinant galima konstatuoti, Šv. Onos atvaizdai rašytiniuose šaltiniuose dažniausiai apibūdinami neišsamiai, fragmentiškai, todėl šv. Onos ikonografinių tipų statistika negalima. Galima numanyti, kad Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinis tipas buvo populiariausias, nes jis dažnai buvo minimas LDK bažnyčių vizitacijų aktuose ir inventoriuose. Šaltiniai suteikia ypač vertingos informacijos apie neišlikusių, retų sužetų šv. Onos atvaizdus LDK. Pastebėta, kad kai kurie altoriniai šv. Onos paveiksai tikinčiųjų buvo gerbiami: puošiami karūnomis, dengiami aptaisais ir votais. Šaltinių duomenys teikia tik pagalbines informacijas pačių atvaizdų tyrimui.

III. 2. Pagrindiniai šv. Onos atvaizdų ikonografiniai tipai

LDK dailėje nėra tokios šv. Oną vaizduojančių sužetų įvairovės kaip Vakarų Europoje, tačiau remiantis europine tradicija galima išskirti keletą daugiau ar mažiau paplitusių ikonografinių tipų. Ikonografinių tipų apžvalga skyriuje pradedama nuo ankstyviausiai įsitvirtinusio ir gausiausiai išlikusio Šv. Onos, pačios trečiosios, po to – Šv. Onos Šeimos ir jos ikonografinių atmainų. Kitokios, daugiausia pasakojamojo pobūdžio kompozicijos, kuriose būna vaizduojama šv. Ona, priskirtinos Švč. Mergelės Marijos vaikystės ir jaunystės sužetams. Dėl ribotos disertacijos apimties plačiau nebus apsisostojama ties atvaizdais, daugiausia skulptūrinės plastikos kūriniais, kuriuose šv. Ona buvo vaizduojama viena. Paprastai tai būdavo altoriaus retabulą puošiančios statulos, kurias galima identifikuoti tik pagal porinę jai šv. Joakimo statulą, vyresnį amžių, retsykais – laikomą knygą, drabužių spalvas.

Šiame skyriuje kiekvienas šv. Onos ikonografinio tipo aptarimas papildomai struktūruojamas: išskiriami jų variantai ir galimos atmainos. Pristatomuose kūriniuose identifikuojami įvaizdžiu reikšmingi atributai, nustatoma jų galima prasmė. Šv. Onos atvaizdų grupės tyrinėjamos

⁴⁷⁹ Už nuorodą į šią iliustraciją nuoširdžiai dėkoju dr. Skirmantei Smilingytei-Žeimienei. *Lux Christ, Biuletis kunigams*, 1953, nr. 3, iliustracija ant žurnalo viršelio.

⁴⁸⁰ Plačiau žr. iliustracijas Lijana Birškytė-Klimienė, *Ankstyvosios šv. Onos kulto apraiškos...*, *op. cit.*, p. 13–14.

prilaikant chronologinės sekos, daug dėmesio skiriama pirmavaizdžių ir analogų Europoje paieškai, tikslinama kūrinių atribucija. Plačiau analizuojami pavieniai kūriniai, pasižymintys įdomesne ikonografija, gerai išlikusia originalia tapyba, iki šiol netyrinėti arba atskleidžiantys tam tikrus pagarbos šv. Onai savitumus Lietuvoje.

1. Šv. Ona, pati trečioji

Ankstyviausi (XV a. pab. – XVI a. I p.) šv. Onos atvaizdai Lietuvoje išliko ne bažnytinėje aplinkoje, bet **kokliuose**, puošusiuose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų Vilniaus Žemutinės pilies⁴⁸¹ (il. 38), Vilniaus⁴⁸² (il. 39, 40) ir Kauno⁴⁸³ (il. 41) diduomenės rūmų ir namų interjerus. Puošnieji kokliai buvo įkomponuoti labiausiai matomoje krosnies dalyje⁴⁸⁴. Jie vizualiai gana panašūs – vaizduojama ta pati šv. Onos, pačios trečiosios, piramidės formos kompozicija „Išminties sostas“, pagal vokiškąją klasifikaciją priskirtina pirmajam Šv. Onos, pačios trečiosios kompoziciniam modeliui⁴⁸⁵. Tarpusavyje jie skiriasi tik kai kuriomis detalėmis: Švč. M. Marijos karūnos forma, gotikiniu ar renesansiniu fono dekoru.

Aptariamų koklių kompozicijose hierarchiškai didžiausia vaizduojama šv. Ona, apkabinanti ant jos kelių sėdinčią ar priešais ją stovinčią jaunutę Švč. Mergelę Mariją, o šioji prilaiko „pirmąjį žingsnį“ žengiantį pusnuogį Kūdikelį Jėzų, rankutėse turintį neidentifikuojamą atributą (il. 38–41). Kokliuose matoma vertikali Šv. Onos, pačios trečiosios kompozicija, kai Švč. M. Marija su vaikeliu būna įkomponuoti žemai, beveik prie šv. Onos kojų, būdinga Europos vėlyvųjų viduramžių menui⁴⁸⁶. Didelės šv. Onos, globėjiškai glaudžiančios mažesnio

⁴⁸¹ Radimvietė – Valdovų rūmų P korpusas, E rūsys. Šie kokliai literatūroje datuojami XV a. pab. – XVI a. I p.: Albinas Kuncevičius, Adolfas Tautavičius, Vytautas Urbanavičius, Archeologiniai tyrimai. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. 1989 metų tyrimai*, Vilnius, 1991, p. 26, 30, il. 122, 123. Adolfas Tautavičius, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai. Istorija ir tyrimai, *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. 1989 metų tyrimai*, Vilnius, 1991, p. 10, 11. Adolfas Tautavičius, Valdovų rūmų tyrimus įpusėjęs? *Lietuvos mokslas*, 1995, t. 3, kn. 7, p. 21. XVI a. pr. datuoja: Albinas Kuncevičius, Die Kacheln aus dem Palast der Großfürsten in Vilnius, *Archäologische Schätze aus Litauen*, Duisburg, 1993, p. 84–86, 108, il. 55, 56. XVI a. I puse datuoja: *Vilniaus kokliai XV–XVII amžiuje*, sud. Kęstutis Katalynas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 229. Šis koklis pavaizduotas ir atkurtas 1525–1530 m. pastatytos renesansinės krosnies rekonstrukcijoje. Gintautas Rackevičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmai Vilniuje. XVI a. koklių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*, Vilnius: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2012, p. 27–28.

⁴⁸² Už suteiktą informaciją dėkoju kolegai Evaldui Vailioniui. Lovinio koklio RS Nr. 917 radimvietė – plotas Nr. 3, ūkinė duobė Nr. 5 (LNM) XVI a. I p. – vid. datuoja: Daiva Luchtanienė. Daiva Luchtanienė. Vilniaus miesto vietos (1610 K1), Šv. Ignoto g. 9, Vilniaus mieste, archeologinių tyrinėjimų 2002 m. ataskaita. Vilnius, 2005, p. 4, 217. XV a. pab. – XVI a. pr. datuoja Albinas Kuncevičius, *Lietuvos viduramžių archeologija*, Vilnius, 2005, p. 152.

⁴⁸³ Neglazūruotas lovinis koklis „Šv. Ona, pati trečioji“ iš Kauno senamiesčio 40-ojo kvartalo. XV–XVI a. sandūra – XVI a. pr. 20,5 × 31,2 cm. NČDM. Mindaugas Bertašius, Kauno koklių dekoras, *Darbai ir dienos*, 2001, 37–46, il. 4.

⁴⁸⁴ *Vilniaus kokliai XV–XVII amžiuje*, *op. cit.*, p. 46. Mindaugas Bertašius, Kauno koklių dekoras, *op. cit.*, p. 40.

⁴⁸⁵ E. Kirschbaum, *Lexicon der Christlichen...*, *op. cit.*, vol. 5, ed. W. Braunsfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 186.

⁴⁸⁶ *Ibid.*, p. 186.

dydžio savo palikuonis, atvaizdai kokliuose akcentavo Marijos ir Jėzaus fizinę priklausomybę jai: ši kompozicinė struktūra parodė ją kaip fizinių Išganymo šaltinį ir perteikė jos, kaip galingos matronos Šv. Šeimoje įvaizdį.

Nežinia, atsitiktinį sutapimą ar tikslingai suplanuotą vienos krosnies koklių kompozicinį sprendimą rodo faktas, kad Kauno senamiestyje buvusio miestiečio interjere toje pačioje radimvietėje, kur buvo ir Šv. *Onos, pačios trečiosios* siužeto koklis (il. 41), rastas panašaus formato ir stiliaus (galbūt tą pačią krosnį puošęs ir greta įkomponuotas) neįrašytas lovinis koklis, vaizduojantis dangiškąją Švč. Trejybę – *Malonės sostą*⁴⁸⁷: analogiškai šv. Onai čia soste sėdintis Dievas Tėvas laiko Nukryžiuotąjį. Istoriko Mindaugo Bertašiaus nuomone, vienoje krosnyje galėjo būti naudojama keletas siužetų⁴⁸⁸. Jei abu kokliai puošė tą pačią krosnį, tai žemiškoji Trejybė – Šv. *Ona, pati trečioji* tikriausiai buvo gretinama su dangiškąja ir parodoma kaip paraleliškai svarbi dangiškų ryšių schemos dalis. Žemiškosios ir dangiškosios Trejybių komponavimas buvo daugiau būdingas to meto vokiškai kalbančių kraštų Šv. *Onos, pačios trečiosios* horizontaliems trečiojo kompozicinio modelio atvaizdams⁴⁸⁹. Verta pastebėti, kad panašus į kaunietišką *Malonės sosto* siužeto koklis rastas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vilniaus rūmų žemutinėje pilyje (il. 42), toje pačioje radimvietėje, kaip ir šv. *Onos, pačios trečiosios*, koklis⁴⁹⁰. Taigi, galima hipotezė, kad šv. *Onos, pačios trečiosios* (žemiškosios Trejybės) siužeto gretinimas su dangiškąja Švč. Trejybe LDK koklių kompozicijose aptinkamas labai anksti.

XVI a. 3–4 deš. datuojamas Šv. *Onos, pačios trečiosios* ikonografinio tipo koklis su panašia į Vilniaus ir Kauno koklių vertikalia atvaizdo kompozicija rastas tuomet LDK teritorijai nepriklausiusios Klaipėdos (vok. *Memel*)⁴⁹¹ (il. 43) miestiečių gyvenamoje vietoje. Klaipėdos koklyje abipus šv. Onos galvos pavaizduoti dangaus simboliai – saulė ir mėnulis, parodantys Kristaus aukos svarbą atperkant visą pasaulį.

Šv. *Onos, pačios trečiosios* siužeto kompozicinis panašumas skirtingose radimvietėse LDK ir sudėtinga koklių atlikimo technologija rodo, kad juos darė patyrę, vokiškai kalbančių kraštų ikonografiją žinatys meistrai. Manoma, kad jie buvo trumpai viešėję atvykėliai, taikę individualias technologijas ir turėję savą produkcijos rinkinį, nes pavyzdžiui, Vilniuje kokybiškus koklius vietiniai puodžiai pradėjo gaminti ne anksčiau kaip XVI a. viduryje ir antrojoje pusėje⁴⁹².

Šv. Onos atvaizdų egzistavimas kokliuose valdovo rūmuose ir diduomenės gyvenamuose būstuose rodo, kad šv. Ona buvo „madinga“ šventoji, kurios atvaizdų sekant valdovo pavyzdžiu,

⁴⁸⁷ Kauno senamiesčio 40-ojo kvartalas. XV–XVI a. sandūra – XVI a. pr. 19,5 × 31,5 cm. NČDM. Mindaugas Bertašius, Kauno koklių dekoras, *op. cit.*, p. 37–46, il. 3.

⁴⁸⁸ *Ibid.*, p. 40.

⁴⁸⁹ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 57.

⁴⁹⁰ Gintautas Rackevičius, *Lietuvos Didžiosios...*, *op. cit.*, p. 365, 368. Tačiau XXI a. pradžioje atliktoje XVI a. 2–3 deš. krosnies rekonstrukcijoje jis greta su šv. Oną vaizduojančiu kokliu kažkodėl liko nesukomponuotas, matyt, nebuvo aiškus jo formatas – neišliko šio koklio rėmelis. *Ibid.*, p. 27–28.

⁴⁹¹ Datuojamos XVI a. 3–4 deš. Vladas Žulkus, *Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija*, Vilnius: Žara, 2002, p. 120, 122, il. 98.

⁴⁹² *Vilniaus kokliai XV–XVII amžiuje*, *op. cit.*, p. 29, 46.

prireikė pasaulietinėm erdvėm papuošti. Kokliai su šv. Ona taip pat galėjo būti siejami su šv. Onos, kaip daugelį funkcijų atliekančios šeimos globėjos statusu (našlių, bevaikių šeimų, nėščių moterų, jaunavedžių ar namų šeiminiųjų globa).

Nėra galimybės svarstyti, kiek plačiai vertikali kokliuose vaizduojama Šv. Onos, pačios trečiosios kompozicija buvo paplitusi LDK sakralinėje dailėje, nes iš XV a. pabaigos – XVI a. išliko labai mažai šv. Oną vaizduojančių kūrinių, o negausiai išlikę rašytiniai šaltiniai ne-teikia tokios informacijos. Pavyko aptikti vos keletą jos vėlesnių atvejų. Pirmasis pavyzdys rastas XVII a. Kauno bernardinų Šv. Jurgio bažnyčios Šv. Onos brolijos spaude, kuriame pavaizduota Šv. Onos, pačios trečiosios kompozicija⁴⁹³ (il. 44), antrasis – jau ankstesniame skyriuje aprašytame Alvito bažnyčios „Šv. Onos septyniese“ paveiksle (il. 35), kurio centre integruota vertikali Šv. Onos, pačios trečiosios kompozicija. Šie keli pavyzdžiai tik parodo tokio vaizduosenos tipo egzistavimą LDK.

Susipažinus su išlikusiu šios temos dailės paveldu, galima teigti, kad LDK XVI–XVIII a. sakralios ir pasaulietinės aplinkos Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizduose, nepaisant kelių išimčių, dominavo horizontali figūrų išdėstymo kompozicija – trečiasis kompozicinis modelis, kai Švč. Mergelė Marija ir šv. Ona buvo vaizduojamos sėdinčios soste ar kėsele viena šalia kitos, o tarp jų būdavo įkomponuojamas Vaikelis Jėzus.

Vienas ankstyviausių tokios kompozicijos pavyzdžių – tai II. 2. disertacijos skyriuje aptarta stebuklinga **Batakių** bažnyčios Šv. Onos, pačios trečiosios skulptūrinė grupė (il. 36, 45), sudegusi kartu su bažnyčia 1970 m. Apie skulptūros išvaizdą dabar galime spręsti tik iš išlikusių nuotraukų. Jose matome profesionaliai išdrožtas, sėdinčias Švč. M. Marijos ir šv. Onos figūras ir ant motinos kelių laikomą smulktų Jėzų. Vėlyvosios gotikos formų skulptūrinė grupė datuota XVI a. pradžia (apie 1509 m.)⁴⁹⁴.

Vertingos informacijos apie Batakių skulptūros Šv. Ona, pati trečioji pavidalo kaitą suteikia per gaisrą varpinėje buvęs ir nenukentėjęs XIX a. pabaiga datuojamas Batakių šv. Onos ir šv. Juozapo procesijų altorėlio paveikslas⁴⁹⁵ (il. 46–47). Dailėtyrininkė Liepa Griciūtė-Šverebienė yra pastebėjusi, kad procesijų altorėlių paveikslai dažnai kartodavo altorinių paveikslų siužetus, nors jų tiksliai nekopijuodavo⁴⁹⁶. Vienoje Batakių altorėlio pusėje įtaisyta šv. Onos paveiksle taip pat atkartojama altorinio skulptūrinio atvaizdo kompozicija, ikonografinė schema,

⁴⁹³ Spaudas galėjo būti sukurtas pagal Kauno bažnyčioje buvusį, bet neišlikusį paveikslą, LMAVB RS F273-12.

⁴⁹⁴ Tadas Adomonis, Lietuvos gotikos skulptūra, *Dailėtyra*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 90–91. Marija Matušakaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 70–72.

⁴⁹⁵ Marija Matušakaitė, *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Vilnius: Ardor, 1998, il. 188. Altorėlis yra įtrauktas į KVR: Uk 14105, DV 2960.

⁴⁹⁶ Liepa Griciūtė, Procesijų vėliavų ir altorėlių paveikslų pirmavaizdis, *Pirmavaizdis ir kartotė: vaizdinių transformacijų tyrimai*, Acta Academiae Artium Vilmensis, t. 35, sud. Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 152. Liepa Griciūtė-Šverebienė, Marijos atvaizdas procesijų vėliavose ir altorėliuose, remiantis XVII–XVIII a. rašytiniais šaltiniais, *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sud. Gabija Surdokaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 165.

gestai ir figūrų veido bruožai. Tačiau skirtingai nei 1966–1968 m. skulptūros nuotraukoje (il. 36, 45), vaikelis Jėzus altorėlio paveiksle nutapytas apsiaustas audiniu ir laikantis orbį (valdžios obuolį), o šv. Ona – laikanti obuolį (aliuzija į Kristų – naująjį Adomą) ne kairėje, o dešinėje rankoje. Žvelgiant į šv. Onos statulos dešinės plaštakos poziciją galima pritarti, kad kadaise figūra laikė šį atributą dešinėje rankoje, o kaire ranka siekė prilaikyti, globoti vaikelį Jėzų. Dailėtyrininkė Marija Matušakaitė, remdamasi europietiškais analogais, atkreipė dėmesį, kad XVIII a. II pusėje, skulptūrą pritaikant naujam altoriui, buvo šiek tiek pakeista jos kompozicija: Švč. Mergelės Marijos ir šv. Onos statulos buvo atitrauktos viena nuo kitos⁴⁹⁷. Tad ir kuriuo nors metu atributus galėjo perkelti į kitą vietą. Apie pokyčius byloja ir rašytinis šaltinis: 1621 m. Batakių bažnyčios vizitacijos akte rašoma, kad šv. Onos skulptūros „sostas“ [krėslas?] buvo naujai nudažytas⁴⁹⁸, tačiau skulptūrinės grupės nuotraukose (il. 36, 45) jokio sosto nesimato, vadinasi kūrinio kompozicija iš tiesų buvo koreguojama. Remiantis altorėlio paveikslu galima numanyti, kad Batakių skulptūroje Jėzus buvo suvokiamas kaip laiminantis Pasaulio Valdovas, laikantis orbį, o ne Rojaus vaisių. Altorėlio paveiksle nutapytas drabužėlį vilkintis Jėzus (galbūt ir Švč. Mergelė Marija su savo motina) patvirtina ankstesniame skyriuje aptartą rašytiniuose šaltiniuose minimą šių skulptūrų rengimo tradiciją.

Lieka atviras tolimesnių sudijų reikalaujantis svarbus klausimas dėl Batakių skulptūros autorystės: ar ją sukūrė profesionalus vietinis ar užsienio meistras. Deja, nėra duomenų, kad XVI a. pradžioje LDK egzistavo vietinės skulptūros dirbtuvės, o pirminių šaltinių stoka ir vėlyvosios gotikos bei renesansinių skulptūrų panašumas kaimyninėse šalyse apsunkina autorystės klausimo nagrinėjimą. Batakių skulptūrinėje grupėje išreikštos veikėjų emocijos ir „bendravimo“ būdas tik leidžia lokalizuoti regioną, kurio menines tradicijas perteikė skulptorius. Batakių kūrinyje Švč. M. Marija su skausminga veido išraiška žvelgia į vaikelį Jėzų, jos motina liūdnam žvelgia į tolumą, tuo tarpu vaikelis Jėzus žiūri tiesai į tikinčiuosius, kuriuos laimina (il. 36, 45). Taigi, tarp skulptūrinės grupės asmenų nėra glaudaus tarpusavio bendravimo: jų žvilgsniai nesusitinka ir kūnai arti nesiglaudžia. Panašus emocijų perteikimo būdas buvo būdingas prieš Reformaciją sukurtiems Flandrijos ir vokiškų kraštų Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdams: liūdnam moterų žvilgsniai ir nesišypsanti lūpos buvo interpretuojami kaip abiejų išgyvenimai kontempliuojant apie būsimą Kristaus kančią ir mirtį. Šv. Onos atvaizdams vėlyvaisiais viduramžiais šiame regione buvo pritaikytas XV a. Italijos ir kitų Europos šalių dailėje susiformavęs Švč. M. Marijos įvaizdis. Toks vaizdavimo būdas išreiškė pasikeitusį šv. Onos statusą – vietoj eilinės šventosios ji tapo „aukštesnio rango“ šventąja – svarbiu asmeniu tikinčiųjų Išganyimo procese⁴⁹⁹.

⁴⁹⁷ Marija Matušakaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio...*, op. cit., p. 72.

⁴⁹⁸ *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, op. cit., p. 38.

⁴⁹⁹ XV a. mąstytojai svarbų vaidmenį Išganyme buvo priskyrę vien Švč. M. Marijai. XV a. Italijos ir kitų Europos šalių dailėje Švč. M. Marijos su Vaikeliu paveiksluose Dievo Motina buvo vaizduojama žiūrinti į erdvę arba žemyn į sūnų, kuris į jos žvilgsnį neatsako. Meno istorikai tai aiškina kaip Švč. M. Marijos kontempliaciją apie būsimą jos sūnaus mirtį. Marijos žvilgsnis žemyn buvo siejamas su nuolankumu, o šypsėnos nebuvimas su jos sūnaus kančią išgyvenančia būseną. Identiškos kompozicinės savybės buvo pritaikytos vokiečių ir flamandų šv. Onos atvaizdams: kaip Švč. M. Marija, šv. Ona vaizduojama nesišyp-

Šiame tyrinėjimų etape neradus Batakių skulptūrinei grupei analogų⁵⁰⁰, disertantės nuomone, Batakių šv. Onos skulptūrą galėjo sukurti vokiškų kraštų vėlyvosios gotikos skulptūros tradicijas puoselėjęs meistras. Neatmestina prielaida, kad tai Prūsijos kurio nors pagrindinio meninio centro medžio drožėjų dirbtuvių atstovas. Prūsija buvo geografiškai labai arti Batakių, be to yra žinių, kad šio regiono meistrų kūrinių būta LDK. Pavyzdžiui, žinoma, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis (1492–1506) prieš tapdamas Lenkijos karaliumi per kelerius metus suteikė fundacijas 32 bažnyčioms LDK teritorijoje, joms statyti kvietėsi menininkus iš Gdanskio⁵⁰¹. Galėjo būti, kad LDK vakariniame pakraštyje medinius altorius kurdavo kvietiniai meistrai iš Prūsijos arba jų kūrinius užsakovai atsiveždavo, juolab kad tyrimais įrodyta, jog vieną – Švč. Mergelės Marijos, vadinamosios „Veliuonos madonos“ skulptūrą 1500–1520 m. sukūrė nežinomas Elbingo (lenk. *Elbląg*) meistras⁵⁰². Įsidėmėtina ir tai, jog rašytiniuose šaltiniuose užfiksuota, kad Batakių bažnyčioje kadaise būta prūsiškų kūrinių: 1636 m. vizitacijos akte paminėtas didelis „prūsiškas“ Išganytojo atvaizdas ir jį panašus – Švč. Mergelės Marijos⁵⁰³.

Maldų tekstų sąsajos su Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdu XVI a.:

Alberto Goštauto Valandų knygos atvejis

Dar vienas XVI a. užsienio dailininko sukurtos Šv. Onos, pačios trečiosios horizontaliosios kompozicijos pavyzdys – tai iliuminacija iš LDK kanclerio ir Vilniaus vaivados **Alberto Goštauto Valandų knygos**⁵⁰⁴ (il. 48). Iliuminacijos valandų knygoje kartu su tekstu turėjo pagelbėti tikinčiajam maldoje, apmąstymuose ir kontempliacijoje, todėl A. Goštauto knyga – vertingas ir vienintelis išlikęs išsamus šaltinis, teikiantis informacijos apie XVI a. II ketv. galingiausio LDK didiko bei jo aplinkos pamaldumą šv. Onai. Šioje trumpoje apžvalgoje nebus gilinamasi į maldų šv. Onai (parašytų gotikiniu šriftu senąja lenkų kalba) teologinę ir filologinę vertę, o pasitelkiant su šv. Onos vardu maldose siejamas reikšmes, bus bandoma išsiaiškinti, kokios galios tuomet LDK buvo priskiriamos šiai šventajai ir kaip jos koreliuoja su Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizde įkūnytomis idėjomis.

santi, tik retomis išimtimis šv. Ona žvilgsniais susitinka su dukra ir vaikaičiu arba su žiūrovu. Dažniausiai šv. Ona žvelgdavo į juos netiesiogiai arba tiesiog žiūrėdavo į erdvę. Ypač flamandų kūriniuose šv. Ona buvo vaizduojama nuleistomis ar primerktomis akimis žvelgianti į dukrą, o pastaroji žvelgė į sūnų panašiu netiesioginiu būdu. Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 57–58.

⁵⁰⁰ M. Matuškaitė pateikė kaip vienalaikius pavyzdžius Niurbergo meistro Vito Stošo ir jo mokyklos to paties ikonografinio tipo kūrinius, tačiau jų stilistika kitokia nei Batakių skulptūros, žr. Marija Matuškaitė, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio...*, *op. cit.*, p. 71.

⁵⁰¹ Robert M. Kunkel, Fundacje Aleksandra Jagiellończyka w Wilnie i Krakowie, *Sztuka około 1500. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki Gdańsk, listopad 1996*, Warszawa, 1997, p. 129, 131.

⁵⁰² Lijana Birškytė-Klimienė, Veliuonos Madonos ikonografija ir analogai, *Menotyra*, 2004, Nr. 3 (36), p. 1–9.

⁵⁰³ Batakių bažnyčios 1636 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321a, l. 6.

⁵⁰⁴ *Valandų knygos* – pasauliečių brevijoriai su maldomis kiekvienai dienai bei valandai – buvo labai populiarios viduramžiais. Šias rankraštes knygas, išpuoštas iliuminacijomis galėdavo užsakyti ir įsigyti tik turtingieji. Alberto Goštauto valandų knyga saugoma Miuncheno universiteto bibliotekoje, jos faksimilininis leidinys, žr. *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r.: facsimile*, wstęp Wiesław Wydra, Poznań: UAM wydawnictwo naukowe, 2015.

A. Goštautas užsakė sukurti šią knygą 1528 m. netoli Krokuvos esančioms Mogilos cistersų abatijos meno dirbtuvėms⁵⁰⁵. Istoriografijoje ilgai klaidingai teigta, kad ši *Valandų knyga* buvo dedikuota ir padovanota Lietuvos ir Lenkijos valdovui Žygimantui Senajam⁵⁰⁶, tačiau istorikas Bolesław Przybyszewski įrodė, jog du kancleriai: Lenkijos – Krzysztof Szydłowiecki ir LDK – A. Goštautas, sekdami karaliaus pavyzdžiu buvo užsisakę sau po maldyną⁵⁰⁷. Moksliniame diskurse nėra vieningos nuomonės dėl A. Goštauto *Valandų knygos* iliuminacijų autorystės. Lenkų dailėtyrininkė Zofia Ameisenowa teigė, kad 9 iliuminacijas sukūrė S. Samostrzelnikas, o likusias – jų tarpe Šv. *Onos, pačios trečiosios*, – kitas jo dirbtuvių dailininkas⁵⁰⁸. Vėlesnėse publikacijose laikomasi nuomonės, jog visas 16 per visą pergamentinės knygos puslapį nupieštas, vietomis paausutas miniatiūras kūrė pats meistras Stanislovas Samostrzelnikas, o kitą puošybą – rėmelių ornamentiką, inicialus tikriausiai atliko jo mokiniai⁵⁰⁹. Maldyno miniatiūros – vėlyvosios gotikos ir ankstyvojo renesanso europinio lygio meno kūriniai, kuriose išvelgiamas vokiečių, flamandų ir italų meninių tradicijų poveikis⁵¹⁰.

A. Goštauto rankraštis yra sudarytas naudojantis dviem ar trim skirtingomis maldaknygėmis⁵¹¹. Devocinė Šv. *Onos, pačios trečiosios* iliuminacija yra trečiojoje A. Goštauto *Valandų knygos* dalyje, skirtoje maldoms atskiriems šventiesiems, įkomponuota prieš pirmąją maldą šv. Onai. Ludwiko Biernackio tyrinėjimų duomenimis, ši dalis su maldomis trylikai šventųjų buvo paimtos iš lenkiško *Hortulus Animae* (pirmas jos leidimas pasirodė Krokuvoje 1513 m., Florian Ungler ir Wolfgang Lern spaustuvėje) arba iš kito nežinomo XV a. pabaigoje sukurtos maldyno⁵¹². Svarbus faktas, kad *Valandų knygoje* esanti malda *Anna, matko Matki Bożej* tikriausiai buvo sukurta XV a. pabaigoje Vladislovo iš Gielniovo bernardinų poetiniame rate, tačiau maldyne esantis tekstas šiek tiek skiriasi nuo originalo. Šioje maldoje yra įkomponuotas akrostichas ANNA ŚWIĘTA NAM POMOŻ (Šv. Ona, padėk mums)⁵¹³.

Pagarba šv. Onai A. Goštauto *Valandų knygoje* yra išskirtinė: joje yra net 4 maldos šiai

⁵⁰⁵ *Ibid.*, 46–47.

⁵⁰⁶ Tyrinėtojus suklaidino lotyniškas valandų knygos įvadas, dedikuotas karaliui Žygimantui Senajam. Jis yra identiškas įvadui iš karaliui priklausiusio maldyno (1524 m.), žr. *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda...*, *op. cit.*, p. 45. Klaidingu teiginiu, jog A. Goštautas buvo tik užsakovas, o ne savininkas buvo remiamasi LDM surengtoje parodoje ir jos kataloge Lietuvoje, žr. Vydas Dolinskas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio ir Vilniaus vaivados Alberto Goštauto užsakytas maldynas, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia: Lietuvos tūkstantmečiom programos ir Jubiliejinių metų 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas*, t. 5: *Dokumentai, knygos, parodos kronika*, sud. Vydas Dolinskas, Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009, p. 172.

⁵⁰⁷ Bolesław Przybyszewski, Stanisław Samostrzelnik, *Biuletyn Historii Sztuki*, vol. 13, 1951, no. 2–3, p. 47–87.

⁵⁰⁸ Zofia Ameisenowa, *Cztery polskie rękopisy iluminowane z lat 1524–1528 w zbiorach obcych*, Kraków, 1967.

⁵⁰⁹ Vydas Dolinskas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio..., *op. cit.*, p. 172. Daugiau dailėtyrinių studijų apie šį maldyną nuorodų žr. *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda...*, *op. cit.*, p. 84.

⁵¹⁰ Vydas Dolinskas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio..., *op. cit.*, p. 172.

⁵¹¹ *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda...*, *op. cit.*, p. 53.

⁵¹² *Ibid.*, p. 55, 58. Ludwik Biernacki, *Pierwsza ksiązka polska. Studium bibliograficzne*, Lviv, 1918, p. 297, 299–302, 307, 317, 324–325, 339, 356–358.

⁵¹³ *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda...*, *op. cit.*, p. 58.

šventajai, tuo tarpu kitiems šventiesiems (šv. Mikalojui, šv. Jurgiui, šv. Barborai, šv. Kotrynai ir „penkiolikai šventųjų pagalbininkų“ jų tarpe A. Goštauto patronui šv. Adalbertui) yra tik po vieną. Be to, šv. Onos iliustracijos pasirinkimas Goštautų giminės herbo W (*Abdanko*) įkomponavimui taip pat liudija apie užsakovo pagarbą šv. Onai. Jis yra dar nutapytas prie iliustracijų *Kristus kape*, *Švč. M. Marijos Apsilankymas pas šv. Elzbietą* ir *šv. Adalbertas*. Galima prielaida, kad A. Goštauto herbas *Šv. Onos, pačios trečiosios* iliuminacijoje galėjo būti įkomponuotas dėl to, kad ji buvo fundatoriaus motinos Onos Alšėniškės šventoji patronė – panašiai kiti *Abdanko* herbai yra įkomponuoti šalia fundatoriaus šventojo patrono Adalberto ir fundatoriaus sesers Elzbietos patronės iliustracijų.

Panagrinėkime A. Goštauto *Valandų knygos* keturiose šv. Onai skirtose maldose esančių kreipinių ir šventosios apibūdinimų reikšmes. Tik vienoje maldoje *Anna, matko Matki Bożej* kreipiamasi į šv. Oną tiesiogiai, tuo tarpu kitos prasideda kreipiniu į Dievą arba Švč. M. Mariją, o šv. Onai skiriamas antraeilis vaidmuo. Pirmoje maldoje remiantis *Trinubium* paminimi kai kurie plačios šv. Onos giminės asmenys, tai rodo, kad ši legenda buvo žinoma LDK:

„Bet dėka prisidėjimo ir nuopelnų gerbiamiausios mergelės, motinos tavo Švenčiausiosios Marijos, dėka nuopelnų ir pagalbos šventųjų Joakimo ir Onos, tėvų jos, ir šventojo Juozapo, vyro jos, globėjo tavo, ir šventųjų Marijos *Jarobowey* ir Salomo Marijos, seserų jos, ir kitų giminaičių ir artimųjų jos...“⁵¹⁴.

Kitose trijose maldose dažniausiai pasikartojantis motyvas – tai šv. Onos, Dievo Motinos gimdytojos – biologinis ryšys su Kristumi, pavyzdžiui:

„ir palaiminta tebūna šventoji Ona, motina tavo, iš kurios per kartas ir be ydos išėjai mergele, Marija, o iš tavęs gimė Jėzus Kristus – sūnus gyvojo Dievo“⁵¹⁵, „Ona, motina motinos Dievo, neatstumk prašymo mano, už mane užtark, tau tai lengva padaryti – nešioji motiną su sūnumi Dievo, tai viltis visiems nuodėmingiesiems“⁵¹⁶, „Iš tūkstančio nuotakų išrinkta, dar prieš amžius paskirta, kad motina būtų tos, iš kurios Dievas panorės gimti. Tavyje lobiai išsaugoti, kurie pasauliui jau išdalinti – iš tavo pilvo švento išėjo motina Dievo mūsų“⁵¹⁷.

Būtent su pastarosiomis eilutėmis sietina *Šv. Onos, pačios trečiosios* iliuminacija⁵¹⁸ (il. 48), kurioje šv. Ona vaizduojama kaip fizinis Kristaus šaltinis. Šv. Ona nutapyta kaip svarbus asmuo Šv. Šeimoje – netgi šiek tiek aukštesnė už Švč. M. Mariją. Iliuminacijoje pavaizduotas šv. Onos sėdėjimas greta Marijos ir Kristaus minimas ir pačioje maldoje *Anna, matko Matki Bożej*. Čia teigiama, kad šv. Ona turi ypatingų galių visame danguje, nes sėdi šalia Marijos ir Kristaus, todėl jos prašoma užtarti nuodėmingąjį gyvenimo kelyje ir per Dievo teismą:

⁵¹⁴ Maldyne esama rašybos klaidų, pavyzdžiui, vietoj „*Mariy Jarobowey*“ turėjo būti Klopo Marija. *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda...*, op. cit., p. 215v.

⁵¹⁵ *Ibid.*, p. 216v.

⁵¹⁶ *Ibid.*, p. 217.

⁵¹⁷ *Ibid.*, p. 217v–218.

⁵¹⁸ Iliustracijos pavadinimas užrašytas ant baldakimo: *SCTA ANNA METTERCIA IV*[?].

„Turbūt niekada nebus, kad pražūtų atkakliai maldaujantieji, kol nepaliaus į tave kreiptis ir tavo pagalbos trokšti. Nes tu turi tokią galią, kad gali visada padėti – per Mariją/su Marijos pagalba anūką savo padaryti mums maloningu“⁵¹⁹, „Turi didelią galią visame danguje, nes sėdi šalia dukros savo, mergelės Marijos. Prašyk jos, kad priimtų mane ir kartu su tavimi kreiptųsi į Jėzų mielą, nes jis jums palankus“⁵²⁰, „Kai šventą dvasią nuvargusią išlaisvinsi iš savo kūno, liepk priimti į savo globą, statyk teisiųjų pusėje. Pastatyk ją tarp gerųjų, kad nebūtų sodinama su blogaisiais, neduok velniui daug kalbėti, jeigu norėtų man pakenkti. Ona, į tave šaukiamės, kitos pagalbos neturime, Dievo teismo baimėje padėk mums“⁵²¹.

Šv. Onos, kaip galingos šventosios, turėjusios išskirtinių galių užtarti nuodėmingąjį Išganyimo procese, įvaizdis buvo būdingas vokiškai kalbantiems kraštams ir Flandrijai nuo XV a. pab. iki Reformacijos⁵²². Taigi, remiantis maldos *Anna, matko Matki Bożej* tekstu, galima teigti, kad LDK buvo priimtinas ir žinomas šis vokiškam ir flamandiškam pamaldumui būdingas šv. Onos išskirtinumas.

Tos pačios maldos pabaigoje iškyla dar vienas gana netikėtas šv. Onos patronažo aspektas, siejamas su šv. Onos – gelbėtojos nuo LDK tuometinių karinių priešų – turku, maskvėnų ir totorių:

„Apsaugok nuo pagonių, turkų, Maskvos ir totorių, kad mes saugiai geriau tave šlovintume.

Amen.“⁵²³.

Tai turėjo būti aktualu maldyno savininkui: su totoriais ir maskvėnais A. Goštautui teko susidurti per karinius žygius: 1506 m. jis dalyvavo atmušant Krymo totorių puolimą, 1507 m. gynė Smolenską nuo Maskvos didžiosios kunigaikštystės kariuomenės, o 1518 m. mūšyje prie Polocko jo ir lenkų algininkų daliniai atrėmė Maskvos kariuomenės puolimą. Šv. Onos – gelbėtojos nuo priešų patronažas tam tikra prasme „dubliuoja“ garsų LDK šventąjį Kazimierą, kurio stebuklingai pagalbai buvo priskirtos Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės pergalės tame pačiame mūšyje prie Polocko bei mūšyje prie Vilniaus 1519 m.⁵²⁴

Grįžkime prie iliuminacijos (il. 48) ikonografijos aptarimo. Joje kalnų peizažo fone viršuje įkomponuotas baldakimas su Dievo Tėvo ir Šv. Dvasios atvaizdais, po kuriuo nutapytos pievoje (Rojaus sodo užuomina) sėdinčios Švč. Mergelė Marija su šv. Ona, prilaikančios „pirmąjį žingsnį“ žengiantį Vaikelį Jėzų (toks pats jo judesys buvo LDK koklių kompozicijose; šis motyvas dažnas XVI a. Šv. Onos pačios trečiosios siužetuose). Taigi, čia žemiškąją Trejybę globoja Dangiškoji. Švč. Mergelė Marija su šv. Ona liūdnos ir susimąsčiusios žvelgia į Vaikelį jį prilaikydamos, o šis į jų žvilgsnius neatsako ir susimąstęs žvelgia į šoną. Kaip ir Batakių skulptūrinėje grupėje vaizduojamų asmenų nuotaika gali būti interpretuojama kaip patiriami

⁵¹⁹ *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda...*, op. cit., p. 217–217v.

⁵²⁰ *Ibid.*, p. 218–218v.

⁵²¹ *Ibid.*, p. 219. Taip pat svarbi citata „Otrzymay my ocz tu zadam tak cie proszancz barzo wzdycham upros tu rzadne mieszkanie, potym wniebie krolowanie“, *ibid.*, p. 219v.

⁵²² Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, op. cit., p. 40.

⁵²³ *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda...*, op. cit., p. 219v.

⁵²⁴ Plačiau žr. Sigita Maslauskaitė, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010 p. 21, 90, 92, 105, 169.

išgyvenimai mąstant apie būsimą Kristaus kančią, tačiau šiuo atveju esama ir papildomos prasmės – žemiškosios Trejybės asmenys vaizduojami besimeldžiantys: Jėzui maldos atributą – rožinį⁵²⁵ prilaiko jo senelė, o atidengta Švč. Mergelės Marijos ausis parodo ją besiklausančią Dievo Žodžio⁵²⁶. Dievo Motinos su atidengta dešine ausimi ir žengiančiu Kristumi motyvai kartojasi Krokuvos norbertiečių gradualo inicialo *Šv. Onos, pačios trečiosios* kompozicijoje (il. 49, 1526–1527 m.), tai rodo, kad šios detalės tuomet Krokuvos dailininkų buvo mėgiamos vaizduoti. Goštauto maldyne Švč. M. Marija primena to meto aukštuomenės damą, nes dėvi puošnią ir madingą renesansinę suknelę plačiomis rankovėmis, o vaikelis Jėzus nėra nuogas – kaip dažnai būna Vakarų Europos šio siužeto paveiksluose – jis aprengtas ilgais marškinėliais. Šv. Ona vaizduojama kaip senyvo amžiaus ištekėjusi moteris, vilkinti pastelinės šviesiai violetinės spalvos suknelę, sujuostą prabangiu diržu ir įsisupusi į raudonos spalvos apsiaustą.

Ankstesnėje disertacijos dalyje jau nustatyta, kad šv. Onos atvaizdai aukštuomenės interjero dekore XV a. pab. – XVI a. I pusėje, Šv. Onos titulo bažnyčių gausa bei Onos vardo populiarumas rodo šv. Onos kulto pakilimą LDK. Tačiau nėra tyrinėta, kaip konkrečiai pamaldumas šv. Onai reiškėsi to meto valdovo ir LDK didikų aplinkoje, todėl negalima įvertinti krašto elitui priklausiusio A. Goštauto pamaldumo šventajai atvejo išskirtinumo arba įpras-tumo to meto kontekste. Turint omenyje vokiškuose kraštuose šv. Onos patronažui priskirtą turtingųjų globą, LDK didiko kasdieninėje pamaldumo praktikoje buvusi pagarba „madingai“ šventajai galėjo būti nusižiūrėta ne tik iš valdovo, bet ir iš užsienio aukštuomenės gyvenimo. Pavyzdžiui, Flandrijoje ir Reino žemėse, kur šv. Onos kultas buvo itin stiprus, išlikusiose jų rankraštines valandų knygos *Šv. Onos, pačios trečiosios* iliuminacijos buvo labai dažnos⁵²⁷.

Vis dėlto nereikia manyti, kad pamaldumas šv. Onai galėjo apsiriboti tik diduomenės sluoksniu, nes pati maldų specifika – tai prieinamumas visiems visuomenės sluoksniams. A. Goštauto *Valandų knygoje* esančios maldos *Anna, matko Matki Bożej* turėjo būti mokoma bent jau bernardiniškoje LDK aplinkoje.

Išliko keletas XVI a. antrame ketvirtyje **Vilniaus knygrišių įrištų knygų viršelių** su šv. *Onos, pačios trečiosios* atvaizdais ant kietviršių⁵²⁸ (il. 50–51). Neįmanoma nustatyti, ar

⁵²⁵ Rožinio atributas labai retai sutinkamas Lenkijos gotikiniuose Šv. Onos pačios trečiosios kūriniuose, žr. Iwona Ramotowska, *Ikonografia Św. Anny Samotrzcęc w polskiej sztuce gotyckiej, Ikonotheca. Prace Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego*, t. 3, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, p. 141.

⁵²⁶ Ši detalė XVI a. buvo būdinga ir Švč. M. Marijos su vaikeliumi Jėzumi atvaizdams. Detaliau apie šio simbolio reikšmę žr. toliau šiame skyriuje prie Johann Sadeler *Šv. Onos, pačios trečiosios* graviūros pagal flandų dailininko Marten de Vos 1584 m. piešinį ir Rūdninkų bažnyčios *Šv. Onos* paveikslą aptarimo.

⁵²⁷ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, *op. cit.*, p. 133.

⁵²⁸ Il. 50 puošia 1532 m. Kelne išleistas Nicolaus Herborn „*De insulis nuper inventis...*“ viršelį, o il. 51– 1521 m. Paryžiuje pasirodžiusios Plutarcho „*Opuscula...*“ viršelį. Remiantis knygų išleidimo datomis galima E. Laucevičiaus pasiūlytą šių viršelių įrišimo datavimą XVI a. pirmąja puse susiaurinti atitinkamai iki XVI a. 4 ir 3 dešimtmečių. E. Laucevičius šv. Oną juose klaidingai įvardija kaip šv. Barborą. Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 72–73, il. 308, 309.

plokšteles su atvaizdais Vilniaus knygrišiams gaminę raižytojai buvo Vilniaus meistrai⁵²⁹. Atvaizdai ant kietviršių nėra susiję su knygos turiniu, jų funkcija daugiau puošybinė. Juose naudota įprasta horizontali kompozicinė schema, kai soste / kėrsele sėdinčios Švč. Mergelė Marija su šv. Ona, prilaiko viduryje stovintį ar sėdintį Vaikelį Jėzų, turintį rankoje sunkiai įžiūrimą atributą. Vėlesniame – XVII a. įrištame knygos viršelyje⁵³⁰ (il. 52) matome prabangiame barokizuotame soste sėdinčią šv. Onos, pačios trečiosios grupę su dangiškąja Švč. Trejybe viršuje. Šv. Ona čia laiko atributą – atverstą knygą, o įrašas kompozicijos apačioje prašo šv. Oną, pačią trečią melstis už mus (*SANCTA ANNA MET / THERCIA ORA / PRO NOBIS*).

Yra pagrindo manyti, kad būtent knygos, iš užsienio importuojami grafikos kūriniai pasitarnavo šv. Onos atvaizdų kompozicijų schemų įsitvirtinimui LDK. XVI a. Vakarų Europoje gausiai leidžiamų šv. Onos gyvenimo istoriją pasakojančių knygų, kaimyniniuose kraštuose išleistų Šv. Onos brolijoms skirtų leidinių iliustracijos⁵³¹ bei pavieniai privačiam maldingumui skirti šv. Onos paveikslėliai galėjo praversti kaip pirmavaizdžiai vietinės dailės kūriniams kurti.

Mežirečės bažnyčios altorinio paveikslo Šv. Ona, pati trečioji⁵³² (il. 53) pavyzdys rodo, kad jo pirmavaizdžiu buvo grafikos kūriny. Nustatyta, kad šis XVII a. I ketvirtyje sukurtas paveikslas kartoją garsią XVI a. pabaigos **Johann Sadeler graviūrą pagal flamandų dailininko Marten de Vos 1584 m. piešinį** (il. 54) ir bažnyčioje kaboją nuo 1633 m.⁵³³. Pastaroji graviūra dėl joje esančių įrašų ir kitų smulkesnių detalių padeda atskleisti kai kurias LDK analogiškų kompozicijų atvaizduose glūdinčias prasmes, todėl verta atskiro aptarimo. Joje Šv. Onos, pačios trečiosios grupė įkomponuota rūmus primenančioje erdvėje, sėdinti soste, šiltai tarpusavyje bendraujanti. Ant Švč. M. Marijos kelių vystykle pusiau gulintis Vaikelis Jėzus kartu su motina laiko Eucharistijos simbolių – vynuogių kekę. Tokia kompozicija yra aliuzija į Kristaus kančią ant kryžiaus, nes primena *Pietą*: nuogas Vaikelis su vystyklu asocijuojasi su nuo kryžiaus nuimtu Jėzumi, apsijuosusiu perizonijumi. Šv. Ona palinkusi link jų prilaiko (laiminančią?) vaikelio rankutę. Ji vaizduojama su Biblija ant kelių, kurioje užrašyta Izaijo 9, 6 pranašystė apie Kristaus gimimą⁵³⁴. Po figūrų kojomis išbarstytos su Švč. M. Marijos simbolika susijusios gėlės, o sosto

⁵²⁹ *Ibid.*, p. 72.

⁵³⁰ Įrišta 1544 m. Frankfurte išleista Thucydides „*De bello Peleponnensiaco*“ aštuntoji knyga. Jos tekstas taip pat nesusijęs su šv. Onos atvaizdu.

⁵³¹ *Historiae divae Annae*. [Leipzig, Martin Landsberg, ca. 1492. [Legenda sanctissimae Matronae Annae.] Żywot Św. Anny. [Tłum. Jan z Koszyczek.] [Kraków, Hieronim Wietor, ok. 1532.] *Societas Sanctae Annae per Poloniam, Lithuaniam, Russiam et alias serenissimi regis Poloniae ditones instituta*, Krakowie, 1590.

⁵³² Paveikslas saugomas Gardino religijos istorijos muziejuje, inv. Nr. HB 3846.

⁵³³ Maria Kałamajska-Saeed, Kościół Parafialny P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny w Międzyrzeczcu, *MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, t. 2, Kraków: 2006, p. 121, 123. Tekste klaidingai nurodyta piešinio sukūrimo data – 1583 m., turi būti 1584 m.

⁵³⁴ „Nes mums gimė kūdikis ir mums duotas sūnus: Viešpatavimas yra ant jo peties, ir jis bus vardu: Nuostabus, Patarėjas, Galingasis Dievas, būsimojo amžiaus Tėvas, Taikos Kunigaikštis“. Informacija apie knygoje užrašytą citatą iš ST gauta per internetinę prieigą: <<http://www.statenvertaling.net/kunst/iconoclass/710/3>>.

apačioje matosi įrašas iš Šv. Luko Evangelijos (8, 21): *MATER MEA ET FRATRES MEI HI SVNT QUI VERBUM DEI AVDIVNT ET FACIVNT*⁵³⁵. Tai Kristaus žodžiai, pasakyti apie tikrąją giminystę (Lk 8, 19–21):

„Pas Jėzų atėjo motina ir broliai, bet negalėjo prasimušti iki jo per minią. Jam buvo pranešta:

„Tavo motina ir broliai stovi lauke, nori su tavimi pasimatyti“. O jis atsakė: „Mano motina ir mano broliai – tai tie, kurie klausosi Dievo žodžio ir vykdo“.

Panašu, kad graviūroje atidengta Švč. M. Marijos ausis turi sąsają su įrašė minimu Dievo žodžio klausymu ir jo vykdymu. Virš sosto danguje angelai laiko atverstą knygą su kompozitoriaus Cornelis Verrdonc (1563–1625) motetu *Ave gratia plena*, o pora angelų groja muzikos instrumentais.

Deja, Mežirečės paveikslo būklė buvo tokia bloga, kad 1992 m. konservavimas mažai tepadėjo, todėl apie menines kūrinio savybes ir ikonografijos niuansus kalbėti neįmanoma. Dailėtyrininkė Marija Kałamajska–Saeed teigė, kad artimiausi panašūs pavyzdžiai yra Palenkėje iš Dąbrówce Kościelnej (1563 m.) ir Sinołeće bažnyčių, tačiau suklydo teigdama, kad dabartinėje Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje šis atvaizdas neturi analogų⁵³⁶. Viename iš Italijoje rašytų XIV a. **gradualų**, priklausiusių **Vilniaus Bernardinų vienuolynui**, didžiuliame iniciale „B“ (žodyje *Benedicta*) yra įkomponuotas **Šv. Onos, pačios trečiosios vario raižinys** (il. 55)⁵³⁷, kurio kompozicija, ypač dėl scenos su Dievu Tėvu ir Šv. Dvasia viršuje, artimesnė (tik veidrodinio principu apsukta) Mežirečės bažnyčios paveikslui *Šv. Ona, pati trečioji* (il. 53) nei J. Sadeler graviūra (il. 54). LDK išliko dar keli kiek modifikuoti į Vilniaus bernardinų gradualo raižinį panašūs paveiksai – vienas XVII a. I p. altorinis paveikslas *Šv. Onos Šeima* iš privataus rinkinio (jo kompozicija bus išsamiau analizuojama kitame poskyryje, il. 56), ir apie 1772 m. sukurtas provincialaus dailininko **Geidžių Šv. Onos koplyčios paveikslas Šv. Ona, pati trečioji**⁵³⁸ (il. 57), labiausiai nutolęs nuo pirmavaizdžio. Tai rodo, kad LDK plito supaprastintos kompozicijos J. Sadeler graviūros kartotės, kuriomis kaip pavyzdžiais galėjo naudotis tapytojai. Vilniaus bernardinų gradualo (il. 55) ir Mežirečės bažnyčios atvaizduose (il. 53) Vaikelis Jėzus vaizduojamas nuogas ir laikantis vynuogių kekę, tuo tarpu paveiksluose iš Geidžių bažnyčios (il. 57) ir iš privataus rinkinio *Šv. Onos Šeima* (il. 56) Vaikelis Jėzus vaizduojamas aprengtas ir be šio atributo. Vadinasi, pastaruosiuose kūriniuose dailininkui ir užsakovui šitas Eucharistijos

⁵³⁵ „Mano motina ir mano broliai – tai tie, kurie klausosi Dievo žodžio ir vykdo“.

⁵³⁶ Maria Kałamajska–Saeed, Kościół Parafialny P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny w Międzyrzeczu, *op. cit.*, p. 123.

⁵³⁷ LMAVB RS, F 22–106, l. 125v. Gradualą tyrinėjusios ir datavusios W. Gonczarowa ir J. Trilupaitienė jame aptiko Vilniaus bernardinų vienuolyne dirbusio skriptoriaus Ambrozijaus iš Klodau (mirė 1484 m.) įrašus ir pataisymus bei signatūrą, žr. Jūratė Trilupaitienė, Iš Lietuvos bernardinų muzikinio gyvenimo istorijos, *Menotyra*, 2005, t. 38, nr. 1, p. 23–24.

⁵³⁸ D. Ramonienės nuomone, šis kadaise altorėlį puošęs paveikslas buvo nutapytas savamokslio dailininko, kuris rėmėsi „matytais ir atmintyje išlikusiais profesionaliosios tapybos pavyzdžiais“. Dalia Ramonienė, *Geidžių Šv. Onos bažnyčia*, (ser. Lietuvos architektūros ir dailės paminklai), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 33–36. Paveikslas šiuo metu saugomas Telšių „Alkos“ muziejuje.

ir Kristaus mirties ant kryžiaus temos akcentas galėjo būti neaktualus. Primityviame Geidžių paveiksle taip pat nėra dangiškos Švč. Trejybės, vietoj jos kompoziciją rėmina draperijos, o Švč. M. Marija su šv. Ona vaizduojamos susimąščiusios, liūdnei žvelgiančios į erdvę. Visos trys figūros kaip niekur kitur nutapytos basomis kojomis, galbūt tuo norėta juos parodyti artimesnius valstiečiams, kurie iš aplinkinių kaimų į Geidžių bažnyčią sugužėdavo melstis bei švęsti Šv. Onos atlaidus⁵³⁹. Vaizdinę informaciją paveiksle papildo ir aiškina lotyniški įrašai. Jie nurodo vaizduojamus asmenis (pavyzdžiui, virš Jėzaus galvos užrašyta „*Jezus admirabilis*“), aukotoją, kuri užsakė paveikslą savo šventajai patronei būdama našlė (*Staraniem Anny Rubowskiey Wdowey*). Šv. Ona vaizduojama ne skaitanti knygą, o rodanti ją atsuktą į žiūrovą, kad šis galėtų perskaityti joje užrašytą tekstą: *Amen / dico Vobis / Ad / Maiore / Dei St/ riam / B: V: M: H:*⁵⁴⁰.

Šv. Onos, pačios trečiosios raižinys iš Vilniaus bernardinų giesmyno (il. 55) buvo publikuotas⁵⁴¹, tačiau liko neaptarta jo kompozicija ir nenustatyta sukūrimo data. Raižinys yra atspausstas ant pergamento violetiniais dažais nelabai sėkmingai, nes įrašas miniscula graviūros apačioje⁵⁴² „*salus [?] sanct'an [?] [?] raba penis Christi [?] Eosula et [?]*“ yra sunkiai įskaitomas. Atspaudas yra papildytas ranka pieštu inicialu „B“ su gausybės ragą primenančiu ornamentu, galbūt susijusiu su šv. Onai priskiriamu vaisingumu. Aptariamas inicialas yra giesmėje *Benedicta Sit Sancta A individua*, kurioje garbinama Švč. Trejybė. Taigi, žemiškąją Trejybę vaizduojanti graviūra tam tikra prasme susijusi su giesmės tekstu. Inicialas „B“ sukurtas vėliau už pergamente surašytas natas ir datuotinas XVI a. pab. – XVII a. pr., nes nupieštas ant natų, o jo pirmavaizdis – M. de Vos Šv. Onos, pačios trečiosios piešinys signuotas 1584 m. data.

Rūdinių Švč. Trejybės bažnyčioje esantis **Šv. Onos paveikslas** (il. 58) sukurtas remiantis kito flamandų dailininko raižiniu. Meno istorikė Irena Vaišvilaitė pirmoji aptarė jo ikonografiją ir datavo XVI a. II puse – XVII a. pradžia⁵⁴³. Šio kūrinio kompozicijos dalys nėra vienalaikės, pagrindinę grupę vėliau papildė šoninės figūros, tad atvaizdo ikonografinis tipas nuo Šv. Onos, pačios trečiosios keitėsi į Šv. Onos Šeimos⁵⁴⁴. Šiame skyriuje bus aptarti I. Vaišvilaitės straipsnyje negvildinti Rūdinių paveikslo kilmės istorija ir nauji duomenys apie Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografiją, o pasikeitusi Šv. Onos Šeimos ikonografija bus nagrinėjama sekančiame poskyryje.

Rūdinių bažnyčios paveikslo (il. 58), skirtingai nei Batakių skulptūrinės grupės ar Mežirečės Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslo, negalime taip akivaizdžiai susieti su pačios šventovės istorija. Rūdinių parapija įsteigta anksti – 1511 m. Per karą su Maskva 1655 m. bažnyčia buvo

⁵³⁹ Šv. Onos atlaidų šventimas senoje Geidžių koplyčioje per šv. Onos dieną paminėtas 1782 m.: Geidžių koplyčios 1782 m. vizitacija, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 261, l. 227.

⁵⁴⁰ „Iš tiesų sakau jums Didesnei Dievo garbei ? Švč. Mergelė Marija, [H?]“ – nepavyko išsiaiškinti šaltinio, iš kurio cituojamas šis tekstas.

⁵⁴¹ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas...*, op. cit., p. 393, il. 8.8.

⁵⁴² Tą patį galima pasakyti apie kitą vienalaikę Švč. Mergelės Marijos Snieginės graviūrą iniciale (l. 273) iš to paties gradualo. Abi kompozicijos publikuotos R. Janonienės monografijoje, kurioje rašoma, kad jos įpieštos vėliau į XV a. gradualą, žr. Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas...*, op. cit., p. 391, il. 8.6.

⁵⁴³ Irena Vaišvilaitė, Šventoji šeima, *Kultūros barai*, 1990, nr. 2, p. 64–65.

⁵⁴⁴ Liepa, tempera, aliejiniai dažai, 178 × 129 × 2,2 cm. Paveikslas yra įrašytas į KVR: Uk 7704, DR 454.

sudeginta, tikriausiai dėl šios priežasties išliko labai mažai senųjų Rūdninkų bažnyčios inventorių⁵⁴⁵. 1741 m. inventoriuje⁵⁴⁶ ir 1767 m. vizitacijos akte⁵⁴⁷ Rūdninkų bažnyčioje šv. Šeimos ar šv. Onos pavadinimo paveikslas neminimas. Tiktai 1806 m. bažnyčios inventoriuje tarp ne altoriuose kabančių paveikslų jis tikriausiai pirmąkart įrašytas: „didelis medinis paveikslas, kuriame nutapyti penki asmenys“⁵⁴⁸. Toks apibūdinimas rodytų, kad inventoriaus sudarytojas galbūt net nežinojo, kaip tiksliai įvardinti šį kūrinių.

Nepateikdama argumentų, Rūta Janonienė išskėlė tikėtiną hipotezę, kad Rūdninkų Šv. Onos Šeimos paveikslas galėjo būti atgabentas iš Vilniaus bernardinams priklausiusios Šv. Onos bažnyčios⁵⁴⁹. Iš tiesų netoli Rūdninkų bernardinai turėjo savo palivarką ir koplyčią, o esant reikalui padėdavo parapijai. Kai Rūdninkų parapiinę bažnyčią 1775 m. sugriovė audra⁵⁵⁰, pamaldos buvo laikomos bernardinų palivarko koplyčioje. 1806 m. inventoriuje šalia minėto įrašo užfiksuoti dar du ne altoriuose kabėję, anksčiau dokumentuose taip pat neminėti paveikslai: didelis medinis Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu ant rankų atvaizdas bei didelis ant drobės tapytas šv. Didako paveikslas (neiškilo?). Šv. Didako iš Alkalos kultą Lietuvoje skleidė bernardinai ir jo paveikslų būna šios vienuolijos bažnyčiose. Antrasis paveikslas Švč. Mergelė Marija Nugalėtoja (il. 59) – įspūdingas XVI a. II pusės – XVII a. (?)⁵⁵¹ kūrinys savo dydžiu – akivaizdžiai kadaise buvęs altorinis – ir profesionalumu prilygstantis nagrinėjamam Rūdninkų Šv. Onos paveiksliui, tad visai galimas dalykas, kad visi šie trys (galimai pranciškoniškosios ikonografijos) atvaizdai pateko iš netoliese esančios bernardinų koplyčios su tikslu aprūpinti trūkstančiu inventoriumi po audros atstatytą parapiinę bažnyčią. Į Rūdninkų bernardinų koplyčią šie paveikslai galėjo patekti iš Vilniaus Šv. Onos bažnyčios ar kitos bernardinų šventovės, kai į naujus altorius prirėkė įtaisyti naujoviškus paveikslus, o senieji altoriniai tapo neberekalingi ir ilgainiui atsidūrė periferijoje.

Rūdninkų Šv. Onos paveikslo (il. 60) restauravimo metu buvo atlikti įvairūs tyrimai, po kurių paaiškėjo, kad jis buvo kelis kartus užtapytas, pakeista jo kompozicija ir spalvos⁵⁵². Ant paveiksle vaizduojamo krėslo atkaltės pasirašęs (il. 61) dailininkas Jokūbas Rimkevičius (*Pinxi* /

⁵⁴⁵ Vilniaus kurijoje sudarytame Rūdninkų bažnyčios 1578–1768 m. dokumentų sąrašė VUB RS, F57-B53-1296, l. 1–2. Įtraukti tik 1674 m. bažnyčios vizitacijos aktas ir 1741 m. inventorius.

⁵⁴⁶ Rūdninkų bažnyčios 1741 m. inventorius, LMAVB RS, F. 11–18.

⁵⁴⁷ Rūdninkų bažnyčios 1767 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F57-B53-988.

⁵⁴⁸ „Obraz duży dremniany, w malowaniu wyraźniący Osob pięc-1“, Rūdninkų bažnyčios 1806 m. inventorius, VUB RS, F57-B53-989, l. 2v.

⁵⁴⁹ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje...*, op. cit., p. 341, 347.

⁵⁵⁰ 1775 m. klebonas skundėsi, kad ji buvusi nebepanaši į bažnyčią – be stogo, be langų, be altorių. VUB RS, F5-F93-27106, l. 4.

⁵⁵¹ (Uk 7705, DR 455). Paveikslas bažnyčioje pakabintas labai aukštai, dėl to nebuvo galimybės apžiūrėti jį iš arti.

⁵⁵² Buvo atlikti įvairūs tapybos medžiagų, medžio lentos tyrimai, darytos fotografijos infraraudonaisiais ir ultravioletiniais spinduliais bei rentgenogramos. Jais remiantis nustatyta, kad paveikslas nutapytas tempera ir aliejiniais dažais ant liepos medžio lentos, žr. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas. 1992–1994 m. Puslapiai nenumeruoti. Restauravo Birutė Miškinienė, Alfonsas Gudzevičius. Tyrimų rezultatus kitų panašiu laiku sukurtų paveikslų kontekste apibendrino D. Panavaitė, žr. Dalia Panavaitė, XVI–XVII a. ant lentų tapytų paveikslų tapybos technikos kai kurie aspektai, *Kultūros paminklai*, nr. 6, Vilnius: 2000, p. 126–141.

Jacobus Rymkiewio), XVII a. tiesiai ant auksuoto fono nutapė šv. Juozapą ir šv. Joakimą, todėl Šv. Onos, pačios trečiosios, ikonografinis tipas pasikeitė į Šv. Onos Šeimos⁵⁵³. Dailininkas pako-regavo ir Vaikelio Jėzaus figūrą: anksčiau, XVI a. II pusėje, jis buvo mažesnis, vilkintis laisvai krentantį drabužėlį, su sukryžiuotomis kojų tėmis, ištiesta dešiniąja ranka, laiminančia dviem pirštais (il. 62). Kitoks kadaise buvo ir krėslas – griežtų geometrinių formų, ornamentuotas šešialapėmis gėlytėmis.

Vėliau Šv. Onos paveikslas dar ne kartą buvo pertapytas: užtapytos ir pakeistos angelų figūrėlės, tris kartus atlikti auksinio fono pakeitimai⁵⁵⁴. Pirmųjų fonų raštai buvo smulkesni už vėliau uždėtuosius. Ankstyviausio fono fragmentą galima matyti po kairiąja Kristaus ranka. Amžių bėgyje pasikeitė koloritas bei vaizduojamų asmenų rūbų spalvos: ankstesnį šaltesnių tonų pakeitė šiltesni. Pirminiame sluoksnyje šv. Onos apsiaustas buvo lesiruotas purpurine spalva, o suknelė sidabrinė, lesiruota skaidriais žaliais dažais. Jos ornamentas buvo ne dabar matomas štampuotas, bet pieštas ranka ir šiek tiek panašus į Marijos suknelės ornamentą. Vaikelio Jėzaus drabužis irgi buvo sidabrinis, lesiruotas rausvais skaidriais dažais, o vynuogė buvo nutapyta ant aukso sluoksniu žaliais skaidriais dažais⁵⁵⁵, taigi spalvos kūrinio turėjo žerėti. Apibendrinus įvestus pakeitimus galima teigti, kad išliko tik keli fragmentai pirmosios XVI a. II pusės tapybos – tai Švč. Mergelės Marijos ir Kristaus veidai bei Dievo Motinos suknelė⁵⁵⁶ (il. 58). Kūrinio atlikimui naudotos medžiagos ir atlikimo technika⁵⁵⁷, stiliaus bruožai⁵⁵⁸ leidžia priskirti XVI a. paveikslo autorių vietinei LDK dailės mokyklai.

Paveikslo kompozicija neoriginali. I. Vaišvilaitė nurodė analogą – flandų raizytojo **Johanno Baptistos Vrintso** (Johann Baptista Vrients, 1522–1611/12 m.) **graviūrą**⁵⁵⁹ (il. 63). Jo kompozicijoje aprengtas Vaikelis Jėzus sėdi ant pagalvėlės, dešine ranka laimina, o kairiąja duoda vynuogių kekę šv. Onai, laikančiai atverstą knygą. Atlikus Rūdninkų Šv. Onos paveikslo rentgeno tyrimus ir sužinojus apie Jėzaus figūros piešinio pokyčius, kūrinio ankstesnė kompozicija pasirodė dar labiau panaši į minėtą Vrintso graviūrą. Taigi, pastaroji neabejotinai laikytina Rūdninkų paveikslo pirmavaizdžiu, o pats pirminis paveikslo tapybos sluoksnis datuotinas XVI a. II puse.

J. B. Vrintso kompozicija (il. 63) ar jos kartotės mūsų regione XVI a. pabaigoje – XVII a. turėjo būti populiarios, nes Lenkijoje ir Ukrainoje pavyko aptikti pagal jas sukurtus altorinius paveiks-

⁵⁵³ Plačiau apie dailininką ir Rūdninkų paveikslą rašiusių autorių bibliografiją, žr. *Lietuvos dailininkų žodynas, I tomas: XVI–XVIII a.*, sud. Aistė Palušytė, 2005, p. 226–227.

⁵⁵⁴ Dalia Panavaitė, XVI–XVII a. ant lentų tapytų paveikslų..., *op. cit.*, p. 129.

⁵⁵⁵ *Ibid.*, p. 139.

⁵⁵⁶ *Ibid.*, p. 138.

⁵⁵⁷ Tempera, aliejiniai dažai ant medžio lentos, polimentinis fono auksavimas.

⁵⁵⁸ Paveiksliui būdingi potridentinio „sugrįžimo“ prie vėlyvosios gotikos bruožai, plačiau žr.: Jan Samek, Nawrót do gotyku w sztuce Krakowa pierwszej połowy w. XVII, *Folia Historiae Artium*, no. 5, 1968, p. 71–130.

⁵⁵⁹ Vrintso graviūra saugoma Lenkijos Mokslų akademijos bibliotekos Grafikos kabineto rinkiniuose, žr. Irena Vaišvilaitė, Šventoji šeima, *op. cit.*, p. 64–65, il. nenumeruota.

lus: Krokuvos norbertiečių vienuolyne (il. 64), Krosno (il. 65), Skelivka (Felsztyn)⁵⁶⁰ (il. 66) ir Łapczycy⁵⁶¹ bažnyčiose. Vėlyvu ir gerokai modifikuotu J. B. Vrintso kompozicijos pavyzdžiu galima laikyti **Trakų istorijos muziejui** priklausančio **altorėlio paveikslą** iš nežinomos bažnyčios⁵⁶² (XVII a. IV ketv., il. 67–68). Čia išliko pirmavaizdžiui būdingi veikėjų gestai ir atributai, tačiau Vaikelis vaizduojamas stovintis, nėra angelų figūrų danguje. Skirtingai nei Rūdinkų paveiksle pagrindinės figūros karūnuotos – pabrėžiamas jų išskirtinis statusas ir kartu lygiavertiškumas Šv. Šeimoje. Šiuo atveju į akis krinta giedra paveikslo nuotaika – visi veikėjai nutapyti besišypsantys.

Rūdinkų Šv. Onos paveikslo dailininkas analogu taip pat nesekė akiai. Žiūrint vien į Šv. Onos, *pačios trečiosios*, grupę, čia esama kitų, Vrintso raižiniui nebūdingų bruožų bei detalių: skiriasi figūrų tipai, fonas, pabrėžtai simboliškai perteikta dangaus sfera. Įdomu ir tai, kad išryškintos pirmavaizdyje neakcentuotos **atidengtos Švč. M. Marijos** ir Vaikelio Jėzaus **ausys**. Pastaroji ikonografijos detalė verta platesnio aptarimo. Kaip šiame skyriuje jau buvo minėta, J. Sadelerio graviūroje pagal M. de Vos piešinį (il. 54), atidengta ausis galėjo turėti Dievo žodžio klausymosi ir vykdymo simbolinę prasmę (pagal Šv. Luko Evangeliją 8, 21). Išryškinta Švč. M. Marijos (kartais ir Vaikelio Jėzaus) ausis tapo itin mėgiama vaizduoti detale Abiejų Tautų Respublikoje XVI a. pabaigoje – XVII a. ne tik Šv. Onos, *pačios trečiosios* (pavyzdžiui, Mežirečės (il. 53), Kamienna Stara⁵⁶³ (il. 69), Stary Sączo⁵⁶⁴, Krokuvos⁵⁶⁵, Kazimierz Dolny (il. 70), Javorivo⁵⁶⁶ (il. 71) bažnyčiose), bet ir Švč. M. Marijos ir Švč. M. Marijos su Vaikeliu siužeto paveiksluose (Merkinės dominikonų⁵⁶⁷, Keturvalakių⁵⁶⁸ bažnyčiose). Keletas pastarųjų siužetų paveikslų Lenkijoje iš Rokitno Dievo

⁵⁶⁰ Mieczysław Gębarowicz, *Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego renesansu w Polsce, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Prace Wydziału filologiczno-filozoficznego*, t. XIII, zeszyt 2, Toruń, 1962, p. il. 32, p. 102–103.

⁵⁶¹ Šv. Onos Šeima. Barokas. Łapczycy Šv. Onos bažnyčia. Prieiga per internetą: <<http://www.lapczyca.diecezja.tarnow.pl/index.php/sw-anna>>.

⁵⁶² Trakų istorijos muziejus publikacijose jis datuotas XVII a. II puse, tapytas ant lentos 60 × 80 cm, inv. Nr. GEK 37933, *Sakralinio meno ekspozicijos vadovas*, Trakai, 2013, p. 32. „Šventoji Ona“, *Muziejus laikraštys 2010–2011: straipsnių rinkinys*, nr. 30 (134), Trakai, 2012, p. 34. Paveikslo datavimą patikslinau, remdamasis fone esančio akanto lapų ornamento paplitimo laiku. Altorėlis galėjo priklausyti kuriai nors bernardinų bažnyčiai, nes vaizduojami du pranciškonų gerbiami šventieji: Ona ir Pranciškus.

⁵⁶³ Datuojamas 1610 m. *Kościół archidiecezji Białostockiej*, fot. Wojciech Zdunek, Bydgoszcz: Liber Novum, 2014, p. 194–195.

⁵⁶⁴ XVI–XVII a., žr. iliustraciją: Irena Vaišvilaitė, *Šventoji šeima*, *op. cit.*, p. 64–65, p. 65, il. nenumeruota.

⁵⁶⁵ Krokuvos šv. Morkaus bažnyčia, XVII a. pradžia, Jan Samek, *Nawrót do gotyku...*, *op. cit.*, il. 87.

⁵⁶⁶ Šv. Onos, *pačios trečiosios* paveikslas (XVI–XVII a.) iš Javorivo Šv. Petro ir Pauliaus parapiinės bažnyčios žr.: Jan K. Ostrowski, *Kościół Parafialny P. W. ŚŚ. Piotra i Pawła w Jaworowie*, *MDSZ*, cz. 1, *Kościół i Klasztory Rzymskokatolickie dawnego Województwa Ruskiego*, vol. 3, Krakow, 1995, p. 82–77, 82, 85, 87.

⁵⁶⁷ Merkinės buvusios dominikonų bažnyčios paveikslas *Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu* (apie 1615 m.), esantis Merkinės parapiinėje bažnyčioje, žr. Regimanta Stankevičienė, Stebuklingi Lietuvos dominikonų provincijos paveiksai, *Paveikslas ir knyga: LDK dailės tyrimai ir šaltiniai*, sud. Tojana Račiūnaitė, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 25, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 199.

⁵⁶⁸ Keturvalakių *Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu* (XVII a. II pusė), žr. Regimanta Stankevičienė, *Paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“ su aptaisais, Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 2: *Vilkaviškio dekanatas*, Vilnius: Gervėlė, 1997, p. 160–164, il. p. 161.

Motinos bazilikos (XVI a. pr., priskiriamas Nyderlandų mokyklai, il. 72) ir Kalwarya Paclawska Kristaus Kančios ir Kalvarijos Dievo Motinos bažnyčios (atvežtas XVII a. iš Podolės Kameneco pranciškonų bažnyčios, il. 73) XVII a. buvo laikomi stebuklingais⁵⁶⁹. Rokitno Dievo Motina dėl jos atidengtos ausies turi titulą „kantriai klausančioji“ (*Obraz Matki Bożej Rokitniańskiej Cierpliwie Słuchającej*)⁵⁷⁰, o Kalwarya Paclawska Švč. M. Marija su Vaikeliu piligrimų buvo pavadinta „Išklausančiąja Motina“ (*Matka Słuchająca*), nes išklauso tikinčiųjų prašymus ir juos perduoda sūnui Jėzui⁵⁷¹. Taigi, atidengta Švč. M. Marijos ausis liaudiškame pamaldume galėjo būti suvokiama kaip Dievo Motinos, gebančios išgirsti žmonių maldas simbolis.

Dar viena svarbi detalė Rūdninkų paveiksle – **vynuogių kekės atributas**. Jos vieta ir vaizdavimo dažnumas Šv. Onos, pačios trečiosios siužeto paveiksluose LDK XVI–XVIII a. kūriniuose įvairuoja. Jei Sadelerio graviūros kartotėse Vaikelis Jėzus laiko vynuogių kekę – Eucharistijos simbolį kartu su motina, tai Vrintso graviūros kartotėse duoda ją šv. Onai, kas liudija apie jos išskirtinį vaidmenį Šv. Šeimoje ir pagarbą jai, arba vynuogės atributas būna nevaizduojamas (pavyzdžiui, Geidžių paveiksle). Kituose XVII–XVIII a. kūriniuose vynuogių kekės vieta paveiksle gali būti skirtinga, kai kuriuose jos pagalba atsiskleidžia švelnus, intymus bendravimas tarp senelės ir vaikaičio. Kamienna Stara bažnyčios altoriniame paveiksle (1610 m., il. 69) Jėzus laiko iškėlęs vynuogės dešinėje rankoje – Švč. M. Marijos pusėje, o Trakų istorijos muziejui priklausančiame altorėlyje (XVII a. IV ketv., il. 67–68) šypsodamasis duoda vynuogę į jį žiūrinčiai šv. Onai. Kadaisė Kražių benediktinių bažnyčioje, Šv. Onos altoriuje buvusiam paveiksle (dabar – Maironių bažnyčioje⁵⁷², XVII a.⁵⁷³, il. 74) šv. Ona tiesia rankas, vienoje laikydama vynuogių kekę, norėdama paimti Vaikelį Jėzų, o šis nususukęs glaudžiasi prie motinos, tarsi norėdamas išvengti būsimos kančios. XVIII a. Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizduose šis atributas buvo vaizduojamas retai, bet savitai, pavyzdžiui, Surviliškio bažnyčios altorėlio

⁵⁶⁹ Už informaciją apie šiuos atvaizdus dėkoju dailėtyrininkei Regimantai Stankevičienei. Grażyna od Wszzechpośrednictwa, Gizela od Niepokalanego Serca Maryi, *Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach marjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1999*, sud. Romana Szymczak, Szymanów, Siostry Niepokalaneki, 1996. *Madona z Rokitna*, sud. Jerzy Zysnarski, Gorzów Wlkp., 1997.

⁵⁷⁰ *Miejsce święte Rzeczypospolitej. Leksykon*, red. Antony Jachowski, Kraków: „Znak”, 1998, p. 265–266. Prieiga per internetą: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Obraz_Matki_Bo%C5%BCej_Rokitnia%C5%84skiej>.

⁵⁷¹ Prieiga per internetą: <<http://www.kalwariapaclawsa.pl/b/cudowny-obraz/1>>.

⁵⁷² D. Ramonienė paveikslą priskyrė vietinei tapybos mokyklai, datavo XVII a., šv. Onos aptaisus – XIX a. I p., o Dievo Motinos su Vaikeliu – XVIII a.: Dalia Ramonienė, Maironių (Saudininkų) Švč. Mergelės Marijos bažnyčia, *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 14. Dėl užtapytųjų ir paveikslą dengiančių aptaisų negalima žinoti, ar ant XIX a. I pusės aptaisų esanti vynuogė yra nutapyta XVII a. paveiksle. Paveikslo aptaisai įtraukti į KVR: Uk 7843, DR 593.

⁵⁷³ Karūnos datuotinos XVII a., vienas Švč. M. Marijos juosmenį dengiantis lakštas – XVII a. IV ketv., taigi, pirmasis užtapytais padengtas paveikslas galėjo būti sukurtas XVII a. II pusėje.

paveiksle⁵⁷⁴ (XVIII a. II ketv., saugomas LNM, il. 75) šv. Ona ištiestam delne laiko vynuogių kekę, o Vaikelis atsargiai prie jų liečiasi.

Nežinomą XVI a. Šv. Onos, pačios trečiosios, pirmavaizdžiu buvo sekta kuriant vienintelę **ilustraciją 1669 m. Vilniuje išleisti Šv. Onos brolijos knygai**⁵⁷⁵ (il. 76), – šv. Ona pavaizduota aukštesnė už dukterį, Švč. M. Marijos kostiumas ir kitų asmenų rūbų draperijų piešinys, knygos atributo nebuvimas būdingesnis XVI a. kūriniams. Identiška iliustracija yra tos pačios knygos 1626 m. Krokuvos leidime. Lyginant su anksčiau aptartais LDK Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdais nauja yra tai, kad Vaikelis Jėzus vaizduojamas labai artimas šv. Onai: motinos prilaikomas, nuo jos nusigręžęs, jis stovi ant senelės kelio ir duoda jai apvalų vaisių (obuolių?), kas liudija išskirtinį dėmesį šv. Onai. Įrašas virš iliustracijos *SANCTA ANNA / mettertia* („Šv. Ona, pati trečioji“) įvardija vaizduojamą siužetą. Po raižiniu esantis įrašas iš Izaijo pranašystės 11, 1⁵⁷⁶ *Egredietur virga de radice Iesse, & / flos de radice eius ascendet* (Bet atžala išdygs iš Jesės kelmo ir pakils žiedas iš jo šaknies) akivaizdžiai rodo, kad kompozicijoje demonstruojama Kristaus fizinio kūno kilmė (jo laikomas vaisius tikriausiai simbolizuoja jį patį, o kartu yra Atpirkimo simbolis) jis yra Jesės medžio vaisius, o šv. Ona rodoma kaip fizinis Išganymo šaltinis.

Šio poskyrio pradžioje buvo pateikta prielaida, kad Batakių skulptūrinėje grupėje **Vaikelis Jėzus** galėjo būti vaizduojamas kaip **Pasaulio valdovas**. Po šimto metų ši tema „sugrįžo“ į LDK dailę. Kaip ryškų šiai temai atstovaujantį pavyzdį panagrinėsime **Šv. Onos, pačios trečiosios altorinį paveikslą iš Lietuvos nacionalinio muziejaus**⁵⁷⁷ (il. 77). Į muziejų jis pateko iš Marcinkonių bažnyčios. Įrodyta, kad šį ir Merkinėje tebesantį Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos paveikslą (il. 78) nutapė ir jų auksuotus fonus išraižė tas pats profesionalus XVII a. II ketvirtyje dirbęs LDK regioninės mokyklos dailininkas (arba du bendradarbiauvę meistrai), kurio (kurių) stiliuje išvelgiamos bizantinės tradicijos, viduramžių ir Naujausių laikų dailės (ankstyvojo baroko) įtakos⁵⁷⁸. Beveik neabejojama, kad abu paveikslai kadaise (veikiausiai ir nuo pat jų sukūrimo) buvo tame pačiame Šv. Onos titulo altoriuje **Merkinės** Švč. Mergelės Ėmimo į dangų **bažnyčioje**, bet tam galutinai pagrįsti trūksta istorinių duomenų. Remiantis fragmentiškai išlikusiais faktais, nustatyta, kad šis iki 1630 m. iškilęs altorius priklausė iki 1635 m. įkurtai Šv. Onos altarijai ir ne vėliau nei XVII a. III ketvirtį įsteigtai Šv. Onos brolijai⁵⁷⁹.

⁵⁷⁴ Saugomas LNM, inv. nr. P 643, atributuotas, žr. *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: Žemaičių vyskupijos istorija. 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d. Žemaičių krikšto ženklai. 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d. Parodų knyga*, sud. Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 294.

⁵⁷⁵ [Jan Mysław z Kościana], *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciey, to jest ustawy, artykuły, porządki, nauki y nabożeństwa bractwa / za wolą i wiadomością Jaśnie Wielmożnego Jego Mości xiędza Alexandra na Mácieiowie Sapiehi, biskupa Wilenskiego, teraz nowo według teyże vchwały przedrukowane*, w Wilnie: w drukarni Societatis Iesu, 1669.

⁵⁷⁶ Jame klaidingai nurodyta, kad jis yra iš Izaijo pranašystės 2 skyriaus.

⁵⁷⁷ Liepos lenta, aliejus, 124 × 99 cm, Inv. nr. T 1036. Paveikslo atribucija, restauravimo duomenys ir kilmės istorijai aptariama, žr. Lijana Birškytė-Klimienė, Vienas Šv. Onos paveikslas, jo kontekstas ir istorija, *Menotyra*, 2011, t. 18, nr. 1, p. 29–47.

⁵⁷⁸ *Ibid.*

⁵⁷⁹ *Ibid.*

Aptariamo paveikslo ikonografija būdinga XV a. antrosios pusės – XVI a. Europos katalikiškos dailės to paties siužeto kūriniams. Juose kartais Švč. Mergelė būna karūnuota, o Vaikelis Jėzus vaizduojamas viena ranka laiminantis, o kitoje laikantis Valdovo obuolio insigniją. Tačiau ši insignija Šv. *Onos, pačios trečiosios* paveiksle iš Merkinės bažnyčios (il. 79) labiau akcentuota, išdidinta ir nebe mažo obuolio vaisiaus dydžio kaip anksčiau. Be to, į Vaikelį žvelgianti šv. Ona globėjiškai ranka ją beveik liečia, tarsi apsaugodama. Skirtingai nei ankstesniame šimtmetyje, Švč. M. Marija vaizduojama hierarchiškai aukščiau nei šv. Ona. Vaikelis Jėzus įkomponuotas tarp jų, pačiame centre, ant kairiojo motinos kelio, kuri jį prilaiko dešine ranka. Švč. Mergelės ir Vaikelio atidūs žvilgsniai nukreipti į šoną, tarsi į amžinybę. Banguotos šv. Onos silueto linijos suteikia gana statiškam paveiksliui gyvumo. Auksinis fonas sutaurina iškilmingą paveikslo nuotaiką, kuria sakralios erdvės išpūdi. Šv. Ona vaizduojama vilkinti žalia siaurarakove suknia ir raudonu apsiaustu, dėvinti ištekėjusios moters galvos apdangalą, Marija – su mėlynu apsiaustu ir raudona per liemenį sujuosta suknele. Vaikelis vilki ilgą dirželiu sujuostą rausvą rūbą su žaliu pamušalu ir per vidurį skelta žalia apykakle⁵⁸⁰. Būdinga detalė – balta klostuota (XVII a. pirmosios pusės nešiosena) Švč. Mergelės apykaklė, pasikartojanti kitose Šv. *Onos, pačios trečiosios* kompozicijose (Vilniaus Šv. Onos brolijos namų iškaboje⁵⁸¹ (1642 m., il. 80), Tytuvėnų Šv. *Onos, pačios trečiosios* paveiksle⁵⁸² (XVII a. 3 deš., il. 81, 82)), pastebima ir LDK moterų portretuose⁵⁸³.

Merkinės bažnyčios paveiksle esama iš vėlyvųjų viduramžių dailės perimtų elementų. Paminėtina neaukšta, stilizuota gotikinės formos Švč. Mergelės karūna, panaši kaip Vilniaus Šv. Onos brolijos namų iškaboje⁵⁸⁴ (il. 80) ar Šv. *Onos Šeimos* paveiksle iš privačios kolekcijos⁵⁸⁵ (il. 56). Tapati sukryžiuotų Vaikelio Jėzaus kojų padėtis buvusi toje pačioje iškaboje (nudaužta), Tytuvėnų Šv. *Onos, pačios trečiosios*, paveiksle (il. 81) ir Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje esančiame Šv. *Onos, pačios trečiosios* paveiksle⁵⁸⁶ (il. 83). Dar viena įdomi detalė,

⁵⁸⁰ Panašaus sukirpimo rūbą vilki Rūdninkų bažnyčios šv. Onos paveiksle R. Rimkevičiaus nutapytas Jėzus.

⁵⁸¹ LNM, inv. nr. IM 5035.

⁵⁸² KVR: Uk 35371, K1864K, Lietuva (?), Nyderlandų mokyklos bruožai, XVII a. 3 deš.; dr. al. 250 × 138 cm, aptaisai – XVIII a. vid., karūnos: Jėzaus XVII a. vid.–II p., Švč. M. Marijos – XVIII a. II p. šv. Onos–XVIII a. II ketv., Šv. Dvasios balandis – XVIII a. vid., žr. Asta Giniūnienė, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 35371, 2010 m., KPC KOPA. D. Ramonienė teigė, kad XVII a. II ketv. paveikslą galėjo nutapyti nežinomas vokiečių dailininkas, dirbęs veikiamas Nyderlandų mokyklos įtakos (?), žr. Dalia Ramonienė, Sakralinė tapyba. *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 155–160.

⁵⁸³ Pavyzdžiui, Onos Kiškaitės–Radvilienės, Kristinos Keičienės portretuose. Marija Matušakaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 188, 190, il. 239, 242. Jolita Liškevičienė, Penkių Kristaus žaidimų brolijos meninis palikimas, *Kuriantis protas brangesnis nei turtai...*, sud. Giedrė Mickūnaitė, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 104–105.

⁵⁸⁴ Datuojama 1642 m.; LNM, inv. nr. IM 5035.

⁵⁸⁵ Datuojamas XVII a. II p., žr. Laima Šinkūnaitė, *XVII a. Lietuvos portretas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000, nenumeruotas puslapis, il. 139.

⁵⁸⁶ Paveikslas yra įtrauktas į KVR: Uk 32674, K 1312. Jis anksčiau galėjo būti nežinomoje uždarytoje Vilniaus bažnyčioje, iš kurios pateko į Vilniaus katedros rinkinius. Šiuo metu yra deponuotas Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje. Paveikslo sukūrimo datą XVIII a. viduriu nustatė dailėtyrininkė A. Giniūnienė, žr.

aprašomąjį kūrinių siejanti su Tytuvėnų paveikslu, – po sėdinčiųjų kojomis nutapytos gėlės, simbolizuojančios Rojaus sodą. Merkinės Šv. Onos paveiksle gėlės nutapytos grubokai, kaip vos žiūrimos raudonos ir baltos dėmelės, neišpiešiant atskirų žiedų, priešingai nei Tytuvėnų paveiksle, tapytame Nyderlandų dailės mokyklos įtaką patyrusio dailininko, kuriam gėlinės puošmenos tapyboje buvo svarbios.

Taigi, aptariamame paveiksle akcentuojamos Kristaus – Pasaulio valdovo, Dievo Įsikūnijimo žemėje – ir katalikiškosios reformos laikotarpiu pamėgta Dievo Motinos – Dangaus karalienės – temos. Kristaus – Pasaulio valdovo (*Salvator mundi*) tema Šv. Onos, pačios trečiosios siužeto kūriniuose LDK regis, nebuvo labai mėgiama, nes išliko tik keliuose XVII–XVIII a. atvaizduose: ant Vilniaus Šv. Onos brolijos spaudo⁵⁸⁷ (XVII a., il. 84, čia šv. Ona padeda vaikeliui laikyti orbi), Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje esančiame Šv. Onos, pačios trečiosios paveiksle (XVIII a. vid. il. 83), dingusiame Riečių bažnyčios Šv. Onos, pačios trečiosios paveiksle (XVIII a. II p., il. 85) ir XVIII a. pab. – XIX a. pagal tą patį pirmavaizdį kurtuose Šv. Onos brolijų reikmėms naudotuose raižiniuose (il. 86, 87).

Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje esančio Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslo⁵⁸⁸ (il. 83) ikonografija kur kas sudėtingesnė nei Merkinės paveiksle (il. 77): čia vaizduojama dangiškoji ir žemiškoji Švč. Trejybės su laiminančiu Kristumi – Pasaulio valdovu centre. Vaikelis Jėzus sėdi ant puošnia staltiese padengto stalo – aliuzijos į altorių, t. y. Eucharistijos simbolio. Daugiau niekur kitur stalas LDK Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizduose neaptiktas. Šv. Ona nutapyta kaip lygiavertė žemiškosios Trejybės atstovė – ji apkabina Jėzų, pavaizduota netgi šiek tiek aukštesnė už Švč. M. Mariją. Dievo Motinos su Vaikeliu žvilgsniai nukreipti į žiūrovą, o šv. Ona žvelgia aukštyn į Dievą Tėvą, kurio numatyto plano veiksmė ji dalyvauja. Abi moterys vilki puošnius, aukštam luomui priderančius rūbus, o Vaikelis Jėzus aprengtas plonais šilkiniais marškinėliais, sujuostais raudonu dirželiu ir yra apjuostas baltu audeklu (vystyklu?) – aliuzija į perizonijų Nukryžiuavimo scenoje.

XVIII a. II pusėje **Riečių bažnyčios** Šv. Onos, pačios trečiosios paveiksle⁵⁸⁹ (il. 85), vaikelis Jėzus – laiminantis Pasaulio valdovas sėdi centre, ant motinos kelio. Priešingai nei Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje esančiame kūrinyje (il. 83) šv. Ona vaizduojama hierarchiškai kur kas žemesnėje pozicijoje nei jos dukra. Ona, žvelgdama į vaikaičį, sudėjusi rankas meldžiasi – čia

Asta Giniūnienė, Dailės kūrinių aprašas Uk 32674, 2010 m., KPC KOPA. Disertantės nuomone, paveikslas buvo sukurtas anksčiau, XVII a. IV ketvirtyje, nes figūrų dėvėseną, ornamentiką, didelis *orbis* Vaikelio rankose būdingi XVII a. kūriniams.

⁵⁸⁷ Vilniaus Šv. Onos brolijos spaudas. XVII a. LDM, inv. nr. TD 221. *Lietuvos vienuolynų dailė*. Parodos katalogas, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1998, p. 113–114.

⁵⁸⁸ Uk 32674, K 1312, drobė, aliejus 112 × 82 cm.

⁵⁸⁹ Riečių dvaro koplyčia minima nuo 1744 m., bažnyčia anot J. Reitelaičio, buvo funduota 1790 m., žr. Algė Jankevičienė, Riečiai. Švč. Trejybės bažnyčia, *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1: *Marijampolės dekanatas*, Vilnius: Gervėlė, 1996, p. 253. Paveikslas yra dingęs. Remiantis nuotrauka (il. 85) ir bažnyčios fundavimo data, paveikslas apytikriai datuojamas XVIII a. II puse. 1969 m. nuotraukoje matosi, kad jis anksčiau buvo įtaisytas Švč. Trejybės altoriuje II tarpsnyje, žr. Riečių bažnyčia, iv. metai, KPC KOPA, fotografijų aplankas.

akcentuojamas jos pamaldumas. Šv. Onos – pamaldžios senelės įvaizdis Šv. Onos, pačios trečiosios XVII–XVIII a. atvaizduose yra retas, nes be aptariamojo atvaizdo regimas tik dar dvejuose kūriniuose: Rumšiškių bažnyčioje buvusio altorėlio⁵⁹⁰ (XVII a. IV ketv., il. 88, 89–90) ir Šiluvos bažnyčios Šv. Onos, pačios trečiosios su šv. Jonu Krikštytoju⁵⁹¹ (XVIII a. IV ketv., il. 91) paveiksluose.

Pagal vieną bendrą pirmavaizdį kurtuose Šv. Onos brolijos knyga⁵⁹² (il. 86) ir nario pažymėjimą⁵⁹³ iliustravusiuose raiziniuose (il. 87) viršuje vaizduojamas Šv. Dvasios balandis, apšviečiantis Jėzų, laikantį jau dvi valdovo insignijas: skeptrą ir orbą. Antrasis raizinytis (il. 87) pasižymi sudėtingesne ir reta ikonografija, nes soste sėdinti Šv. Onos, pačios trečiosios grupė vaizduojama sode su vaizdą „rėminančiais“ nudžiūvusiu medžiu ir vazoje ant stulpo iškeltu palmę primenančiu augalu, tikriausiai simbolizuojančius su Kristaus gimimu pasibaigusį Senąjį ir prasidėjusį Naująjį Testamentą. Aplink atvaizdą įkomponuotas užrašas lenkų kalba: „Niekas nežino, niekas netiki, kad puikias dovanas duoda Dievas mylintiems šventąją Oną“⁵⁹⁴. Tai pakoreguotas Johannes Trithemius įtakingo traktato *De laudibus sanctissimae matris Annae* (1494 m.) 14 skyriaus šv. Oną šlovinantis sakinytis⁵⁹⁵. Tas pats Šv. Onos brolijos moto juosė ir senesnę kitokios ikonografijos Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdą, buvusį ant 1795 m. Telšiuose išduoto Šv. Onos brolijos nario pažymėjimo⁵⁹⁶ (il. 92). Taigi, užrašas šiuo atveju labiau sietinas su šv. Onos asmeniu, o ne su atvaizde išreiškiamomis idėjomis.

⁵⁹⁰ Paveikslas datuotas XVIII a. I puse, o aptaisas – XIX a., žr. Laima Šinkūnaitė, Šv. Ona pati trečioji. Barūnų Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. D. Tarandaitė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 139. Remiantis istoriniais duomenimis, paveikslas ir altorėlio stiliumi, reiktų koreguoti jo datavimą. Paveikslas anksčiau buvo įtaisytas į neišlikusį vienalaikį XVII a. IV ketv. datuotiną altorėlį (il. 88). Rokokinis paveikslas aptaisas buvo sukurtas XVIII a. 6–8 deš., prieš 1782 m. (išskyrus šv. Onos galvos apdangalą ir karūną, kurios yra vėlesnės – XVIII a. II p.), nes Šv. Onos brolijai priklausęs Šv. Onos pačios trečiosios altorėlis su sidabriniais aptaisais paminėtas 1782 m. Rumšiškių bažnyčios vizitacijoje, žr. *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m....*, op. cit., p. 365.

⁵⁹¹ Paveikslas tyrinėtą ir atributuotą, žr. Regimanta Stankevičienė, Dailės kūrinių aprašas Uk 4978, K341K, 2002 m., KPC KOPA.

⁵⁹² Šv. Ona, pati trečioji. LDM, G 2078. LDM apskaitoje vario raizinytis datuotas XVIII a. II p., tačiau buvo sukurtas tikriausiai XVIII a. pab.: jis yra publikuotas: *Konfraternia Anny Świętej, powinności bractwa, od-pusty, Nabożenstwa i inne ustawy do tego Bractwa należące zawierająca*, nakładem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynów przedrukowana w r. 1791, a ponowiona w r. 1845, Wilno: drukarnia A. Marcinowskiego, 1845.

⁵⁹³ Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pab.–XIX a. pr. vario raizinytis iš XIX a. naudoto Vilniaus Šv. Onos brolijos nario pažymėjimo. LMAVB RSS, Liet 1 6.3.99. Šio pažymėjimo pavyzdys dar saugomas LDM, G 447.

⁵⁹⁴ *Nikt nie rozumie, nikt nie wierzy / Jak BOG wielkie dary / zwykł dawać kochającym / ANNE Świętą Firmer. Abb cap. 14.*

⁵⁹⁵ Viename XVIII a. vidurio leidinyje šis J. Trithemijaus sakinytis į lenkų kalbą verčiamas kitaip: *Nikt nie poymie, nikt nie uwierzy, iako wiele BOG zwykł dawać kochającym ANNE Świętą*, žr. Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Święta z Świętym Joachimem...*, op. cit., vol. 4, p. 3.

⁵⁹⁶ Šv. Onos brolijos, veikusios prie Telšių bernardinų vienuolyno bažnyčios, nario Aloyzo Antano Andrejevskio pažymėjimas. 1795 m. liepos 26 d. LVIA, f. 696, ap. 2, b. 1174. Apie brolijų pažymėjimus plačiau, žr. *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas...*, op. cit., p. 338.

Abiejuose Šv. Onos brolių raiziniuose (il. 86–87) Vaikelis Jėzus stovi ant motinos kojų ir pasukęs galvą į šv. Onos pusę tarsi klauso senelės skaitomos knygos pasakojimo. Šie išvardinti ikonografijos elementai turi tam tikrą priešistorę LDK kurtuose Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizduose, todėl jų raida bus trumpai apžvelgta.

Vakarų Europoje, horizontaliose Šv. Onos, pačios trečiosios, kompozicijose tarp motinos ir senelės **stovintis Jėzus** regimas nuo vėlyvųjų viduramžių. XVI–XVII a. LDK atvaizduose vaikelis Jėzus paprastai stovi ant suolo/sosto tarp sėdinčių (rečiau stovinčių) Švč. M. Marijos ir šv. Onos (il. 50, 67, 89). Tuo tarpu vėliau, XVIII a. atvaizduose vaikelis dažniausiai tapomas stovintis ant mamos kelio (il. 93–94, 86–87). Pastarosios scenos paplitimą LDK greičiausiai įtakoję Piterio Pauliaus Rubenso 1624 m. sukurtas paveikslas Šv. Onos Šeima (il. 95) ar pagal panašią jo kompoziciją sukurtos graviūros. Pavyzdžiui, ši kompozicija su Marijos *Lactans*, laikantis vaikelio pėdutę, tipu Drohičino bažnyčios altoriniame paveiksle⁵⁹⁷ (XVIII a. pr., il. 93) ir Slanimo bernardinų bažnyčios altorėlyje⁵⁹⁸ (apie 1760–1770 m., il. 94) buvo „redukuota“ į Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinį tipą. Keliuose Lenkijoje išlikusiuose panašios ikonografijos altoriniuose paveiksluose Lubartowe⁵⁹⁹ (1694 m., il. 96) ir Niewodna⁶⁰⁰ (XVII a. II p. (?), il. 97) bažnyčiose buvo išlaikytas Šv. Onos Šeimos ikonografinis tipas su papildomomis figūromis. Juose, kaip ir Drohičino paveiksle (il. 93) pirmame plane nutapyta Vaikelio lovelė, tikrai pastarajame šv. Ona duoda anūkui obuolį primenanį barškutį (šis atributas LDK atvaizdams nebūdingas). **Vaikelio Jėzaus lovelė** – LDK gana retas Šv. Onos, pačios trečiosios siužeto atributas – XVII a. Jis buvo kartais vaizduojamas flamandų, ypač Rubenso rato dailininkų (il. 98⁶⁰¹).

⁵⁹⁷ Drohičinas (Palenkė) nuo XVI a. atiteko Lenkijai. Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslas iš Šv. Onos altoriaus Drohičino pranciškonų parapijėje Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje, ten patekęs iš neišlikusios Sady bažnyčios. KZS, seria nowa, t. 12, zes. 1, red. nac. Jerzy Z. Łoziński, Maria Kałamajska-Saeed, *Katalog Zabytków Sztuki. Województwo Białostocke. Siemiatycze, Drohiczyn i okolice*, red. Maria Kałamajska-Saeed, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1996, il. 143, p. 21.

⁵⁹⁸ Dabar altorėlis su Šv. Onos, pačios trečiosios ir Šv. Pranciškaus stigmatizacijos paveikslais yra Łazdūnų bažnyčioje. Apie 1760–1770, skarda, aliejus, žr. Konrad Pyzel, Kościół Parafialny P. W. ŚŚ. Szymona i Judy Tadeusza w Łazdunach, *MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, t. 4, Kraków, 2011, p. 180, il. 384, 385. Maria Kałamajska-Saeed, Kościół P. W. Trójcy Św. i klasztor bernardynów, *MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, t. 3: Miasto Słonim, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: 2013, p. 74.

⁵⁹⁹ Lubartowo parapijėje bažnyčioje, didžiojo altoriaus pirmajame tarpsnyje, KZS, t. 8, *Dawne województwo Lubelskie*, red. Ryszard Brykowsky, Ewa Smulikowska, zes. 11, *Dawny powiat Lubartowski*, red. Ryszard Brykowsky, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1976., il. 104, p. 28.

⁶⁰⁰ Paveikslas įtaisytas didžiajame altoriuje Niewodna Šv. Onos bažnyčioje, internetinė prieiga: <<http://www.niewodna.parafia.info.pl/?p=main&what=42>> <http://www.niewodna.parafia.info.pl/text_images/text_42/img467.jpg>

⁶⁰¹ Šv. Onos Šeima, P. P. Rubenso (1577–1640) dirbtuvė, drobė, aliejus, 221 × 152 cm. Paveikslas buvo pateiktas „Dorotheum“ aukcione, žr. internetinė prieiga: <<https://www.dorotheum.com/en/about-us/press/press-archive/presse-detail/archive/grosses-internationales-interesse-an-gemaelden-alter-meis-ternachbericht-zur-auktion-vom-9-april-2014.html>>

Tytuvėnų Šv. Onos brolijos paveiksle⁶⁰² (XVII a. 3 deš., il. 81) ji nutapyta neįprastoje vietoje – antrame plane už šv. Onos nugaros. Nepaisant mažai išlikusių paveikslų su vaikiška lovyte kiekio, šis atributas turėjo tęstinumą mūsų dailėje: pasimokiusio Žemaitijos dailininko apie 1817 m. nutapytame Pavandenės bažnyčios paveiksle⁶⁰³ (il. 99) šv. Ona vaizduojama klojanti vaikaitio lovelę – lopšį. Tai rodo, kad Renesanso dailėje išpopuliarėjęs siužetas (žr. il. 24), tebebuvo tapomas Lietuvoje po trijų šimtų metų. Pagal stilių vėlyvajam barokui priskirtiname Pavandenės paveiksle nenuosekliai buvo pakartota Drohičino (il. 93) paveikslo kompozicija, kurioje į lovelę besiremianti šv. Ona žvelgia į dukterį, už kojelės laikančią ją apsikabinusį Jėzų. Tai leidžia manyti, kad Pavandenės paveikslo autorius rėmėsi senu nenustatytu pirmavaizdžiu.

Knygos atributas XVI a. I pusės LDK Šv. Onos, pačios trečiosios, siužetuose dar nebuvo vaizduojamas. Jos atsiradimas XVI a. II pusės – XVII a. I pusės kūriniuose susijęs su jau aptartų flamandų dailininkų M. de Vos (1584 m., il. 54) bei J. B. Vrintso (1522–1611/12 m., il. 63) graviūrų importu ir jų pagrindu sukurtų kartočių paplitimu (il. 58, 53, 55, 57, 67). Šiuose kūriniuose ant kelių atverstą knygą šv. Ona viena ranka prilaiko arba į ją rodo, bet knygos neskaito. Kaip buvo minėta, J. Sadelerio graviūroje pagal flamandų dailininko M. de Vos 1584 m. piešinį (il. 54) ant knygos užrašytos eilutės rodo, kad tai yra Senasis Testamentas su pranašyste apie Kristaus gimimą (Izaijo 9, 6). Labiausiai nuo pirmavaizdžio nutolusiame Geidžių koplyčios paveiksle (apie 1772 m., il. 57) vaizduojama knyga tikriausiai irgi yra Šventasis Raštas su tekstu apie didesnę Dievo garbę ir Švč. M. Mariją.

Europos potridentinei dailei būdingas šv. Onos atributas – knyga pavaizduota dar keliuose (ne pagal minėtus flamandų pirmavaizdžius kurtuose) kūriniuose. XVII a. Vilniaus knygrišių įrištos knygos viršelyje⁶⁰⁴ (il. 52) šv. Ona taip pat laiko atverstą knygą ir jos neskaito. Knyga ant šv. Onos kelių gali būti užversta, kaip matome Kamienna Stara (1610 m., il. 69) ir Slanimo bernardinų⁶⁰⁵ (il. 100–101) bažnyčių altoriniuose paveiksluose. Tokių pavyzdžių išliko ir kaimyninėse šalyse, pavyzdžiui paveiksle iš Javorivo bažnyčios (il. 71).

Įdomus faktas, kad nuo XVII a. vidurio išlikusiuose LDK Šv. Onos, pačios trečiosios siužetuose knyga nebebuvo vaizduojama, greičiausiai todėl, kad ją pakeitė kiti atributai. Tiksliai XVIII a. pabaigoje vėl atsirado keletas tokių atvaizdų, bet juose knyga traktuota kitaip ir jos reikš-

⁶⁰² Lovelės atributas D. Ramonienės straipsnyje neminimas, žr. Dalia Ramonienė, Sakralinė tapyba. *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 155–160.

⁶⁰³ Paveikslą atributavo dr. Asta Giniūnienė.

⁶⁰⁴ Iliustracija puošia 1544 m. Frankfurte išleistas Thucydides „*De bello Peleponnensiaco, libri VIII*“ viršelį. 1758 m. ji priklausė Žirovicų vienuolynui, kuriam ją padovanojo M. Polubinskis. Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976, p. 67, il. 268.

⁶⁰⁵ Uždarius Slanimo bernardinų vienuolyną, paveikslas Šv. Ona, pati trečioji (XVIII a. II pusė, drobė, aliejus; aptaisai ir karūnos – XVIII a. pab.; atnaujintas 1929 m.) iš Švč. Trejybės bažnyčios buvo perkeltas į Slanimo bernardinų bažnyčią, žr. Maria Kałamajska–Saeed, Kościół parafialny P.W. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Marii Panny i klasztor bernardynek, *MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, t. 3: Miasto Słonim, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: 2013, p. 89, 97, 100–101, il. 334–335, 432–434.

mė paveiksle pasikeitė – tai galėtų būti siejama su Apšvietos laikotarpiu išaugusia edukacijos svarba. Pavyzdžiui, Šv. Onos brolijos knygą (il. 86) ir nario pažymėjimą (il. 87) iliustravusiuose raižiniuose bei Mikailiškių regulinių atgailos kanauninkų bažnyčios paveiksle⁶⁰⁶ (il. 102) šv. Ona parodoma užsiėmusi vaikaičio auklėjimu – skaitanti jam Šventą Raštą. Tą liudija jų kūno kalba: abu vaizduojami vienas prie kito palenkę galvas, kad vaikaitis geriau išgirstų senelės pasakojimą. Pastaraisiais Šv. Onos brolijų Lietuvoje platintais atvaizdais buvo bandoma įtvirtinti šv. Onos – Jėzaus mokytojos įvaizdį. Tai įrodo šv. Onai priskiriamą aukštą statusą, nes būtent jai šiuo atveju buvo patikėtas svarbiausio Šv. Šeimos asmens – Jėzaus auklėjimas. Toks šv. Onos įvaizdis ATR nebuvo naujiena, pavyzdžiui, Kazimierz Dolny bažnyčios altoriniame paveiksle dar XVII a. šv. Ona nutapyta padedanti Jėzui laikyti jo skaitomą knygą (il. 70).

Lenkimų bažnyčios didžiojo altoriaus paveiksle⁶⁰⁷ (il. 103) pastebimas iki tol šv. Onai būdingo atributo perkėlimas Švč. M. Marijai: vaikelis Jėzus nutapytas sovintis šalia motinos ir skaitantis ant jos kelių padėtą knygą. Šiuo atveju ne senelė, o motina vaizduojama užsiimanti Sūnaus auklėjimu. Atvaizdu galbūt diegiamas sektinas pavyzdys, kad būtent mamos pareiga yra mokyti savo atžalą skaityti. Ši mintis yra kartojama ir kitame kontekste – Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinio tipo atvaizduose, kuriuose šv. Ona moko skaityti dukrą (jie bus aptariami kitame poskyryje).

Lenkimų paveikslo ikonografija LDK daugiau niekur neaptinkama. Ji įdomi ir tuo, kad šv. Ona susimąščiusi žvelgia į vaikaitį ir laiko iškelusi **obuolį** lyg ketindama duoti jį Jėzui. Jau minėta, kad obuolio kaip atributo reikšmė Šv. *Onos, pačios trečiosios* siužetuose kinta priklausomai nuo to, kuris asmuo jį laiko. Obuolys Švč. M. Marijos arba Vaikelio Jėzaus rankose simbolizuoja nuodėmių atpirkimą⁶⁰⁸. Jei Švč. M. Marija duoda vaikelui obuolį – ji vadintina antrąja Ieva, nes pagimdė Atpirkėją – naująjį Adomą, kuris išvadavo pasaulį nuo Gimtosios nuodėmės⁶⁰⁹ (XVI a. I pusės Vilniaus knygrišių įrištame knygos viršelyje, il. 51). Keliuose atvejuose, kur būtent šv. Ona duoda Jėzui obuolį (Batakių, il. 36, 45 ir Lenkimų, il. 103) šv. Ona tarsi perima Švč. M. Marijos vaidmenį, kas rodo jos didelę svarbą Šv. Šeimoje ir tarpininkavimą Atpirkimo procese⁶¹⁰. Išskirtinis šv. Onos

⁶⁰⁶ Mikailiškių regulinių atgailos kanauninkų Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčioje Šv. *Onos, pačios trečiosios* paveikslas buvo įtaisytas šoniniame altoriuje, kol 2003 m. jį pavogė. Paveikslas minimas 1820 m. inventoriuje, esantis Šv. Onos altoriuje, kuris tikriausiai priklausė toje bažnyčioje veikusiai Šv. Onos brolijai. Maria Kalamajska-Saeed, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archanioła i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach, MDSZ, część 3: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kalamajska-Saeed, Kraków 2005, p. 137, 153, il. 374.

⁶⁰⁷ Uk 13621, DV 2475, drobė, aliejus XVIII a. pab.–XIX a. pr. Paveikslas įtaisytas didžiajame altoriuje, nepasiekiamas atidesnei apžiūrai. Galbūt jis tapatintinas su 1804 m. inventoriuje toje pačioje vietoje minimu šv. Onos paveikslu su trimis sidabrinėmis karūnomis (viena jų ant vaikelio Jėzaus galvos), apkabinėtu vėriniais ir dengiamu Švč. M. Marijos Apreiškimo paveikslu, žr. Lenkimų Šv. Onos bažnyčios 1804 m. vizitacija, LVIA, f. 6669, ap. 2, b. 712, l. 166.

⁶⁰⁸ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 1, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 123.

⁶⁰⁹ *Ibid.*, p. 123–124.

⁶¹⁰ J. Kęłbowski, *Ze studiów nad sztuką Wita Stwosza, św. Anna Samotrzecia, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Historia sztuki*, z. 1, 1959, p. 117–154.

statusas pabrėžiamas ir tada, kai vaikaitis senelei duoda obuolį ar kitą vaisių, kaip Šv. Onos brolijos knygos iliustracijoje (il. 76). Tačiau reikia pastebėti, kad paminėtieji keli obuolio padėties variantai LDK dailėje pasitaiko retai. Kur kas dažnesni atvejai, kai obuolys-orbis būna nutapytas Vaikelio Jėzaus rankose ir yra jo kaip Pasaulio valdovo insignija, aptarta analizuotuose pavyzdžiuose (il. 36, 45, 77, 84, 83, 85, 86–87). Skirtingai nei Lietuvoje, obuolys ir knyga buvo dažniausiai suinkami atributai Lenkijos gotikiniuose Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizduose, pasižyminčiuose ir ženkliai didesne kompozicijų įvairove. Obuolį ar knygą juose galėjo laikyti bet kuris asmuo, bet dažniausiai Švč. M. Marija buvo vaizduojama duodanti Jėzui obuolį, o knyga – Senasis Testamentas dažniausiai būdavo nutapytas jos arba Vaikelio Jėzaus rankose⁶¹¹.

Gėlės Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizduose taip pat gali būti vaizduojamos ir suvokiamos skirtingai, jas laikyti gali bet kuris iš trijų asmenų. Gėlės, įkomponuotos figūras supančioje aplinkoje, yra aliuzija į Rojaus sodą: A. Goštauto maldyno iliustracijoje (il. 48) vaizduojami asmenys sėdi ant pievos, o kompoziciją rėmina gėlių girlianda⁶¹². Merkinės paveiksle (il. 77, 79) po Švč. M. Marijos, Vaikelio Jėzaus ir šv. Onos kojomis matosi gėlių žiedai. Tytuvėnų Šv. Onos, pačios trečiosios, paveiksle (il. 81) be Rojaus sodo reikšmės yra dar vienas prasminis lygis – tai vaizduojamų asmenų išaukštinimas ir pagerbimas – angelai iš dangaus barsto ant jų rožes ir pakalnutes, kurios kiekviena atskirai taip pat turi simbolinę reikšmę.

XVIII a. paveiksluose gėlė (dažniausiai rožė) „atsiduria“ kurio nors Šv. Onos, pačios trečiosios asmens rankose. Šį atributą Vaikelis gali tiesti motinai (ar jį iš jos imti), ką matome Polocko bernardinų vienuolyno⁶¹³ (XVIII a. il. 104) ir Vilniaus Šv. Onos brolijos⁶¹⁴ (1761 m., il. 105) spauduose. Rožės motyvas bažnytinėje dailėje yra žinomas nuo viduramžių, kaip pavyzdžiui, Aukštutinio Reino meistro 1425 m. nutapytame paveiksle *Madona žemuogyne*⁶¹⁵ (il. 106). Tai vienas svarbesnių Dievo Motinos simbolių, ji kartais vadinama „rože be spyglių“, nes pasak šv. Ambraziejaus atpasakotos legendos, iki žmogaus nuopolio visos rožės augusios be spyglių⁶¹⁶. Švč. Mergelės Marijos litanijoje esančioji „paslaptingosios rožės“ invokacija kyla iš suvokimo, kad rožės šaknis yra žydų tauta, jos želmuo yra Marija, o žiedas Jėzus⁶¹⁷. Panašiai ir kitos rojaus sodo gėlės simbolizuoja įvairias Marijos dorybes, todėl ji ir pati gali būti suvokiama kaip mistinis gėlių sodas⁶¹⁸.

Šiluvos bazilikoje esančiame altoriniame paveiksle Šv. Ona, pati trečioji su šv. Jonu Krikštytoju

⁶¹¹ Iwona Ramotowska, Ikonografia Św. Anny Samotrzcęć w polskiej sztuce gotyckiej, *Ikonotheca. Prace Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego*, t. 3, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, p. 140–141.

⁶¹² Gėlių girlianda taip pat atlieka ir iliustracijos dekoru funkciją.

⁶¹³ *Lietuvos vienuolynų dailė*. Parodos katalogas, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1998, p. 115.

⁶¹⁴ *Ibid.*, p. 114–115. Šiame spaude vaizduojama gėlė panaši į rožę.

⁶¹⁵ *Madona žemuogyne*, Aukštutinio Reino meistras, 1425 m., mišri technika ant medžio, 144,5 × 87,5 cm, Kunstmuseum Solothurn (Šveicarija).

⁶¹⁶ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas, op. cit.*, p. 274. E. Kirschbaum, *Lexicon...*, *op. cit.*, vol. 3, p. 567–568.

⁶¹⁷ Prieiga per internetą: <<http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/kita/ka-reiskia-svc-mergeles-marijos-titulai-litanija-135176>>

⁶¹⁸ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, *op. cit.*, vol. 3, p. 567.

Marija duoda pauostyti Jėzui raudoną rožę (il. 91). Šis gestas vietinio dailininko tikriausiai buvo perimtas iš kitų Žemaitijos šv. Onos paveikslų, nes yra analogiškas kituose ir kito ikonografinio tipo atvaizduose: ankstyvesnėse Šv. Onos Šeimose iš Kretingos (XVII a. II p., il. 107) ir Dotnuvos (XVIII a. pr., il. 108) bažnyčių kompozicijose. Raudona rožė simbolizuoja Dievo meilę ir kančią, taip pat ir Kristaus žaizdas⁶¹⁹. Tais atvejais, kai raudona rožė yra vaikelio rankoje arba duodama jam pauostyti, be mariologinės simbolinės prasmės rožė įgyja papildomą, su Jėzaus auka susijusią – pasaulio Atpirkimo prasmę.

Pivašiūnų benediktinų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios nešiojamo altorėlio paveiksle⁶²⁰ (1797–1798 m., il. 109) vaizduojamas Lietuvoje retas motyvas su Jėzumi tiesiog laikančiu raudoną rožę, o kita ranka laiminančiu žmones. Vaikelis nutapytas nuogas, tik apsiaustas perizonijų primenančiu vystyklu. Šiuo atveju abu – rožės ir vystyklo – atributai tampa nuoroda į per Kristaus kančią pasiektą Išganymą.

Švenčionių bažnyčioje buvusiame paveiksle⁶²¹ (XVIII a. IV ketv., il. 110) pavaizduotas dar vienas retas atributas – raudonų ir vienos baltos (skaistumo simbolis) rožių puokštė, pastatyta ant žemės, šalia Švč. M. Marijos. Šiame kūrinyje Dievo Motinos dorybių simbolika persipina su Rojaus sodo – t. y. Atpirkimo nuo gimtosios nuodėmės simbolika.

Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizduose Vaikelis Jėzus taip pat gali būti vaizduojamas įteikiantis gėlės savo senelei arba jas imantis, kaip matome Šv. Onos brolijos pažymėjime (il. 92) bei Pasvalio bažnyčios altoriniame paveiksle⁶²² (1818 m., il. 111). Šis motyvas turėjo tęstinumą XIX a. profesionalioje⁶²³ ir provincijos dailėje⁶²⁴ (il. 112, 113–114). Slanimo bernardinų bažnyčios paveiksle (il. 100–101) gėlės yra net dviejose atvaizdo vietose: vaikelio rankose ir ant šv. Onos kelių. Čia kartojama senesnė ikonografinė tradicija, pastebima dar Lenkijos Saryč Šv. Elžbietos Vengrės bažnyčios⁶²⁵ (XVII a., il. 115) altoriniame paveiksle. Nežinia, ar vaizduojamos gėlės galėjo turėti su šv. Onos asmeniu siejamą simbolinę reikšmę kaip vėlyvųjų viduramžių Olandijoje ir Reino žemėse,

⁶¹⁹ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas, *op. cit.*, p. 274–275.

⁶²⁰ KVR: Uk 32346, kitas kodas K1275K2. Nešiojamą altorėlį su paveikslais Švč. Mergelė Marija Škaplierinė ir Šv. Ona, pati trečioji įsigijo Pivašiūnų Škaplierinės Švč. Mergelės brolija, žr. Regimanta Stankevičienė, Benediktinų dailės paveldas Pivašiūnų bažnyčioje, *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje. 1405–2005*, Vilnius, 2008, p. 52, 69, 205.

⁶²¹ Paveikslas Šv. Ona, pati trečioji iš Švenčionių bažnyčios buvo atvežtas į Mielagėnų bažnyčią. Drobė, aliejus 106 × 78 cm, žr. Mielagėnų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios meninių vertybių inventorių 2006 06 01, VAKA.

⁶²² KVR: Uk 4905, DR 813, Šv. Ona, pati trečioji. 1818 m. Aptaisai: XVIII a. III ketv.–1818 m. 1985 m. Drobė, aliejus 157 × 83 cm. R. Stankevičienė, DR 813 Pasas „Šv. Ona“ su aptaisu iš Pasvalio bažnyčios, 1985 m. KPC KOPA.

⁶²³ Šv. Ona, pati trečioji, dail. Karolio Ripinskio (1809–1892) piešinys. LMAVB RSS, F 320-371, žr. Jonas Rustemas – dailininkas ir pedagogas. 2012 m. spalio 30 d.–2013 m. kovo 10 d. Vilniaus paveikslų galerijoje vykusių parodos, skirtos 250-osioms dailininko gimimo metinėms, katalogas, sud. Rūta Janonienė, Dalia Tarandaitė, Rasa Adomaitienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2013, p. 392.

⁶²⁴ Šv. Ona, pati trečioji, XIX a., privati kolekcija, drobė, aliejus 87,5 × 56,5 cm.

⁶²⁵ J. Samek datuoja XVI–XVII a., žr. Jan Samek, Nawrót do gotyku..., *op. cit.*, p. 122–123. Kitur, po restauracijos datuoja XVII a., žr. <<http://www.paraafia.stary.sacz.pl/pl/64783/0/Obraz-Renowacja.html>>.

kurių valandų kygose šv. Ona buvo lyginama su gelėmis⁶²⁶. Gelė ar jų puokštė šiuose atvaizduose vėlgi veikiausiai yra aliuzija į Rojaus sodą, žmonijos Atpirkimą bei šv. Onos svarbą šiame procese, panašiai kaip aptartuose obuolio atributo šv. Onos rankose atvejais.

Kristaus kančią ant kryžiaus ir Išganyką kai kuriuose paveiksluose simbolizuoja **kryžiaus** atributas, laikomas Vaikelio Jėzaus. Šis atributas aptariamose temose atvaizduose gana retas, nes vaizduojamas tik dviejuose XVIII a. II pusės Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografiniam tipui priskiriamuose paveiksluose: iš Paštuvos bažnyčios altorėlio⁶²⁷ (XVIII a. vid., 2012 m. sudėgė per gaisrą, il. 116) ir Šiluvos bažnyčios⁶²⁸ (XVIII a. IV ketv., il. 91). Abiejuose kūriniuose į vystyklą įsuptas Vaikelis Jėzus viena ranka laiko kryželį, o kita liečia šv. Onos smakrą – pabrėžiamas artimas ryšys tarp vaikaičio ir senelės. Paštuvos altorėlio paveikslo figūrų tipai, jų dėvėseną ir šiltas bendravimas tarp vaizduojamųjų asmenų primena Alsėdžių Šv. Onos brolijos altorėlio paveikslą (1764 m., il. 117), nutapytą dailininko Jono Kunickio⁶²⁹. Galima prielaida, kad Paštuvos bažnyčios altorėlio paveikslas priskirtinas jo teptukui, deja nebėra galimybės išsamiau palyginti abiejų kūrinių tapysenos.

Išskirtinis savo kompozicija yra stebuklingu laikomas Prienų bažnyčios Šv. Onos brolijos altoriaus paveikslas⁶³⁰ (XVII a. vid. – XVIII a. I p., il. 34): nors jame nutapytos figūros nelaiko jokių išskirtinių atributų, pats Vaikelis vaizduojamas neįprastai – aukštyn atmetęs rankutes, tarsi gulintis kryžiumi ant vystyklo (aliuzijos į perizonijų ar laidojimo maršką). Jėzų laikančios motina su senele šiuo atveju suvokiamos kaip būsimos Išganymo aukos bendrakeivės.

Šiluvos bažnyčios atvaizdas (il. 91) – tikriausiai vienintelis LDK išlikęs Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslas su šv. Jonu Krikštytoju, nors jo, bučiuojančio Jėzaus pėdutę motyvas gana dažnas Vakarų Europos įvairių su Šv. Šeima susijusių ikonografinių tipų atvaizduose. Šis kūrinys unikalus tuo, kad jame vaizduojamos **horizontalioji ir vertikalioji Trejybės** yra papildomai paaiškinamos lotyniškais įrašais su citatomis iš Pirmojo Jono laiško (1 Jn 5, 7–8) kanoninio Naujojo Testamento varianto:

„Tasai yra, kuris atėjo per vandenį ir kraują: Jėzus Kristus; ne vien per vandenį, bet per vandenį ir kraują. Ir Dvasia tai paliudija, nes Dvasia yra tiesa. Mat yra trys liudytojai danguje:

⁶²⁶ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, op. cit., p. 144.

⁶²⁷ Paštuvos koplyčios procesijų altorėlis su paveikslais Šv. Ona, pati trečioji ir Šv. Joakimas ir šv. Juozapas, XVIII a. vidury, drobė, aliejus 61 × 44, 5 cm. Dailėtyrininkės R. Stankevičienės teigimu, galima prielaida, kad paveikslai galėjo būti atvežti iš Vilkijos bažnyčios, nes jos parapijai priklausė Paštuvos koplyčia. Vilkijoje nuo XVII a. veikė (minima 1642 m.) Šv. Onos brolija (žr. priedą nr. 2).

⁶²⁸ KVR: Uk 4978, K341K, Šv. Ona, pati trečioji su šv. Jonu Krikštytoju, XVIII a. IV ketv. I p., drobė, aliejus 184 × 108 cm. Paveiksle matosi keli sluoksniai vėlesnių užtapyimų.

⁶²⁹ Liepa Gričiūtė-Švėrebiėnė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 124, 179.

⁶³⁰ Šv. Ona, pati trečioji, XVII a. vid.–XVIII a. I p., pertapytas XX a., drobė, aliejus 205 × 127 cm, aptaisai: než. autorius, Lietuva (?) XVII a. pab.–XVIII a. pr.; XVIII a. vid., žalvaris, stiklas (?): karpymas, kalstymas, graviravimas, sidabravimas; auksavimas. Dalia Vasiliūnienė, Paveikslas „Šv. Ona, pati trečioji“ su aptaisais, *Prienų Kristaus Apsireiškimo bažnyčia: architektūra ir sakralinės dailės vėrybės*, Vilnius: Savastis, 2002, p. 42–46.

Tėvas, Žodis, ir Šventoji Dvasia, ir tie trys sutaria. Ir yra trys liudytojai žemėje: Dvasia, vanduo ir kraujas, ir šie trys sutaria⁶³¹.

Vanduo ir kraujas – tai Kristaus mesijinės veiklos ženklai⁶³², tad net trys kryžiaus atributai: Vaikelio Jėzaus, Kristaus dangiškoje Švč. Trejybėje ir šv. Jono Krikštytojo rankose (jame įrašyta *ECCE AGNUS DEI*) bei avinėlis yra vizuali jų išraiška. Kraujo ženklas paveiksle papildomai galėjo reikšti ir tarp trijų žemiškosios Trejybės asmenų esantį kraujo ryšį. Kūrinių atributavusi dailėtyrininkė Regimanta Stankevičienė teigė, kad paveiksle cituojami teiginiai parodo dangišką ir, kartu, žemiškąją Jėzaus prigimtį ir šv. Onos vaidmenį Jėzaus įsikūnijimo paslapyje⁶³³. Su žemiškąja Trejybe siejamas minėto įrašo fragmentas taip pat cituojamas Paštuvos altorėlio paveikslo apačioje: „*TRES SUNT, QUI TESTIMONIUM DANT IN TERA*“ (il. 116), tiktai šiame kūrinyje dangiškoji Trejybė nebevaizduojama.

Šiluvos bažnyčios paveikslas (il. 91), palyginus su ankstesniais XVI–XVII a. vertikaliosios Švč. Trejybės vaizdavimo atvejais Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinio tipo paveiksluose (il. 48, 55, 83), išsiskiria originalia dangiškosios Švč. Trejybės kompozicija: saulės diską primenančiame apskritime šalia Dievo Tėvo ir Šv. Dvasios įkomponuotas ir kryžių laikantis Kristus. Dėl to dangiškoji Švč. Trejybė praranda ankstesniuose atvaizduose buvusią vertikalę „Vaikelis Jėzus – Dievas Tėvas – Šv. Dvasia“. Kitame – Mikailiškių regulinių atgailos kanauninkų bažnyčios paveiksle⁶³⁴ (XVIII a. pab.–XIX a. (?), il. 102) pastebima priešinga tendencija – dangiškoji Švč. Trejybės vertikalė pritraukiama labai arti žemiškosios Šv. Trejybės grupės: didžiulis Dievas Tėvas su Šv. Dvasios balandžiu ant krūtinės⁶³⁵ po savo apsiaustu globėjiškai apgaubia horizontaliąją Švč. Trejybę. Remiantis asmenų hierarchija ir kompozicija, akivaizdu, kad svarbiausias asmuo šioje Trejybių „sajungoje“ yra Dievas Tėvas. Šie kūriniai liudija, kad amžių bėgyje žemiškosios ir dangiškosios

⁶³¹ Įrašai identifikuoti, žr. Regimanta Stankevičienė, Dailės kūrinio aprašas Uk 4978, K341K, 2002 m., KPC KOPA. Paveikslo viršuje aplink Švč. Trejybę įrašyta NT citatos pradžia lotynų kalba: „*Tres sunt testimonium dant in cello*“; po pagrindine figūrų grupe šios citatos tęsinys: „*ET TRES QUI TESTIMONIUM / DANT IN TERRA Joan 5 V 7.8*“. Pabraukti žodžiai vertime yra cituojami paveiksle. Senuose graikiškuose rankraščiuose ir Neovulgatoje didžiosios dalies paveiksle cituojamo teksto nėra, žr. *Šventasis Raštas. Naujasis Testamentas*, ser. Pasaulinės literatūros biblioteka, vertė Česlovas Kavaliauskas, red. Vilnius: Vaga, 1992, p. 627.

⁶³² *Ibid.*, p. 628.

⁶³³ Regimanta Stankevičienė, Dailės kūrinio aprašas Uk 4978, K341K, 2002 m., KPC KOPA. Šv. Onos alorėlio ikonografinę programą ir paveikslo menines savybes aptarė L. Šinkūnaitė, žr. Laima Šinkūnaitė, *The Basilica of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Šiluva: the Iconology of Art, Meno istorija ir kritika*, 2009, nr. 5, p. 54–55.

⁶³⁴ Altorinis paveikslas Šv. Ona, pati trečioji buvo pavogtas, todėl apytikriai datuotas reniantis fotografija ir bažnyčios vizitacijų duomenimis. Paveikslas minimas 1820 m. inventoriuje, esantis Šv. Onos altoriuje, tačiau Dievas Tėvas čia klaidingai įvardijamas šv. Joakimu: „*Obraz na desce malowany w obrazie Samotrzeciej pod płaszczem św. Joachima siedzi Najśw. M. Panna trzymająca na kolanach Pana Jezusa i św. Anna takoz siedząc przyjmuje Pana Jezusa, w sztuce malarskiej pozlaczany, z infułą papieską posrebrzaną, na wierchu tego oltarza jest obraz na murze malowany Św. Franciszka Ksawerego*“. Maria Kałamajska–Saeed, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archaniola i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach, *MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska–Saeed, Kraków 2005, 153.

⁶³⁵ Daugiau niekur kitur tokių neįprastų Dievo Tėvo ir Šv. Dvasios vaizdavimo būdų nepavyko aptikti.

Švč. Trejybės idėja Šv. *Onos, pačios trečiosios* atvaizduose LDK išliko aktuali, o XVIII a. pabaigoje netgi patyrė naujas ikonografines transformacijas.

Vaikelis Jėzus aptariamo ikonografinio tipo atvaizduose dažnai vaizduojamas vilkintis šviesiais **marškinėliais**, rečiau – karališką rūbą – tuniką primenančiu rūbu (il. 58, 77, 67), kartais sujuostais dirželiu. Keliuose paveiksluose: iš Merkinės parapiinės (XVII a. II ketv., il. 77), Surviliškio (XVIII a. II ketv., il. 75) ir Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčių (XVIII a. vid., il. 83) dirželis ar virvelė nutapyti raudonos spalvos, kuri veikiausiai gali turėti su kančios simbolika siejama prasmę. Likusiais atvejais Jėzus vaizduojamas nuogas, perjuostas **vystykle**, kuris, kaip minėta, yra aliužija į perizonijų ir laidojimo drobulę. XVIII a. atvaizduose iš Alsėdžių bažnyčios Šv. *Onos* brolijos procesijų altorėlio (1764 m., il. 117), pastarojo kartotėje – Pavandenės bažnyčios procesijų altorėlyje⁶³⁶ (XVIII a. IV ketv., il. 118) ir Vilniaus bernardinų Šv. Mykolo bažnyčios paveiksluose⁶³⁷ (1775 m., il. 119) Jėzaus vystyklą atsargiai liečia arba laiko iškėlusį Švč. M. Marija. Tokį jos gestą matome Kosztowo parapiinės bažnyčios paveiksle (Lenkija, XVII a. II p., il. 120). Tuo tarpu Slanimo bernardinų bažnyčios altorėlio tapyboje (apie 1760–1770 m., il. 94) perizonijaus galas yra užmestas ant šv. *Onos* rankos kaip jo galimame europietiškame pirmavaizdyje (il. 95). Abiem atvejais šis gestas išreiškia šventųjų moterų dalyvavimą žmonijos Atpirkimo istorijoje per giminytės ryšį su Kristumi.

Nagrinetuose paveiksluose šv. *Ona* paprastai vaizduojama brandaus, rečiau senyvo amžiaus moteris (il. 75, 110), dėvinti ištekėjusiai moteriai būdingą, dažnai tapybos laikmečiu madingą (il. 75, 81, 94, 93, 110, 121–122) galvos apdangalą. Abi su Švč. M. Marija vilki joms būdingų kanoninių spalvų drabužiais: Marija būna su raudona suknele ir mėlynu apsiaustu, šv. *Ona* – su žalia suknele ir raudonu apsiaustu. Dažniausiai šių kanoninių spalvų laikomasi, tačiau pasitaiko ir kitokių spalvinių sprendimų, arba tai būna vėlesnių užtapytųjų pasekmė. Pavyzdžiui, Rūdninkų paveiksle (il. 58) Švč. M. Marija vaizduojama gelsva ornamentuota suknele, Kamienna Stara (il. 69) ir Pivašiūnų (il. 109) paveiksluose *Onos* suknelė žydra, Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios paveiksle – šviesiai violetinės spalvos (il. 119), Paštuvos paveiksle buvo ruda (il. 116). XVIII a. II pusėje šv. *Onos* apsiaustas kartais būna rusvų, rudų atspalvių (il. 91, 109, 116–119). Taigi, pastelinės, ramios spalvos buvo būdingos šv. *Onos* įvaizdžiui LDK dailėje taip pat, kaip ir Vakarų Europoje⁶³⁸. Kartais Šv. *Onos, pačios trečiosios* paveiksluose abiejų moterų drabužiai būna labai prabangūs, madingo sukirpimo (il. 58, 76, 81, 83, 91, 117–118, 109). Pasitaiko ir aliužijų į kasdienę vietinių moterų dėvėseną, pavyzdžiui Surviliškio bažnyčios altorėlio paveiksle šv. *Onos* nugarą dengia dvi skaros (il. 75).

⁶³⁶ Dailėtyrininkė A. Giniūnienė teigia, kad Pavandenės Šv. *Onos* bažnyčios procesijų altorėlio paveikslus Šv. *Ona, pati trečioji* ir Šv. *Barbora* (drobė, aliejus 86,5 × 61, 5 cm) XVIII a. IV ketvirtyje nutapė dailininkas Stanislovas Dalmontas, sekęs provaizdžiu – Alsėdžių bažnyčios Šv. *Onos* brolijos procesijų altorėlio paveikslu (il. 117), žr. Asta Giniūnienė, Dalmontas Stanislovas (dirbo XVIII a. IV ketv.), *Kultūros paminklai*, 2013, nr. 17, p. 161.

⁶³⁷ Šv. *Ona, pati trečioji*. Dail. I. X. H. Vilnius, 1775 m. Drobė, aliejus 160 × 92 cm, Naujojo Daugėlišio Šv. Joakimo ir *Onos* bažnyčia, BPM BP-366, žr. *Jėga ir grožis jo šventovėje... Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, sud. Dalia Vasilūnienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013, p. 330.

⁶³⁸ Virginia Nixon, *Mary's Mother...*, op. cit., p. 148.

Kai kuriuos paveikslus puošiančių **metalo aptaisų** klausimas disertacijoje nenagrinėjamas, tik pastebima, kad aptaisai ir karūnos demonstravo aukotojų pagarbą altoriniams šv. Onos paveikslams ir kaip kitų temų atvaizduose, paprastai kartoja tapybinę kompoziciją. R. Stankevičienės tyrimų duomenimis, **karūnos** kaip svarbiausios simbolinės karališkos regalijos, ant Jėzaus ir Švč. M. Marijos galvų nurodo, kad jie yra Dangaus ir Žemės valdovai, o esančios ant kitų Šv. Šeimos narių galvų (tame tarpe ir šv. Onos) reiškia „ypatingą jų pagerbimą ir išskyrimą iš kitų šventųjų“⁶³⁹. Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslus paprastai puošia trys arba dvi karūnos, pastaruoju atveju ant Švč. M. Marijos ir šv. Onos galvų (il. 34, 74, 111). Nežinia, kaip paaiškinti faktą, kad vainikuojama šv. Ona, o ne Jėzus.

Apibendrinant galima pastebėti, kad XVI–XVII a. I pusės Šv. Onos pačios, trečiosios atvaizdai Lietuvoje yra gana reprezentatyvūs, vaizduojamųjų asmenų emocijos parodomos santūriai, jų kūno kalba ne itin išraiškinga. Vėlesniuose kūriniuose pastebime vis daugiau intymumo, buitishkumo, šilto tarpusavio bendravimo, artimesnio santykio su Vaikeliu Jėzumi. **Artimas šv. Onos bendravimas su vaikaičiu** šiuose atvaizduose parodo ne vien jos statuso svarbą Šv. Šeimoje, bet ir pavyzdines dvasines savybes: gerumą, rūpestingumą, švelnumą. Švč. M. Marija gali patikėti savo vaiką senelės globai jį perduodama laikyti, kaip matome Prienuų (XVII a. vid.–XVIII a. I p., il. 34), Vilniaus Šv. Onos⁶⁴⁰ (XVIII a. vid. (apie 1743–1762 m., il. 123–124) ar Platelių⁶⁴¹ (XVIII a. III ketv., il. 125) bažnyčių altoriniuose paveiksluose. Šv. Ona gali būti vaizduojama imanti Vaikelį už rankutės kaip Tytuvėnų bernardinų bažnyčios atvaizde (il. 81) ar jo vėlesniame variante – procesijų altorėlio tapyboje iš tos pačios⁶⁴² (XVIII a. III ketv., il. 121) bažnyčios bei Geidžių bažnyčios altoriniame paveiksle (apie 1772 m., il. 57).

⁶³⁹ Regimanta Stankevičienė, XVII–XVIII a. I ketvirčio Lietuvos bažnyčių paveikslų aptaisai ir jų ornamentika, *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 71–72.

⁶⁴⁰ Šv. Ona, *pati trečioji*. XVIII a. vid. (apie 1743–1762 m.). Vilnius. Drobė, aliejus, 198 × 103 cm. Sidabras: karpymas, kalstymas, pūncavimas; auksavimas: Vaikelio Jėzaus karūna apie 1743 m., aptaisai, Švč. M. Marijos ir šv. Onos karūnos – XVIII a. III ketv. (apie 1762 m.), Vilniaus Šv. Onos bažnyčia, žr. Surdokaitė-Vitienė Gabija, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 17308, 2014 m., KPC KOPA. Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos... op. cit.*, p. 124. Vilniaus Šv. Onos bažnyčios Šv. Onos brolijos kronika. LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472, l. 221v. Sigita Maslauskaitė, Birutė Rūta Vitkauskienė, Vilniaus Šv. Onos bažnyčios inventorių, 2001. VAKA.

⁶⁴¹ Uk 13246, DV 2097. Šv. Ona, *pati trečioji*. XVIII a. III ketv., drobė, aliejus, karmazinas; pertapytas; aptaisai: sidabras, kalimas, kalstymas; auksavimas. D. Ramonienės teigimu, paveikslą galbūt nutapė nežinomas XVIII a. vokiečių dailininkas, žr. Ramonienė Dalia, Platelių bažnyčios altorių paveikslai, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė: Plateliai, Beržoras, Gintališkė, Šateikiai, Žemaičių Kalvarija, Gegrenai*, sud. Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 35–45. Disertantės nuomone, paveikslu autoriumi gali būti tuo metu keliom Žemaitijos bažnyčioms (Alsėdžių, Tverų) tapęs dailininkas Jonas Kunickis, žr. *Lietuvos dailininkų žodynas, I tomas: XVI–XVIII a.*, sud. Aistė Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 163.

⁶⁴² Dailėtyrėnė M. Matušakaitė ir L. Gričiūtė Tytuvėnų bažnyčios altorėlį su Šv. Onos, pačios trečiosios ir šv. Pranciškaus paveikslais priskyrė neorokokui ir datavo XIX a. II puse, žr. Matušakaitė Marija, *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Vilnius: Ardor, 1998, il. 34. Gričiūtė Liepa, Taikomoji dailė, *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas* sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 289. Disertantė su šia atribucija nesutinka ir pritaria A. Giniūnienei, priskyrusiai altorėlį su paveikslais

XVIII a. paveiksluose neretai Vaikelis kūno kalba demonstruoja savo šiltus jausmus ir meilę šv. Onai. Jis gali apkabinti senelę ir prie jos prisiglausti, kaip matome Alsėdžių (il. 117) ir Pavandenės (il. 118) bažnyčių altorėlių ar Švenčionių bažnyčios altoriniame (il. 110) paveiksluose. Jėzus taip pat vaizduojamas liečiantis šv. Onos smakrą: Platelių (il. 125) ir Šiluvos (il. 91) bažnyčių altoriniuose paveiksluose bei Rumšiškių (il. 89–90) ir Paštuvos (il. 116) bažnyčių procesijų altorėlių paveiksluose. Šis gestas, anot dailėtyrininkės Laimos Šinkūnaitės, turbūt reiškia paguodą⁶⁴³ dėl senelės pergyvenimų, susijusių su būsima Kristaus kančia ant kryžiaus. Tikriausiai panaši reikšmė išlieka, kai Vaikelis Jėzus vaizduojamas liečiantis savo mamos smakrą (XVII a., il. 52). Senelės smakrą liečiančio Kristaus gestas turi senesnes vaizdavimo tradicijas Vakarų Europos dailėje, pavyzdžiui kaimyninėje Lenkijoje išliko XVII a. II puse – XVIII a. pradžia datuojamų paveikslų su šiuo motyvu (il. 120, 126–127).

Apžvelgus svarbesnius išlikusius LDK *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizdus galime teigti, kad LDK įsitvirtino ir išliko populiarus vėlyvaisiais viduramžiais Europoje susiformavęs horizontalusis kompozicijos tipas. Vertikalusis *Šv. Onos, pačios trečiosios* kompozicijos modelis pastebėtas tik keliuose pavyzdžiuose. Kitų Vakarų Europoje paplitusių šio siužeto kompozicinių modelių tyrimo metu neaptikta. Nors LDK *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizdams nebūdingos individualios kompozicinių naujovių paieškos, tačiau atskiri kūriniai pasižymėjo figūrų tarpusavio bendravimo būdų variacijomis ir skirtingų atributų pagalba perteikiamų kūrinių prasminių niuansų įvairove. Dažnai regimas šv. Onos atributas – knyga (*Šv. Raštas*), taip pat atpažįstami vynuogės, obuolio, gėlių, rečiau – vaikiškos lovelės ir rožinio atributai.

Per visą aptariamą laikotarpį reprezentatyvumu pasižymintys atvaizdai liudija šv. Onos statusą *Šv. Šeimoje*, pristato ją kaip svarbią Išganyimo proceso dalyvę. XVIII a. II pusės kūriniuose netgi atsiranda kai kurių jos statuso sustiprėjimo požymių. *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizduose LDK šv. Ona taip pat vaizduojama kaip pamaldi, rūpestinga matrona, XVIII a. pabaigos paveiksluose dargi užsiimanti vaikaitio auklėjimu – skaitanti jam *Šventąjį Raštą*.

Jau ankstyvuosiuose kūriniuose pastebimas šv. Onos kaip lygiavertės *Šv. Šeimos* atstovės, svarbios Išganyimo aukos dalyvės įvaizdis. Papildomos jos globos funkcijos, tokios kaip sielų užtarėjos paskutiniame Teisme, gynėjos nuo šalies priešų, užfiksuotos LDK kanclerio Alberto Goštauto maldyno tekstuose. Užtarėjos paskutinę Teismo dieną įvaizdis atsirado vokiškai kalbančiuose kraštuose XVI a. pradžioje ir išsilaikė iki Reformacijos. Tai dar vienas įrodymas, kad XVI a. I pusėje mūsų krašto šv. Onos gerbimo reiškiniai įtaką darė vokiškos katalikų tradicijos. Šiame skyriuje identifikuoti XVI a. pabaiga – XVII a. datuojami flamandiški pirmavaizdžiai, kuriais rėmėsi mūsų krašto menininkai, kurdami kai kuriuos *Šv. Onos, pačios trečiosios* atvaizdus bei Lenkijoje rasti pas mus išlikusių kūrinių analogai rodo, kad aptariamo ikonografinio tipo raidą mūsų šalyje veikė šių kraštų meninės tradicijos.

rokokui ir datavusiai XVIII a. III ketv., žr. Giniūnienė Asta, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 35537, K1968K, 2010 m., KPC KOPA.

⁶⁴³ Laima Šinkūnaitė, *The Basilica of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Šiluva...*, *op. cit.*, p. 55.

2. Šv. Onos Šeima ir jos ikonografinės atmainos

Šiame poskyryje siekiama pristatyti ir suklasifikuoti LDK egzistavusius Šv. Onos Šeimos ikonografinio tipo kompozicijų variantus ir išskirti galimas atmainas. Išsamesnė avaizdų ikonografijos analizė ir analogų paieška Europos daileje (dėl ribojamos darbo apimties) paliekama ateities tyrimui.

Dauguma LDK paveldui priskirtinų Šv. Onos Šeimos ikonografinio tipo kūrinių vaizduojami šitokia schema: centre integruota horizontalioji Šv. Onos, pačios trečiosios (trijų asmenų) kompozicija, kurią iš šonų papildo šv. Joakimo ir šv. Juozapo arba vieno iš jų figūromis.

Ankstyviausi išlikę Šv. Onos Šeimos ikonografinio tipo pavyzdžiai su juose įkomponuotais Šv. Onos, pačios trečiosios grupe, šv. Joakimu ir šv. Juozapu datuojami XVII a. I puse. Vienas iš jų – tai III. 2.1. poskyryje aptartas Rūdninkų bažnyčios šv. Onos paveikslas, kurio kompozicija iš Šv. Onos pačios trečiosios ikonografinio tipo buvo pakeista į Šv. Onos Šeimos (il. 58, 60, 62). Šv. Juozapas buvo nutapytas prie Švč. M. Marijos, o vyresnio amžiaus šv. Joakimas – šalia šv. Onos. Šventųjų vyrų įkomponavimas antrame plane, virš centrinės Šv. Onos, pačios trečiosios, grupės būdingas potridentiniu laikotarpiu uždraustiems Šv. Onos Giminės atvaizdams (il. 14). Iš vieno pavyzdžio sunku spręsti, bet Rūdninkų paveikslo kompozicijos pokytis gali atspindėti Šv. Onos Šeimos ikonografinio tipo populiarėjimą LDK XVII amžiuje.

Dar vienas išlikęs panašios kompozicijos XVII a. I p. paveikslas (il. 56) priklauso **privačiam rinkiniui**⁶⁴⁴. Šio kūrinio kompozicijos centrinė grupė yra analogiška Johanno Sadelerio graviūrai pagal Marteno de Vos 1584 m. piešinį (il. 54). Lietuvoje neišliko daugiau tokio siužeto kūrinių su peizažu fone ir neįprasta detale – knygų lentyna (vėlesnio užtapyimo pasekmė?) dangiškosios ir žemiškosios Šv. Trejybės susikirtimo ašyje.

XVIII a. šv. Joakimas su šv. Juozapu taip pat buvo tapomi antrame paveikslo plane. **Donuvos bernardinų bažnyčios paveiksle** (XVIII a. pr., il. 108) abu vyrai nebevaizduojami pasyvūs – jie gestais atkreipia žiūrovo dėmesį į centrinę Šv. Onos, pačios trečiosios, grupę. Šv. Juozapas nutapytas sėdintis prie stalo, ant kurio padėta atversta knyga, paveikslą taip pat pagyvina muzikuojantys angelai. Kitame, altoriniame toje pačioje bažnyčioje esančiame paveiksle (XVIII a. II p. (?) / 1876 m., il. 130) regime modifikuotą šios kompozicijos kartotę⁶⁴⁵.

Tuo tarpu **Mikailiškių** regulinių atgailos kanauninkų **bažnyčios procesijų altorėlio paveiksle**⁶⁴⁶ (XVIII a. III ketv., il. 128.) priešingai, abu šventieji vaizduojami statiškai, matosi tik jų biustai. Svarbu, kad 1820 m. vienuolyno vizitacijos akte šis Šv. Onos brolijai priklausęs procesijų altorėlis

⁶⁴⁴ Disertantė neturėjo galimybės apžiūrėti originalą. Kūrinys publikuotas, žr. Laima Šinkūnaitė, *XVII a. Lietuvos portretas, op. cit.*, il. 139.

⁶⁴⁵ Apie šio kūrinio ankstesnę kompoziciją neįmanoma ką nors komentuoti dėl gausių XIX a. užtapyimų. Kaip skelbia įrašas paveikslo apačioje, 1876 m. jį atnaujino Carolus Andersoni, žr. Giniūnienė Asta, *Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamiosios kultūros vertybės duomenys Uk 7903, 2015 m., KPC KOPA.*

⁶⁴⁶ Maria Kalamajska–Saeed, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archaniola i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach, *MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kalamajska-Saeed, Kraków 2005, p. 139, 153, il. 367, 380.

įvardijamas „Šv. Onos, pačios penktosios” pavadinimu⁶⁴⁷. Profesionalaus dailininko nutapytame **Vilniaus dominikonų Šv. Dvasios bažnyčios**⁶⁴⁸ altoriniame paveiksle (XVIII a. II p., il. 129) taip pat vyrauja Šv. Onos, pačios trečiosios, grupė. Abu šventieji įkomponuoti šešėlyje, fragmentiškai nutapyti dešiniame paveikslų kampe: šv. Joakimas laiko knygą, o šv. Juozapas – lelijos šakelę.

Kitokia kompozicija regima **Yvijos** bernardinų Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus **bažnyčios** paveiksle (XVIII a. / XX a., il. 131). Šv. Ona čia nutapyta priešais Švč. M. Mariją su Vaikeliu, priklaupusi šalia lovelės. Abu šventieji vyrai irgi įkomponuoti dešinėje pusėje, stovintys greta vienas kito. Šis kūrinys XX a. buvo visiškai pertapytas⁶⁴⁹, todėl neaišku, ar tiksliai ta pati kompozicija buvo ankstesniame paveiksle.

Aptartų Šv. Onos Šeimoms kompozicijų su šv. Joakimu ir šv. Juozapu schema išliko gaji ir XIX a. Pavyzdžiui, paveiksle iš **Kretingos muziejaus** (il. 132) šventieji vaizduojami abipus Švč. M. Marijos su Vaikeliu ir šv. Onos, tačiau pirmajame plane.

Išskirtinis Šv. Onos Šeimoms su šv. Joakimu ir šv. Juozapu vertikalios kompozicijos atvejis buvo Alvito bažnyčios paveiksle (il. 35), jau aptartame III.1 skyriuje. Alvito paveikslą kebloka datuoti, nes kūrinys kartu su bažnyčia žuvo 1944 m.⁶⁵⁰, o išliko tik blogos kokybės atvaizdo fotografija⁶⁵¹ ir nepakankamai išsamūs duomenys Alvito bažnyčios inventoriuose. 1700 m. bažnyčios vizitacijos akte jis buvo įvardintas kaip puikios tapybos „Šv. Onos septyniese“ paveikslas, kuriame pavaizduoti sėdintys šv. Ona, šv. Joakimas, Švč. Mergelė Marija, šv. Juozapas, keliantis vaikėlį Jėzų⁶⁵².

Šv. Onos Šeimoms paveikslų, kurių kompozicija sudaryta iš **Šv. Onos, pačios trečiosios, grupės ir vieno šv. Juozapo**, išliko vos keletas. Ankstyviausias buvo sukurtas **Kretingos** bernardinų **bažnyčiai** (XVII a. II p., il. 107). Jo kompozicija beveik identiška jau minėta Dotnuvos bažnyčios paveikslui (il. 108), tik Kretingos paveiksle nėra šv. Joakimo. Vadinasi, jų autoriai sekė tuo pačiu nežinomu pirmavaizdžiu.

⁶⁴⁷ „Ołtarzyk bracki ponośny procesyjny Św. Anny w personach samopiatej, z Duchem Św.”, *ibid.*, p. 153.

⁶⁴⁸ „4. Ołtarz Św. Anny fałsmarmurowy ze złočeniami. Na obrazie szafa miedziana posrebrzana. Nad menśą znajduje się obrazek N. Panny w ramach złoconych a u góry obraz ŚŚ. Kryszpina i i Kryszpiniana. Ten ołtarz należał do cechu Szewskiego.” Vladislavo Zahorskio daryti Vilniaus kurijoje buvusių Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios 1800–1819 m. vizitacijų nuorašai. LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10, aplankas 3, l. 98.

⁶⁴⁹ Maria Kałamajska–Saeed, Kościół parafialny P. W. ŚŚ. Piotra i Pawła oraz klasztor bernardynów w Iwiu, *MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 4, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków 2011, p. 65.

⁶⁵⁰ Algė Jankevičienė, Alvitus. Šv. Onos bažnyčia, *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 2: *Vilkaviškio dekanatas*, sud. Teresė Jurkuvienė, Vilnius: Gervelė, 1997, p. 60–62.

⁶⁵¹ *Lux Christi. Biuletėnis kunigams*, 1953, nr. 3, iliustracija žurnalo viršėlyje.

⁶⁵² „Quatrum [altare] in capella lignea S'a Anna à Septemtrisne sitā, recenter restauratum, e'aur'tum, Imaginem Sanctorum, Annae, Joachim, Bsm'e Virginis, Joseph^k – SV Infantis, egregia' picturae, continens“. Alvito bažnyčios vizitacija 1700 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 2. Šv. Onos Šeimoms ikonografinio tipo, įvardinto „Šv. Onos septyniese“ terminu, nurodančiu septynių nutapytų asmenų skaičių, kitur šaltiniuose surasti nepavyko.

Šv. Onos brolijos altoriniame paveiksle iš **Alsėdžių bažnyčios**⁶⁵³ (XVII a. I p. / XVIII a. vid., il. 133.) Šv. Šeima įkomponuota danguje, ant debesų. Visi asmenys išrikiuoti pirmame plane, o Vaikelis Jėzus įteikia šv. Juozapui jo atributą – leliją.

Pavyko aptikti tik vieną Šv. Onos Šeimos paveikslą, kurio kompozicija sudaryta iš **Šv. Onos, pačios trečiosios, grupės ir šv. Joakimo** – tai senosios regulos karmelitų meniniam palikimui priklausantis kūrinys iš **Tabariškių bažnyčios** (XVIII a. II p., il. 134). Čia virš šv. Onos nutapytas tolimesniame plane šv. Joakimas ranka rodo į Šv. Dvasios balandį.

Tikėtina, kad Šv. Onos, pačios trečiosios, grupės ir šv. Joakimo kompozicijos schemą populiario grafikos kūriniai, kaip matome Jono Nikodemo Lopacinskio (1747–1810) raižinyje⁶⁵⁴ (XVIII a. pab., il. 135). Čia besišypsancio šv. Joakimo veido tipas šiek tiek primena Švč. M. Marijos tėvą iš kito siužeto paveikslo, buvusio iš Kaunatavos bažnyčioje (il. 136).

Nežinomam italų dailininkui priskiriamoje miniatiūroje⁶⁵⁵ (XVIII a. pab., il. 137) regime **Šv. Onos Šeimos kompoziciją su šv. Jonu Krikštytoju**, apsikabinusiu savo pusbroliū Vaikelį Jėzų. Šv. Jono Krikštytojo vaizdavimas greta Dievo Motinos itin būdingas Italijos dailei, jis dažnai matomas ir siužetuose su šv. Ona. Miniatiūros kompozicija neabejotinai šios dailės įtakota: čia nėra vaizduojama Šv. Onos, pačios trečiosios, grupės, šv. Ona stovi nuošaliau šešėlyje už šv. Juozapo (ar šv. Joakimo?) nugaros. Panašios kompozicijos Šv. Onos Šeimos atvaizdų LDK dailėje nepavyko aptikti.

Iš Gardino (?) rajono kildinamo paveikslo kompozicija⁶⁵⁶ (XVIII a. il. 138) byloja, kad LDK egzistavo ir **trijų giminingų šeimų – šv. Onos, Švč. M. Marijos ir šv. Elžbietos – narius** vaizduojantis Šv. Šeimos ikonografinis tipas. Jos centre pastebime kartojamą Tabariškių bažnyčios (XVIII a. II p., il. 134) paveikslo Šv. Onos, pačios trečiosios, grupės kompoziciją ir dangiškosios bei žemiškosios Šv. Trejybės jungtį. Šiuo atveju nutapytos ne tik šv. Juozapo bei šv. Joakimo, bet ir retos Šv. Onos Šeimos siužeto paveiksluose šv. Elžbietos ir jos vyro šv. Zacharijaus (su altoriaus atributu) figūros. Tris šeimas vaizduojančių Šv. Onos Šeimos paveikslų šalyje turėjo būti daugiau, nes XIX a. paveiksle iš Notėnų bažnyčios⁶⁵⁷ (il. 139) regime modifikuotą šios kompozicinės schemos tęstinumą.

Dailininko Johano Gothardo **Berghofo** paveikslas „**Šventieji garbina Šventąją Šeimą**“ (apie 1690 m., il. 140) kadaise buvo Vilniaus katedroje⁶⁵⁸ (dabar Vilniuje, Visų Šventųjų bažnyčios didžiajame altoriuje). Tai yra vienintelis išlikęs *Sacra Conversatione* kompozicijas prime-

⁶⁵³ Plačiau apie paveikslo atribuciją žr. Dalia Ramonienė, Baroko tapybos pavyzdžiai Alsėdžių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčioje, *Alsėdžiai*, sud. Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. Žemaičių praeitis, 10), Vilnius, 2002, p. 83–85.

⁶⁵⁴ LDM, inv. nr. G-3864, popierius, vario raižinys 16 × 14 cm.

⁶⁵⁵ LDM, inv. nr. T-4628, dramblio kaulas, akvarelė, 19 × 12 cm.

⁶⁵⁶ XVIII a., drobė, aliejus 186 × 108 cm. *Музей старожытнабеларускай культуры*, sud. А. А. Ярашэвіч, Мінск: Беларусь, 2004, p. 92.

⁶⁵⁷ LDM, inv. nr. Lv-571, drobė, aliejus 149 × 130 cm.

⁶⁵⁸ *Jėga ir grožis jo šventovėje... Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013, p. 312.

nantis pavyzdys su šv. Onos atvaizdu LDK. Šioje sudėtingoje daugiafigūrėje kompozicijoje šv. Ona su šv. Joakimu nutapyti garbingoje vietoje abipus Švč. M. Marijos su Vaikeliu ir šv. Juozapo.

XVIII a. II p. kai kurių vienuolių bažnyčiose buvo kelios naujos Šv. **Onos Šeimoms ikonografinio tipo atmainos**, kuriose nėra aiškiai išskirtos integruotos Šv. *Onos, pačios trečiosios*, grupės. Šaltiniuose minima, kad Vilniaus jėzuitų Šv. Ignoto bažnyčioje buvęs Simono Čechavičiaus (1689–1775) nutapytas altorinis Šv. Juozapo su Vaikeliu Jėzumi, šv. Ona ir angelais paveikslas⁶⁵⁹.

Taip pat S. Čechavičiui arba jo aplinkai priskirtinas **Tabariškių** Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios paveikslas „**Šv. Ona su šv. Joakimu ir šv. Juozapu**“⁶⁶⁰ (il. 141), kuriame nebevaizduojami nei Švč. M. Marija, nei Jėzus. Lyginant su kitais disertacijoje aptartais šv. Oną vaizduojančiais ikonografiniais tipais (išskyrus atvejus, kai šv. Ona buvo vaizduojama viena), pirmą kartą ji yra pagrindinis, svarbiausias asmuo paveiksle. Tai akcentuojama kūrinio kompozicijoje: jauno amžiaus, susikaupusi ir rami, į dangų žvelgianti šv. Oną įkomponuota centre, pirmame plane. Paveikslo kairėje, arčiau jos nutapytas vyras šv. Joakimas, laikantis jam būdingą atributą – piemens lazda, o šiek tiek toliau dešinėje pavaizduotas į jo pusę žiūrintis žentas šv. Juozapas su pražyduisia lazda. Šaltų tonų šv. Onos rūbai (su mėlynos spalvos apsiaustu ji retai vaizduojama) irgi ją optiškai atskiria nuo šiltais tonais nutapytų šventųjų vyrų figūrų. Paveikslo simbolinį turinį taip pat atskleidžia apačioje esantis įrašas iš ST Siracido knygos (Sir 25, 1)⁶⁶¹: „Trys dalykai patinka mano dvasiai“, kurio reikšmė paaiškėja toliau cituojant Šv. Raštą „jie giriami Dievo ir žmonių: Tai santaika tarp brolių, meilė tarp artimų ir gerai sutinką tarp savęs vyras ir žmona.“ (Sir 25, 1–2). Siracido knygos 25 ir 26 skyriuose gera žmona apibūdinama kaip protinga, tyli, stropi, nepavydi, santūri ir dievobaiminga. Taigi, Tabariškių paveikslas įkūnija krikščioniškos šeimos idealą, kurioje šv. Onai tenka naujas, iki tol dailėje neakcentuotas tobulos žmonos įvaizdis.

Šv. Onos litanijoje į šv. Oną buvo kreipiamasi kaip į šv. Joakimo žmoną, ji buvo vadinama „kantrybės, mielaširdystės, pamaldumo veidrodžiu, Dievo Bažnyčios sergėtoja“⁶⁶². Dailėtyrininkė Dalia Ramonienė pastebėjo reiškinį, kad religinis Dievo Motinos gimdytojos vaizdinys buvo integruotas į tradicinę Lietuvos kaimo kultūrą ir transformavosi į geros žmonos ir rūpestingos šeiminkės įvaizdį⁶⁶³.

⁶⁵⁹ „W oltarzach znajdowały się obrazy Szymona Czechowicza, mianowicie 1) Obraz wyobrazający sw. Jozefa z Dzieciatkem Jezus, sw. Anną i Aniolą. Obraz ten znacznych rozmiarów, wielkich zalet, po zamknięciu kościoła przniesiono do ołtarza w kościele św. Stefana, później stał się własnością Wilczyńskiego, wydawcy „albumu Wilńskiego”. Vladislavo Zahorskiego daryti Vilniaus kurijoje buvusių Vilniaus bažnyčių 1798, 1808 ir kt. m. vizitacijų nuorašai. LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10, aplankas 26, l. 395.

⁶⁶⁰ Paveikslas pavadinimu „Šventoji“ įtrauktas į KVR: Uk 8858, DV 860, drobė, aliejus 89 × 74 cm *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, t. 1, red. A. Bliujus ir kt., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 255. Tabariškių bažnyčios 1828 m. vizitacijos aktas. LVIA, f. 604, ap. 1, b. 13855, l. 1v.

⁶⁶¹ „IN TRIBVS PLACITVM EST SPIRITVI MEO FI 2[5].“

⁶⁶² Apie šv. Onai skirtas giesmės, litanijas plačiau žr. Dalia Ramonienė, Liaudiškojo šv. Onos įvaizdžio formavimosi prielaidos Žemaičių vyskupystėje, *Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai*, sud. Jolita Liškevičienė, (ser. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 60), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 174–176.

⁶⁶³ *Ibid.*, p. 176–178.

„Šv. Onos su šv. Joakimu ir šv. Juozapu“ paveikslas užėmė garbingą vietą Tabariškių bažnyčios erdvėje: buvo įtaisytas šoniniame vieno tarpsnio altoriaus retabule. Visuose peržiūrėtuose 1821–1860 m. bažnyčios vizitacijų aktuose jis minimas esantis trečiame šoniniame altoriuje ir įvardijamas „Šv. Ona su šv. Joakimu ir šv. Juozapu“, nutapytu ant drobės⁶⁶⁴. Tabariškių bažnyčios kronikoje 1849 m. teigiama, kad šį paveikslą, nutapė Čechavičius, jis priskirtinas prie vertingiausių bažnyčios objektų⁶⁶⁵: iki tol paveikslo dailininkas bažnyčios vizitacijų aktuose niekur nebuvo paminėtas. Yra pagrindo manyti, kad šis profesionaliai nutapytas, italų renesanso tapybos įkvėptas kūrinys galėjo būti nutapytas garsaus dailininko Simono Čechavičiaus, nors jo istoriografijoje šis faktas yra nežinomas. Palyginus dailininko piešinį Švč. M. Marijos auklėjimas⁶⁶⁶ (il. 142), kuris galbūt buvo Siedlce parapiinės bažnyčios altorinio paveikslo⁶⁶⁷ (Lenkija, XVIII a. I p., il. 143) eskizas, su nagrinėjamu Tabariškių paveikslu, pastebima, kad tarp jų esama šv. Onos idealizuoto veido, figūros tipo, dėvėsenos, netgi jos psichologinės būsenos perteikimo panašumų. „Šv. Onos su šv. Joakimu ir šv. Juozapu“ paveikslo sukūrimo laikas tikriausiai sietinas su senosios regulos karmelitų įkurdinimu ir bažnyčios pastatymu Tabariškėse 1770 m.

Dar vienas panašaus siužeto paveikslas minimas Gelvonų pranciškonų konventualų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios Šv. Antano altoriaus antrajame tarpsnyje. 1784 m. bažnyčios akte jis buvo pavadintas „Šv. Juozapo, Joakimo ir Onos“ paveikslu⁶⁶⁸.

Sustruktūrinus Šv. Onos Šeimios atvaizdų įvairovę LDK pastebėta, kad jų kompozicijų centre dažniausiai būna integruota Šv. Onos, pačios trečiosios, grupė, o greta jos išdėstomos kitų šventųjų – paprastai šv. Joakimo, šv. Juozapo figūros. XVIII a. II pusėje vienuolių bažnyčiose aptiktos kitokiu principu sukomponuotos, Švč. Mergelės Marijos su Jėzumi nevaizdavusios, Šv. Onos Šeimios ikonografinio tipo atmainos.

⁶⁶⁴ „s. Anny neczpod ze świętym Joachimiem i Józefem”, Tabariškių bažnyčios 1820 m. vizitacijos aktas. LVIA, f. 604, ap. 1, b.13852b, l. 17. „w Ołtarzu Obraz S^{tey} Anny na płótnie malowany, z S^w Joachimiem i S^m Jozefem”. LVIA, f. 604, ap. 1, b.13853, l. 1v. Taip pat ši informacija kartojama Tabariškių bažnyčios 1828–1860 m. vizitacijų aktuose. LVIA, f. 604, ap. 1, b.13855, l. 1v, 8v, 74, 79, 89. Ankstesnių bažnyčios inventorių ar vizitacijų aktų aptikti nepavyko.

⁶⁶⁵ „Do ozdoby kościoła zalicza się Ambona pod względem sztuki snycerskiej i obraz Pana Jezusa stojącego przy słupie w Ołtarzu Wielkim, na płótnie malowany przez Czechowicza także obraz S. Anny w bocznym ołtarzu tegoż autora.” Tabariškių parapiinės bažnyčios kronika 1849 m., VUB RS, f. 4-36236 (A-2906), l. 1. Kitas šiame dokumente paminėtas Jėzaus prie stulpo paveikslas yra ankstyvesnis ir nepriskirtinas S. Čechavičiui, žr. Rima Valinčiūtė, XVII–XVIII a. Jėzaus prie stulpo atvaizdai Lietuvoje, *Pirmavaizdis ir kartotė: Vaizdinių transformacijos tyrimai*, Vilniaus dailės akademijos darbai, 35, sud. Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, VDA leidykla, Vilnius, 2004, p. 91–92.

⁶⁶⁶ NČDM, Mg-2342, popierius, tušas 31, 6 × 17,5 cm. Dr. Aušra Vasiliauskienė atributavo šį piešinį, lygino jį su Krokuvos Šv. Onos bažnyčios plafono to paties ikonografinio tipo S. Čechavičiaus kūriniu, kuriame šv. Joakimas įkomponuotas panašiai kaip NČDM eskize.

⁶⁶⁷ Tomasz Dziubecki, Dzieciństwo NMP, *Maryja matka Chrystusa*, (Nowy Testament, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 104, il. 143.

⁶⁶⁸ „Ołtarz 5-ty snycerskiej i stolarskiej roboty, malowany, częścią złocon i srezon, w nim obraz Ś. Antoniego Padewskiego z sukienką mosięzną pobielaną. Na 2-giej kondygnacji obraz ŚŚ. Józefa, Joachima i Anny”. *Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m., Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. IX, sud. Algirdas Antanas Baliulis, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 2010, p. 272.

3. Šv. Ona Švč. Mergelės Marijos vaikystės ir jaunystės scenose

Visuotinio Tridento susirinkimo metu buvo patvirtintas Šventojo Rašto kanonas, o apokrifinės evangelijos atskirtos kaip Dievo neįkvėptos knygos: tai nulėmė šv. Onos ir šv. Joakimo gyvenimo ciklą vaizdavimo tradicijos pabaigą Europoje⁶⁶⁹ bei tolimesnę kristologinės ir mariologinės ikonografijos, su kuria glaudžiai buvo susijusi šv. Onos vaizduosena, raidą. Susirinkimo metu iškeltas Švč. M. Marijos asmuo ir to pasekoje sustiprėjęs jos kultas, LDK dailėje pasireiškęs Marijos išaukštinimo siužetų dominavimu⁶⁷⁰, negalėjo nepaveikti šv. Onos ikonografijos.

LDK šaltiniuose ir bažnytinėje dailėje nepavyko rasti šv. Onos gyvenimo epizodus vaizduojančių ciklų pavyzdžių. Taigi, šv. Onos atvaizdų teko ieškoti Švč. M. Marijos gyvenimo cikluose arba pavieniuose siužetuose. Tačiau Lietuvoje Švč. Mergelės vaikystę ir jaunystę vaizdavę kūriniai XVII–XVIII a. bažnyčių inventoriuose ir vizitacijose minimi negausiai, o reti išlikę pavyzdžiai neleidžia daryti išsamių ikonografinių apibendrinimų⁶⁷¹, todėl ir šv. Onos atvaizdų naratyvinėse Marijos vaikystės ir jaunystės scenose būta labai mažai. Panašūs pasakojamosios ikonografijos nykimo procesai vyko visoje Europoje, kur baroko laikotarpiu pastebimas kai kurių Marijos vaikystės, jaunystės bei motinystės atvaizdų plitimo sulėtėjimas⁶⁷². Dailėtyrininkės Aušros Vasiliauskienės nuomone, pamaldumas Dievo Motinai nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvoje pasireiškė atnaujintomis formomis: „per liturgiją, šventes, steigiant atitinkamo titulo bažnyčias, tačiau naratyvinį atvaizdą šių šventovių altoriuose paprastai keitė ikoninio tipo Švč. Mergelę Mariją su Kūdikiu vaizduojantis kūrinys“⁶⁷³.

A) Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo įvaizdžiai

Svarbus potridentinio Švč. M. Marijos kulto aspektas – Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo koncepcija. Dar XII–XIII a. apie ją buvo karštai teologų diskutuota, 1476 m. popiežiaus Siksto IV ji buvo aprobuota, nors tik 1854 m. popiežiaus Pijaus IX paskelbta dogma. Dėl šios temos vizualinės išraiškos, pasirodžiusios Europos dailėje maždaug 1400 m., būta nemažai diskusijų, todėl Nekaltai Pradėtosios vaizdavimas amžių bėgyje patyrė įvairias ikonografines transformacijas⁶⁷⁴. Tuo tarpu LDK Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios ikonografija, kaip manoma, pradėjo formuotis XVII a. – iš šio laikotarpio randami ankstyviausi išlikę pavyzdžiai⁶⁷⁵. Kai kuriuose šio tipo Marijos atvaizdų variantuose buvo vaizduojama šv. Ona, būtent jie ir bus šio poskyrio analizės pagrindiniu objektu.

⁶⁶⁹ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 5, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 184.

⁶⁷⁰ Vasiliauskienė Aušra, *Naratyvinių Švč. Mergelės Marijos atvaizdų ikonografija XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje: disertacija*. Kaunas, 2011, p. 112–113.

⁶⁷¹ *Ibid.*, p. 113.

⁶⁷² *Ibid.*, p. 112.

⁶⁷³ *Ibid.*, p. 113.

⁶⁷⁴ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas, op. cit.*, p. 185–186.

⁶⁷⁵ Rūta Janonienė, *Prieš visus amžius sutvertoji: Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo paveikslų ikonografija XVII a. LDK dailėje*, Tarptautinė konferencija „Kūnas: ne laiku ir be vietos“. Gegužės 21–22 d., 2015 m., Vilnius.

Susitikimas prie Aukso vartų

Priešreformaciniu laikotarpiu Europos katalikiškoje dailėje Švč. Mergelės Marijos Nekaltąjį Prasiidėjimą įvaizdino *Susitikimo prie Aukso vartų* scena, kurioje remiantis teologine tradicija Švč. Mergelė Marija, gimusi be gimtosios nuodėmės, buvo pradėta tuo momentu, kai jos tėvai pasibučiavo (arba apsikabino), susitikę prie Jeruzalės Aukso vartų⁶⁷⁶. Aukso vartai buvo prilyginti „uždarytiems vartams“ (Ez 44–1–2), simbolizuojantiems Švč. M. Marijos skautumą ir Nekaltąjį Prasiidėjimą. Ikonografijoje įprasta vaizduoti apsikabinusius šv. Oną ir šv. Joakimą prie Auksinių miesto vartų, Oną dažnai lydi tarnaičių, o Joakimą – piemenų būrys, kartais Joakimas vaizduojamas vedamas angelo, Ona klūpinti priešais vyrą⁶⁷⁷.

Garsus teologas Joannes Molanus griežtai atmetė *Susitikimo prie Aukso vartų* ar šv. Onos su Marija išsčiose paveikslus kaip netinkamus vaizduoti Švč. Mergelės Marijos Nekaltąjį Prasiidėjimą⁶⁷⁸. Tačiau ne visada autoritetingų teologų nuomonės buvo paisoma, pavyzdžiui, Lenkijoje *Susitikimo prie Aukso vartų* ikonografinis tipas pastebimas ir XVII–XVIII a. dailėje⁶⁷⁹.

Susitikimu prie Aukso vartų vadinamų paveikslų buvimo įrodymų LDK šaltiniuose nepavyko aptikti. Tačiau XVIII a. antrąją pusę datuojamuose LDK bažnyčių inventoriuose ir vizitacijose paminėti keli paveiksliai, kuriuose galėjo būti vaizduojami vien Švč. Mergelės Marijos tėvai. Atkreiptinas dėmesys, kad visi priklausė skirtingų vienuolių bažnyčioms. Vilniaus jėzuitų Šv. Ignaco bažnyčioje 1773 m. iliustracijos inventoriuje užfiksuota, kad Šv. Juozapo altoriaus viršuje buvo šv. Onos ir Joakimo paveikslas⁶⁸⁰. Antakalnio Trinitorių bažnyčioje taip pat buvo altorinis šv. Onos ir šv. Joakimo paveikslas⁶⁸¹. Tuo tarpu 1782 m. regulinių atgailos kanauninkų aptarnaujamos Tverėčiaus parapišės bažnyčios brolijos nešiojamo altorėlio vienoje pusėje buvo tiksliau neįvardinto siužeto paveikslas su šv. Joakimu ir šv. Ona, kuriuos dengė dveji aptaisai ir puošė dvi karūnos⁶⁸². Remiantis šiomis lakoniškomis užuominomis neaišku, ar iš tiesų minėtus atvejus galime traktuoti kaip *Susitikimo prie Aukso vartų* siužetus, gali būti, kad kiti paveikslų veikėjai rašančiųjų buvo praleisti. Kita vertus, Europos dailėje nežinomas joks kitas ikonografinis tipas, vaizduojantis vienus Švč. M. Marijos tėvus.

Lietuvoje išliko tik vienas *Susitikimo prie Aukso vartų* paveikslas – **Bartolomeo Schedoni** paveikslo, saugomo Neapolio Capodimonte pinakotekoje, kopija LDM (il. 144). Šis

⁶⁷⁶ Hans Aurenhammer, *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, op. cit., p. 145.

⁶⁷⁷ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, op. cit., p. 112.

⁶⁷⁸ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., p. 176–178.

⁶⁷⁹ Małgorzata Biernacka, Niepokalane Poczęcie, *Maryja matka Chrystusa*, (Nowy Testament, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 39.

⁶⁸⁰ „Obraz w górze Sgo Joachima y Anny“, žr. Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios. Iš Vlado Drėmos archyvu*, sud. Audronė Léverienė, Arturas Mickevičius, Rita Mosiejienė, Vilnius: „Versus Aureus“ leidykla, p. 290.

⁶⁸¹ „S oltarz z obrazem ss Joachima i Anny 2 1/2 i 1 1/2 lokca“, Trinapolio bažnyčios ir trinitorių vienuolyno 1820 m. vizitacijos aktas. LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10, l. 18v. Paveikslas galėjo būti sukurtas anksčiau, XVIII a., deja to nustatyti neįmanoma, nes ankstesnės XVIII a. II pusės bažnyčios vizitacijos neišsamios, jose išvardijami tik altorių titulai, paminimi tik kai kurie paveiksliai.

⁶⁸² Kitoje altorėlio pusėje buvo įstatytas Švč. Mergelės Marijos atvaizdas, nes minimas jo aptaisas. *Breslaujos dekanato vizitacija 1782 – 1783 m.*, op. cit., p. 318.

dailėtyrininkės Dalios Tarandaitės atributuotas ir aprašytas kūriny⁶⁸³ traktuotinas veikiau kaip išimtis, atsitiktinis atvejis – nežinoma, kam ir kada atlikta ši kopija, ar turi sąsajas su LDK bažnyčių meniniu palikimu.

Arbor Virginis

Potridentiniu laikotarpiu J. Molanui griežtai atmetus *Susitikimo prie Aukso vartų* ar šv. Onos su Marija iščiose paveikslus kaip netinkamus vaizduoti Švč. Mergelės Marijos Nekaltąjį Prasidėjimą, vienu šios temos iliustravimo būdu pasirinktas *Jesės medžio* ikonografinis tipas⁶⁸⁴. *Jesės medis* – tai Kristaus ir Marijos genealogijos medis, Izaijo pranašystės apie Mesiją, kiliantį iš Jesės, Dovydo tėvo, giminės (Iz 11, 1–3) vizualizacija. Viduramžiais Jesė buvo vaizduojamas miegantis arba atsirėmęs į virš jo augantį medį, kurio šakose įkomponuoti Jėzaus protėviai, o viršūnėje Švč. Mergelė Marija ir Išganytojas⁶⁸⁵. Stiprėjant Švč. Mergelės Marijos kultui XV–XVI a., *Jesės medis* buvo pritaikytas marijinės tematikos kūriniams: genealoginio medžio šakos užsibaigdavo lelijos arba rožės žiedu su jame esančia Švč. M. Marija arba Dievo Motinos su Kūdikiu figūromis⁶⁸⁶. LDK *Jesės medžio* ikonografinis tipas ir jo atmainos mokslinėje literatūroje iki šiol dar nebuvo plačiau aptartos, tačiau remiantis vos keliais žinomais medžio plastikos pavyzdžiais iš Kauno ir Kretingos bernardinų bažnyčių didžiųjų altorių bei Kauno katedros Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų altoriaus⁶⁸⁷, galima spėti, kad *Jesės medis* Lietuvoje nebuvo dažnai vaizduojamas.

Kaip minėta disertacijos I. 2 skyriuje, pietinėse vokiečių žemėse XV–XVI a., o Ispanijoje ir Lenkijoje XVII–XVIII a. buvo sukurta paprastesnių atvaizdų, vietoj daugybės Kristaus protėvių figūrų vaizduojančių vien šv. Oną ir šv. Joakimą su iš jų širdžių kylančiomis medžio šakomis, užsibaigiančiomis viršūnėje žiedu – Švč. Mergelė Marija. Tokie siužetai, vadinami *Jesės medžio* vaizdavimo variantu⁶⁸⁸ arba *Arbor Virginis*, išreiškė Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo idėją⁶⁸⁹.

Vieną ankstyviausių išlikusių *Arbor Virginis* pavyzdžių Lietuvoje galima išvysti bernardinėms (klarisėms) priklausiusioje **Vilniaus Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios** interjero sienų

⁶⁸³ Šv. Joakimo ir šv. Onos susitikimas prie Aukso vartų, drobė, aliejus 251 × 209 cm, LDM, inv. nr. T 941, žr. Dalia Tarandaitė, Šv. Joakimo ir šv. Onos susitikimas prie Aukso vartų, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 85–86.

⁶⁸⁴ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 5, p. 176–178.

⁶⁸⁵ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas, op. cit., p. 97. E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 5, p. 549–557.

⁶⁸⁶ Louis Reau, *Iconographie de L'Art Chrétien*, t. 2. *Iconographie de la Bible, II, Nouveau Testament*, Paris: Presses Universitaires de France, 1957, p. 135. E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 5, p. 556.

⁶⁸⁷ Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė–Varnė, Vaida Kamuntavičienė, Nijolė Lukšionytė–Tolvaišienė, *Kauno Šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika*: Monografija, sud. Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė–Varnė, Kaunas: Kauno arkivyskupijos muziejus, 2008, p. 87.

⁶⁸⁸ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 2, p. 339. *Ibid.*, vol. 5, p. 178–179.

⁶⁸⁹ Małgorzata Biernacka, *Niepokalane Poczęcie...*, op. cit., p. 39–40.

tapyboje. Neseniai atidengti šiaurinės ir pietinės sienų tapybos fragmentai iki šiol nesusilaukė įdėmesnio dailėtyrininkų žvilgsnio. Kaip rodo restauratoriaus Vytauto Railos atlikti 2006 m. polichrominiai tyrimai, bažnyčios konsekracinių kryžių ir žmonių figūras bei augalinius motyvus vaizduojančių kompozicijų fragmentai aptikti ant antro, 1663–1673 m. laikotarpiu datuojamo tinko sluoksnio⁶⁹⁰. Remiantis bernardinų kronika, karo su Maskva metu nusiaubta ir padegta Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia su vienuolynu pradėti remontuoti 1662 m., o 1668 m. išstinkuotas visas bažnyčios interjeras: sienos, lubos su arabeskomis, abu chorai, tačiau apie ištapytus siužetus neužsiminta⁶⁹¹. 1673 m. didijį ir Švč. Mergelės Marijos altorius pašventino Vilniaus vyskupas sufraganas Mikalojus Slupskis⁶⁹². Apibendrinant istorinius faktus ir polichrominių tyrimų rezultatus galima gana tiksliai nustatyti, kad bažnyčios sienos galėjo būti ištapytos 1668–1673 m.

Arbor Virginis scena nutapyta Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios interjere ant pietinėje sienoje šalia vargonų choro esančio piliastro (il. 145) šono, po kapiteliu. Scenos apatinėje dalyje (il. 146) rudame fone vaizduojami besimeldžiantys šv. Joakimas ir šv. Ona, iš kurių širdžių kyla Jesės medžio šakos, virš jų galvų susikertančios ir pražystančios raudonais rožių žiedais. Šv. Ona nutapyta su nuometu – ištekėjusiai moteriai priderančiu baltu galvos apdangalu ir vilkinti kanoninių spalvų rūbais: raudona suknele ir žaliu apsiaustu (il. 147). Aukščiau medyje tarp lelijų žiedų (ar augalo lapų?) įkomponuota oranžinių spindulių apsupta Švč. Mergelė Marija, vienoje rankoje laikanti vaikelį Jėzų su išsišakojusiu tarsi medis kryžiumi (il. 148). Sienų tapyba labai išblukusi, todėl negalima įžiūrėti *Arbor Virginis* scenose įprastų detalių, pavyzdžiui, neišku, ar Marija sėdi, ar stovi gėlės žiede, ar po jos kojomis pavaizduoti Nekaltai Pradėtosios simboliai – mėnulio pjautuvai ir žaltys. Netikėta ir reta šio potipio atvaizduose priekyje greta šv. Joakimo matyti Švč. Mergelės Marijos vyrą – šv. Juozapą, dešine ranka laikantį jam būdingą atributą – pražydusią medžio vytelę ar leliją⁶⁹³ (il. 146). Taigi, šiame kūrinyje greta Dievo Motinos Nekaltojo Prasidėjimo, moteriškos linijos svarbos Kristaus giminės genealogijoje iškeliamas ir šv. Juozapo asmuo, kas liudija dėmesį Šv. Šeimai ir šv. Juozapo kultą⁶⁹⁴ bernardinų bažnyčioje aplinkoje.

Arbor Virginis ikonografinio tipo atvaizdas klarisių vienuolyne Vilniuje nėra atsitiktinis.

⁶⁹⁰ Remiantis polichrominių tyrimų rezultatais, pirmasis sienų dekoru etapas datuojamas 1627–1663 m. laikotarpiu. Žmonių figūras vaizduojanti tapyba aptikta tik ant antro tinko sluoksnio. Pirmasis sluoksnis rastas padengtas degėsiais. Ant abiejų tinko sluoksnių aptikti skirtingi konsekracijos kryžiai, žr. Vytautas Raila, Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios polichrominiai tyrimai, 2006 m., iš V. Railos asmeninio archyvo. Darant polichrominius tyrimus nebuvo atlikti išsamūs istoriniai ir menotyriniai tyrimai, todėl galima datavimo paklaida. Pirmasis tinko sluoksnis turėtų būti datuojamas prieš 1629 m. vykusį bažnyčios pašventinimą, plg. *Kronika Bernardynek Świętomicchalskich w Wilnie*, (*Nasza Przeszłość*, t. 101), ed. Maria Kalamajska–Saeed, 2004, p. 369.

⁶⁹¹ *Ibid.*, p. 368, 380.

⁶⁹² *Ibid.*, p. 369.

⁶⁹³ Krikščioniškosios ikonografijos žodynas, *op. cit.*, p. 145.

⁶⁹⁴ Plačiau apie šv. Juozapo kultą žr., Diana Streikuviene, Šv. Juozapo kultas Lietuvoje XVI–XIX a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 13, Vilnius, 1998, p. 87–124.

Pranciškoniai observantai nuo seno skleidė Švč. M. Marijos Nekaltai Pradėtosios kultą⁶⁹⁵, kurio vizualinei išraiškai atstovavo *Arbor Virginis* atvaizdai. Žinoma, kad tos pačios ikonografijos kūrinys buvo Sevilijos klarisių vienuolyne⁶⁹⁶, tad *Arbor Virginis* ikonografinis tipas galėjo būti mėgiamas vaizduoti šioje vienuolijoje.

Kitame nežinomai bažnyčiai profesionalaus dailininko sukurtame *Arbor Virginis* paveiksle (il. 149)⁶⁹⁷ iš **Lietuvos dailės muziejaus** kompozicine dominante pasirinkta Švč. Mergelė Marija Nekaltai Pradėtoji be vaikelio Jėzaus, vaizduojama baltų ir raudonų rožių krūme, išaugusiame iš pamaldžiai nusiteikusių Dievo Motinos tėvų širdžių. Šv. Ona čia vaizduojama kaip gana jauna ištekėjusi moteris, besimeldžianti kompozicijos apačioje, dešinėje pusėje, tradiciškai vilkinti raudona suknele ir žalsvu apsiaustu. Lyginant su Šv. arkangelo Mykolo *Arbor Virginis* atvaizdu, jos galvos apdangalas kitoks, daugiasluoksnis: ant balto plonyčio audinio nuometo raudonas gobtuvas ir ruda skara.

Dailėtyrininkė Jolita Liškevičienė šį kūrinių priskyre Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios ikonografiniam tipui, aptarė jo menines savybes, simboliką ir datavo XVII a. pab. – XVI-II a.⁶⁹⁸ Ji teigė, kad aptariamasis paveikslas yra beveik identiškos kompozicijos, o rožių krūmas to paties simbolinio turinio kaip Aleksandro Tarasevičiaus raižinys A. H. Palubinskio knygos „*Rosarium et officium B. Mariae Virginis...*“ (Vilnius, 1678 m.) antraštiniame lape⁶⁹⁹. Tačiau A. Tarasevičiaus raižinyje rožės daugiau susijusios su Rožinio simbolika, nes Švč. M. Mariją Nekaltai Pradėtają supa 15 rožių žiedų, simbolizuojančių 15 Rožinio paslapčių⁷⁰⁰, o Mariją garbinantys šv. Pranciškus ir šv. Domykas nesietini su jos genealoginiu medžiu (t. y. jį atstovaujančiu rožių krūmu). Aptariamajame paveiksle (il. 149) rožynas yra daugiaprasmiškas Marijos simbolis. Rožė be spyglių yra Marijos, laisvos nuo Gimtosios nuodėmės, t. y. Nekaltai Pradėtosios simbolis. Rožių krūmas sietinas su Rojaus sodu, Giesmių Giesmėj minimu uždaru sodu, Švč. Mergelės Marijos litanijoje esančia „paslaptingosios rožės“ invokacija. Rečiau *Arbor Virginis* atvaizduose pasitaikantys dviejų spalvų – balti ir raudoni rožių žiedai šiame paveiksle, J. Liškevičienės nuomone, simbolizuoja Marijos skaistumą ir kankinių kraują. Galbūt raudoni žiedai šiuo atveju galėtų reikšti būsimą Kristaus kančią – pralietą kraują pirmajai protėvių nuodėmei atpirkti, nes jie yra ir Rojaus sodo – rožyno dalis, kurio vidury soti antroji Ieva su raudonų rožių vainiku ant galvos – Švč. M. Marija. Dar viena aliuzija į pirmąją nuodėmę ir

⁶⁹⁵ Krystyna Kuźmak, Anna św. ..., *op. cit.*, p. 624.

⁶⁹⁶ Beda Kleinschmidt, *Die Heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 212.

⁶⁹⁷ LDM, inv. nr. T 527, drobė, aliejus 114 × 113 cm, paveikslas gautas iš nacionalizuotų Jano Obsto rinkinių 1941 m., žr. Jolita Liškevičienė, Švč. Mergelė Marija Nekaltai Pradėtoji, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 128.

⁶⁹⁸ *Ibid.*

⁶⁹⁹ Žr. *Ibid.*, žr. A. Tarasevičiaus graviūros iliustraciją, Mindaugas Paknys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos dailės ir architektūros istorija: žymiausi menininkai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, il. 1, p. 71.

⁷⁰⁰ Plg. *ibid.*, p. 71.

Pasaulio atpirkimą – tai po jos kojomis vaizduojami žaltys su rojaus vaisiumi obuoliu kartu yra Nekaltai Pradėtosios Švč. M. Marijos atributai.

Su Švč. M. Marijos Nekaltai Pradėtosios simbolika siejamas rožynas įprastas XVII a. *Arbor Virginis* ikonografinio potipio kūriniuose. Pavyzdžiui, XVII a. Karelo van Mallery sukurtame medžio raizinių cikle *Vita Beatissimae Virginis Mariae imiaginibus expressa*, išleistame Antverpene, *Arbor Virginis* atvaizde Jeruzalės fone (kas primena *Susitikimą prie Aukso vartų*) šv. Ona su šv. Joakimu žvelgia į danguje iš jų išaugusį rožyną, kuriame įkomponuota mažutė Nekaltai Pradėtoji⁷⁰¹. XVII a. paveiksle iš Žukowo Šv. Jono bažnyčios (Lenkija, buv. Gdansko vaivadija) rožių krūme ant mėnulio pjautuvo stovi Nekaltai Pradėtoji, apsirėdžiusi balta suknia ir mėlynu apsiaustu, vienoje rankoje laikanti leliją, o kitą ranką glaudžianti prie krūtinės⁷⁰². Tuo tarpu XVII a. Stęszewo bažnyčios atvaizde (il. 17) Marija gimsta iš jos skaistumą simbolizuojančio didžiulio baltos rožės žiedo⁷⁰³.

Taigi, aptariamo LDM kūrinio (il. 149) ikonografija būdinga XVII a. kaimyninių kraštų dailei, todėl jį galėjo sukurti profesionalus dailininkas XVII a. antroje pusėje – XVIII a. pradžioje, juolab kad jo stiliaus ir meninės raiškos priemonės tam neprieštarauja.

LDK šaltiniuose pavyko aptikti vieną *Arbor Virginis* ikonografiją atitinkančio paveikslo aprašymą. **Gomelio** Švč. Mergelės Marijos gimimo ir Šv. Kazimiero parapiinės bažnyčios didžiajame altoriuje 1716 m. buvo „Atvaizdas šventųjų Joakimo ir Onos, iš kurių širdžių gimė lelija, lelijoje – Švč. Mergelės Marijos gimimo atvaizdas“⁷⁰⁴. Iš lelijos žiedo gimusi Dievo Motina vaizduojama keliuose Lenkijoje išlikusiuose pavyzdžiuose: Hermano Hano dirbtuvėse apie 1635–1640 m. sukurtame paveiksle Šv. Marijos Magdalenos bažnyčioje Czarnkove ir XVII–XVIII a. sandūra datuojamajame Bierdzanų Šv. Jadvygos bažnyčios paveiksle⁷⁰⁵ bei XVIII a. Vejer de la Fronteros paveiksle Ispanijoje (il. 18)⁷⁰⁶. Gomelio bažnyčios paveikslas galėjo būti nutapytas anksčiau, XVII a. Įdomus sutapimas, kad kaip ir Vilniaus Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios atveju, ši scena puošė Sapiegų giminės funduotą bažnyčią⁷⁰⁷.

⁷⁰¹ Małgorzata Biernacka, *Niepokalane Poczęcie...*, *op. cit.*, p. 41.

⁷⁰² *Ibid.*

⁷⁰³ *Arbor Virginis*, 1638 m., tapyba ant durų, dengiančių to paties titulo atvaizdą nišoje, Stęszewo Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia. Paveikslo veiksmas vyksta danguje, jo prasminį ryšį su Nekaltojo Prasidėjimo slėpiniu paaiškina šalia angelų esanti banderolė su lotynišku įrašu iš Saliamono Giesmių Giesmės (Gg 4, 7): „Visa tu graži, mano prietele, ir dėmės nėra tavyje“, žr. Małgorzata Biernacka, *Niepokalane Poczęcie...*, *op. cit.*, p. 41, il. 21.

⁷⁰⁴ *Imago SSmi Joachim et Annae de quorum cordibus lilia nata inter lilia Imago Nativitatis Bsmæ V: M:.* Gomelio parapiinės bažnyčios 1716 m. vizitacijos aktas, VUB F4-A2189, l. 1.

⁷⁰⁵ Małgorzata Biernacka, „Niepokalane Poczęcie“..., s. 40–41.

⁷⁰⁶ *Arbor Virginis*, dail. Vejer de la Frontera, XVIII a., privati nuosavybė. Beda Kleinsmidt, *Die Heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 212, il. 139.

⁷⁰⁷ Šią bažnyčią fundavo Sapiegų šeimos atstovas, Leono Sapiegos giminaitis LDK pakancleris, Gomelio ir Alšėnų seniūnas Povilas Steponas Sapiega (1565–1635). Gomelio parapiinės bažnyčios 1716 m. vizitacijos aktas, VUB F4-A2189, l. Kitur klaidingai minima, kad pirmoji Gomelio parapiinė bažnyčia buvo pastatyta tik XVIII a. pirmajame ketvirtyje, žr. internetinė prieiga: <https://be.wikipedia.org/wiki/Горад_Гомель>.

Gomelio bažnyčios atvejis išskirtinis tuo, kad bažnyčios tituliniam paveiksliui didžiajame altoriuje pasirinktas *Arbor virginis* – retos ikonografijos paveikslas LDK, o ne koks nors kitas reprezentacinis Marijos su Kūdikiu atvaizdas ar naratyvinė, buitiškai vaizduojama Švč. M. Marijos gimimo scena. Kita vertus, viduramžiais susiformavusi, apokrifais besiremianti pastaroji Švč. M. Marijos gimimo scena potridentiniame laikotarpyje, iškeliančiame Švč. M. Marijos kultą ir aukštinančiam Nekaltąjį jos Prasidejimą, nebeatitiko to laikmečio Katalikų bažnyčios nuostatų. Ji buvo ne tokia reprezentatyvi ir simboliška kaip *Arbor Virginis* paveiksliai, bet svarbiausia, neminima Šventajame Rašte, skirtingai nei Izajo pranašystė (Iz 11, 1–3) ir Mato evangelija (Mt 2, 23) pagrįstas *Jesės medžio* vaizdavimas. Supaprastintas jo perteikimas *Arbor Virginis* siužete parapijos tikintiesiems turėjo būti lengvai suvokiamas Nekaltojo Prasidejimo įvaizdis. Tikriausiai šios priešastys galėjo lemti *Arbor Virginis* atsiradimą LDK dailėje ir netgi pastarojo ikonografinio tipo pasirinkimą tituliniam paveiksliui Gomelio bažnyčioje.

Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčioje⁷⁰⁸ (Vilniaus vyskupija) esančiame *Arbor Virginis* paveiksle (il. 150)⁷⁰⁹ Švč. M. Marija pavaizduota su visais Nekaltai Pradėtosios atributais (vainikuota gėlių karūna, apsupta žvaigždžių nimbo, stovi ant mėnulio pjautuvo, pamynusi pirmosios nuodėmės kaltininką – žaltį su rojaus obuoliu) ir gimstanti iš lelijos žiedo. Tarp veikėjų užmegztas emocinis ryšys: nustebusių Marijos tėvų gestai vienodi, jie klūpėdami žvelgia į savo dukterį, o pastaroji į juos. Skirtingai nei aukščiau nagrinėtuose pavyzdžiuose, čia senyvo amžiaus šv. Ona įkomponuota priešingoje – kairėje paveikslo pusėje. Kiek įmanoma įžvelgti iš figūrų dengiančių aptaisų, šv. Ona vilki raudoną suknelę, abu su šv. Joakimu avi XVIII a. paveiksluose dažnai matomus antikizuotus sandalus. Paveiksle gausu užtapimų, vietomis galbūt restauravimo metu „nuplauta“ autentiška tapyba. Kūrinys nutapytas pasimokiusio dailininko, datuotinas XVIII a. I puse. Švč. M. Mariją, leliją ir mėnulio pjautuvą dengiantys aptaisai sukurti vėliau – XVIII a. IV ketvirtyje, o šv. Onos ir šv. Joakimo aptaisai nukalti XIX a. I ketvirtyje. Kriaunų bažnyčios 1830 m. vizitacijoje šis paveikslas įvardijamas kaip „vidutiniškos tapybos“ Švč. M. Marijos su šv. Joakimu ir šv. Ona paveikslas, 1½ uolekties aukšio ir 1 uolekties pločio, kabantis ant pilioriaus, virš sakyklos, su trimis pasidabruotomis „suknelėmis“ ant trijų figūrų⁷¹⁰.

Arbor Virginis ikonografinio tipo pokyčius LDK gyvavimo pabaigoje liudija dar vienas išlikęs dvipusis paveikslas (il. 136), kadaise buvęs įstatytas į **Kaunatavos** Dievo Apvaizdos bažnyčios⁷¹¹

⁷⁰⁸ Šiuo titulu Kriaunų bažnyčia buvo pašventinta tik 1859 m., nuo 1694 m. jos ankstesnis titulas Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidejimo, žr. Povilas Spurgevičius, Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčia, *Obeliai. Kriaunos, (ser. Lietuvos valsčiai)*, Vilnius: Versmė, 2009, p. 751, 756.

⁷⁰⁹ Už informaciją apie šį paveikslą dėkoju dr. Regimantai Stankevičienei. KVR: Uk 40090, 40091, drobė, aliejus 101 × 60 cm, paveikslas XX a. restauruotas, dubliuotas.

⁷¹⁰ „Nayswiętszey Panny z Swiętym Joachimem y Sa Anna nad Ambony malowidla miernego“. 1830 m. Kriaunų bažnyčios vizitacijos aktas. Kriaunų parapijos inventoriaus knyga 1823 ir 1830 m. IV knyga. KPA, l. 15 v. „Na filarze nad Ambony w Obrazie Nayswiętszey panny So Joachima Stey Anny trzy Suknie poszrehrzane“. *Ibid.*, l. 16. Dėkoju Svetlanai Poligienei už šio dokumento kopiją.

⁷¹¹ Pirmąją Kaunatavos bažnyčią pastatė Kaunatavos dvarininkas Eligijus Kaunackis 1794 m. Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, parengė Mindaugas Paknys, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013, p. 521.

(Žemaičių vyskupija, dab. Telšių r.) nešiojamą altorėlį⁷¹². Deja šios bažnyčios XIX a. pirmojo ketvirčio inventoriai neišsamūs ir pastarasis atorelis neminimas.⁷¹³ Remiantis šio pasimokiusio Žemaitijos dailininko nutapyto kūrinio plastinėmis savybėmis, baroko ir klasicizmo bruožų mišiniu, paveikslas datuotinas XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia. Kaunatavos altorėlio paveikslas kurtas tikriausiai remiantis grafiniu atvaizdu, galbūt XVIII a. vokišku religiniu paveikslėliu (il. 19)⁷¹⁴ ar kitu panašios kompozicijos atvaizdu. Palyginus su minėta graviūra, Kaunatavos paveiksle „veiksmas“ irgi vyksta danguje⁷¹⁵, kompozicija beveik identiška, tik paveiksle atsiskaidyta daugumos angelų figūrų, nimbų. Graviūroje iliustraciją paaikškina lotyniškos ištraukos iš Šventojo rašto, kuriose teigiama, kad Dievas iš visų gėlių išsirinko sau leliją ir su Jesės medžiu susijusios eilutės apie iš Jesės kelmo išaugusį pumpurą (Iz 11, 1).

Kaip ir paveiksle iš Kriaunų bažnyčios, Kaunatavos altorėlyje šv. Ona įkomponuota kairėje paveikslo pusėje, tačiau iki tol *Arbor Virginis* atvaizduose nematytu atributu – angelo prilaikoma knyga – Šv. Raštu (il. 151). Tačiau pamaldžiai sudėjusi rankas ji knygos neskaito, o užmezga emocinį ryšį – žvelgia į Švč. M. Mariją. Tuo tarpu Marija, sukryžiuavusi rankas ant krūtinės (priimdama ir susitaikydama su Dievo valia) išauga iš jos skaistumą simbolizuojančio lelijos žiedo ir žvelgia į savo motiną. Tai ne apokaliptinė Mergelė – nėra karūnos, žvaigždžių nimbo ar kitų antrosios Ievos atributų, o šventumą liudija nuo jos sklindanti šviesa. Būsimą sūnaus kančią išduoda tikriausiai ją simbolizuojantis raudonas dirželis (kartais panašiu dirželiu būna vaizduojamas perjuostas vaikelis Jėzus). Paveikslo apačioje, dešinėje vaizduojamas besišypsantis Marijos tėvas – šv. Joakimas turi laikyti jam būdingą atributą – semtuvo ar mentės formos aviganiao lazda⁷¹⁶ (žr. pavyzdžiui, il. 19 ar Prienų bažnyčios šv. Joakimo statulos atributą il. 152), tačiau greičiausiai dėl dailininko ikonografijos neišmanymo šis atributas nutapytas panašus į šaukštą.

Kadaise **Gardine** buvusio **seserų brigitečių** meniniam palikimui priklauso vienas neįprastos ir retos ikonografijos paveikslas (il. 153)⁷¹⁷, tikriausiai sukurtas vietos dailininko pagal nežinomą grafi-

⁷¹² Paveikslas vėliau pateko į Kretingos muziejų, inv. nr. VD 942, drobė, aliejus 68,2 × 43,5 cm, kitoje paveikslo pusėje nutapytas šv. Jurgis. Gauta iš privataus asmens, 1970 m. GEK 6767 pirminės apskaitos numeriu pažymėtoje muziejaus inventurinėje knygoje paveikslas Švč. M. Marija, šv. Ona ir šv. Juozapas datuojamas XIX a. II p, taip pat minima, kad prie visų keturių altorėlio kampų buvusios medinės angelų galvutės, kurių veidai „labai vyriški, nejudrūs, pilni. Angelų sparnai prasideda čia pat nuo labai storo kaklo. Sparnai dažyti geltona spalva.“ Paveikslas nebuvo publikuotas ir tyrinėtas.

⁷¹³ Kaunatavos bažnyčios 1821 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 227, l. 481–482. Kaunatavos bažnyčios 1827 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 231, l. 445–446. Kaunatavos bažnyčios 1828 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 235, l. 401–402.

⁷¹⁴ Dėkoju dr. Daliai Vasiliūnienei už nuorodą į šį kūrinį, žr. internetinė prieiga: <<http://adaltaredei.tumblr.com/image/58658184540>>.

⁷¹⁵ *Arbor virginis* ikonografinio tipo paveiksluose ir XVII a. pasitaikydavo kūrinių, kur visas veiksmas vykdavo danguje, žr. Štešzewo Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios (Lenkija) paveikslas (il. 17).

⁷¹⁶ E. Kirschbaum, *Lexicon... op. cit.*, vol. 7, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 61. Kitur šis atributas vadinamas druskos kastuvėliu, žr. internetinė prieiga: <<http://members.chello.at/pf/Kirchenf%FChr/grosseltern-jesu.htm>>

⁷¹⁷ Gardino brigitečių Viešpaties Švč. Mergelės Marijai bažnyčia; drobė, aliejus 145 × 108 cm, žr. Maria Kalamajška-Saeed, Kościół P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny i dawný klasztor Brygidek, MDSZ,

kos kūrinį. Darželyje pražydusių gėlių – lelijos, rožės ir gvaizdiko žieduose matome Švč. M. Marijos, vaikelio Jėzaus ir šv. Onos atvaizdus, o dangaus sferoje – Dievą Tėvą su Šventosios Dvasios balandžiu bei gėles barstančiais angelais. Kūrinį paskelbusi, tačiau jo ikonografijos plačiau neanalizavusi dailėtyrininkė Maria Kalamajska-Saeed paveikslą datuoja apie 1720–1730 m. ir priskiria Šv. *Onos, pačios trečiosios*, ikonografiniam tipui, tačiau tame pačiame leidinyje prie kūrinio iliustracijos pateikiamas kitas pavadinimas „Šv. Šeimos alegorija“⁷¹⁸. Šiame paveiksle Šv. *Onos, pačios, trečiosios*, asmenys nutapyti skirtingų gėlių žieduose: Marija jos skaistumą, tyrumą simbolizuojančioje lelijoje (kaip nuotaka iš Giesmių Giesmėje lyginama su lelija (Gg 2, 1–2), Kristus jo žaizdas simbolizuojančioje rožėje⁷¹⁹, o Ona – vedybas simbolizuojančiame gvaizdike⁷²⁰. Marijos ir jos motinos pusfigūrių bei vaikelio Jėzaus komponavimas atskiruose gėlės žieduose artimas *Jesės medžio* ikonografinio tipo variantams. Visos trys gėlės nors ir neišauga iš vieno kamieno, tačiau išdygo arti viena kitos viename darželyje, kuriame neauga kitos gėlės. Kaip ir *Jesės medyje*, svarbiausias kompozicijos ir genealogijos akcentas čia yra vaikelis Jėzus (pavaizduotas šiek tiek aukščiau už kitas figūras žieduose), į kurį žvelgia besimeldžiančios jo motina ir senelė. Jėzaus figūra vertikaliai ir horizontaliai apjungia ir įkūnija dangiškąją ir žemiškąją Trejybės. Šv. *Onos, pačios trečiosios*, ikonografinis tipas gali būti integruotas į *Jesės medį* ir įvardijamas kaip *Jesės medžio* variantas⁷²¹, pavyzdžiui kaip nežinomo flamandų meistro sukurtame „Karmelitų Dievo Motinos“ paveiksle iš Lázaro Galdiano muziejaus Madride⁷²². Aptariamo Gardino brigitečių paveikslo turinys irgi gali turėti sąsają su kokia nors pastarosios vienuolijos legenda ar su pačia vienuolijos įkūrėja šv. Brigita, kuri gerbė šv. Oną – kaip piligrimė aplankė jos relikvijas Romos Šv. Pauliaus bazilikoje⁷²³.

Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji vaikystėje su šv. Ona ir šv. Joakimu

Europos dailėje vaikiško amžiaus Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji galėjo būti vaizduojama viena, su šv. Ona arba su savo abiem tėvais⁷²⁴. Lietuvoje kol kas pavyko aptikti tik vieną paveikslą „Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji su šv. Ona ir šv. Joakimu“ iš Bažnytinio paveldo muziejaus (il. 154)⁷²⁵. Paveikslo kilmė nežinoma, į muziejų pateko iš privačios kolekcijos po nevykusios restauracijos. Atvaizde išplėtota sudėtinga tema apie Dievo Apvaizdos Švč. M. Marijai numatytą

część 4: *Kościół i klasztorz rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, red. Maria Kalamajska-Saeed, tom 1, Kraków: 2012, p. 102.

⁷¹⁸ *Ibid.*, il. 190–191.

⁷¹⁹ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sud. Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 275.

⁷²⁰ James Hall, *Dictionary of Subjects and symbols in Art*, Moskva: „Kront-Press“, 1999, p. 149.

⁷²¹ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, *op. cit.*, vol. 2, p. 339.

⁷²² Lázaro Galdiano muziejus Madride, internetinė prieiga: <<https://www.google.com/culturalinstitute/asset-viewer/the-virgin-of-the-carmelitas/sgHHKXriv83Ubw?projectId=art-project>>.

⁷²³ Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 399.

⁷²⁴ žr. Małgorzata Biernacka, *Niepokalane Poczęcie...*, *op. cit.*, p. 42–43, il. 23–27.

⁷²⁵ Paveikslas muziejuje vadinamas Šv. *Šeima*, než. dailininkas, XIX a. drobė, aliejus 94 × 70 cm. Švč. M. Marijos veidas buvo sugadintas ankstesnės nevykusios restauracijos metu.

kelių žmonijos Atpirkimo istorijoje: ji turėjusi būti Nekaltai pradėta, kad galėtų savo išsiose priimti Dievo sūnų. Kompozicijos apačioje tėvai su rūpesčiu žvelgia į vaikiško amžiaus Nekaltai Pradėtąją, apsupą žvaigždžių vainiko ir pamynusią žaltį su obuoliu (il. 155). Šv. Joakimas dešine ranka rodo į debesyse esantį Dievą Tėvą, laiminantį Šv. Šeimą ir „įpučiantį“ gyvybę (Šventąją dvasią?) Švč. M. Marijai. Kitas spindulys link Marijos vertikale nusileidžia nuo Šv. Dvasios balandžio, po kurio ūkanose išnyra ir karūnuoto Vaikelio Jėzaus, nešančio kryžių siluetas (il. 156). Virš Joakimo šalia Jėzaus pavaizduotas didžiulis medis neabejotinai simbolizuoja Jesės medį, o gėlių vaza su rožių ir vienos lelijos puokšte yra aliuzija į Giesmių giesmės eilutes – „aš esu gelė iš Šarono, slėnių lelija. Kaip lelija tarp erškėčių...“ (Gg 2, 1) Pastarieji atributai sieja šį kūrinį su aukščiau aptartais *Arbor Virginis* atvaizdais. Kūrinyje pabrėžiamas šiltas emocinis ryšys tarp Marijos ir jos motinos Onos, kuri ją laiko švelniai apglėbusi. Analogiškas paveikslas, tik be medžio, sienelės su gėlių puokšte ir su kitokiom detalėmis: ant žemės rutulio stovinčiu Jėzumi bei sklاندančiais angeliukais XVIII a. vidury arba pabaigoje buvo nutapytas Chodlo Šv. Trejybės bažnyčiai (Lenkija il. 26)⁷²⁶. Abiejų paveikslo kompozicijos panašumas rodo, kad buvo naudotasi nežinomu grafikos pirmavaizdžiu. Akivaizdu, kad BPM paveikslas buvo pertapytas (ypač augmenija fone), jame baroko stilius sumišęs su istoristinėmis detalėmis (sienelė – baliustrada su ampyrine vaza; medžio ir krūmų tapybos maniera; šv. Onos liemenė su skelta palaidinės rankovės būdinga XIX a. kostiumams). Taigi, jis buvo sukurtas kiek vėliau nei Chodlo paveikslas XVIII a. pabaigoje – XIX a. viduryje.

B) Švč. Mergelės Marijos gimimas ir Jos įvesdinimas į šventyklą

Dievo Motinos gyvenimo atvaizdų cikluose Švč. Mergelės Marijos gimimas būna įterptas tarp *Susitikimo prie Aukso vartų* ir *Marijos įvesdinimo į šventyklą* siužetų⁷²⁷. Nei Šventajame Rašte, nei apokrifinėje literatūroje nepateikiama jokių detalių apie Dievo Motinos atėjimą į šį pasaulį. Jokūbo protoevangelijoje teparašyta, kad Ona pagimdžiusi mergaitę ir pasakiusi „Mano siela šlovins šią dieną“⁷²⁸.

Švč. Mergelės Marijos gimimo scenose paprastai būna derinami du pasakojimo motyvai: naujagimės Marijos apiprausimas ir netoliese lovoje gulinti gimdyvė Ona⁷²⁹. Nuo XV a. Europos dailėje dominuojančia tampa Švč. M. Marijos maudymo scena (pasiruošimas maudymui – vandens temperatūros matavimas arba momentas po maudynių), o antrame plane vaizduojama pusiau gulinti šv. Ona plaunasi rankas ir sulaukia viešnių su gardumynais ir dovanomis. Remiantis Pseudo Mato evangelija, šv. Ona su šv. Joakimu gyveno pasiturinčiai⁷³⁰, todėl Marijos

⁷²⁶ žr. Małgorzata Biernacka, *Niepokalane Poczęcie*..., *op. cit.*, p. 42, il. 26.

⁷²⁷ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, *op. cit.*, p. 195.

⁷²⁸ *Ibid.*

⁷²⁹ E. Kirschbaum, *Lexicon*..., *op. cit.*, vol. 2, p. 121–122.

⁷³⁰ Šv. Joakimas buvo piemuo, kuris didžiąją dalį savo uždarbio atiduodavo vagšams ir paaukodavo Dievui, „todėl Dievas padidino jo bandą, jog nebuvo daugiau tokio vyro Izraelio tautoje“ (Pseudo Mato evangelija 1: 2), prieiga per internetą: <<http://www.gnosis.org/library/psudomat.htm>>.

gimimo atvaizduose jų statusas dažnai perteikiamas išpūdinga namų, netgi rūmų aplinka su daugybe tarnų. Renesanso ir baroko dailėje Švč. M. Marijos gimimo scenoje pamėgta vaizduoti gausų asistuojančių asmenų būrį, o kambario erdvę praplėsti dangaus sfera su džiugiai veiksmą stebinčių angelų palyda⁷³¹.

LDK dailėje šis ikonografinis tipas yra labai retas. **Pažaislio** kamaldulių Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios vienuolių choro šiaurinės sienos paskliautėje Mikelandželo Palonio 1680–1685 m.⁷³² nutapytu Švč. *Mergelės Marijos gimimu* (il. 157) pradedamas jos žemiškojo gyvenimo ciklas⁷³³. Tai vienintelis LDK išlikęs marijinis ciklas, į kurio ikonografinę programą įtrauktos net trys scenos iš Marijos vaikystės ir jaunystės su jose pavaizduota motina Ona (Švč. *Mergelės Marijos gimimas, Ivesdinimas į šventyklą ir Sužadėtuvis*⁷³⁴).

Pažaislio Švč. *Mergelės Marijos gimimo* freskoje nutapyti įprasti, nuo vėlyvųjų viduramžių beveik nesikeitę ikonografiniai motyvai: kairiajame kampe įkomponuota Marijos paruošimo maudymui scena, kurioje pribuvėja ranka tikrina vandens temperatūrą, netoliese šią sceną iš lovos stebi šv. Ona, su tarnaitės pagalba besiplaunanti rankas, o kitoje jos lovos pusėje laukia kita tarnaitė, siūlantė gimdyvei padėklą su maistu ir gėrimu. Lyginant su panašiu laiku sukurtais to paties siužeto Italijos mokyklų kūriniams⁷³⁵, M. Palonio freska pasižymi monumentalumu, joje vaizduojama labai mažai asistuojančių asmenų. Deja viršutinė paveikslo dalis, daugelio figūrų veidai buvo nemokšiška restauruoti 1877 m.⁷³⁶, todėl neįmanoma aprašyti paveikslo nuotaiką perteikiančias veikėjų emocijas ir apibūdinti šv. Onos veido bruožus.

Pažaislio freskos kompozicijoje Švč. M. Marijos maudymo motyvas nėra hierarchiškai dominuojantis: Šv. Onai skiriama nemažiau dėmesio – ji vaizduojama stambiu planu, užima daugiau nei pusę paveikslo pločio. Šią kompoziciją palyginus su Johanno Gottfriedo Thelotto ir Tobiaso Lobecko vario raižiniu Lietuvos dailės muziejuje⁷³⁷ (il. 21) matyti, jog XVIII a. Marijos motinos vaidmuo aptariamame siužete labai sumenko – ji tapo vos įžiūrima paskutiniame kompozicijos plane.

⁷³¹ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, *op. cit.*, p. 123–124.

⁷³² Freskų sukūrimo laikas patikslintas, žr. Mindaugas Paknys, *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 51.

⁷³³ Šio ciklo dailėtyrinius tyrinėjimus atliko H. Kairiūkštytė-Jaciniene ir L. Šinkūnaitė, žr. Halina Kairiūkštytė-Jaciniene, *Pažaislis, baroko vienuolynas Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 205–207. Laima Šinkūnaitė, *Kelionė į Ramybės kalną. Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailės ikonologija*, Vilnius: Versus Aureus, 2014, p. 90–97.

⁷³⁴ Pažaislio bažnyčios sienų tapyba įtraukta į KVR: Uk 7579, DR 329.

⁷³⁵ Žr. Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, *op. cit.*, p. 316–327, il. 143.

⁷³⁶ Halina Kairiūkštytė-Jaciniene, *Pažaislis...*, *op. cit.*, p. 205. Visas choro interjero dekoras pakartotinai restauruotas 2001 m., Laima Šinkūnaitė, *Kelionė į Ramybės kalną. Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailės ikonologija*, Vilnius: Versus Aureus, 2014, p. 90–91.

⁷³⁷ Švč. Mergelės Marijos gimimas. Atspaudė Johann Gottfried Thelott (1711–1775), raižė Tobias Lobeck (žinomas 1750–1770), XVIII a. Popierius, vario raižinys, 36,7 × 32,5 cm, LDM, G-1318, kūrinio mokslinio katalogo aprašą žr. Ilona Mažeikienė, Švč. Mergelės Marijos gimimas, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 228.

Pažaislio bažnyčios vienuolių choro freskų stilių ir analogus išsamausiai aptarusi dailėtyrininkė Halina Kairiūkštytė-Jacinienė pastebėjo, kad Švč. *Mergelės Marijos gimimo* freskos kompozicija artima Florencijos Švč. M. Marijos Apreiškimo bažnyčioje dailininko Andrea del Sarto 1514 m. nutapytai freskai (il. 20). Be to, esama ir daugiau kitų italų mokyklų renesanso dailei būdingų bruožų: asistuojančios figūros vilki Florencijos mokyklos Aukštojo renesanso dailei būdingus kostiumus, o žanrinės detalės – katė ir šuo su berniuku primena Venecijos tapybą⁷³⁸. M. Palonio stilistikai įprastas Florencijos ir kitų italų tapybos mokyklų bruožų derinimas⁷³⁹ čia sumišęs su baroko epochos elementais, esančiais *Marijos gimimo* scenos aplinkoje: plazdančiomis draperijomis, barokiniais interjero ornamentais ir iliuzine tapyba.

Dailininkas pirmajame freskos plane originaliai traktuoja žanrinius motyvus: berniukas greta naujagimės, tildantis lojantį šunį bei nuo kreslo sceną stebinti katė suteikia kompozicijai žaismingumo, namų jaukumo atmosferą. Naminių gyvūnų vaizdavimas gali turėti ir simbolinę prasmę. Katė Švč. *Mergelės Marijos gimimo* atvaizduose regima retokai ir jos simbolinė reikšmė nėra aiški. Pavyzdžiui, Francesco Curadi (1570–1661) 1598 m. nutapytame paveiksle Volterros katedroje (Toskana), kaip M. Paloni freskoje, dešiniajame kampe įkomponuota katė (il. 22)⁷⁴⁰, o Benedetto Caliari paveiksle ji tupi šalia šv. Onos lovos⁷⁴¹, bet abiejuose paveiksluose šuo nevaizduojamas. Tačiau šuo Švč. *Mergelės Marijos gimimo*, Šv. *Onos Giminės* paveiksluose vaizduojamas nuo vėlyvųjų viduramžių⁷⁴². Italijos renesanso dailėje pasitaiko ir berniuko, žaidžiančio su šuneliu motyvas, pavyzdžiui aukščiau minėtoje Andrea del Sarto freskoje Florencijos Švč. M. Marijos Apreiškimo bažnyčioje (il. 20) ir Bartolomeo Bandinelli ir Raffaello da Montelupo horeljefe Lorete, Santa Casa bazilikoje (1533 m.)⁷⁴³. Šuniukas kaip Švč. M. Marijos gimimo atvaizdų atributas būdingas ne tik Italijos baroko dailei⁷⁴⁴, esama paveikslų su juo kaimyninėje Lenkijoje, pavyzdžiui Tarłowo ir Żukowo parapijose bažnyčiose⁷⁴⁵.

Šuns atributas paveiksluose gali reikšti tikinčiųjų budrumą ar kontempliaciją⁷⁴⁶, tačiau Šv. *Šeimos* atvaizduose ir pasaulietiniuose portretuose jis laikomas ištikimybės simboliu⁷⁴⁷. Taigi,

⁷³⁸ Halina Kairiūkštytė-Jacinienė, *Pažaislis...*, op. cit., p. 205–206.

⁷³⁹ *Lietuvos dailininkų žodynas, I tomas: XVI–XVIII a.*, sud. Aistė Palušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 204.

⁷⁴⁰ Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, op. cit., il. 220, p. 321.

⁷⁴¹ Benedetto Caliari (1538–1598 m.) paveikslas buvo Venecijos akademijoje, žr. *ibid.*, il. 215, p. 317.

⁷⁴² Pavyzdžiui, nežinomo ispanų dailininko XVI a. pradžios iliustracijoje iš Valandų knygos Guadelupe vienuolyne (Ispanija, žr. *ibid.*, il. 242, p. 339) arba Kranacho vyresniojo Šv. *Onos Giminė* garsiajame Torgauerio altoriuje.

⁷⁴³ Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna...*, op. cit., il. 122, p. 196.

⁷⁴⁴ Pavyzdžiui, Giovanni Stefano Danedi freskoje Pavijoje Certosa di Pavia bažnyčioje (1671–1688m.), žr. *ibid.*, il. 217, p. 319.

⁷⁴⁵ *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, il. 129, 132.

⁷⁴⁶ E. Kirschbaum, *Lexicon...*, op. cit., vol. 2, p. 334.

⁷⁴⁷ Pasak Erwino Panofskio, analizavusio dail. Jan van Eycko nutapytą Arnolfini šeimos portretą (1434 m., Nacionalinė galerija Londone, jo pirmame plane vaizduojamas šuniukas), šuo simbolizuoja ištikimybę

Pažaislio Švč. *Mergelės Marijos gimimo* freskoje šuo gali būti interpretuojamas kaip ištikimybės simbolis.

Švč. *Mergelės Marijos gimimo* ir jos *įvesdinimo į šventyklą* ikonografinių tipų retumą LDK dailėje taipogi įrodo tik keli rasti jų paminėjimo atvejai bažnyčių vizitacijų aktuose ir inventoriuose. Pavyzdžiui, keliose XVII a. Švč. *Mergelės Marijos gimimo* titulo bažnyčių didžiuosiuose altoriuose minimi to paties titulo paveikslai: 1635 m. Seredžiaus⁷⁴⁸ ir 1675 m. Nemunaičio⁷⁴⁹ bažnyčiose. Šiais atvejais didžiajam altoriui buvo pasirinktas potridentiniu laikotarpiu retesnis naratyvinis Švč. *M. Marijos gimimo* atvaizdas, kuris net viduramžiais Europos altoriuose nebūdavo dažnas, labiau įprastas vaizduoti Švč. *M. Marijos gyvenimo* cikluose. Kaip buvo galima įsitikinti ankstesniame poskyryje aptartu Gomelio Švč. *Mergelės Marijos gimimo* ir Šv. Kazimiero bažnyčios atveju, *Marijos gimimo* titulinis atvaizdu didžiajame altoriuje galėjo būti pasirinktas ir reprezentacinis *Arbor Virginis* atvaizdas⁷⁵⁰. Tačiau šie keli pavyzdžiai yra veikiau išimtys, nes dažniau to paties titulo (pavyzdžiui Šiluvos ir Radviliškio) bažnyčiose didžiajame altoriuje buvo įtaisyta kuri nors stebuklingo Dievo Motinos su Vaikeliu Jėzumi atvaizdo kartotė⁷⁵¹. Tiesa, Radviliškio bažnyčioje Švč. *Mergelės Marijos gimimą* vaizdavęs paveikslas kabojo ne altoriuje, o ant sienos⁷⁵². Apibendrinant šiuos šaltiniuose aptiktus atvejus galima atsargiai teigti, kad Švč. *Mergelės Marijos gimimo* ikonografinio tipo atvaizdų LDK bažnyčiose buvo reta, jų reikdavo tiktai to paties titulo bažnyčioms papuošti.

Vienintelis altorinis Švč. *Mergelės Marijos įvesdinimo į šventyklą* paveikslas 1677 m. buvo paminėtas Betygalos Šv. Mikalojaus bažnyčioje ir įvardytas kaip „*Praesentationis Beatae V. in templo*“ arba „*Praesentationis BVM*“⁷⁵³.

Šaltinių duomenims antrina Liepos Griciūtės-Švėrebiėnės atlikti taikomios dailės tyrimai: XVII–XVIII a. LDK procesijų altorėlių ir vėliavų siužetuose Švč. *Mergelės Marijos vaikystės siužetų* neaptikta, išskyrus vienintelį XVII a. *Marijos gimimo* atvaizdo vėliavoje paminėjimą Šiaulėnų bažnyčioje⁷⁵⁴.

arba yra geismo emblema, išreiškianti poros norą susilaukti vaikų, žr. Erwin Panofsky, *Early Netherlandish Painting, its Origins and Character*, vol. 1, Cambridge: Harvard University Press, 1953, p. 202–203.

⁷⁴⁸ „Oltarz wielki, na nim srzednia tablica Nativitatis B. M. V., po stronach S. Nicolai, z drugiey strony S. Reginae.“ *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, op. cit., p. 158.

⁷⁴⁹ „W Wielkim Oltarze obraz B. V. eiusdem Nativitatis“, Nemunaičio bažnyčios 1675 m. vizitacija, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 202.

⁷⁵⁰ „Atvaizdas šventųjų Joakimo ir Onos, iš kurių širdžių gimė Ielija, Ielijoje – Švč. *Mergelės Marijos gimimo* atvaizdas“, Gomelio parapišės bažnyčios 1716 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F4-A2189, l. 1.

⁷⁵¹ Šiluvoje nuo seno kabo Romos Santa Maria Maggiore paveikslas kartotė, Radviliškio bažnyčios didžiajame altoriuje buvo Čenstachavos Dievo Motinos atvaizdas, žr. *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. ...*, op. cit., p. 627.

⁷⁵² *Ibid.*, p. 634.

⁷⁵³ *Ibid.*, p. 288, 299.

⁷⁵⁴ Liepa Griciūtė-Švėrebiėnė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos...*, op. cit., p. 285–293, 304–310, 306. 1677 m. minima vėliava su *Marijos gimimo* paveikslais abiejose pusėse, žr. *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. ...*, op. cit., p. 654.

Švč. *Mergelės įvesdinimo į šventyklą* atvaizdų Lietuvoje išliko tik keletas. Kaip ir Švč. *Mergelės Marijos gimimo* paveiksluose, jų kompozicijos sukurtos pagal Vakarų Europos dailei tam siužetui būdingas schemas. Pasak *Aukso Legendos*, trejų metų Marija buvo atiduota auklėti į Jeruzalės šventyklą. Švč. *Mergelės įvesdinimo į šventyklą* kūriniuose paprastai vaizduojamas momentas, kaip Švč. M. Marija niekieno nepadedama užlipa aukštais šventyklos laiptais, kur ją pasitinka vyriausiasis kunigas Zacharijus. Laiptų apačioje būna vaizduojami ją palydintys tėvai, kurių gestai rodo juos priimančius Viešpaties valią. Carlo Maratti (1625–1713) paveiksle iš Anykščių Šv. Apaštalo evangelisto Mato bažnyčios⁷⁵⁵ (iš mons. **Alberto Talačkos kolekcijos**) šv. Ona vaizduojama besimeldžianti, o vietinei LDK mokyklai priskirtiname **Gardino seserų brigitečių bažnyčios** paveiksle⁷⁵⁶ (XVIII a. I p., il. 159) – sukryžiuosianti ant krūtinės rankas. Skirtingai nei kitose šio siužeto kompozicijose, Mikelandželas Palonis **Pažaislio** kamaldulių bažnyčios vienuolių choro freskoje (1680–1685 m., il. 158) pasirinko žemą žiūrėjimo horizontą: žaliu apsiaustu apsigaubusi šv. Ona įkomponuota pirmame plane, nuolankiai palydinti laiptais lipančią dukterį.

C) Švč. *Mergelės Marijos auklėjimas*

LDK bažnyčių šaltiniuose Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* siužeto paveikslai, palyginus su Šv. *Onos, pačios trečiosios* atvaizdų paminėjimais, sutinkami labai retai. Ankstyviausios žinios apie Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslus siekia XVII a. antrąją pusę. Pats siužetas paprastai nebūna įvardijamas, jį galima atpažinti pagal aprašymus, kuriuose paminėti vaizduojami du arba trys asmenys: šv. Ona ir Švč. M. Marija arba šv. Ona, Švč. M. Marija ir šv. Joakimas. Šitoks dvejopas Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* vaizdavimo būdas buvo žinomas Europos potridentinėje dailėje⁷⁵⁷. Vienas ankstyviausių žinomų LDK pavyzdžių buvo Uzdos parapijai priklausiusioje Kuktičių koplyčioje⁷⁵⁸ 1653 m. čia minimas altorinis „Šv. nos su Švč. M. Marija“ paveikslas⁷⁵⁹. 1670 m. sudarytame Kauno bernardinų Šv. Onos brolijos inventoriuje įtrauktas nešiojamas altorėlis, kurio vienoje pusėje pavaizduota Švč. M. Marija su Vaikeliu Jėzumi, o kitoje „Šv. Joakimas su šv. Ona, ir Švč. M. Marija“⁷⁶⁰. Platielių bažnyčioje 1715 m.

⁷⁵⁵ Plačiau kataloginis aprašas: Dalia Tarandaitė, *Marijos įvesdinimas į šventyklą, Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 93., il. nenumeruota.

⁷⁵⁶ Švč. M. Marijos įvesdinimas į šventyklą, XVIII a. I p., drobė, aliejus 116 × 83 cm. Maria Kalamajska-Saeed, Kościół P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny i dawny klasztor Brygidek, *MDSZ*, część 4: *Kościół i klasztorzy rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, red. Maria Kalamajska-Saeed, t. 1, Kraków: 2012, p. 103.

⁷⁵⁷ Disertacijos I. 2. dalyje buvo minėti pastarieji Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* kompozicijų variantai.

⁷⁵⁸ Vilniaus vyskupija, Minsko dekanatas.

⁷⁵⁹ *Altare in illa Vnum S Annae cum BMV. VUB RS, f. 57, b. 53–42, l. 50.*

⁷⁶⁰ „Oltarzyk nastółku do noszenia podczas Processyey publiczney sporządzony, ziedney strony PP. z P. Jezusem namalowana, Azdrugiej strony S. Joachim y S. Anna, y P. P.“ *Archivu[m] loci Cauensis. 1417–1812 m. VUB RS, F4–(A316) 38883, l.150 v. M. Matušakaitė teigė, kad tas pats altorėlis buvo minimas Kauno Šv. Jurgio bažnyčios XIX a. vizitacijose, žr. Marija Matušakaitė, *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Vilnius: Ardor, 1998, p. 18.*

buvo „Šv. Onos ir Švč. M. Marijos“ paveikslėlis⁷⁶¹. Žinoma, kad dailininkas S. Čechavičius Vilniaus jėzuitų Šv. Ignaco bažnyčiai sukūrė altorinį paveikslą „Šv. Ona su Joakimu ir mergaite (2 arba 3 figūrų) Švč. M. Marija“⁷⁶², kuris neišliko⁷⁶³. Remiantis šiais pavyzdžiais galima teigti, kad XVII a. II pusėje ir XVIII a. buvo tapomi dviejų kompozicinių tipų Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* siužeto paveiksłai.

XVIII a. II pusėje Žemaitijos bažnyčiose užfiksuota atvejų, kai senąjį altorinį Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslą pakeisdavo naujas kito ikonografinio tipo – Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslas. Pavyzdžiui, Tryškių bažnyčios Šv. Onos altarijai priklausiusiame altoriuje 1677 m. kabojo Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslas⁷⁶⁴, o XVIII a. III ketvirtyje buvo nutapytas naujas kito siužeto paveikslas (il. 160)⁷⁶⁵. Tikriausiai XVIII a. pabaigoje parapinėje Salantų bažnyčioje Šv. Onos altoriuje buvusį Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslą⁷⁶⁶ pakeitė „geros tapybos Šv. Onos, Švč. M. Marijos ir Šv. Joakimo su trimis sidabrinėmis karūnomis paveikslas“⁷⁶⁷. Šiuos faktus galima laikyti Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinio tipo populiarėjimo apraška bei XIX a. pastebimai išsivyravusio reiškinio – Šv. Onos, pačios trečiosios altorinius paveikslus keisti Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* siužetais – pradžia.

Trumpai apžvelgtus rašytinių šaltinių duomenis patvirtina negausiai išlikusių Švč. *Mergelės*

⁷⁶¹ „Obraz mały w ramach pozłocistych Sanny y Nay Pan’y”. Platelių bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F1-F38, l. 121.

⁷⁶² „Sw. Anny z Joachimiem i N. Panną Marją dzieckiem.” Paveikslas vėliau buvo perkeltas į Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčią. Vladislavo Zahorsko daryti Vilniaus kurijoje buvusių Vilniaus bažnyčių 1798, 1808 ir kt. m. vizitacijų nuorašai. LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10, aplankas 26, l. 395. Edward Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich*, t. 1, 1850, p. 111.

⁷⁶³ Edward Rastawiecki, *Słownik...*, op. cit., p. 111. Lietuvos dailininkų žodynas, I t., op. cit., p. 90.

⁷⁶⁴ „in maiori tabula imago S. Annae et B. Virginis, Puerum Jesum gestantium.”, žr. Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. ..., op. cit., p. 555.

⁷⁶⁵ Tryškių parapinės bažnyčios 1779 m. generalinės vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 472, l. 19v. Dailėtyrininkės R. Stankevičienės tyrimo duomenimis Tryškių Švč. Trejybės Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslas datuojamas XVIII a. III ketvirčiu (1751–1775 m.), jo sukūrimas sietinas su naujos bažnyčios pastatymu 1751 m. ir įrengimo pabaiga 1775 m., žr. Regimanta Stankevičienė, Dailės kūrinių aprašas K 13, 1999 m., KPC KOPA.

⁷⁶⁶ Remiantis bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktu galima manyti, kad altoriuje buvo Šv. Onos, pačios trečiosios su Dievu Tėvu ir Šventąja Dvasia paveikslas su trimis sidabrinėmis karūnomis: „Ołtarz Dziesiąty. Ołtarz S: An’y, obraz malowany na płotnie osob 5 Bog Oyciec, Duch S: S. An’a, Nays: Pan’a, Pan JEZUS.; U S. Anny Korony trzy Srebrne S: An’y: Nays: Pany, y Pana Jezusa”. Salantų bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F1-F38, l. 145, 148. D. Ramonienės nuomone, XVIII a. viduryje tame altoriuje buvo nutapytas naujas šv. Oną, Švč. M. Mariją ir Kūdikėlį Jėzų vaizduojantis paveikslas, žr. Dalia Ramonienė, Senosios Salantų bažnyčios altorių ir jų paveikslų istorinė ir meninė apžvalga, *Salantų bažnyčia. Istorija, meno vertybės ir žmonės*, sud. Povilas Šverėbas, (ser. Žemaičių praeitis, kn. 15), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 151.

⁷⁶⁷ „Ex oposito {Familia sacra} ołtarza e Cornu Epistolae Stolarsko snickerskiew roboty częścią pozłacany częścią malowany w pierwsz. Kond. Obraz S. Anny Nayswiętszey Panny So Joachima dobrego malowania w drugiey kond. Obraz S. Michala; na obrazie S. Anny korony srebr. 3”; Salantų bažnyčios 1806 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 712, l. 187, 191. Ta pati informacija kartojama 1845 m. vizitacijoje, Salantų bažnyčios 1845 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 712, l. 171v, 173.

Marijos auklėjimo dviejų tipų kompozicijos: jose mergaitę Švč. M. Mariją skaityti gali mokyti viena šv. Ona arba abu tėvai.

Pirmajam tipui priskiriama **Martyno Šimkevičiaus**⁷⁶⁸ XVII a. antroje pusėje išraižyta **graviūra**⁷⁶⁹ (il. 161) yra ankstyviausias ir ko gero vienintelis išlikęs iš šio šimtmečio Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* atvaizdas LDK. M. Šimkevičiaus graviūroje išlaikyti Europoje nuo viduramžių susiklosčiusio Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* siužeto komponavimo principai – matroną primenantį sėdinti šv. Ona, švelniai apglėbusi per pečius savo dukterį, pirštu rodo į Biblijos tekstą, o mergaitę jį skaito. Atvaizdo sukūrimo laiką išduoda madinga Švč. M. Marijos suknelė ir šukuosena bei to meto dailei būdingi kompoziciją juosiantys stambūs gėlių žiedai. Švč. M. Mariją, apsirėdžiusią kaip aukštuomenės atstovę buvo įprasta vaizduoti to meto Vakarų Europoje sukurtuose šio siužeto atvaizduose (il. 30, 162).

XVIII a. III ketvirtyje nežinomas Lietuvos dailininkas nutapė taip pat nepilnai figūras atidengiančią, tik kitokio rakurso kompoziciją **Vilniaus jėzuitų Šv. arkangelo Rapolo bažnyčiai**⁷⁷⁰ (il. 163). Nors pirmame plane vaizduojama šv. Ona, paveiksle ji nėra pati svarbiausia: Švč. M. Marijos išskirtinumą pabrėžia aplink jos galvą ryškiai švytinti aureolė, kai tuo tarpu virš jos motinos nimbas kitoks, mažiau matomas. Paveikslu nuotaika pakili, besišypsanti motina su dukra vaizduojamos įsigilinusios į skaitymą. Kaip ir M. Šimkevičiaus raizinyje, šv. Ona smiliumi rodo į ant jos kelių atverstą knygą. Motina su dukra nutapytos puošniais kanoninių spalvų rūbais. Švč. M. Marijos kostiumas primena XVIII a. II pusės aukštuomenės damos aprėdus, tuo tarpu šv. Onos rūbai tradiciniai, įdomesnio sukirpimo tik rusvas, jos ausį atidengiantis ties kakta surauktas galvos apdangalas. Vilniaus Šv. arkangelo Rapolo bažnyčios Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslas ilgainiui išgarsėjo, nes buvo nutapyta ne viena jo kartotė ir sukurti keli grafikos darbai. Pavyzdžiui, panašiu laiku datuotinas **Kiauklių** Švč. *Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios altorėlio paveikslas⁷⁷¹ (il. 164) kompozicijos požiūriu mažai skiriasi nuo pirmavaizdžio. **Pakalnių** Švč. Trejybės bažnyčios **altoriui** XIX a. buvo sukurtas didesnio formato, pilnai figūras atidengiantis paveikslas⁷⁷² (2000 m. sudėgė, il. 165), kurio kompozicija interpretuota kur kas laisviau. **Tytuvėnų bernardinų bažnyčios nešiojamo paveikslas** (2012 m. sudėgė, XIX a. I p., il. 166) tokia pati kompozicija buvo „apversta“ veidrodiniu principu, pakeistos rūbų spalvos ir įvestos kelios XIX a. dėvėsenai būdingos detalės. Vilniaus Šv. arkangelo Rapolo bažnyčios Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslas kartočių sklaidai*

⁷⁶⁸ Raizytojas dirbo Vilniuje ir Kaune XVII a. II p., žr. *Lietuvos dailininkų žodynas, I t., op. cit.*, p. 252.

⁷⁶⁹ Popierius, vario raizynas, 20,5 × 16 cm (lakšto), LDM, inv. nr. G-11227/22. Graviūra buvo publikuota knygoje *Pomniki Rytownictwa Krajowego. Oddział I. Odgiski z blach mniejszych, znajdujących się w bibliotece Łohojskiej Konstantego Hrabia Tyszkiewicza*, Wilno: Drukiem Marcinowskiego, 1858, p. 18.

⁷⁷⁰ Paveikslas XVIII a. bažnyčios rašytiniuose šaltiniuose neminimas. Šiuo metu jis yra įtaisytas šoninio presbiterijos altoriaus antrajame tarpsnyje, todėl neįmanoma jo detalai apžiūrėti.

⁷⁷¹ Dėkoju dr. Regimantai Stankevičienei už informaciją apie šį paveikslą.

⁷⁷² Paveikslas buvo įtrauktas į KVR registrą: Uk 20973 LA 362/3.

XIX a. darė poveikį grafikos kūriniai, pavyzdžiui sukurtieji dailininkų Fransua Audibrano⁷⁷³ ir Józefo Ozęblowskio⁷⁷⁴ (il. 167).

Kaip amžininkai interpretavo šį siužetą? Vieną iš galimų atsakymų aptinkame XVIII a. pabaigoje iš vokiškai kalbančių kraštų į mūsų šalį atkeliavusioje graviūroje (il. 168)⁷⁷⁵. Šv. Onos, rodančios į knygą gestas pakartotas kaip ir minėtuose, Lietuvoje sukurtuose kūriniuose, tačiau šv. Oną su dukterimi regime apsirengusias jau žemesniam – viduriniajam luomui priderančiais rūbais (matyt, graviūra buvo skirta pastarojo luomo auditorijai). Ant suolo šalia šv. Onos, įkomponuotas krepšys su audiniu ir žirkklėmis veikiausiai rodo, kad be skaitymo motina dukrą moko ir rankdarbių. Graviūra pavadinta „Šv. Ona – Švč. M. Marijos motina“, o apačioje esantys įrašas lotynų ir vokiečių kalbomis iš Senojo Testamento (Ez 16, 4) didaktiškai komentuoja atvaizdą „Kokia motina, tokia ir duktė“⁷⁷⁶. Taigi, šio siužeto kūriniuose, šv. Ona buvo sektinu krikščioniško auklėjimo propagavimo modeliu.

LDK buvo sukurta keletas visafigūrių paveikslų, kuriose Švč. M. Marija nutapyta stovinti šalia krėsle sėdinčios šv. Onos. **Tryškių Švč. Trejybės bažnyčioje** Šv. Onos altarijai kadaise buvo parūpintas Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* paveikslas⁷⁷⁷ (il. 160), kurio ikonografija yra tipiška šio siužeto kūriniams, išskyrus retą kompozicijos detalę – vieno angelo laikomą perlą kriauklėje. Perlas gali būti interpretuojamas dvejopai. Italų renesanso dailėje dažniausiai jis simbolizuoja Įsikūnijimo paslaptį – per Švč. M. Mariją gimusį Kristų⁷⁷⁸. Barokiniuose atvaizduose (remiantis F. Picinelli emblemų enciklopedija) kriauklė yra šv. Onos emblema, nes ji išaugino brangų perlą – Švč. M. Mariją⁷⁷⁹. Paveikslą tyrinėjusi R. Stankevičienė apibendrinio, kad „šiam paveiksle per simbolius ypač akcentuotas šv. Onos ir Švč. Mergelės tiesioginis ryšys su Įsikūnijimo paslaptimi bei Bažnyčios (čia Romos katalikybės) pergale“⁷⁸⁰.

Primityvesnės tapybos, vėlyvajam barokui priskiriamame **Dotnuvos** bernardinų bažnyčios nešiojamo **altorėlio paveiksle**⁷⁸¹ (il. 170) nutapė pasimokęs provincijos dailininkas. Jame kaip ir garsiam P. P. Rubenso paveiksle (il. 162) Švč. M. Marija nutapyta besitaisanti skraistę.

⁷⁷³ Audibran Francois Adolphe Bruneau (1810 m., žinomas iki 1865 m.), žr. *Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) ir jo leidiniai. Parodos katalogas*, sud. Vladas Gasiūnas, Vilnius, LDM, 1996, p. 27, il. 247.

⁷⁷⁴ LMAVB RSS, G1-230-4. Józef Ozęblowski (apie 1805–1873), XIX a. 4–8 deš., litografija, 5 × 7,5 cm, sign ap. *Wilna. Litog: J: O*:

⁷⁷⁵ Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. pab. Než. vokiečių dailininkas. Popierius, vario raizynis, aliejus 27 × 21,5 cm, LDM, inv. nr. T 597.

⁷⁷⁶ *Sicut Mater / ita Filia eius/ Ezech 16 v. 44.*

⁷⁷⁷ KVR: Uk 10144, K13, DR 1052, drobė, aliejus 214 × 119 cm., aptaisai – XIX a. (po 1830 m.).

⁷⁷⁸ Kirschbaum E., *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, vol. 3, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974, p. 300.

⁷⁷⁹ Hans Aurenhammer, *op. cit.*, p. 144. F. Picinelli, *Mondo simbolico*, Mailand, 1653. Ph. Picinelli, *Mundus symbolicus*, Köln, 1653 ir 1729.

⁷⁸⁰ Regimanta Stankevičienė, *Dailės kūrinių aprašas K13*, 1999 m., KPC KOPA.

⁷⁸¹ Procesijų altorėlio retabulas su paveikslais „Šv. Ona („Marijos auklėjimas“)“ ir „Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Mergelė Marija“, Uk 9305, DV 1307. Paveikslas Švč. *Mergelės Marijos auklėjimas*, XVIII a. III ketv., drobė, aliejus 63 × 58 cm. Asta Giniūnienė, *Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 9305, DV 1307*, 2015 m., KPC KOPA.

Svarbi Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* siužeto prasmė – Įsikūnijimo slėpinys – labai aki-vaizdžiai perteikiama **Kiemeliškių** parapiinės **bažnyčios paveiksle** (il. 171). Čia šv. Ona savo dukrai rodo atvertusi pranašystę iš Izaijo knygos (Iz 7, 14): „Štai ta mergelė laukiasi, – ji pagimdys sūnų ir pavadins jį Emanuelio vardu“. Tokia traktuotė turėjo tęstinumą XIX a.: Rūdninkų bažnyčioje yra analogiškos kompozicijos paveikslas⁷⁸². Kiemeliškių paveikslas datuojamas XVIII a. IV ketv.⁷⁸³ (il. 171), galėjo būti nutapytas iki 1786 m. nes minimas tų metų vizitacijos akte kaip altorinis šv. Onos paveikslas su dviem „baltintomis“ karūnomis virš šv. Onos ir Švč. M. Marijos galvų⁷⁸⁴.

Smalvų bažnyčios paveiksle⁷⁸⁵ (XVIII a. IV ketv. il. 173) pabrėžiamas intymus ryšys tarp motinos ir dukters – jos knygos neskaito, šv. Ona kažką aiškina Marijai (tikriausiai perskaitytą Biblijos tekstą), o ši, pamaldžiai sudėjusi rankas, atidžiai klausosi. Rankas sudėjusi, lyg besimeldžianti Švč. M. Marija vaizduojama XVIII a. pab. sukurtoje graviūroje⁷⁸⁶ (il. 169). Kitaip abi figūros perteiktos dailininko Justino Krantzo paveiksle iš **Komantavo** Kristaus Atsimainymo bažnyčios (Gardino r.)⁷⁸⁷ (1797 m., il. 174) – šv. Ona pamaldžiai žvelgia į dangų, švelniai pri-laikydama skaitančios Marijos ranką.

Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* antrojo tipo kompozicijos kūrinių, kuriuose mergaitė Švč. M. Mariją skaityti moko šv. Ona kartu su šv. Joakimu, Lietuvoje išliko vos keletas. **Vilniaus katedros rinkinyje** kadaise buvusio paveikslo⁷⁸⁸ (il. 175), centre vaizduojama didelė šv. Ona, nukreipusi žvilgsnį į skaitančią dukterį. Pamaldžiai sudėjęs rankas šv. Joakimas stebi šią sceną. Jis vaizduojamas kaip antraeilė figūra, nes nutapytas antrame plane, šešėlyje. Jau minėtame raižinyje (il. 169), kuris yra P. P. Rubenso paveikslo sekiny (il. 162), šv. Joakimas taip pat vaizduojamas antrame plane. Tačiau Vilniaus katedros rinkinio paveiksle (il. 175) nutapytas ir aiškiai pabrėžiamas rečiau Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* temos kūriniuose regimas Švč. M. Marijos atributas – stalas, ant kurio padėta raudona rožė. Šv. Onos ir Švč. M. Marijos figūrų tipai kūrinyje primena **S. Čechavičiaus** paveikslą iš Opolo Lubelskie (Lenkija) buvusios pijorų parapiinės bažnyčios⁷⁸⁹ (po 1743 m., il. 177), kas leistų manyti apie abiejų dailininkų naudotą nenustatytą pirmavaizdį. Labai panašų į Vilniaus katedros rinkinio paveikslą (kopiją?) galima išvysti Dusmenų Šv. apaštalu Simonu ir Judo Tado bažnyčioje (XIX a (?), il. 176).

⁷⁸² KVR: DV 847, XIX a., drobė, aliejus 128 × 82 cm.

⁷⁸³ Katarzyna Kolendo-Korcakowa, Kościół parafialny P. W. Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Kiemieliszkach, MDSZ, część 3: *Kościoly i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków 2005, p. 109, 113, 120, il. 275.

⁷⁸⁴ *Ibid.*, p. 120. Bažnyčia buvo pastatyta 1781 m.

⁷⁸⁵ KVR: DV 3550, drobė, aliejus 151 × 78 cm, paveikslas buvo datuotas XVIII a., žr. *Kultūros paminklų enciklopedija...*, op. cit., p. 379.

⁷⁸⁶ LDM, inv. Nr. G-2081, vario raižinys 13,3 × 8 cm.

⁷⁸⁷ *Музей старажытнабеларускай культуры*, sud. А. А. Ярашэвіч, Мінск: Беларусь, 2004, p. 120. *Помнікі мастацкай культуры Беларусі*, Мінск: Беларусь, 2012, p. 79.

⁷⁸⁸ „Švč. Mergelė Marija su šv. Ona ir šv. Joakimu“, KVR: Uk 31887, XVIII a. II p.

⁷⁸⁹ Zbigniew Michalczuk, Uwagi na temat pierwowzorów dzieł Szymona Czechowicza i malarzy jego kręgu, *Bulletin of Art History*, no. 4, 2013, p. 721, il. 17.

Lietuvoje būta ir retesnių, Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* temos pristatymo atvejų – pavyzdžiui, tokie atvaizdai galėdavo būti integruoti į erdvines figūrines devocines kompozicijas. 2009 m. **Labanoro** Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčios gaisro metu žuvo unikali devocinė kompozicija su vaškinėmis šv. Onos, Švč. M. Marijos, šv. Teresės ir šv. Kryžiaus Jono figūromis⁷⁹⁰ (XVIII a., il. 172). Jos centrinėje dalyje buvo įkomponuota Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* scena, kurioje šv. Onos ir Švč. M. Marijos figūrėlės vilkėjo prabangius aukštuomenės damoms tinkamus rūbus, tik nesimatė knygos, kuri amžių bėgyje buvo dingusi.

Apibendrinant aptartus pavyzdžius galima teigti, kad Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinis tipas atsirado LDK XVII a. II pusėje. Kelių kompozicijų tipų Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* kūriniuose perteikiami Kristaus Išikūnijimo idėja ir šv. Onos, tobulai išauklėjusios savo dukterį, įvaizdis. Daugiausia kūrinių išliko iš XVIII a. II pusės, kas leistų manyti apie Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinio tipo populiarėjimą šiuo laikotarpiu. Krikščioniško auklėjimo modelis, kuriame motina rūpinasi savo vaiko raštingumu, galėjo būti aktualus į edukaciją orientuotoje Apšvietos epochoje. XVIII a. susiformavusių kompozicinių schemų tęstinumą sekančiame šimtmetyje įrodo Lietuvoje surastos XIX a. kartotės.

D) Švč. *Mergelės Marijos ir šv. Juozapo sužadėtuvs*

LDK dailėje tai retas, vienintelis naratyvinis siužetas iš Švč. M. Marijos jaunystės amžiaus tarpsnio, kuriame paprastai būna vaizduojami Mergelės tėvai. Vienas ryškiausių išlikusių pavyzdžių – Švč. *Mergelės Marijos ir šv. Juozapo sužadėtuvių* freska (il. 122), 1680–1685 m. nutapyta Mikelandželo Palonio **Pažaislio** kamaldulių Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios vienuolių choro šiaurinėje sienoje ir priklausanti Švč. M. Marijos žemiškojo gyvenimo ciklui. Ji pasižymi statiška kompozicija, kurios centre vyriausiojo kunigo akivaizdoje šv. Juozapas ruošiasi užmaiti žiedą ant Švč. Mergelės piršto. Siužeto pagrindinis šaltinis – J. Voraginiečio *Aukso legenda*⁷⁹¹. Abipus jaunavedžių nutapyti Švč. Mergelės Marijos tėvai. Šv. Ona vaizduojama su tradiciniu tikriausiai nuostabą ir džiaugsmą išreiškiančiu gestu, dažnu altorių skulptūrose (il. 188, 189).

Beveik po šimtmečio (XVIII a. vid.) **Vilniaus** senosios regulos **karmelitų Šv. Jurgio Kaninio bažnyčios** Švč. *Mergelės Marijos ir šv. Juozapo sužadėtuvių* paveiksle⁷⁹² (il. 178) šv. Ona nutapyta viršuje, šešėlyje laiminanti jaunavedžius. Ji atpažįstama iš kanoninių spalvų rūbų

⁷⁹⁰ Dailėtyrininkė Dalia Klajumienė teigė, kad neaišku, kurios vienuolijos karmelitų ar benediktinių seserys pagamino šias devocionalijas, jos pateikti argumentai liudytų Šv. Benedikto seserų naudai, žr. Dalia Klajumienė, Vilniaus benediktinių Šv. Kotrynos bažnyčios XVIII a. relikvijorių rinkinys, *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje. 1405–2005*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2008, p. 247–249.

⁷⁹¹ Laima Šinkūnaitė, *Kelionė į Ramybės kalną...*, op. cit., p. 93.

⁷⁹² Paveikslas įtaisytas šoninio Šv. Juozapo altoriaus antrame, viršutiniame tarpsnyje. KVR: Uk 8304, DV 306, drobė, aliejus. Paveikslas tikriausiai sukurtas panašiu laiku, kai buvo įrengtas šis altorius (1750–1755 m.). Anksčiau paveikslas buvo datuotas XVIII a. ir priskirtas vietinei tapybos mokyklai, žr. *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1: *Vilnius*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 424.

(žalios suknelės ir raudono apsiausto) ir ištekėjusios moters galvos apdangalo. Šv. Joakimas šioje scenoje nebevaizduojamas, vietoje jo nutapyta sužadėtuves stebinti jaunuolių pora.

Apžvelgus Lietuvoje išlikusius šv. Onos atvaizdus Švč. Mergelės Marijos vaikystės ir jaunystės scenose, galime konstatuoti, kad lyginant su Vakarų Europos paveldo visuma esama pastebimų skirtumų. Nekaltojo Prasiidėjimo temos XVII–XVIII a. paveikslų su šv. Ona išliko nedaug ir nėra šaltiniais grįsto pagrindo teigti, kad jie buvo paplitę LDK. Palyginus su Europos daili būdingų šių atvaizdų ikonografinių tipų įvairove, LDK žinomos vos kelios Jesės medžio tipo atmainos. Šiek tiek plačiau galime kalbėti apie supaprastintos Jesės medžio versijos *Arbor Virginis* ikonografinio tipo atmainas Lietuvos dailėje, kas liudija apie Nekaltai Pradėtosios Švč. M. Marijos ikonografijos formavimosi paieškas, o kartu ir Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasiidėjimo kulto plėtrą LDK. *Arbor Virginis* ikonografinės atmainos paveikslų atsiradimo ir prigijimo LDK dailėje priežastys gali būti paaiškinamos šių atvaizdų atitikimu potridentinio laikotarpio poreikiams: polinkiui į reprezentatyvumą, simbolizmą ir Švč. M. Marijos išaukštinimą. Ilgainiui LDK *Arbor Virginis* atvaizdus nustelbė XVIII a. išpopuliarėjęs kitas, vienfigūris Švč. *Mergelės Marijos Nekaltojo Prasiidėjimo* ikonografinis tipas, kuriame šv. Ona nevaizduojama.

Iš Švč. Mergelės Marijos vaikystės ir jaunystės siužetų LDK išsiskiria reprezentacinis Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografinis tipas, formavęs šv. Onos – tobulai išauklėjusios savo dukrą motinos įvaizdis, kartu atskleidęs ir Įsikūnijimo slėpinį. Lyginant su Vakarų Europa, mūsų šalyje jis atsirado gana vėlai – XVII a. II pusėje ir palaiapsniui įsitvirtino XVIII a. antroje pusėje, tai sietina su Apšvietos epochos dėmesiu edukacijai.

Mergelės vaikystę ir jaunystę vaizdavę kūriniai XVII–XVIII a. bažnyčių inventoriuose ir vizitacijose minimi negausiai, o reti išlikę naratyvinių Švč. M. Marijos gimimo, įvesdinimo ir šventyklą ir sužadėtuvių su šv. Juozapu scenų, kuriose vaizduojama šv. Ona, pavyzdžiai neleidžia daryti išsamių ikonografinių apibendrinimų. Panašūs pasakojamosios ikonografijos nykimo procesai vyko visoje Europoje, kur baroko laikotarpiu pastebimas kai kurių Marijos vaikystės, jaunystės atvaizdų plitimo sulėtėjimas. Apokrifinių evangelijų tekstais paremtų naratyvinių Švč. M. Marijos siužetų retumo LDK dailėje svarbiausia priežastimi laikytinas Visuotinio Tridento susirinkimo metu patvirtintas Šventojo Rašto kanonas, kai apokrifinės evangelijos buvo atskirtos kaip Dievo neįkvėptos knygos. Taip pat neatmestina prielaida, kad Lietuvoje, kaip vėliausiai Europoje apkrikštytoje šalyje, dar ir pergyvenusioje atvaizdams priešišką Reformacijos laikotarpį, galėjo nespėti įsitvirtinti Europai įprasti naratyviniai ikonografiniai tipai.

Hipotezę apie gilesnių pasakomosios ikonografijos tradicijų nebuvimą ir neišitvirtinimą taipogi sustiprina tai, jog LDK bažnyčiose vyravo stebuklingų Dievo Motinos su Vaikeliu atvaizdų kartotės, o Švč. M. Marijos gyvenimo ciklai ir netgi pavieniai jų epizodai buvo reti. Šiame kontekste šv. Onos ir šv. Joakimo gyvenimo epizodus vaizduojančių ciklų nebuvimas LDK dailės pavelde ir jų neminėjimas rašytiniuose šaltiniuose yra dėsningas: naratyvinių Švč. Mergelės Marijos motinos atvaizdų vietą užėmė reprezentatyvūs, daugiau simbolinio turinio šv. Onos atvaizdai, būtent LDK bažnytinėje dailėje gan dažnai pasitaikę Šv. *Onos, pačios trečiosios*, rečiau – Šv. *Onos Šeimos*, Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ir *Arbor Virginis* ikonografinių tipų kūriniai.

Apibendrinant disertacijoje aptartus šv. Onos atvaizdus galima teigti, kad juose suformuotas šv. Onos – pamaldžios, ištekėjusios moters, besirūpinančios savo dukters ir vaikaičio Jėzaus auklėjimu įvaizdis. Ji dažnai vaizduojama vidutinio amžiaus (nuo XVIII a. ir senyvo amžiaus), vilkinti pastelinių arba kanoninių spalvų rūbais – raudona suknele, žaliu apsiaustu ir dėvinti ištekėjusiai moteriai deramą galvos apdangalą, įprastas jos atributas – Šv. Raštas. Dažnai aptinkamuose *Šv. Onos, pačios trečiosios*, bei *Šv. Onos Šeimos* siužetuose ji visuomet komponuojama pirmajame plane šalia vaikelio Jėzaus, senesniuose pavyzdžiuose akcentuojama kaip žemiškosios Trejybės atstovė – tai liudija apie aukštą jos statusą Šv. Šeimos hierarchijoje. LDK šv. Onos kompozicijų kilmė sietina su Vakarų Europos katalikiškoje dailėje susiklosčiusiomis ikonografijos tradicijomis. Dominuoja provincialių dailininkų pagal grafikos ar kitus pavyzdžius sukurtos nesudėtingos, mažų figūrų skaičiumi ir negausiomis detalėmis pasižyminčios kompozicijos. Aukštesnio meninio lygio ar sudėtingesnės kompozicijos atvaizdai paprastai sietini su bernardinų, basųjų karmelitų ir regulinių atgailos kanauninkų bažnyčiomis.

4. Pavieniai Šv. Onos atvaizdai

Paprastai Europos katalikų bažnyčių potridentinėje tapyboje šv. Ona viena nevaizduojama: ji regima skirtingų ikonografinių tipų grupinėse scenose. Tuo tarpu pavienės šv. Onos skulptūros altoriuose Europoje buvo įprastas reiškinys.

LDK šaltinių duomenys apie pavienes šv. Onos figūras tapyboje menki ir migloti. 1784 m. minima, kad Anykščių Šv. Onos brolija turėjo vieną altorėlį su šv. Onos ir šv. Joakimo paveikslais⁷⁹³. Galėjo būti, kad vienoje šio altorėlio pusėje buvo įstatytas vienfigūris šv. Onos paveikslas, tačiau veikiausiai tai būta *Šv. Onos, pačios trečiosios*, siužeto – labai skirtingos ikonografijos šv. Onos paveikslai vizitacijų aktuose ir inventoriuose gana dažnai buvo įvardijami kaip „šv. Onos“, tad nustatyti jų ikonografinį tipą tiksliau neįmanoma. Kita vertus, išlikęs to paties laikotarpio vienfigūris šv. Onos paveikslas **Krokialaukio** Kristaus atsimainymo **bažnyčios altorėlyje** rodo, kad tokia šventosios vaizduosena LDK egzistavo (il. 179). **Didkiemio** Šv. angelų Sargų **bažnyčios** iliuziniame didžiajame altoriuje nutapyta atskira šv. Onos, laikančios užverstą knygą, figūra (poroje su šv. Juozapu, il. 180), primena altorių retabuluose įtaisytas šv. Onos skulptūras.

Tačiau pavienės šv. Onos skulptūros altorių retabuluose Lietuvoje buvo įprastas reiškinys. LDK jos dažniausiai būdavo įtaisomos su Šv. Šeima siejamų šventųjų titulo altoriuose, poroje su šv. Joakimo, šv. Juozapo ar kitų šventųjų skulptūromis. Šv. Onos figūros buvo dažnos kai kurių vienuolijų bažnyčių retabuluose, apie tai galima spręsti iš išlikusių objektų pranciškonų konventualų, bernardinų ir karmelitų bažnyčiose. Daugiausia retabulus puošiančių šv. Onos statulų pavyko aptikti bernardinų altorių ansambliuose: Vilniaus (il. 181), Kauno, Telšių, Slanimo (il. 182) ir kt. Kitų vienuolijų bažnyčiose jų išliko mažiau, pavyzdžiui, pranciškonų

⁷⁹³ „Ołtarzyk 2gi ponośny bracki pozłacany, z dawna i po części pozłota opada, w nim obraz y Ś. Joachima i Anny“. Šv. Joakimas altorėlyje vaizduojamas neatsitiktinai, nes brolija turėjo iš Romos gautą privilegiją švęsti šv. Onos ir Joakimo šventes, per kurias prsirinkdavo daugybė žmonių. *Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m. . . . , op. cit., p. 230, 235.*

konventualų – Valkininkuose (il. 183)⁷⁹⁴, basųjų karmelitų – Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje (il. 184).

Pavienės šv. Onos skulptūros identifikuojamos pagal matronos įvaizdį, jos laikomą knygos atributą arba pagal jos atvaizdams tipiškus gestus.

Šv. Onos statulos galėjo būti vaizduojamos su knyga – Šventuoju Raštu, kuri dažniausiai būna užversta ir laikoma užantyje (Vadaktelių bažnyčioje⁷⁹⁵, XVII a. pr. (?), il. 185) arba nuleistojė rankoje (Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčioje⁷⁹⁶, XVIII a. III ketv., il. 184, Laukuvos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje, XVIII a. III ketv., il. 186)⁷⁹⁷. Rečiau šv. Ona vaizduojama skaitanti Bibliją – kaip galime matyti Vilniaus bernardinų Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Šv. Bernardino Sieniečio bažnyčios šoninio altoriaus retabule⁷⁹⁸ (1763–1766 m., il. 181),

Dalis šv. Onos skulptūrų neturi jokių atributų, jas galima identifikuoti pagal būdingus gestus. Vienais atvejais šv. Ona gali būti vaizduojama vieną ranką pridėjusi prie krūtinės – tai primena Švč. M. Marijos *fiat* gestą⁷⁹⁹. Šis gestas tikriausiai perteikia momentą, kai šv. Ona pradėjo lauktis Švč. M. Marijos, kaip matome Francisco Pacheco paveiksle (1600 m., il. 187). Šv. Ona *fiat* judesyje dažniau regima XVIII a., pavyzdžiui, buvusioje Viarkovichy Šv. Mikalojaus⁸⁰⁰ (XVIII a. vid., il. 188), Sedos (XVIII a. II p., il. 189) ir Valkininkų (iki 1795 m., il. 183) bažnyčiose.

Kitais atvejais šv. Ona vaizduojama smiliumi rodanti aukštyn į dangų. Įdomu, kad būtent šis gestas matomas M. Matušakaitės Janui Stevenui van Calcarui (1499–1546) priskirtame didikės (galbūt Barbaros Radvilaitės) portrete⁸⁰¹ (il. 190). Šiame paveiksle greta jaunos moters vaizduojama senutė, apsigaubusi ištekėjusios vyresnio amžiaus moters galvos apdangalu, žvelgianti į viršų ir

⁷⁹⁴ KVR, Uk 10259, DR 1167. Šv. Ona, medis, drožyba, dažymas, h – 150 cm. Dr. R. Stankevičienės tyrinėjimų duomenimis, altorinė šv. Onos skulptūra drauge su kitomis skulptūromis į Valkininkų parapiinę bažnyčią galėjo būti perkelta iš uždarytos Valkininkų pranciškonų konventualų bažnyčios.

⁷⁹⁵ Skulptūrą atributavo dailėtyrininkė Marija Kuodienė, žr. Marija Kuodienė, Nežinomas Lietuvos skulptorius. Skulptūra „Šv. Ona“, *Kultūros paminklai*, t. 15, 2010, p. 172.

⁷⁹⁶ KVR: MC24920, P105K1. Šv. Onos skulptūros Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios Šv. Juozapo altoriuje atribucija, žr. Svetlana Poligienė, Dailės kūrinių aprašas MC24920, 1998 m., KPC KOPA.

⁷⁹⁷ KVR, Uk 13857, DV 2711. XVIII a. III ketv. Medis, drožyba, polichromija 136 × 65 × 41 cm. Skulptūrą atributavo dr. Gabija Surdokaitė-Vitienė.

⁷⁹⁸ Skulptūra šoniniame Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo altoriuje poroje su šv. Joakimo skulptūra. Skulptorius Jonas Karolis Frezeris, plačiau žr. Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje...*, op. cit., p. 295, 305.

⁷⁹⁹ Jis interpretuojamas kaip „šiklauskymas į Dievo Žodį ir į savo širdies gelmes“, žr. Aušra Vasiliauskienė, Šiluvos bazilikos „Šventosios Šeimos“ paveikslas, *Meno istorija ir kritika (Art History and Criticism)*, t. 5: *Šiluva Lietuvos kultūroje (Šiluva in Lithuanian Culture)*, sud. Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė-Varnė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, p. 72.

⁸⁰⁰ Šv. Ona, medis, polichromija, 105 × 45 × 23 cm, skulptūra saugoma Baltarusijos kultūros muziejuje, *Музей старожытнабеларускай культуры*, sud. А. А. Ярашэвіч, Мінск: Беларусь, 2004, p. 164.

⁸⁰¹ Ant medžio nutapytas portretas 1904 m. buvo išstatytas pardavimui Paryžiaus aukcione, po to jo tolimas likimas nežinomas. Paveikslas žinomas tik iš jo nuotraukos, reprodukuotos to aukciono kataloge. M. Matušakaitė portrete vaizduojamą senutę įvardija kaip portetuojamą auklę, tarnaitę ar žiniuonę. Marija Matušakaitė, *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010, p. 56–64.

smiliumi rodanti aukštyn. Yra tikimybė, kad tai yra šv. Ona – nėščių moterų ir santuokos globėja. Šis tradicinis šventosios gestas, dažniau regimas Švč. *Mergelės Marijos auklėjimo* ikonografiniame tipe (pavyzdžiui, il. 168, 191⁸⁰²) ir keliose šventąją vaizduojančiose retabulų skulptūrose iš Slanimo bernardinų⁸⁰³ (il. 182) ir Tryškių⁸⁰⁴ (il. 192) bažnyčių. Į dangų nukreiptas pranašų atvaizdams būdingas gestas ir šv. Onos šypsena tikriausiai vaizduoja momentą, kai ji sužino, kad laukiasi ir kartu simbolizuoja būsimojo pasaulio Išganytojo gimimo paslaptį. Šv. Onos figūros įtraukimas į portreto erdvę (il. 190) be abejonės išreiškia portretuojamosios atsavidimą šv. Onos globai, siekiant jos užtarimo susilaukti įpėdinio, o taip pat liudija apie originalią kūrinio meninę sandarą, dailininko aukštą profesinį lygį bei užsakovo išskirtines intencijas.

IŠVADOS

1. Šv. Onos kultas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje prigijo ir įsitvirtino labai anksti. Jo užuomazgos pastebimos dar XIV a., kai prieš oficialų šalies krikštą Lietuvos didžiųjų kunigaikščių dukros ištekėdamos pasirinkdavo Onos krikšto vardą. Remiantis negausiai išlikusiais šaltiniais, yra pagrindo manyti, kad šv. Onos kultas galėjo būti diegiamas „iš viršaus į apačią“, t. y., iš valdovo dvaro persikeldavo į didikų, o vėliau į žemesnius socialinius sluoksnius.

2. Kaip ir Vakarų Europoje, pagarbos šv. Onai suaktyvėjimas LDK stebimas XV a. pabaigoje – XVI a. I pusėje. Jis pasireiškė sparčiai augančiu Šv. Onos titulo bažnyčių ir altarijų skaičiumi, pranciškonų observantų (bernardinų) inicijuotu Šv. Onos brolių Vilniuje ir Kaune steigimu bei šv. Onos ikonografijos bažnytinėje ir pasaulietinėje dailėje sklaida. Privataus maldingumo šv. Onai didiko aplinkoje atvejo – Alberto Goštauto valandų knygos (1528 m.) – tyrimas atskleidė, kad, be kitų visoje Europoje jai priskiriamų galių, LDK galėjo reikštis šv. Onos, aukščiausio statuso šventosios, turėjusios išskirtinių galių užtarti nuodėmingąjį Išganyimo procese, įvaizdis, nuo XV a. pab. iki Reformacijos gyvavęs vokiškai kalbančiuose kraštuose ir Flandrijoje.

3. Žemaitijoje, Batakių parapijėje bažnyčioje iki XVI a. vidurio susiformavo lokalumo ribas peržengęs, platesniam regionui reikšmingas šv. Onos kulto židinys. Svarbia šio kulto apraiška galime laikyti pagarbą stebuklingai „Šv. Onos, pačios trečiosios“ skulptūrai, potridentiniu laikotarpiu pasireiškusių dosniomis tikinčiųjų aukomis ir votais. Tai vienintelis žinomas šv. Onos skulptūros rengimo atvejis Lietuvoje, kurio tradicija tęsėsi net iki XX a. Kaip ir daugelio LDK stebuklingais laikytų atvaizdų, kurių malonės nebuvo surašytos stebuklų knygose, šios skulptūros stebuklingumas Bažnyčios autoritetų oficialiai nebuvo patvirtintas.

⁸⁰² Paveikslas iš Cieszyno bonifratų vienuolyno, XVII–XVIII a., Lenkija. KZS, t. 6, *Województwo Katowickie*, red. Izabela Rejduch-Samkowa, Jan Samek, zes. 3, *Miasto Cieszyn i powiat Cieszyński*, Warszawa, 1974, p. 23, il. 163.

⁸⁰³ Slanimo bernardinų bažnyčioje esanti skulptūra, XVIII a. Maria Kałamajska–Saeed, Kościół P. W. Trójcy Św. i klasztor bernardynów, MDSZ, część 2: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, t. 3: *Miasto Slonim*, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: 2013, p. 65–86.

⁸⁰⁴ Šv. Onos skulptūra įstatyta Šv. Onos altoriuje (Uk 10145, DR 1053) priešais šv. Joakimo skulptūrą. XVIII a. IV ketv., medis, polichromija al. dažais.

4. Antras šv. Onos kulto iškilimo etapas LDK pastebimas potridentiniu laikotarpiu, ypač XVII a. I pusėje, kai prie bernardinų vienuolynų ir parapinių bažnyčių intensyviai buvo steigiamos Šv. Onos brolijos. Būtent brolijos, XVII–XVIII a. gausiai paplitusios Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose, aktyviai skatino pamaldumą šv. Onai.

5. Nėra pagrindo teigti, kad LDK ryškesni kulto centrai susiformavo apie šv. Onos relikvijas. Jų egzistavimas rašytiniuose šaltiniuose užfiksuotas Vilniaus vyskupijoje XVIII a. I pusėje (Vilniaus bernardinų ir Kodenio Šv. Onos bažnyčiose), o Žemaičių vyskupijoje tik XVIII a. II pusėje (Alsėdžių ir Jonišio bažnyčiose). Specifiniu LDK bruožu laikytina tai, kad Šv. Onos relikvijos buvo vėlyvas reiškinys.

6. Remiantis rašytiniais ir vizualiniais šaltiniais galima teigti, kad pamaldumas šv. Onai buvo būdingas LDK pranciškonų, regulinių atgailos kanauninkų, karmelitų, brigitečių ir jėzuitų vienuolijoms.

7. LDK dailėje nėra tokios šv. Oną vaizduojančių sužetų įvairovės kaip Vakarų Europoje. LDK pirmiausia įsitvirtino ir XVII–XVIII a. išliko populiarus vėlyvaisiais viduramžiais Europoje susiformavęs horizontalusis Šv. Onos, pačios trečiosios ikonografinis tipas. Nors mūsų šalyje jam nebūdingos individualios kompozicinių naujovių paieškos, tačiau kūriniai pasižymėjo figūrų tarpusavio bendravimo būdų variacijomis ir skirtingais atributais perteikiamų prasminių niuansų įvairovę. Disertacijoje identifikuoti XVI a. pabaiga – XVII a. datuojami flamandiškiški pirmavaizdžiai, kuriais rėmėsi mūsų krašto menininkai, kurdami kai kuriuos Šv. Onos, pačios trečiosios atvaizdus, bei Lenkijoje esantys Lietuvoje išlikusių kūrinių analogai rodo, kad aptariamo ikonografinio tipo raidą mūsų šalyje veikė šių kraštų meninės tradicijos.

8. Apokrifinių evangelijų tekstais paremtų naratyvinių Švč. M. Marijos sužetų (aktualių šv. Onos vaizduosenai) retumo LDK dailėje svarbiausia priežastimi laikytinas Visuotinio Tridento susirinkimo metu patvirtintas Šventojo Rašto kanonas, kai apokrifinės evangelijos buvo atskirtos kaip Dievo neįkvėptos knygos. Lietuvoje, kaip vėliausiai Europoje apkrikštytoje šalyje, dar ir pergyvenusioje atvaizdams priešišką Reformacijos laikotarpį, galėjo nespėti įsitvirtinti Europai įprasti naratyviniai ikonografiniai tipai. Šią hipotezę sustiprina tai, jog LDK bažnyčiose vyravo stebuklingų Dievo Motinos su Vaikeliu atvaizdų kartotės, o Švč. M. Marijos gyvenimo ciklai ir netgi pavieniai jų epizodai buvo reti. Šiame kontekste šv. Onos ir šv. Joakimo gyvenimo sužetus vaizduojančių ciklų nebuvimas LDK dailės paveldė, jų neminėjimas rašytiniuose šaltiniuose yra dėsningas: naratyvinių Švč. Mergelės Marijos motinos atvaizdų vietą užėmė reprezentatyvūs, daugiau simbolinio turinio šv. Onos atvaizdai, būtent LDK bažnytinėje dailėje gan dažnai pasitaikę Šv. Onos, pačios trečiosios, rečiau – Šv. Onos Šeimos, Švč. Mergelės Marijos auklėjimo ir *Arbor virginis* ikonografinių tipų kūriniai.

9. Apžvelgus Lietuvoje išlikusius šv. Onos atvaizdus Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo temos paveiksluose, galima konstatuoti, kad XVII–XVIII a. jų išliko nedaug ir nėra šaltiniais grįsto pagrindo teigti, kad jie buvo paplitę LDK. Šiek tiek plačiau galime kalbėti apie supaprastintos Jesės medžio versijos *Arbor Virginis* ikonografinio tipo atmainas Lietuvos dailėje, tai liudija apie Nekaltai Pradėtosios Švč. M. Marijos ikonografijos formavimosi paieškas,

o kartu ir Nekaltai Pradėtosios kulto plėtrą LDK. *Arbor Virginis* temos paveikslų atsiradimo ir prigijimo LDK dailėje priežastys gali būti paaiškinamos šių atvaizdų atitikimu potridentino laikotarpio nuostatomis. Ilgainiui LDK *Arbor Virginis* atvaizdus nustelbė XVIII a. išpopuliarėjęs kitas, vienfigūris Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasadėjimo ikonografinis tipas, kuriame šv. Ona nevaizduojama.

10. Iš Švč. Mergelės Marijos vaikystės ir jaunystės siužetų LDK išsiskiria reprezentacinis Švč. Mergelės Marijos auklėjimo ikonografinis tipas, formavęs šv. Onos tobulai išauklėjusios savo dukrą motinos, įvaizdį. Lyginant su Vakarų Europa, mūsų šalyje jis atsirado gana vėlai – pasirodė XVII a. II pusėje ir palaipsniui išpopuliarėjo XVIII a. antroje pusėje, tai sietina su Apšvietos epochos dėmesiu edukacijai. Tuo metu susiformavę kelių Švč. Mergelės Marijos auklėjimo kompozicijų variantai turėjo tęstinumą XIX a.

11. Apibendrinant šv. Onos atvaizdų aptarimą galima teigti, kad juose buvo suformuotas šv. Onos – pamaldžios, ištekėjusios moters, besirūpinančios savo dukters ir vaikaičio Jėzaus auklėjimu – įvaizdis. Ji dažnai vaizduota vidutinio ar senyvo amžiaus, vilkinti pastelinių arba kanoninių spalvų rūbus. Įprastas jos atributas – Šv. Raštas, būdingas Europos potridentinei dailei. Šv. Onos ikonografijos atvaizduose taip pat atpažįstami vynuogės, obuolio, gėlių, rečiau – vaikiškos lovelės, krepšio ir rožinio atributai. Šv. *Onos, pačios trečiosios* ir Šv. *Onos Šeimos* siužetuose ji visuomet komponuojama pirmajame plane šalia vaikelio Jėzaus. Ankstyviausiuose pavyzdžiuose akcentuojamas šv. Onos, kaip žemiškosios Šv. Trejybės atstovės įvaizdis – tai liudija apie aukštą jos statusą Šv. Šeimos hierarchijoje.

12. LDK šv. Onos kompozicijų kilmė sietina su Vakarų Europos katalikiškoje dailėje susiklosčiusiomis ikonografijos tradicijomis. Paveldo visumoje dominuoja provincialių dailininkų pagal grafikos ar kitus pavyzdžius sukurtos nesudėtingos, mažų figūrų skaičiumi ir negausiomis detalėmis pasižyminčios kompozicijos. Aukštesnio meninio lygio ar sudėtingesnės kompozicijos atvaizdai paprastai sietini su bernardinų, karmelitų ir regulinių atgailos kanauninkų bažnyčiomis.

Iliustracijų sąrašas

1. Šv. Ona su *Theotokos*, *Theotokos* su Kristumi, šv. Elzbieta su šv. Jonu Krikštytoju. Apie 760 m. Freska Romoje, Santa Maria de Antiqua bažnyčioje. Prieiga per internetą: <<http://www.orthodoxartsjournal.org/santa-maria-antiqua-the-heart-of-the-east-in-the-centre-of-rome>>.
2. Šv. Ona. XVIII a. I p. Freska iš buvusios Faras katedros Nubijoje. Varšuvos nacionalinis muziejus. Reprodukuota iš: Saro Brancato, *Sant'Anna. Vita Culto Iconografia*, Palermo: Sellerio, 2004, p. 72.
3. Šv. Ona su mergaite Švč. M. Marija. XV a. Dail. Angelos Akotantos. Ikona. Prieiga per internetą: https://en.wikipedia.org/wiki/Saint_Anne
4. Madona su vaikeliu Jėzumi soste ir šv. Joakimo ir šv. Onos istorija. 1260–1290 m. San Martino meistras. Piza, Museo Nazionale di San Matteo. Reprodukuota iš: Saro Brancato, *Sant'Anna. Vita Culto Iconografia*, Palermo: Sellerio, 2004, p. 107.
5. Apreiškimas šv. Onai. Apie 1305 m. Dail. Giotto di Bondone. Freska Arena koplyčioje Paduvoje. Prieiga per internetą: <http://catholicsaints.info/wp-content/gallery/saint-anne/annunciation-to-saint-anne-by-giotto.jpg>
6. Siužetai iš šv. Joakimo ir šv. Onos gyvenimo „Švč. M. Marijos gyvenimo istorijoje“. 1328–1330 m. Dail. Taddeo Gaddi. Freskos Florencijos Šv. Kryžiaus bažnyčioje, Baroncelli koplyčioje. Reprodukuota iš: Saro Brancato, *Sant'Anna. Vita Culto Iconografia*, Palermo: Sellerio, 2004, p. 73.
7. Šv. Ona, pati trečioji. 1424 m. Dail. Masacci, Masolino da Panicale. Uffizi, Florencija. Reprodukuota iš: Saro Brancato, *Sant'Anna. Vita Culto Iconografia*, Palermo: Sellerio, 2004, p. 94.
8. Šv. Ona, pati trečioji. 1515 m. Dail. Leonardo da Vinci. Luvras. Reprodukuota iš: Saro Brancato, *Sant'Anna. Vita Culto Iconografia*, Palermo: Sellerio, 2004, p. 111.
9. Šv. Ona, pati trečioji. XV a. II p. Vidurio Vokietija. Prieiga per internetą: <https://www.lempertz.com/uploads/tx_lempertzproject/P987_317513.jpg>
10. Šv. Ona, pati trečioji. XVI a. Udine miesto muziejus. Reprodukuota iš: Saro Brancato, *Sant'Anna. Vita Culto Iconografia*, Palermo: Sellerio, 2004, p. 96.
11. Šv. Ona, pati trečioji. 1509 m. Frankfurto dirbtuvės meistras. Heidelbergo miesto muziejus. Prieiga per internetą: <http://www.zum.de/Faecher/G/BW/Landeskunde/rhein/hd/km/kdm/05/anna.jpg>
12. Madona su gyvate. 1605 m. Dail. Michelangelo Merisi da Caravaggio. Bordžijų galerija Romoje. Prieiga per internetą: <<http://artpaintingartist.org/wp-content/uploads/2014/05/Madonna-and-Child-with-St.-Anne-by-Caravaggio.jpg>>
13. Šv. Šeima su šv. Ona ir šv. Kotryna Aleksandriete. 1648 m. Dail. José de Ribera. The Metropolitan Museum of Art, Niujorkas. Prieiga per internetą: <<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/437455>>
14. Šv. Onos altorius. 1507–1508 m. Dail. Quentin Massys. Musée Royaux des Beaux-Arts, Briuselis. Prieiga per internetą: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Quinten_Metsys_-_Triptyque_de_la_confir%C3%A9rie_de_Sainte-Anne_%C3%A0_Louvain.jpg
15. Torgauer altorius. 1509 m. Dail. Lukas Kranachas Vyresnysis. Städtisches Kunstinstitut, Frankfurta prie Maino. Prieiga per internetą: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lucas_Cranach_d.%C3%84._-_Torgauer_Altar_\(St%C3%A4delsches_Kunstinstitut\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lucas_Cranach_d.%C3%84._-_Torgauer_Altar_(St%C3%A4delsches_Kunstinstitut).jpg)
16. Susitikimas prie Aukso vartų. Apie 1305 m. Dail. Giotto di Bondone. Freska Arena koplyčioje Paduvoje. Prieiga per internetą: <<http://catholicsaints.info/wp-content/gallery/saint-anne/meeting-at-the-golden-gate-by-giotto.jpg>>
17. *Arbor Virginis*. 1638 m. Šešzewo bažnyčia (Lenkija). Tapyba ant durų, dengiančių to paties titulo atvaizdą nišoje. Reprodukuota iš: Małgorzata Biernacka, Niepokalane Poczęcie, *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 41, il. 21.
18. *Arbor Virginis*. XVIII a. Dail. Vejer de la Frontera. Privati nuosavybė. Reprodukuota iš: Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*, Düsseldorf: Druck und Verlag von L. Schwann, 1930, p. 212, il. 139.
19. *Arbor Virginis*. XVIII a. graviūra. Vokietija. Prieiga per internetą: <<http://adaltaredei.tumblr.com/ima-ge/58658184540>>.

20. Švč. Mergelės Marijos gimimas. 1514 m. Dail. Andrea del Sarto. Freska Florencijos Švč. M. Marijos Apreiškimo bažnyčioje. Prieiga per internetą: <<http://realmofvenus.renaissanceitaly.net/yourgarb/2008/Sunny-floren6.jpg>>.
21. Švč. Mergelės Marijos gimimas. XVIII a. Atspaudė Johann Gottfried Thelott, raižytojas Tobias Lobeck. LDM. Fot. Antanas Lukšėnas, apie 2000 m.
22. Švč. Mergelės Marijos gimimas. 1598 m. Dail. Francesco Curadi. Volterros katedra (Italija). Reprodukta iš: Beda Kleinschmidt, *Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*, Düsseldorf: Druck und Verlag von L. Schwann, 1930 p. 321, il. 220.
23. Šv. Ona moko Jėzų vaikščioti. Apie 1610–1620 m. Dail. Talpino (Enea Salmeggia). Bergamas, Academia Carrara. Prieiga per internetą: <<http://www.lacarrara.it/catalogo/58ac00092/>>
24. Šv. Ona kloja Jėzaus lopšį. 1506-1538 m. Dail. Albrecht Altdorfer. Amsterdamas, Rijksmuseum. Prieiga per internetą: <<https://www.pinterest.com/pin/196258496238652266/>>
25. Šv. Ona padeda maudyti kūdikėlį Jėzų. Apie 1525 m. Dail. Giulio Romano. Drezdeno galerija. Prieiga per internetą: <<https://www.pinterest.com/pin/520376931913666558/>>
26. Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji su šv. Ona ir šv. Joakimu. XVIII a. vid. arba pab. Chodlo Šv. Trejybės bažnyčia (Lenkija). Reprodukta iš: Małgorzata Biernacka, Niepokalane Poczęcie, *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 42, il. 26.
27. Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji. XVIII a. I ketv. Pienięžno Šv. Petro ir Povilo bažnyčia (Lenkija). Reprodukta iš: Małgorzata Biernacka, Niepokalane Poczęcie, *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, il. 53.
28. Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji su šv. Ona. XVII a. Dail. Cornelis Galle. Medžio raižinys. Reprodukta iš: Małgorzata Biernacka, Niepokalane Poczęcie, *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, il. 24.
29. *Tota pulchra*. XVII a. I p. Krokuvos Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Reprodukta iš: KZS, t. 4, *Miasto Kraków*, cz. 3. *Kościoly i klasztory Śródmieścia*, 2, red. Adam Bochnak, Jan Samek, Warszawa, 1978, il. 392.
30. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. Dail. Bartolome Esteban Murillo (1617/1618–1682). Museo del Prado, Madridas. Prieiga per internetą: <<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/eb/7b/96/eb7b96d6a1baaab9b530009c43f780a6.jpg>>
31. Šv. Onos mirtis. 1740 m. Dail. Francesco Monti (1646–1712). Paveikslas, buvęs *San Zeno al Foro* bažnyčioje Brescia (Lombardija). Prieiga per internetą: <[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/63/Morte_di_sant'anna_\(francesco_monti\).jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/63/Morte_di_sant'anna_(francesco_monti).jpg)>
32. Kristus karūnuoja, o Švč. M. Marija pasitinka šv. Oną danguje. 1650–70 m. Dail. Luca Giordano. Raižinys. The Metropolitan Museum of Art, Niujorkas. Prieiga per internetą: <<http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/664668>>
33. Šv. Ona su mergaite Švč. M. Marija. 1657 m. Dail. Luca Giordano. Paveikslas iš Neapolio Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios. Prieiga per internetą: <<http://starrymantle.blogspot.lt/2009/05/what-special-st-anne-picture.html>>
34. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. vid.–XVIII a. I p. Aptaisai: XVII a. pab.–XVIII a. pr. Prienių bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2013 m.
35. Šv. Onos šeima (neišliko). Alvito bažnyčia. Reprodukta iš: *Lux Christi. Biuletėnis kunigams*, 1953, nr. 3, il. žurnalo viršelyje.
36. Šv. Ona, pati trečioji (neišliko). XVI a. 1–2 deš. Batakių Šv. Onos bažnyčia. Reprodukta iš: KPC KOPA, fotografijų aplankas, Batakių bažnyčia, įv. metai. Fot. Mečislovas Sakalauskas, 1966.
37. Batakių bažnyčios didysis altorius su dengiamu paveikslu (neišliko). Reprodukta iš: KPC KOPA, fotografijų aplankas, Batakių bažnyčia, įv. metai. Fot. Mečislovas Sakalauskas, 1966.
38. Šv. Ona, pati trečioji. XVI a. koklio rekonstrukcija. Vilniaus Žemutinė pilis. Dail. Alvyra Mizgirienė. Reprodukta iš: Gintautas Rackevičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmai Vilniuje. XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2012, p. 368.

39. Šv. Ona, pati trečioji. XV a. pab. – XVI a. pr. koklis iš Vilniaus miestiečio interjero. LNM. Fot. Regina Ulozaitė, 2002 m.
40. Šv. Ona, pati trečioji. XV a. pab. – XVI a. pr. koklio iš Vilniaus miestiečio interjero rekonstrukcija. Dail. Jonas Petuchovas. LNM.
41. Šv. Ona, pati trečioji. XV–XVI a. sandūra – XVI a. pr. Neglazūruotas lovinis koklis iš Kauno senamiesčio. NČDM. Reprodukuota iš: Mindaugas Bertašius, Kauno koklių dekoras, *Darbai ir dienos*, 2001, t. 26, il. 4.
42. Malonės sostas. XVI a. koklio rekonstrukcija. Vilniaus Žemutinė pilis. Dail. Alvyra Mizgirienė. Reprodukuota iš: Gintautas Rackevičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmai Vilniuje. XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2012, p. 365
43. Šv. Ona, pati trečioji. XVI a. 3–4 deš. koklis iš Klaipėdos miestiečio interjero. NČDM. Reprodukuota iš: Mindaugas Bertašius, Kauno koklių dekoras, *Darbai ir dienos*, 2001, t. 26, p. 43.
44. Kauno bernardinų Šv. Jurgio bažnyčios Šv. Onos brolijos spaudas su šv. Onos, pačios trečiosios siužetu. XVII a. LMAVB RS.
45. Šv. Ona, pati trečioji (neiškilo). XVI a. 1–2 deš. Batakių Šv. Onos bažnyčia. Reprodukuota iš: KPC KOPA, fotografijų aplankas, Batakių bažnyčia, įv. metai.
46. Šv. Ona, pati trečioji. XIX a. pab. Batakių bažnyčia. Procesijų altorėlio paveikslas. Reprodukuota iš: KPC KOPA, fotografijų aplankas, Batakių bažnyčia, įv. metai.
47. Šv. Ona, pati trečioji. XIX a. pab. Batakių bažnyčia. Procesijų altorėlio paveikslas. Reprodukuota iš: Kultūros vertybių registras, Fot. A. Remeikis, 2014. Prieiga per internetą: <http://kvr2.kpd.lt/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=14105>.
48. Šv. Ona, pati trečioji. 1528 m. Dail. Stanislovas Samostrzelnikas. Iliuminacija iš Alberto Goštauto valandų knygos. Reprodukuota iš: *Modlitewnik Olbrachta Gasztolda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r.: facsimile*, wstęp Wiesław Wydra, Poznań: UAM wydawnictwo naukowe, 2015, f. 214v.
49. Šv. Ona, pačią trečiąją, adoruoja Ona Grabowska. 1526–1527 m. Inicialo C iliuminacija iš Krokuvos nobertiečių gradualo. Reprodukuota iš: Barbara Miodońska, *Małopolskie malarstwo książkowe 1320–1540*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993, il. 336.
50. Šv. Ona, pati trečioji. Iki XVI a. 4 deš. Vilniaus knygrišių įrišto knygos viršelio įspaudas. Reprodukuota iš: Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976, il. 308.
51. Šv. Ona, pati trečioji. Iki XVI a. 3 deš. Vilniaus knygrišių įrišto knygos viršelio įspaudas. Reprodukuota iš: Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976, il. 309.
52. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. Vilniaus knygrišių įrišto knygos viršelio įspaudas. Reprodukuota iš: Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976, il. 268.
53. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. I ketv. Altorinis paveikslas iš Mežirėcės bažnyčios. Gardino religijos istorijos muziejus. Reprodukuota iš: Maria Kałamajska–Saeed, Kościół Parafialny P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny w Międzyrzeczu, *MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, t. 2, Kraków: 2006, il. 259.
54. Šv. Ona, pati trečioji. XVI a. pab. Johann Sadeler graviūrą pagal Marten de Vos 1584 m. piešinį. Prieiga per internetą: <http://www.artvalue.com/auctionresult--sadelers-johannes-i-1550-ca-maria-mit-dem-kind-und-der-hl-4372829.htm>
55. Inicialas „B“. XVI a. pab. – XVII a. pr. Bažnytinis giesmynas. LMAVB RS. Reprodukuota iš: Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje. Pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010, il. 8.8.
56. Šv. Onos Šeima. XVII a. I p. Privati nuosavybė. Reprodukuota iš: Laimos Šinkūnaitės asmeninis archyvas.
57. Šv. Ona, pati trečioji. Apie 1772 m. Altorinis paveikslas iš Geidžių Šv. Onos koplyčios. Telšių „Alkos“ muziejus. Fot. Lijana Birškytė-Klimienė 2014 m.
58. Šv. Onos Šeima. XVI a. II p.–XVII a. I p. Rūdninkų bažnyčia. Reprodukuota iš: Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas [Rūdninkų Šv. Šeimos paveikslas]. 1992–1994 m. Puslapiai nenumeruoti. Fot. Mečislovas Sakalauskas.

59. Švč. Mergelė Marija Nugalėtoji. XVI a. II p. – XVII a. (?). Rūdinių bažnyčia. Reprodukta iš: KPC KOPA, fotografijų aplankas, Rūdinių bažnyčia, įv. metai.
60. Šv. Onos šeima. XVI a. II p.–XVII a. I p. Rūdinių bažnyčia. Paveikslas nuotrauka prieš restauraciją. Fot. Klaudijus Driskius, prieš 1992 m.
61. Dailininko Jokūbo Rimkevičiaus signatūra. Reprodukta iš: LDM Prano Gudyno restauravimo centras.
62. Šv. Onos šeima. XVI a. II p.–XVII a. I p. Rūdinių bažnyčia. Rentgeno nuotrauka. LDM Prano Gudyno restauravimo centras
63. Šv. Ona, pati trečioji. Johanno Baptistos Vrintso (1522–1611/12 m.) graviūra. Reprodukta iš: Irena Vaišvilaitė, Šventoji šeima, *Kultūros barai*, 1990, nr. 2, p. 63.
64. Šv. Ona, pati trečioji. XVI a. pab. Krokuvos norbertiečių vienuolynas. Reprodukta iš: KZS, t. 4, *Miasto Kraków, cz. 7, Zwierzyniec, Nowy Świat, Półwie Zwierzynieckie. Kościoły i klasztory*, red. Joanna Daranowska-Łukaszewska, Renata Henocho-Marendziuk, Warszawa, 1995, il. 95.
65. Šv. Ona, pati trečioji. 1656 ir 1707 m. Krosno parapiinė bažnyčia (Lenkija). Reprodukta iš: KZS, Seria Nowa, t. 1, *Województwo Krosnieńskie*, red. Ewa Śnieżyńska-Stolotowa, Franciszek Stolot, zes. 1, *Krosno, Dukla i okolice*, Warszawa, 1977, il. 247.
66. Šv. Onos altorius. 1589 m. Skelivka (Felsztyn) bažnyčia (Ukraina). Reprodukta iš: Gębarowicz Mieczysław, Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego renesansu w Polsce, *Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Prace Wydziału filologiczno-filozoficznego*, t. XIII, zeszyt 2, Toruń, 1962, il. 32, p. 103.
67. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. IV ketv. Paveikslas iš procesijų altorėlio. Trakų istorijos muziejus. Fot. Daima Kondrataitė, 2013 m.
68. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. IV ketv. Paveikslas fragmentas iš procesijų altorėlio. Trakų istorijos muziejus. Fot. Daima Kondrataitė, 2013 m.
69. Šv. Ona, pati trečioji. 1610 m. Kamienna Stara bažnyčia (Lenkija). Reprodukta iš: *Kościół archidiecezji Białostockiej*, fot. Wojciech Zdunek, Bydgoszcz: Liber Novum, 2014, p. 194–195.
70. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. (?). Kazimierz Dolny bažnyčia. Fot. Gabija Surdokaitė, 2012 m.
71. Šv. Ona, pati trečioji. XVI–XVII a. Javorivo bažnyčia. Reprodukta iš: Jan K. Ostrowski, Kościół Parafialny P. W. ŚŚ. Piotra i Pawła w Jaworowie, *MDSZ, cz. 1, Kościoły i Klasztory Rzymskokatolickie dawnego Województwa Ruskiego*, vol. 3, Krakow, 1995, il.
72. Kantriai klausančioji Dievo Motina. XVI a. pr. Rokitno Dievo Motinos bazilika (Lenkija). Prieiga per internetą: <http://www.rokitno.org/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=170>.
73. Švč. M. Marija su Vaikelio. XVII a. Kalwary Paclawska Kristaus Kančios ir Kalvarijos Dievo Motinos bažnyčia (Lenkija). Prieiga per internetą: <<http://kosciol.wiara.pl/doc/1945250.Specjalna-szyba-ochroni-Madonne>>.
74. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. Aptaisai –XVII a. pask. ketv. – XIX a. I p. Karūnos – XVII a. II p. Buvęs Kražių benediktinių bažnyčioje, dabar – Maironių bažnyčios altorinis paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2012 m.
75. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. II ketv. Paveikslas iš Surviliškio bažnyčios procesijų altorėlio. LNM. Reprodukta iš: *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: Žemaičių vyskupijos istorija. 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d. Žemaičių krikšto ženklai. 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d. Parodų knyga*, sud. Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 294.
76. Šv. Ona, pati trečioji. 1669 m. Reprodukta iš: [Jan Mysław z Kościana], *Bractwo Swietey Army Samotrzeciey, to jest ustawy, artykuły, porządki, nauki y nabożeństwa bractwa / za wolą i wiadomością Jaśnie Wielmożnego Jego Mości xiędza Alexandra ná Mácieiowie Sapiehi, biskupa Wilenskiego, teraz nowo według teyże vchwały przedrukowane*, w Wilnie: w drukarni Societatis Iesu, 1669.
77. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. II ketv. Vaizdas po paveikslas konservavimo. LNM. Fot. Kęstutis Stoškus, 2009 m.
78. Švč. Mergelė Marija su Vaikelio (Čenstakavos Švč. Mergelė Marija), XVII a. II–III ketv. Merkinės bažnyčia. Fot. Antanas Lukšėnas, apie 2000 m.
79. Šv. Ona, pati trečioji. Paveikslas fragmentas. LNM. Fot. Kęstutis Stoškus, 2009 m.
80. Vilniaus Šv. Onos brolijos namų iškaba. 1642 m. LNM. Fot. V. Bortkevičius, 1976 m.
81. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. 3 deš. Tytuvėnų bažnyčios altorinis paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2010 m.

82. Šv. Onos, pačios trečiosios paveikslų aptaisai. XVIII a. vid. Karūnos: Jėzaus – XVII a. vid.–II p., Švč. M. Marijos – XVIII a. II p., šv. Onos – XVIII a. II ketv., Šv. Dvasios balandis – XVIII a. vid. Tytuvėnų bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2010 m.
83. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. IV ketv. Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia. Fot. Arūnas Baltėnas, 2010 m.
84. Vilniaus Šv. Onos brolijos spaudas. XVII a. LDM. Fot. Kęstutis Stoškus, 2009 m.
85. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. II p. Paveikslas, buvęs Riečių bažnyčioje. Fot. J. Gramba, 1969 m.
86. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pab. Vario raizynas. LDM
87. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pab. –XIX a. pr. Vario raizynas iš XIX a. Vilniaus Šv. Onos brolijos pažymėjimo. LMAVB RSS
88. Procesijų altorėlis iš Rumšiškių bažnyčios. KAM. Reprodukuota iš: Adolfas Valeška, Religinis menas Lietuvoje, *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 16–17, p. 364.
89. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. IV ketv. Paveikslas iš Rumšiškių bažnyčioje buvusio atorėlio. KAM. Fot. Antanas Lukšėnas, 2000 m.
90. Šv. Ona, pati trečioji. Aptaisai – XVIII a. 6–8 deš.–XVIII a. II p. Paveikslas iš Rumšiškių bažnyčioje buvusio atorėlio. KAM. Reprodukuota iš: *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. D. Tarandaitė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 139.
91. Šv. Ona, pati trečioji su šv. Jonu Krikštytoju. XVIII a. IV ketv. Šiluvos bazilikos altorinis paveikslas. Fot. Arūnas Baltėnas, 2014 m.
92. Šv. Onos brolijos, veikusios prie Telšių bernardinų vienuolyno bažnyčios, nario Aloyzo Antano Andrejevskio pažymėjimas. 1795 m. LVIA. Reprodukuota iš: *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: Žemaičių vyskupijos istorija. 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d. Žemaičių krikšto ženklai. 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d. Parodų knyga*, sud. Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 338.
93. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pr. Drohičino (Palenkė) Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. Altorinis paveikslas, atvežtas iš Sady bažnyčios. Reprodukuota iš: KZS, seria nowa, t. 12, zes. 1, red. nac. Jerzy Z. Łoziński, Maria Kałamajska-Saeed, *Katalog Zabytków Sztuki. Województwo Białostocke. Siemiatycze, Drohiczyn i okolice*, red. Maria Kałamajska-Saeed, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1996, il. 143.
94. Šv. Ona, pati trečioji. Apie 1760–1770 m. Paveikslas iš Slanimo bernardinų Švč. Trejybės bažnyčios procesijų altorėlio. Lazdūnų bažnyčia. Reprodukuota iš: Konrad Pyzel, Kościół Parafialny P. W. ŚŚ. Szymona i Judy Tadeusza w Łazdunach, *MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, t. 4, Kraków, 2011, il. 384.
95. Šv. Onos Šeima. 1624 m. Dail. Peter Paul Rubens. Prado muziejus Madride. Prieiga per internetą: <<http://render.fineartamerica.com/images/rendered/medium/greeting-card/images-medium-5/the-holy-family-with-st-anne-peter-paul-rubens.jpg>>
96. Šv. Onos Šeima. 1694 m. Liubartowo (Lenkija) bažnyčia. Reprodukuota iš: KZS, t. 8, *Dawne województwo Lubelskie*, red. Ryszard Brykowski, Ewa Smulikowska, zes. 11, *Dawny powiat Lubartowski*, red. Ryszard Brykowski, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1976., il. 104.
97. Šv. Onos Šeima. XVII a. II p. (?). Niewodna (Lenkija) Šv. Onos bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas. Prieiga per internetą: <http://www.niewodna.parafia.info.pl/text_images/text_42/img467.jpg>
98. Šv. Onos Šeima. P. P. Rubenso (1577–1640) dirbtuvė. Prieiga per internetą: <https://www.dorotheum.com/uploads/pics/140409RubensWerkstatt_01.jpg>
99. Šv. Ona, pati trečioji. Apie 1817 m. Pavandenės bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2011 m.
100. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. II p. / 1929 m. Altorinis paveikslas iš Slanimo bernardinų bažnyčios. Reprodukuota iš: Maria Kałamajska-Saeed, Kościół parafialny P.W. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Marii Panny i klasztor bernardynek, *MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, t. 3: *Miasto Słonim*, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: 2013, il. 334.
101. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. II p. / 1929 m. Aptaisai – XVIII a. pab. Slanimo bernardinų bažnyčia. Reprodukuota iš: Maria Kałamajska-Saeed, Kościół parafialny P.W. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Marii

- Panny i klasztor bernardynek, MDSZ, część 2: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, t. 3: *Miasto Slonim*, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: 2013, il. 335.
102. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pab.–XIX a. (?) Mikailiškių regulinių atgailos kanauninkų bažnyčios altorinis paveikslas (dingęs). Reprodukta iš: Maria Kałamajska-Saeed, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archanioła i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach, MDSZ, część 3: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków 2005, il. 374.
 103. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Lenkimų bažnyčia. Reprodukta iš: Lenkimų bažnyčia, įv. metai, KPC KOPA, fotografijų aplankas.
 104. Polocko bernardinų vienuolyno spaudas. XVIII a. LDM. Fot. Kęstutis Stoškus, 2009 m.
 105. Vilniaus Šv. Onos brolijos spaudas. 1761 m. LDM. Fot. Kęstutis Stoškus, 2009 m.
 106. Madona žemuogynė. 1425 m. Aukštutinio Reino meistras. Kunstmuseum Solothurn (Šveicarija). Prieiga per internetą: < <http://www.kunstmuseum-so.ch/sammlung/altmeistersammlung>>
 107. Šv. Onos šeima. XVII a. II p. Kretingos bažnyčios altorinis paveikslas prieš restauravimą. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2007 m.
 108. Šv. Onos šeima. XVIII a. pr. Dotnuvos bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
 109. Šv. Ona, pati trečioji. 1797–1798 m. Pivašiūnų bažnyčia. Procesijų altorėlio paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2005 m.
 110. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. IV ketv. Mielagėnų bažnyčia (anksčiau buvo Švenčionių bažnyčioje). Fot. Arūnas Baltėnas, 2010 (?) m.
 111. Šv. Ona, pati trečioji. 1818 m. Aptaisai: XVIII a. III ketv.–1818 m. Pasvalio bažnyčia. Reprodukta iš: Regimanta Stankevičienė, DR 813 Pasas „Šv. Ona“ su aptaisu iš Pasvalio bažnyčios, 1985 m., KPC KOPA.
 112. Šv. Ona, pati trečioji. Dail. Karolis Ripinskis (1809–1892). Piešinys. LMAVB. Reprodukta iš: *Jonas Rustemas – dailininkas ir pedagogas. 2012 m. spalio 30 d.–2013 m. kovo 10 d. Vilniaus paveikslų galerijoje vykusios parodos, skirtos 250-osioms dailininko gimimo metinėms, katalogas*, sud. Rūta Janonienė, Dalia Tarandaitė, Rasa Adomaitienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2013, p. 392, il. VIII.357.
 113. Šv. Ona, pati trečioji. XIX a. Privati kolekcija. Fot. 2015 m.
 114. Šv. Ona, pati trečioji. Paveikslas aptaisai. XIX a. Privati kolekcija. Fot. 2015 m.
 115. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. Altorinis paveikslas iš Stary Sącz Šv. Elžbietos Vengrės bažnyčios (Lenkija). Prieiga per internetą: < <http://www.parafia.stary.sacz.pl/pl/64783/0/Obraz-Renowacja.html>>
 116. Šv. Ona, pati trečioji (neišliko). XVIII a. vid. Procesijų altorėlio paveikslas. Paštuvos bažnyčia. Reprodukta iš: Rūta Janonienė, *Panemunės istorija: archeologijos ir meno paminklai. Vadovas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 55, il. 63.
 117. Šv. Ona, pati trečioji. 1764 m. Dail. Jonas Kunickis. Paveikslas iš Alsėdžių bažnyčios procesijų altorėlio. Fot. Povilas Šverėbas, 2011 m.
 118. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. IV ketv. Dail. Stanislovas Dalmontas. Pavandenės bažnyčios procesijų altorėlio paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2011 m.
 119. Šv. Ona, pati trečioji. Dail. I. X. H. Vilnius, 1775 m. Paveikslas, buvęs Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčioje. BPM. Fot. Kęstutis Stoškus, 2009 m.
 120. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. II p. Kosztowo parapiinė bažnyčia (Lenkija). Reprodukta iš: KZS, t. 11, *Dawne województwo Bydgoskie*, zes. 20, *Wyrzysk, Nakło i Okolice*, op. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, Warszawa, 1980, il. 62.
 121. Tytuvėnų bažnyčios procesijų altorėlio retabulas su paveikslu „Šv. Ona, pati trečioji“. XVIII a. III ketv. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2005 m.
 122. Švč. Mergelės Marijos ir šv. Juozapo sužadėtuvių. 1680–1685 m. Dail. Mikelandželas Paloni. Freska Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios vienuolių choro šiaurinės sienos paskliautėje. Fot. W. Hojnickis, 2010 m.
 123. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. vid. (apie 1743–1762 m.). Vilniaus Šv. Onos bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2011 m.
 124. Šv. Ona, pati trečioji. Fragmentas. XVIII a. vid. (apie 1747–1762 m.). Jėzaus karūna – apie 1743 m., ap-

- taisai, Švč. M. Marijos ir šv. Onos karūnos – XVIII a. III ketv. (apie 1762 m.). Vilniaus Šv. Onos bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2011 m.
125. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. III ketv. Dail. Jonas Kunickis (?). Platielių bažnyčios altorinis paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2011 m.
 126. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pr. Paveikslas iš procesijų altorėlio. Chelmžos buvusi katedra (Lenkija). Reprodukuota iš: *KZS*, t. 11, *Województwo Bydgoskie*, red. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, zes. 16, *Powiat Torunski*, Warszawa, 1972, il. 101.
 127. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. II p. Aptaisai: auks. Johann Gottlieb Rhode, 1756 m. Gniewkowo Šv. Mikalojaus ir Konstancijos parapiinė bažnyčia (Lenkija). Reprodukuota iš: *KZS*, t. 11, *Województwo Bydgoskie*, red. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, zes. 8, *Powiat Inowrocławski*, Warszawa, 1974, il. 130.
 128. Šv. Onos Šeima. XVIII a. III ketv. Paveikslas iš procesijų altorėlio. Mikailiškių regulinių atgailos kanauninkų bažnyčia. Reprodukuota iš: Maria Kałamajska–Saeed, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archanioła i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliszkach, *MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska–Saeed, Kraków 2005, il. 380.
 129. Šv. Onos Šeima. XVIII a. II p. Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2011 m.
 130. Šv. Onos Šeima. XVIII a. II p. (?) / 1876 m. Dotnuvos bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
 131. Šv. Onos Šeima. XVIII a. / XX a. Yvijos bernardinų bažnyčia. Reprodukuota iš: Maria Kałamajska–Saeed, Kościół parafialny P. W. ŚŚ. Piotra i Pawła oraz klasztor bernardynów w Iwii, *MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 4, red. Maria Kałamajska–Saeed, Kraków 2011, il. 147.
 132. Šv. Onos Šeima. XIX a. Kretingos muziejus. Fot. Lijana Birškytė-Klimienė, 2014 m.
 133. Šv. Onos Šeima. XVII a. I p. / XVIII a. vid. Dail. J. Kunickis (?). Alsėdžių bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2005 (?) m.
 134. Šv. Onos Šeima. XVIII a. II p. Tabariškių bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
 135. Šv. Onos Šeima. XVIII a. pab. Dail. Jonas Nikodemas Lopacinskis. LDM
 136. *Arbor Virginis*. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Procesijų altorėlio paveikslas iš Kaunatavos bažnyčios. Kretingos muziejus. Fot. Lijana Birškytė-Klimienė, 2014 m.
 137. Šv. Onos Šeima. Než. italų dailininkas. XVIII a. pab. Miniatiūra. LDM
 138. Šv. Onos Šeima. XVIII a. Gardino (?) r. Reprodukuota iš: *Музей старожытнабеларускай культуры*, sud. A. A. Ярашэвіч, Мінск: Беларусь, 2004, p. 92.
 139. Šv. Onos Šeima. XIX a. Paveikslas, buvęs Notėnų bažnyčioje. LDM
 140. Šventieji garbina Šv. Šeimą. Apie 1690 m. Dail. Johanas Gothardas Berghofas. Fot. Arūnas Baltėnas, 2010(?) m.
 141. Šv. Ona su šv. Joakimu ir šv. Juozapu. XVIII a. 7–8 deš. Dail. Simonas Čechavičius (?). Tabariškių bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
 142. Švč. M. Marijos auklėjimas. XVIII a. I p. Dail. Simonas Čechavičius. Piešinys. NČDM
 143. Švč. M. Marijos auklėjimas. XVIII a. I p. Dail. Simonas Čechavičius. Siedlce bažnyčios (Lenkija) paveikslas. Reprodukuota iš: Tomasz Dziubecki, Dzieciństwo NMP, in *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 104, il. 143.
 144. Šv. Joakimo ir šv. Onos susitikimas prie Aukso vartų. Bartolomeo Schedoni (1578–1615) paveikslo kopija. LDM. Fot. Antanas Lukšėnas, apie 2000 m.
 145. *Arbor Virginis*. Freska Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios interjero pietinėje sienoje. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
 - 146–148. *Arbor Virginis* freskos fragmentai Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčios interjero pietinėje sienoje. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
 149. Švč. Mergelė Marija Nekaltai Pradėtoji. XVII a. II p.–XVIII a. pr. LDM. Fot. Antanas Lukšėnas, apie 2000 m.
 150. *Arbor Virginis*. XVIII a. I p. Aptaisai – XVIII a. IV ketv. / XIX a. I ketv. Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
 151. *Arbor Virginis*. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Paveikslo fragmentas iš buvusios Kaunatavos Dievo Apvaizdos bažnyčios nešiojamo altorėlio. Kretingos muziejus. Fot. Lijana Birškytė-Klimienė, 2014 m.

152. Šv. Joakimo skulptūra. 1767–1769 m. Prienu bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2013 m.
153. Šv. Šeimos alegorija. Gardino brigitičių bažnyčia. Reprodukuota iš: Maria Kalamajska–Saeed, Kościół P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny i dawny klasztor Brygidek, *MDSZ, część 4: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, red. Maria Kalamajska-Saeed, tom 1, Kraków: 2012, il. 191.
154. Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji su šv. Ona ir šv. Joakimu. XVIII a. pab.–XIX a. vid. BPM. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
- 155–156. Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji su šv. Ona ir šv. Joakimu. Paveikslų fragmentai. XVIII a. pab.–XIX a. vid. BPM. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
157. Švč. Mergelės Marijos gimimas. 1680–1685 m. Dail. Mikelandželas Paloni. Freska Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios vienuolių choro šiaurinės sienos paskliautėje. Fot. W. Hojnicks, 2010 m.
158. Švč. Mergelės Marijos įvesdinimas į šventyklą. 1680–1685 m. Mikelandželas Paloni. Freska Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios vienuolių choro šiaurinės sienos paskliautėje. Fot. Adomas Vitas, 2015 m.
159. Švč. Mergelės Marijos įvesdinimas į šventyklą. XVIII a. I p. Gardino brigitičių bažnyčia. Reprodukuota iš: Maria Kalamajska–Saeed, Kościół P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny i dawny klasztor Brygidek, *MDSZ, część 4: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, red. Maria Kalamajska-Saeed, t. 1, Kraków: 2012, il. 215.
160. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. III ketv. (1751–1775 m.). Tryškių bažnyčios altorinis paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2011 m.
161. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVII a. II p. Dail. Martynas Šimkevičius. LDM.
162. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. 1625–1626 m. Dail. Peter Paul Rubens. Royal Museum of Fine Arts, Antverpenas. Prieiga per internetą: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peter_Paul_Rubens_-_The_Education_of_the_Virgin_-_WGA20247.jpg>
163. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. III ketv. Vilniaus buvusi jėzuitų Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
164. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. III ketv. Kiauklių bažnyčios altorėlio paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2006 (?) m.
165. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas (neiškilo). XIX a. Pakalnių bažnyčios altorinis paveikslas. Fot. Aidas Patalauskas, 1993 m.
166. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. Šv. Elžbieta ir šv. Jonas Krikštytojas. XIX a. I p. Tytuvėnų bernardinų bažnyčios nešiojamas paveikslas (neiškilo). Fot. Kęstutis Stoškus, 2009 m.
167. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. Lit. Józefas Ozęblowski. XIX a. 4–8 deš. LMABVB RSS.
168. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. pab. Než. vokiečių dailininkas. Paspalvinta graviūra. LDM.
169. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. pab. LDM
170. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. III ketv. Dotnuvos bernardinų bažnyčios procesijų altorėlio paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
171. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. Iki 1786 m. Kiemeliškių papartinė bažnyčia. Reprodukuota iš: Katarzyna Kolendo-Korczakowa, Kościół parafialny P. W. Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Kiemieliszkach, *MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kalamajska-Saeed, Kraków 2005, il. 275.
172. Labanoro bažnyčios devocinė kompozicija (neiškilo). XVIII a. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2005 m.
173. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. IV ketv. Smalvų bažnyčia. Fot. VAKA.
174. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. 1797 m. Dail. Justin Krantz. Komantavo bažnyčioje buvęs paveikslas. Baltarusijos senosios kultūros muziejus Minske. Reprodukuota iš: *Музей старажытнабеларускай культуры*, sud. A. A. Ярашэвіч, Мінск: Беларусь, 2004, p. 120. *Помнікі мастацкай культуры Беларусі*, Мінск: Беларусь, 2012, p. 79.
175. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. II p. Vilniaus katedros rinkiniuose buvęs paveikslas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2008 m.
176. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XIX a. (?). Dusmenų bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2010 m.

177. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. Po 1743 m. Dail. Simonas Čechavičius. Opole Lubelskie (Lenkija) buvusi pijorų parapiinė bažnyčia. Reprodukuota iš: Zbigniew Michalczyk, Uwagi na temat pierwowzorów dzieł Szymona Czechowicza i malarzy jego kręgu, *Bulletin of Art History*, no. 4, 2013, p. 721, il. 17.
178. Švč. Mergelės Marijos ir šv. Juozapo sužadėtuvės. XVIII a. vid. Vilniaus Šv. Jurgio kankinio bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2012 m.
179. Nešiojamo altorėlio retabulas su paveikslais „Švč. M. Marijos Nekaltas Prasidėjimas“ ir „Šv. Ona“. XVIII a. III ketv. Krokialaukio bažnyčia. Fot. Vytautas Balčytis, 1999 m.
180. Didkiemio bažnyčios didysis altorius. XVIII a. Fot. H. Gaičevskis.
181. Šv. Onos skulptūra. Sk. Jonas Karolis Frezeris. 1763–1766 m. Vilniaus bernardinų bažnyčia. Fot. Lijana Birškytė-Klimienė, 2016 m.
182. Šv. Onos skulptūra. XVIII a. Slanimo bernardinų bažnyčia. Reprodukuota iš: Maria Kałamajska–Saeed, Kościół P. W. Trójcy Św. i klasztor bernardynów, *MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, t. 3: Miasto Słonim, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: 2013, il. 357.
183. Šv. Onos skulptūra. Iki 1795 m. Valkininkų bažnyčios fasadas. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2015 m.
184. Šv. Onos skulptūra. XVIII a. III ketv. Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia. Fot. iš KPC archyvo.
185. Šv. Onos skulptūra. XVII a. pr. (?). Vadaktėlių bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2010 m.
186. Šv. Onos skulptūra. XVIII a. III ketv. Laukuvos bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2014 m.
187. Šv. Joakimas su šv. Ona. 1600 m. Dail. Francisco Pacheco. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Prieiga per internetą: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Francisco_Pacheco_-_San_Joan%C3%ADn_y_Santa_Ana_-_Google_Art_Project.jpg>
188. Šv. Onos skulptūra. Buvusi Viarkovichy k. bažnyčioje. XVIII a. vid. Baltarusijos senosios kultūros muziejus Minske. Reprodukuota iš: *Музей старажытнабеларускай культуры*, sud. А. А. Ярашэвіч, Мінск: Беларусь, 2004, p. 164.
189. Šv. Onos skulptūra. XVIII a. II p. Sedos bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2016 m.
190. Barbaros Radvilaitės portretas. Dail. Jan Steven van Calcar (1499–1546). Privati nuosavybė. Reprodukuota iš: Marija Matušakaitė, *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010, p. 56–64.
191. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVII–XVIII a. Cieszyno bonifratų vienuolynas (Lenkija). Reprodukuota iš: *KZS, t. 6, Województwo Katowickie*, red. Izabela Rejduch-Samkowa, Jan Samek, zes. 3, *Miasto Cieszyn i powiat Cieszyński*, Warszawa, 1974, il. 163.
192. Šv. Onos skulptūra. XVIII a. IV ketv. Tryškių bažnyčia. Fot. Aloyzas Petrašiūnas, 2011 m.

Santrumpos

- ABK – Archiwum bernardynów w Krakowie
BJK – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
BPM – Bažnytinio paveldo muziejus
KAKA – Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas
KPA – Kriaunų parapijos archyvas
KPC – Kultūros paveldo centras
KPC KOPA – Kultūros paveldo centro Duomenų skyriaus Kilnojamųjų objektų poskyrio archyvas
KVR – Lietuvos respublikos Kultūros vertybių registras
KZS – *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, red. nacz. Marcin Zgliński, [Jerzy Z. Łoziński], Barbara Wolff-Łozińska, Jakub Pokora, Maria Kałamajska-Saeed, 1951–2015.
LDM – Lietuvos dailės muziejus
LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius
LMAVB RSS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius
NČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus
MDSZ – *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, część 2: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, tomy 1-3, Kraków 2003, 2006, 2013; - część 3: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, tomy 1-4, Kraków 2005, 2008, 2010, 2011; - część 4: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, tom 1, Kraków 2012; - część 5: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskolitewskiego*, red. Marcin Zgliński, tom 1, Kraków 2013.
VAKA – Vilniaus arkivyskupijos kurijos archyvas
VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus
VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Rašytiniai šaltiniai

ABK

Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae [...] *collecta et conscripta* [...] *Anno Domini 1656 per Patrem Fratrem Thomam Digon*, ABK, f. M-25.
Lietuvos provincijos bernardinų misijų dienoraštis *Diarium Missionum P. P. Ord: Min': S. P. N. Francisci Reg'.* *Obser'*. Provincia Litvana. 1763 m. ABK, L-16.

BJK

Compendium omnium documentorum Conventus Carolstadiensis ad S. Virginem Mariam Anniuntiatam et S. Patrem Franciscum, [...] *dispositum Anno Domini 1769*, BJK, rankr. III 6242.

KPA

Kriaunų bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas. Kriaunų parapijos inventoriaus knyga 1823 ir 1830 m. IV knyga. KPA, l. 15 v.

LMAVB RS

Bobruisko bažnyčios 1654 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F. 57 B. 53–42, l. 354-355v.
Kopyliaus bažnyčios 1682 m. inventorius, LMAVB RS, F43-10737, l. 1-7v.
Rūdninkų bažnyčios 1741 m. inventorius, LMAVB RS, F. 11–18.
Salako bažnyčios 1631m. inventorius, LMAVB RS, F43-16064, l. 1-3v.
Šv. Onos arkibrolijos prie bernardinų vienolyno Varšuvoje leidimas Radoškovičių klebonui Adomui Zablockiui įkurti Šv. Onos broliją prie Radoškovičių bažnyčios 1623 m. LMABVB RS, F1, B1-577, l. 1.
Šv. Onos arkibrolijos prie Varšuvos bernardinų vienolyno leidimas įkurti Šv. Onos broliją prie Anykščių parapijos bažnyčios 1635 m., LMAVB RS, F3, B55-137, l. 1.

LNM

Kauno Šv. Onos brolijos knyga, LNM, R-17793, lapai nenumeruoti.

LVIA

Alvito bažnyčios 1675 m. vizitacijos aktas, LVIA f. 694, ap. 1 b. 3970, 224–225v.
Alvito bažnyčios 1700 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 2.
Batakių bažnyčios 1676 m. inventorius, LVIA, 1671, ap. 4, b. 321a, l. 16.
Batakių bažnyčios 1774 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 162.
Batakių bažnyčios 1715 m. inventorius. LVIA, f. 669, ap. 2, b. 326, l. 28–30v.
Batakių bažnyčios 1784 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 326, l. 38.
Batakių bažnyčios 1792 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 326, l. 42.
Batakių bažnyčios 1862 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 4, l. 141.
Batakių bažnyčios [1810 m.] inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 243v.
Batakių bažnyčios 1636 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321a, l. 6.
Batakių bažnyčios 1694 m., 1809 m. 1830 m. vizitacijos aktai, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 73r–73v, 272v, 273v, 311v.

Batakių bažnyčios 1705 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 702, l. 39–40r.
 Batakių bažnyčios 1753 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 120.
 Batakių bažnyčios 1755 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 121v.
 Batakių bažnyčios 1820 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 704, l. 421.
 Batakių bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 303v.
 Dolginovo bažnyčios vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, 3487, l. 74–83v.
 Geidžių koplyčios 1782 m. vizitacija, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 261, l. 227–227v.
 Kaunatavos bažnyčios 1821 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 227, l. 481–482.
 Kaunatavos bažnyčios 1827 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 231, l. 445–446;
 Kaunatavos bažnyčios 1828 m. inventorius, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 235, l. 401–402.
 Nemunaičio bažnyčios 1675 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 202.
 Maišiagalos bažnyčios 1771 m. inventorius, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3283, l. 318v.
 Maišiagalos bažnyčios 1798 m. inventorius, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3283, l. 283.
 Papildomai įsigytas Batakių bažnyčios turtas 1762 m., LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 125.
 Pranešimas apie brolijas, esančias prie Telšių vyskupijos bažnyčių, 1865 m. LVIA, f. 669, ap. 3, b. 890.
 Prienų bažnyčios 1675 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 264.
 Salantų bažnyčios 1806 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 712, l. 186–203.
 Salantų bažnyčios 1845 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 712, l. 171–184.
 Šilalės bažnyčios generalinės (1809 m.) vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 463, l. 56v.
 Tabariškių bažnyčios 1820 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 13852b, l. 17.
 Tabariškių bažnyčios 1828–1860 m. vizitacijų aktai, LVIA, f. 604, ap. 1, b. 13855, l. 1v, 8v, 74, 79, 89.
 Trzy Xiegi Bractwa Anny S. od Roku 1580, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472.
 Tytuvėnų bernardinų kronika, LVIA, f. 1135, ap. 6, b. 59.
 Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno 1849 m. inventorius, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 843, l. 54.
 Trinapolio bažnyčios ir trinitorių vienuolyno 1820 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10, l. 18v.
 Tryškių parapiinės bažnyčios 1779 m. generalinės vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 472, l. 17v–19v.
 Vilniaus Šv. Onos bažnyčios Šv. Onos brolijos kronika, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 472.
 Vladislavo Zahorskio daryti Vilniaus kurijoje buvusių Vilniaus bažnyčių 1798, 1808 ir kt. m. vizitacijų nuorašai,
 LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 10, aplankas 26.
 Žemaičių vyskupijos archyvo dokumentų registras, XVIII a. LVIA, f. 696, ap. 2, b. 2.

KAKA

Tvėrečiaus bažnyčios 1721 m. vizitacijos aktas, LVIA f. 694, ap. 1, b. 3381, l. 28v.
 Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai. 1748 m. birželio 4 d., KAKA, be signatūros.

KPC KOPA

Giniūnienė Asta, Dailės kūrinių aprašas Uk 32674, 2010 m., KPC KOPA.
 Giniūnienė Asta, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 35371, 2010 m., KPC KOPA.
 Giniūnienė Asta, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 35537, K1968K, 2010 m., KPC KOPA.
 Giniūnienė Asta, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 9305, DV 1307, 2015 m., KPC KOPA.
 Giniūnienė Asta, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 7903, 2015 m., KPC KOPA.
 Lenkimų bažnyčia, iv. metai, KPC KOPA, fotografijų aplankas.
 Poligienė Svetlana, Dailės kūrinių aprašas MC24920, 1998 m., KPC KOPA.
 Riečių bažnyčia, iv. metai, KPC KOPA, fotografijų aplankas.

Rūdninkų bažnyčia, iv. metai, KPC KOPA, fotografijų aplankas.
Stankevičienė Regimanta, Dailės kūrinio aprašas K13, 1999 m., KPC KOPA.
Stankevičienė Regimanta, Dailės kūrinio aprašas Uk 4978, K341K, 2002 m., KPC KOPA.
Stankevičienė Regimanta, DR 813 Pasas „Šv. Ona“ su aptaisu iš Pasvalio bažnyčios, 1985 m. KPC KOPA.
Surdokaitė-Vitienė Gabija, Registruojamos kultūros vertybių registre kilnojamosios kultūros vertybės duomenys Uk 17308, 2014 m., KPC KOPA.

VAKA

Maišiagalos bažnyčios byla, VAKA.
Maslauskaitė Sigita, Vitkauskienė Birutė Rūta, Vilniaus Šv. Onos bažnyčios inventorių, 2001, VAKA.
Maslauskaitė Sigita, Vitkauskienė Birutė Rūta, Mielagėnų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios meninių vertybių inventorių 2006, VAKA.

VDKM

Chronologia erectionis et foundationis conventus et custodiae Vilnensis... VDKM, S-11105.

VUB RS

Archivu[m] loci Caunensis. 1417–1812 m. VUB RS, F4–(A316) 38883.
Gomelio parapiinės bažnyčios 1716 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F4-A2189, l. 1.
Kuktičių koplyčios 1653 m. vizitacijos aktas, VUB RS, f. 57, b. 53–42, l. 50.
Liachovičių bažnyčios 1633 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F. 57 B. 53–40, l. 144v.
Liachovičių bažnyčios 1668 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F. 57 B. 53–41, l. 139v–147.
Mstibavos bažnyčios 1633 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F. 57 B. 53–40, l. 32–38.
Platelių parapiinės bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F1-F38, l. 109–131.
Radoškovičių bažnyčios 1654 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F. 57 B. 53–42, l. 212–220.
Rūdninkų bažnyčios 1806 m. inventorių, VUB RS, F57-B53-989, l. 2v.
Rūdninkų bažnyčios 1767 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F57-B53-988.
Rūdninkų bažnyčios 1775 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F5-F93-27106, l. 4.
Salantų bažnyčios 1715 m. vizitacijos aktas, VUB RS, F1-F38, l. 145, 148.
Slanimo parapiinės bažnyčios 1653 m. lapkričio 28 d. vizitacijos aktas, VUB RS, F. 57, B. 53-42, l. 165v.
Slucko bažnyčios 1633 m. vizitacija, VUB RS, F. 57, B. 53-40, l. 166–173.
Tabariškių parapiinės bažnyčios kronika 1849 m., VUB RS, f. 4-36236 (A-2906), l. 1.
Vilniaus katedros „Regestr Apparator kaplice kieżgálowskiey spisan z A 1598“, VUB RS, F. 4–3538 (A-2472).
Vilniaus Šv. Onos brolijos prie bernardinų bažnyčios pajamų-išlaidų knyga, 1737–1770 m., VUB RS, F4-35839 (A2503), lapai nenumeruoti.

Publikuoti šaltiniai

Bractwo Swietey Anny Samotrzeczey, to iest Ustawy, artykuly, porzadki, nauki y nabozenstwá bráctwa tego za wolá y wiadomością kardynala Radziwiála, biskupa krakowskiego etc; y za przyzwoleniem Jana Dymitra Solikowskiego iako pierwszego fundatora tego bractwa etc. Na wieczne czasy namówione, spisane przyjęte y w druk podane [przez Sz. Hagenow]. *Teraz znowu według teyże uchwały przedrukowane*, w Krakowie: w drukarniey Macieia Jędrzejowczyka, 1620.

[Szymon Hagenow], *Bractwo Swietey Anny Samotrzeczey*, w Krakowie, 1634.

[Jan Mysław arba Szymon Hagenow], *Bractwo Swietey Anny w Krakowie, to jest ustawy, artykuly, porzadki, nauki y nabozenstwá bráctwa Swietey Anny [...], na wieczne czasy namowione spisane przyjęte y w druk podane*, w Krakowie: w drukarni Lazarzowey, 1594.

- [Jan Mysław], *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciey, to jest ustawy, artykuly, porzadki, nauki y nabozenstwa bractwa tego [...]* *wchwały przedrukowane*, W Krakowie: w drukarni Andr. Piotr. [...], 1626.
- [Jan Mysław z Kościana], *Bractwo Swietey Anny Samotrzeciey, to jest ustawy, artykuly, porzadki, nauki y nabozenstwa bractwa / za wolą i wiadomością Jaśnie Wielmożnego Jego Mości xiędza Alexandra ná Máćieiowie Sapiehi, biskupa Wilenskiego, teraz nowo według teyże wchwały przedrukowane*, W Wilnie: w drukarni Societatis Iesu, 1669.
- Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu, sud. Romualdas Firkovičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2008.
- Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, ed. Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, t. 1, Kraków, 1948.
- Goetze George H., *De Cultu Annae, Aviae Christi. In Misniam Invecto. Dissertatio Historico–Theologica Qua Plurimum Reverendo Ministerio Ecclesiae Annaemontanae et Circumjectae Dioceseo*, Leipzig: Joh. Christoph Branbenburgeri, 1702.
- Historiae divae Annae*, Leipzig, Martin Landsberg, ca. 1492.
- Juzumas Vincentas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, parengė Mindaugas Paknys, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013.
- Kauno miesto aktų knygos. XVI–XVIII a. Tarybos knyga, 1555–1564*, parengė Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013.
- Kauno miesto aktų knygos. XVI–XVIII a. Vaito knyga, 1561–1564*, parengė Darius Antanavičius, Algirdas Baliulis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013.
- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskiej (1387–1468)*, eds. J. Fijałek, J. Semkowicz, W. Semkowicz, t. 1, zes. 1, Krakow, 1932.
- Konfraternia Anny Świętej, powinności bractwa, odpusty, Naboženstwa i inne ustawy do tego Bractwa należące zawierająca*, nakładem konwentu Wileńskiego XX. Bernardynow przedrukowana w r. 1791, a ponowiona w r. 1845, Wilno: drukarnia A. Marcinowskiego, 1845.
- Konfraternia Anny Świętėj, powinności bractwa [...]*, Wilno, 1858.
- Kronika Bernardynek Świętomichalskich w Wilnie*, ed. Kalamajska–Saeed Maria, *Nasza Przeszłość*, t. 101, 2004.
- Lietuvos inventoriai, *Istorijos archyvas*, t. 1, surinko K. Jablonskis, Kaunas, 1934.
- Modlitewnik Olbrachta Gasztołda kanclerza wielkiego litewskiego 1528 r.: facsimile*, wstęp Wiesław Wydra, Poznań: UAM wydawnictwo naukowe, 2015.
- Molanus Joannes, *De Picturis et Imaginibus Sacris*, Louvain, 1570.
- Molanus Joannes, *De Historia Sanctorum Imaginum et Picturarum*, Ingolstadt, 1594.
- Molanus Joannes, *Traité des saintes images* (introduction, traduction, notes et index par François Boespflug, Olivier Christin, Benoît Tassel), Paris: Les Éditions du Cerf, 1996. *Traité des saintes images*. Vol. 1. Introduction, traduction, notes et index par François Boespflug, Olivier Christin, Benoît Tassel; Vol. 2. (Louvain 1570, Ingolstadt 1594). Texte latin, documentation iconographique établie par François Boespflug, Olivier Christin, Benoît Tassel, coll. *Patrimoines. Christianisme*.
- Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, sud. Algirdas Antanas Baliulis, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010.
- Pekulas Tarkvinijus, *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, vertėjas Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 1998.
- Picinelli Filippo, *Mondo simbolico*, Mailand, 1653.
- Picinelli Ph., *Mundus symbolicus*, Köln, 1653 ir 1729.
- Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, ed. Paulius Rabikauskas, t. 1, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 1), Roma: Academiae Lituana Catholica Scientiarium, 1971.
- Societas S. Annae. Aviae maternae Christi Servatoris Nostri in Polonia sub rege Stephano et Anna Jagielonia Regina institutą A. D. 1578*, w Zamościu, 1599.
- Societas Sanctae Annae per Poloniam, Lithuaniam, Russiam et alias serenissimi regis Poloniae ditiones instituta*, w Krakowie, 1590.
- Teoretycy pisarze i artyści o sztuce 1500–1600*, ed. Jan Białostocki, Gdańsk: Słowo/Obraz terytoria, 2007.

- Tomasz z Akwinu od św. Ignacego, *Anna Święta z Świętym Joachimem Godnością Wnuka Pána Jezusa Chrystusa Dostoieństwem Corki Nayśw: Maryi Panny, Zyciem własnym, tudzież Łaskami y Cudami, dla nabożnych do siebie Chwalebni. To iest Historya życia y Cudow, Świętych Anny y Joachima, Rodzicow Nayśw: Maryi Panny Matki Boskiej / Przez X. Tomasza z Akwinu od S. Jgnacego Karmelitę Bosego ... z Rożnych Xiąg Wiary Godnych Autorow Zebrany, y z Pozwoleniem Duchowney Zwierzchności do Druka podana.* Warszawa: Drukarnia Jego K. Mći y Rzpltey XX. Scholarum Piarum, 1755.
- Trys Gedimino 1323 m. gegužės 26 d. laiškai. *Metraščiai ir kunigaikščių laiškai*, vertė Sigitas Narbutas, red. D. Linčiuvienė, Vilnius: Pradai, 1996.
- Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, red. Sigitas Jegelevičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2009.
- Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sud. Vytautas Jogėla, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2001.
- Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, sud. Liudas Jovaiša, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 11), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011.
- Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė Mindaugas Paknys, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 10), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011.
- Żywot Św. Anny*, vertė Jan z Koszyczek, Kraków: Hieronim Wietor, apie 1532.
- Апокрифы древних христиан, Санкт-Петербург, 1994.

Literatūra

- Adomonis Tadas, Lietuvos gotikos skulptūra, *Dailėtyra*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 81–94.
- Aleksandravičiūtė Aleksandra, Prienų bažnyčia: „Procesijų altorėlis su paveikslais „Šv. Ona Pati Trečioji“ ir „Šv. Joakimas ir šv. Juozapas““, *Prienų Kristaus Apsireiškimo bažnyčia: architektūra ir sakralinės dailės vertybės*, Vilnius: Savastis, 2002, p. 87–90.
- Ameisenowa Zofia, *Cztery polskie rękopisy iluminowane z lat 1524–1528 w zbiorach obcych*, Kraków: 1967.
- Ancona Levi d', M, *The Iconography of the Immaculate Conception in the Middle Ages and the Early Renaissance*. New York: College Art Association of America, 1957.
- Aurenhammer Hans, *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, vol. 1, Wien: Verlag Brüder Hollinek, 1967, p. 139–149.
- Bach A., *Deutsche Namenskunde*, Bd. 2, Heidelberg, 1952.
- Baronas Darius, Pranciškonų misionieriai ir kankiniai Lietuvoje XIII–XIV a., *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pirmieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006.
- Baronas Darius, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Bertašius Mindaugas, Kauno koklių dekoras, *Darbai ir dienos*, 2001, t. 26, p. 38–46.
- Biernacka Małgorzata, Niepokalne Poczęcie, *Maryja matka Chrystusa*, (*Nowy Testament*, t. 1), red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 27–93.
- Biernacki Ludwik, *Pierwsza książka polska. Studium bibliograficzne*, Lwiv, 1918.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Ankstyvosios Šv. Onos kulto apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Menotyra*, 2013, t. 20, nr. 1, p. 1–19.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Veliunos Madonos ikonografija ir analogai, *Menotyra*, 2004, t. 36, nr. 3, p. 1–9.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Vienas Šv. Onos paveikslas, jo kontekstas ir istorija, *Menotyra*, 2011, t. 18, nr. 1, p. 29–47.
- Birškytė-Klimienė Lijana, Šv. Onos brolijos Žemaičių vyskupijoje XVII–XVIII a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37, serija B: *Bažnyčios istorijos studijos*, VII, Vilnius: LKMA, 2014, p. 77–109.
- Brancato Saro, *Sant'Anna. Vita Culto Iconografia*, Palermo: Sellerio, 2004.
- Brandenburg Ton, St. Anne and Her Family: The Veneration of St. Anne in Connection with Concepts of Marriage and the Family in the Early Modern Period, *Saints and She-Devils: Images of Women in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, ed. Lène Dresen-Coenders, London: Rubicon Press, 1987, p. 101–27.

- Brandenburg Ton, *Heilig familieleven: Verspreiding en waardering van de Historie van Sint-Anna in de stedelijke cultuur in de Nederlanden en het Rijnland aan het begin van de moderne tijd*, Nijmegen: Sun, 1990.
- Brandenburg Ton, Saint Anne: A Holy Grandmother and Her Children, *Sanctity and Motherhood: Essays on Holy Mothers in the Middle Ages*, ed. Anneke B. Mulder-Bakker, New York: Garland Publishing, 1995, p. 31–65.
- Charland P. V., *Le culte de sainte Anne en Occident, seconde période: De 1400 (environ) à nos jours*, Quebec: Imprimerie Franciscaine Missionnaire, 1921.
- Charland P. V., *Patronage de Sainte Anne en arts*, 2 vols. Quebec: A.-O. Pruneau, 1923.
- Charland P. V., *Les trois légendes de Madame Sainte Anne*, vol. 1: *Légende hagiographique (la vie)*, Quebec: Pruneau & Kirouac, 1898. Vol. 2: *Légende historique (le culte)*, *Histoire de la dévotion à Sainte-Anne*, Lévis: Mercier & Cie, 1904. Vol. 3: *Légende iconographique (les arts)*, *Madame Sainte Anne et son culte au moyen âge*, 2 vols., Paris: Alphonse Picard & Fils, 1911, 1913.
- Deeleman–Van Tyen Willemien, *Sint Anna-te-Drieen: Een onderzoek naar vorm, inhoud en functioneren van het thema St. Anna-te-Drieen in de nederlandse beeld- houwkunst der late middeleeuwen*, 2 vols. Master's thesis, Free University, Amsterdam, 1990.
- Dettlaff Marek Adam, *Pranciškonų vienuolynas ir Švenčiausios Mergelės Marijos bažnyčia Vilniuje (XIV–XVII a.)*, *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pirmieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. D. Baronas. Vilnius: Aidai, 2006, p. 54–81.
- Dolinskas Vydas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio ir Vilniaus vaivados Alberto Goštauto užsakytas maldynas, Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia: Lietuvos tūkstantmečiom programos ir Jubiliejinių metų 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas*, t. 5: *Dokumentai, knygos, parodos kronika*, sud. Vydas Dolinskas, Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009, p. 171–172.
- Dörfler-Dierken Angelika, *Die Verehrung der heiligen Anna in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992.
- Dörfler-Dierken Angelika, *Vorreformatorsche Bruderschaften der hl. Anna*, Heidelberg: Carl Winter Universitäts- verlag, 1992.
- Drėma Vladas, *Vilniaus bažnyčios. Iš Vlado Drėmos archyvų*, sud. Audronė Léverienė, Arturas Mickevičius, Rita Mosiejienė, Vilnius: „Versus Aureus“ leidykla, 2008.
- Drėma Vladas, *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius: Mokslas, 1991.
- Dziubecki Tomasz, *Dzieciństwo NMP, Maryja matka Chrystusa, (Nowy Testament, t. 1)*, red. Janusz St. Pasierb, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1987, p. 94–117.
- Encyclopedia of Saints*, ed. Clemens Jöckle, London: Parkgate, 1997.
- Esser Werner, *Die Heilige Sippe: Studien zu einem spätmittelalterlichen Bildthema in Deutschland und den Niederlanden*, Ph.D. dissertation, Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn, 1986.
- Fijałek, J., Semkowicz, J., Semkowicz, W., *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskej (1387–1468)*, t. 1, zes. 1, Krakow, 1932.
- Flaga Jerzy, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin: KUL, 2004.
- Freedberg David, *The Power of Images. Studies in the History and Theory of Response*, Chicago: University of Chicago Press, 1991.
- Gadomski J. W., (A. Sulikowski), *Modlitewnik Gasztolda*, *Kultura*, No. 5, 1987, p. 19–30.
- Gębarowicz Mieczysław, *Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego renesansu w Polsce, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Prace Wydziału filologiczno-filozoficznego*, t. XIII, zeszyt 2, Toruń, 1962.
- Gidžiūnas Viktoras, *Pranciškonų – observantų – bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI a., Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai*, t. 9, Roma, 1982, p. 35–132.
- Giniūnienė Asta, *Dalmontas Stanislovas (dirbo XVIII a. IV ketv.)*, *Kultūros paminklai*, 2013, nr. 17, p. 160–162.
- Gohr S., *Anna Selbdritt, Die Gottesmutter: Marienbild im Rheinland und Westfalen*, vol. 2, ed. L. Küppers, Recklinghausen, 1971, p. 243–254.
- Griciūtė Liepa, *Procesijų vėliavų ir altorių paveikslų pirmavaizdis, Pirmavaizdis ir kartotė: vaizdinių transformacijų tyrimai*, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 35, sud. Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 152.

- Griciūtė Liepa, Šv. Onos brolija ir jos veikla, *Alsėdžiai*, sud. Adomas Butrimas, Liepa Griciūtė, (ser. Žemaičių praeitis, 10), Vilnius, 2002, p. 179–181.
- Griciūtė Liepa, Taikomoji dailė, *Tyтуwėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas* sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 277–302.
- Griciūtė-Švėrebiėnė Liepa, Marijos atvaizdas procesijų vėliavose ir altorėliuose, remiantis XVII–XVIII a. rašytiniais šaltiniais, *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sud. Gabija Surdokaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 147–175.
- Griciūtė-Švėrebiėnė Liepa, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.
- Hall James, *Dictionary of Subjects and symbols in Art*, Moskva: Kront-Press, 1999.
- Interpreting Cultural Symbols: Saint Anne in Late Medieval Society*, eds. Kathleen Ashley, Pamela Sheingorn, Athens: University of Georgia Press, 1990.
- Jankevičienė Algė, Alvitās. Šv. Onos bažnyčia, *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 2: *Vilkaviškio dekanatas*, sud. Teresė Jurkuviėnė, Vilnius: Gervelė, 1997, p. 60–62.
- Jankevičienė Algė, Riečiai. Švč. Trejybės bažnyčia, *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1: *Marijampolės dekanatas*, Vilnius: Gervelė, 1996, p. 253–254.
- Janonienė Rūta, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje. Pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Janonienė Rūta, *Panemunės istorija: archeologijos ir meno paminklai. Vadovas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
- Janonienė Rūta, Šventųjų relikvijų kultas Vilniaus bernardinų bažnyčioje, *Šventųjų relikvijų Lietuvos kultūroje*, Acta Academiae Artium Vilnensis, t. 41, sud. Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 21–34.
- Janonienė Rūta, Vilniaus bernardinų bažnyčios altoriai XVII–XVIII amžiais, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, Acta Academiae Artium Vilnensis, t. 21, sud. Rasa Butvilaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 113–132.
- Jäger W., *Die St. Annenkirche und die Klosterkirchen von St. Bernhardin und St. Michael in Wilna*, Wilna, 1918.
- Jėga ir grožis jo šventovėje... *Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013.
- Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) ir jo leidiniai. *Parodos katalogas*, sud. Vladas Gasiūnas, Vilnius, LDM, 1996.
- Jonas Rustemas – dailininkas ir pedagogas. 2012 m. spalio 30 d.–2013 m. kovo 10 d. *Vilniaus paveikslų galerijoje vykusios parodos, skirtos 250-osioms dailininko gimimo metinėms, katalogas*, sud. Rūta Janonienė, Dalia Tarandaitė, Rasa Adomaitienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2013 m.
- Jovaiša Liudas, Bažnyčios reformos (1553–1655), *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 149–163.
- Jovaiša Liudas, Brolijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 109–128.
- Jovaiša Liudas, Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 147–184.
- Jovaiša Liudas, Jonišio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios istorija, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1: *Balkaičiai–Joniškis*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 221–222.
- Kairiūkštytė-Jaciniėnė Halina, *Pažaislis, baroko vienuolynas Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.
- Kajackas Algimantas, Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje, Kaunas: Lietuvos katechetikos centras, 1998.
- Kałamajska–Saeed Maria, Kościół parafialny P.W. Niepokalanego Poczęcia Najśw. Marii Panny i klasztor bernardynek, *MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, t. 3: Miasto Słonim, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: 2013, p. 87–130.
- Kałamajska–Saeed Maria, Kościół parafialny P. W. ŚŚ. Piotra i Pawła oraz klasztor bernardynów w Iwiu,

- MDSZ, część 3: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 4, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków 2011, p. 55–103.
- Kałamajska-Saeed Maria, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archanioła i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach, *MDSZ, część 3: Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków 2005, p. 129–156.
- Kałamajska-Saeed Maria, Kościół P. W. Trójcy Św. i klasztor bernardynów, *MDSZ, część 2: Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, t. 3: *Miasto Słonim*, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków: 2013, p. 65–86.
- Kałamajska-Saeed Maria, Kościół P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny i dawny klasztor Brygidek, *MDSZ, część 4: Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, t. 1, Kraków: 2012, p. 89–136.
- Kałamajska-Saeed Maria, Kościół parafialny P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny w Międzyrzeczu, *MDSZ, część 2: Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, t. 3, Kraków: 2006, p. 113–128.
- Kantak Kamil, *Bernardyni Polscy*, t. 1–2, Lwów, 1933.
- Kamuntavičienė Vaida, Žemaičių vyskupijos bažnytinės brolijos ir pamaldumas Švč. Mergelei Marijai, *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sud. Gabija Surdokaitė, (ser. Religinės kultūros paveldo studijos, 3), Vilnius, 2011, p. 31–53.
- Kęmbowski J., Ze studiów nad sztuką Wita Stwosza, św. Anna Samotrzecia, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Historia sztuki*, z. 1, 1959, p. 117–154.
- Kirschbaum E., *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, vol. 1–5, ed. W. Braunfels, Freiburg in Breisgau, 1974.
- Kitkauskas Napaleonas, *Vilniaus pilys, statyba ir architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1989.
- Klajumienė Dalia, Vilniaus benediktinių Św. Kotrynos bažnyčios XVIII a. relikvijorių rinkinys, *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje. 1405–2005*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2008, p. 247–249.
- Klasztor bernardynskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. Henryk Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska: Wydaw. Bernardynów „Calvarianum“, 1985.
- Kleinschmidt Beda, *Die heilige Anna. Ihre Verehrung in Geschichte, Kunst und Volkstum*, Düsseldorf: Druck und Verlag von L. Schwann, 1930.
- Kolendo-Korcakowa Katarzyna, Kościół parafialny P. W. Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Kiemieliskach, *MDSZ, część 3: Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, t. 1, red. Maria Kałamajska-Saeed, Kraków 2005, p. 107–127.
- Kościół archidiecezji Białostockiej*, fot. Wojciech Zdunek, Bydgoszcz: Liber Novum, 2014.
- Kozakiewiczowa H., Z działalności budowlanej Zygmunta Augusta (Kościół Św. Anny–Św. Barbary na dolnym zamku wileńskim), *Biuletyn historii sztuki*, 1968, vol. 4, p. 436–446.
- Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sud. Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997.
- Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- Kuncevičius Albinas, *Lietuvos viduramžių archeologija*, Vilnius, 2005.
- Kuncevičius Albinas, Die Kacheln aus dem Palast der Großfürsten in Vilnius, *Archäologische Schätze aus Litauen*. Duisburg, 1993, p. 84–86.
- Kuncevičius Albinas, Tautavičius Adolfas, Urbanavičius Vytautas, Archeologiniai tyrimai, *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. 1989 metų tyrimai*, Vilnius, 1991.
- Kunkel Robert M., Fundacje Aleksandra Jagiellończyka w Wilnie i Krakowie, *Sztuka około 1500. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki Gdańsk, listopad 1996*, Warszawa, 1997.
- Kuodienė Marija, Nežinomas Lietuvos skulptorius. Skulptūra „Šv. Ona“, *Kultūros paminklai*, t. 15, 2010, p. 172.
- Kurczewski Jan, Cześć i arcybactwo Św. Anny w djecezji Wileńskiej, *Dwutygodnik djecezalny wileński*, 1910, no. 4, p. 48–50.
- Kurisoo Merike, Sancta Anna ora pro nobis. Images and veneration of St. Anne in Medieval Livonia, *Acta Historiae Artium Balticae*, t. 2, Vilnius, 2007, p. 18–34.

- Kuźmak Krystyna, Anna św., *Encyclopaedia Katolicka*, t. 1, Lublin, 1995, p. 624–626.
- KZS, t. 11, *Dawne województwo Bydgoskie*, zesz. 20, Wyrzysk, Nakło i okolice, op. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, Warszawa, 1980.
- KZS, t. 8, *Dawne województwo Lubelskie*, red. Ryszard Brykowski, Ewa Smulikowska, zesz. 11, *Dawny powiat Lubartowski*, red. Ryszard Brykowski, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1976.
- KZS, t. 4, *Miasto Kraków*, cz. 3. *Kościoty i klasztory Śródmieścia*, 2, red. Adam Bochnak, Jan Samek, Warszawa, 1978.
- KZS, t. 4, *Miasto Kraków*, cz. 7, *Zwierzyniec, Nowy Świat, Półwie Zwierzynieckie. Kościoły i klasztory*, red. Joanna Daranowska-Łukaszewska, Renata Henoch-Marendziuk, Warszawa, 1995.
- KZS, seria nowa, t. 12, zesz. 1, red. nac. Jerzy Z. Łoziński, Maria Kałamajska-Saeed, *Województwo Białostocke. Siemiatyże, Drohiczyn i okolice*, red. Maria Kałamajska-Saeed, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1996.
- KZS, t. 11, *Województwo Bydgoskie*, red. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, zesz. 8, *Powiat Inowrocławski*, Warszawa, 1974.
- KZS, t. 11, *Województwo Bydgoskie*, red. Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, zesz. 16, *Powiat Torunski*, Warszawa, 1972.
- KZS, t. 6, *Województwo Katowickie*, red. Izabela Rejduch-Samkowa, Jan Samek, zesz. 3, *Miasto Cieszyn i powiat Cieszyński*, Warszawa, 1974.
- KZS, Seria Nowa, t. 1, *Województwo Krośnieńskie*, red. Ewa Śnieżyńska-Stolotowa, Franciszek Stolot, zesz. 1, *Krosno, Dukla i okolice*, Warszawa, 1977.
- Laucevičius Edmundas, *XV–XVIII a. knygų įrašimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas, 1976.
- LDK dvasingumas: tarp tradicijos ir dabarties*, sud. Vaida Kamuntavičienė, Aušra Vasiliauskienė, Kaunas: VDU, 2010.
- Lietuvos dailininkų žodynas, I tomas: XVI–XVIII a.*, sud. Aistė Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1: *Vilnius*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988.
- Lietuvos vienuolynai: Vadovas*, sud. Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.
- Lietuvos vienuolynų dailė. Parodos katalogas*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1998.
- Liškevičienė Jolita, Penkių Kristaus žaidimų brolijos meninis palikimas, *Kuriantis protas brangesnis nei turtai...*, sud. Giedrė Mickūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 95–109.
- Liškevičienė Jolita, Švč. Mergelė Marija Nekaltai Pradėtoji, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 128.
- Lynn Welsh Jennifer, *Mother, Matron, Matriarch: Sanctity and Social Change in the Cult of St. Anne, 1450–1750*, Dissertation in the Department of History in the Graduate School of Duke University, 2009.
- Luchtanienė Daiva, Archeologiniai tyrinėjimai Vilniuje, Šv. Ignoto g. 9, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2005, p. 216–218.
- Lux Christi, Biuletenis kunigams*, 1953, nr. 3.
- Makarczyk Józef, Wikariat Litewski i klasztory minorytów Pińskich i Drohiczyńskich, *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pirmieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 104–116.
- Malarstwo Polskie. Manieryzm. Barok*, ed. Andrzej Ryszkiewicz, Warszawa: Auriga, 1971.
- Mangold Bernadette, *Die Darstellung der heiligen Anna Selbdritt in der gotischen Plastik Niederbayerns, 1380–1540*. Master's thesis, University of Passau, 1990.
- Maniurka Piotr Paweł, *Mater Matris Domini: Święta Anna Samotrzcę w Gotyckiej rzeźbie Śląskiej*, Opole, 1997.
- Marienlexicon*, vol. 1, AA-Chagall, St. Ottilien, 1988.

- Martinaitienė Gražina Marija, II. S. Arnotas, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 3: *Bažnytinė tekstilė, XV–XX a. pradžia*, sud. Gražina Marija Martinaitienė, Eglė Pinkutė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004, p. 143–144.
- Martinaitienė Gražina Marija, *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2013.
- Maslauskaitė Sigitą, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.
- Maslauskaitė-Mažylienė Sigitą, *Dzieje wizerunku św. Kazimierza od XVI do XVIII wieku. Między ikonografią a tekstem*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013.
- Matušakaitė Marija, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2003.
- Matušakaitė Marija, *Lietuvos skulptūra iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Aidai, 2007.
- Matušakaitė Marija, *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010.
- Matušakaitė Marija, *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Vilnius: Ardor, 1998.
- Matušakaitė Marija, *Senoji medžio skulptūra ir dekoratyvinė drožyba Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- Mažeikienė Ilona, Švč. Mergelės Marijos gimimas, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 228.
- Mažvydas Martynas, *Pirmoji lietuviška knyga*, sud. Marcelinas Ročka, Vilnius: Vaga, 1974.
- Mączka Adam, Najstarsze klasztory Franciszkańskie na Litwie (XV w.) w świetle wizytacji prowincjalów: Jana Donati Caputo (1596–1598) oraz Adama Goskiego (1612–1615), *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pimieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 82–103.
- Michalczyk Zbigniew, Uwagi na temat pierwowzorów dzieł Szymona Czechowicza I malarzy jego kręgu, *Bulletin of Art History*, no. 4, 2013, p. 697–773.
- Miodońska Barbara, *Malopolskie malarstwo książkowe 1320–1540*, Warszawa: Wydawnicwo Naukowe PWN, 1993.
- Miodońska Barbara, *Miniatury Stanisława Samostrzelnika*, Warszawa: Wydawnicwa Artystyczne i Filmowe, 1983.
- Misius Kazys, Šinkūnas Romualdas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius: Pradai, 1993.
- Nixon Virginia, *Mary's Mother: Saint Anne in Late Medieval Europe*, University Park: Pennsylvania State University Press, 2004.
- Ostrowski Jan K., Kościół Parafialny P. W. ŚŚ. Piotra i Pawła w Jaworowie, *MDSZ, cz. 1, Kościoły i Klasztory Rzymskokatolickie dawnego Województwa Ruskiego*, vol. 3, Krakow, 1995, p. 82–77, 82, 85, 87.
- Paknys Mindaugas, Alsėdžių bažnyčios iki XVIII a. pabaigos, *Alsėdžiai*, sud. Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. Žemaičių praeitis, 10), Vilnius, 2002.
- Paknys Mindaugas, Batakių Šv. Onos bažnyčia, *Tauragės kraštas: istorija, kultūra, meno paminklai: kolektyvinė monografija*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos, 2007.
- Paknys Mindaugas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos dailės ir architektūros istorija: žymiausi menininkai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- Paknys Mindaugas, Įvadas, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 7–13.
- Paknys Mindaugas, *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013.
- Paknys Mindaugas, Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. Mindaugas Paknys. Vilnius: Aidai, 2005, p. 15–102.
- Paknys Mindaugas, Tverai. Bažnyčios istorija, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė*, sud. Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005 p. 264–272.
- Panavaitė Dalia, XVI–XVII a. ant lentų tapytų paveikslų tapybos technikos kai kurie aspektai, *Kultūros paminklai*, t. 6, 2000, p. 126–141.

- Panofsky Erwin, *Early Netherlandish Painting, its Origins and Character*, vol. 1, Cambridge: Harvard University Press, 1953.
- Panofsky Erwin, Imago Pietatis. Przyczynek do historii typów przedstawionych Mąż Boleści i Maria Pośredniczka, *Erwin Panofsky, Studia z historii sztuki*, wybór, oprac. i posł. Jan Białostocki, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971, p. 95–121.
- Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis-struktūra-valdžia*, Vilnius: Aidai, 2003.
- Pigler A., *Barockthemen. Eine Auswahl von Verzeichnissen zur Ikonographie des 17. und 18. Jahrhunderts*, vol. 1, Budapest: Der Ungarische Akademie der Wissenschaften, 1956.
- Piramidowicz Dorota, Kościół Parafialny P. W. Znalezienia Krzyża Św. i dawny klasztor Bernardynów, *MDSZ, część 4: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, red. Maria Kalamajska-Saeed, Dorota Piramidowicz, tom 1, Kraków 2012, p. 19–87.
- Pivoriūnaitė Jolita, Vilnius Šv. Onos brolija ir socialinė jos sudėtis, XVI a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 16, Vilnius, 2000, p.119.
- Pomniki Rytownictwa Krajowego. Oddział I. Odciski z blach mniejszych, znajdujących się w bibliotece Łohojskiej Konstantego Hrabi Tyszkiewicza, Wilno: Drukiem Marcinowskiego, 1858.
- Pyzel Konrad, Kościół Parafialny P. W. ŚŚ. Szymona i Judy Tadeusza w Łazdunach, *MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, red. Maria Kalamajska-Saeed, t. 4, Kraków, 2011, p. 168–189.
- Poligienė Svetlana, Merkinės Švč. Mergelės Ėmimo į dangų bažnyčia, *Kaišiadorių vyskupija ir jos sakralinis paveldas*, Vilnius: Savastis, 2006, p. 180–185.
- Przybyszewski Bolesław, Stanisław Samostrzelnik, *Biuletyn Historii Sztuki*, vol. 13, 1951, no. 2–3, p. 47–87.
- Rackevičius Gintautas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmai Vilniuje. XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2012.
- Račiūnaitė Tojana, *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
- Ramonienė Dalia, Baroko tapybos pavyzdžiai Alsėdžių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčioje, *Alsėdžiai*, sud. Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. Žemaičių praeitis, 10), Vilnius, 2002, p. 83–88.
- Ramonienė Dalia, *Geidžių Šv. Onos bažnyčia*, (ser. Lietuvos architektūros ir dailės paminklai), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
- Ramonienė Dalia, Platielių bažnyčios altorių paveikslai, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė: Plateliai, Beržoras, Gintališkė, Šateikiai, Žemaičių Kalvarija, Gegrėnai*, sud. Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 35–45.
- Ramonienė Dalia, Maironių (Saudininkų) Švč. Mergelės Marijos bažnyčia, *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 135–145.
- Ramonienė Dalia, Liaudiškojo šv. Onos įvaizdžio formavimosi prielaidos Žemaičių vyskupystėje, *Dangiškieji globėjai, žemiškieji mecenatai*, sud. Jolita Liškevičienė, (ser. *Acta Academiae Artium Vilmensis*, t. 60), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 174–175.
- Ramonienė Dalia, Sakralinė tapyba, *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas* sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 147–195.
- Ramonienė Dalia, Senosios Salantų bažnyčios altorių ir jų paveikslų istorinė ir meninė apžvalga, *Salantų bažnyčia. Istorija, meno vertybės ir žmonės*, sud. Povilas Švėrebas, (ser. Žemaičių praeitis, kn. 15), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 141–161.
- Ramotowska Iwona, Ikonografia Św. Anny Samotrzeć w polskiej sztuce gotyckiej, *Ikonotheca. Prace Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego*, t. 3, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, p. 119–150.
- Rastawiecki Edward, Słownik malarzów polskich, t. 1, 1850.
- Reau Louis, *Iconographie de L'Art Chrétien*, t. 2–3 Paris: Presses Universitaires de France, 1957, p. 90–96.
- Remecas Eduardas, Vilniaus gaisro datavimo problematika: ar tikrai Vilniaus pilis sunaikino 1419 m. gaisras?, *Lietuvos pilys*, t. 6, 2010, p. 82–84.

- Rowell Stephen Christopher, Pranciškonų (konventualų) ordino įsivirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys, *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1: *Pirmieji Pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sud. Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 32–53.
- Sachs Hannelore, Badstübner Ernst, Neumann Helga, *Christliche Ikonographie in Stichworten*, Leipzig: Koehler & Amelang, 1980.
- Sakralinio meno ekspozicijos vadovas*, Trakai, 2013.
- Salys Antanas, *Raštai*, t. 2: *Tikriniai vardai*, Roma: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 1983.
- Samek Jan, Nawródt do gotyku w sztuce Krakowa pierwszej połowy w. XVII, *Folia Historiae Artium*, no. 5, 1968, p. 71–130.
- Schaumkell Ernst, *Der Kultus der der hl. Anna am Ausgange des Mittelalters*, Freiburg und Leipzig, 1893.
- Schneideris Norbertas, Menas ir visuomenė: socialinis istorinis požiūris, *Meno istorijos įvadas*, sud. Hans Belting, Heinrich Dilly, Wolfgang Kemp, Willibald Sauerländer, Martin Warnke, Vilnius: Alma littera, 2002, p. 306–336.
- Sheingorn Pamela, Appropriating the Holy Kinship: Gender and Family History, *Interpreting Cultural Symbols: Saint Anne in Late Medieval Society*, eds. Kathleen Ashley, Pamela Sheingorn, Athens: University of Georgia Press, 1990, p. 169–168.
- Sheingorn Pamela, The Holy Kinship: the Ascendency of Matriliny in Sacred Genealogy of the Fifteenth Century, *Thought: A review of Culture and Idea*, 64, 1989, p. 268–286.
- Sheingorn Pamela, “The Wise Mother”: The Image of St. Anne Teaching the Virgin Mary, *Gesta*, 32, 1993, p. 69–80.
- Shiller G., *Ikonographie der christlichen Kunst*, vol. 4.2, Maria, Gütersloh, 1980.
- Śledziewski Piotr, Kościół św. Anny – św. Barbary intra muros castri vilnensis, *Ateneum Wileńskie*, nr. 9, 1934, p. 1–32.
- Spurgevičius Povilas, Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčia, *Obeliai. Kriaunos*, (ser. *Lietuvos valsčiai*), Vilnius: Versmė, 2009.
- Stankevičienė Regimanta, Benediktinų dailės paveldas Pivašiūnų bažnyčioje, *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje. 1405–2005*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2008.
- Stankevičienė Regimanta, Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos paveikslas: kultas ir kartotės Lietuvoje, *Pirma-vaizdis ir kartotė. Vaizdinių transformacijos tyrimai*, sud. Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 35, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 61–78.
- Stankevičienė Regimanta, Kai kurie Lietuvos XVII–XIX a. religinės dailės sąlyčio su Europos krikščioniškąją kultūra aspektai, *Europos dailė. Lietuviškieji variantai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1994, p. 155–156.
- Stankevičienė Regimanta, Paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“ su aptaisais, *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 2: *Vilkaviškio dekanatas*, Vilnius: Gervelė, 1997, p. 160–164.
- Stankevičienė Regimanta, Paveikslas „Šv. Ona (Marijos Auklėjimas)“, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1: *Balkaičiai–Joniškis*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 357.
- Stankevičienė Regimanta, Švč. Mergelė Marija su kūdikiu (Čenstakavos Švč. Mergelė Marija), *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. Dalia Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 118–119.
- Stankevičienė Regimanta, Stebuklingi Lietuvos dominikonų provincijos paveikslai, *Paveikslas ir knyga: LDK dailės tyrimai ir šaltiniai*, sud. Tojana Račiūnaitė, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 25, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 195–206.
- Stankevičienė Regimanta, XVII–XVIII a. I ketvirčio Lietuvos bažnyčių paveikslų aptaisai ir jų ornamentika, *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 61–118.
- Streikuvienė Diana, Šv. Juozapo kultas Lietuvoje XVI–XIX a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 13, Vilnius, 1998, p. 87–124.
- Surdokaitė Gabija, Rengiamų skulptūrų tradicija Lietuvoje XVII–XX a., *Kultūros paminklai*, t. 14, Vilnius: Savastis, 2009, p. 137–146.

- Sverdiolas Arūnas, LDK dailė: keli metodologiniai klausimai, *Pirmavaizdis ir kartotė. Vaizdinių transformacijos tyrimai*, sud. M. Iršėnas, G. Surdokaitė. Acta Academiae Artium Vilnensis. 35. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 7–17.
- Šinkūnaitė Laima, Kauno Šv. Jurgio Kankinio bernardinų bažnyčia: interjero įrangos kaita ir raida, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, vol. 5: *Lietuvos dailė europiniame kontekste*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1995. 53–77.
- Šinkūnaitė Laima, *Kelionė į Ramybės kalną. Pažaislio kamaldulių vienuolyno dailės ikonologija*, Vilnius: Versus Aureus, 2014.
- Šinkūnaitė Laima, „Šv. Ona pati trečioji. Barūnų Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*. Sud. D. Tarandaitė. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 139.
- Šinkūnaitė Laima, The Basilica of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Šiluva: the Iconology of Art, *Meno istorija ir kritika*, 2009, nr. 5, p. 38–65.
- Šinkūnaitė Laima, *XVII a. Lietuvos portretas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000.
- Šinkūnaitė Laima, Valinčiūtė–Varnė Rima, Kamuntavičienė Vaida, Lukšionytė–Tolvaišienė Nijolė, *Kauno Šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika*: Monografija, sud. Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė–Varnė, Kaunas: Kauno arkivyskupijos muziejus, 2008.
- Šventasis Raštas. Naujasis Testamentas*, ser. Pasaulinės literatūros biblioteka, vertė Česlovas Kavaliauskas, red. Vilnius: Vaga, 1992.
- „Šventoji Ona“, *Muziejus laikraštysje 2010–2011: straipsnių rinkinys*, nr. 30 (134), Trakai, 2012, p. 34.
- Tarandaitė Dalia, „Šv. Joakimo ir šv. Onos susitikimas prie Aukso vartų“, „Marijos įvesdinimas į šventyklą“, „Šv. Ona pati trečioji“, *Lietuvos sakralinė dailė XI–XX a. pradžia*. Lietuvos tūkstantmečio programos ir Jubiliejinių 2000 metų parodos „Krikščionybė Lietuvos mene“ katalogas, t. 1: *Tapyba, skulptūra, grafika, XIV–XX a. pradžia*, sud. D. Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 85–86, 93, 150.
- Tautavičius Adolfas, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai. Istorija ir tyrimai, *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. 1989 metų tyrimai*, Vilnius, 1991.
- Tautavičius Adolfas, Valdovų rūmų tyrimus įpusėjęs?, *Lietuvos mokslas*, 1995, t. 3, kn. 7, p. 21–23.
- Tautavičius Adolfas, Vilniaus pilies istorijos archeologiniai kasinėjimai. *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, t. 2, Vilnius, 1960, p. 3–48.
- Teoretycy pisarze i artyści o sztuce 1500–1600*, ed. Jan Białostocki, Gdańsk: Słowo/Obraz terytoria, 2007.
- Trilupaitytė Jūratė, Iš Lietuvos bernardinų muzikinio gyvenimo istorijos, *Menotyra*, 2005, t. 38, nr. 1, p. 20–26.
- Trimonienė Rita Regina, Bernardinai Lietuvoje XV–XVII a. pradžioje, *Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje*, sudarė Jonas Boruta, Vacys Vaivada, 2011, p. 216.
- Vaitkevičius Gediminas, Vilniaus įkūrimas, (ser. *Vilniaus sąsiuviniai*, nr. 1), Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.
- Vaišnora Juozas, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958.
- Vaišnora Juozas, Šv. Onos brolija Lietuvoje, *Aidai*, nr. 3, 1957, p. 137–138.
- Vaišvilaitė Irena, Šventoji šeima, *Kultūros barai*, 1990, nr. 2, p. 63–65.
- Valeška Adolfas, Religinis menas Lietuvoje, *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 16–17, p. 363–367.
- Valinčiūtė Rima, XVII–XVIII a. Jėzaus prie stulpo atvaizdai Lietuvoje, *Pirmavaizdis ir kartotė: Vaizdinių transformacijos tyrimai*, Vilniaus dailės akademijos darbai, t. 35, sud. Marius Iršėnas, Gabija Surdokaitė, VDA leidykla, Vilnius, 2004, p. 89–98.
- Vasiliauskienė Aušra, Apreiškimo Švč. Mergelėi Marijai ikonografija XVII – XVIII a. Lietuvos tapyboje, *LDK dvasingumas: tarp tradicijos ir dabarties*, sud. Vaida Kamuntavičienė, Aušra Vasiliauskienė, Kaunas: VDU, 2010, p. 75–103.
- Vasiliauskienė Aušra, Jėzaus kūdikystės istorija Lietuvos Baroko dailėje: ikonografinis aspektas, *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545 – 1563) įtaka Lietuvos kultūrai*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 312–338.

- Vasiliauskienė Aušra, Mariologiniai siužetai XVII – XVIII a. Lietuvoje naudotų mišiolų iliustracijų kontekste, *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje: mokslo straipsnių rinkinys*, sud. Gabija Surdokaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 70–100.
- Vasiliauskienė Aušra, Naratyvinių Švč. Mergelės Marijos atvaizdų ikonografija XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje: disertacija. Kaunas, 2011.
- Vasiliauskienė, Aušra, Šiluvos bazilikos „Šventosios Šeimos“ paveikslas, *Meno istorija ir kritika*, t. 5: *Šiluva Lietuvos kultūroje*, sud. Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė-Varnė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, p. 66–77.
- Vasiliauskienė Aušra, Švč. Mergelės Marijos gyvenimo istorijos atvaizdų plitimas XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Logos*, 2013, nr. 7, p. 125–137.
- Vasiliūnienė Dalia, Paveikslas „Šv. Ona, pati trečioji“ su aptaisais, *Prienu Kristaus Apsireiškimo bažnyčia: architektūra ir sakralinės dailės vertybės*, Vilnius: Savastis, 2002, p. 42–46.
- Vilniaus kokliai XV–XVII amžiuje*, sud. Kęstutis Katalynas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- Zahorski Władysław, *Kościół Św. Anny w Wilnie*, Wilno: druk Józefa Zawadzkiego, 1905.
- Zahorski Władysław, *Podania i legendy wileńskie*, Wilno: druki Józefa Zawadzkiego, 1925.
- Zasztowt L., Homolicki M., O grobach królewskich w Katedrze Wileńskiej, *Kwartalnik Litewski*, I. Petersburg, 1910, p. 42–43.
- Zgliński Marcin, Kościół Parafialny P. W. Św. Jana Chrzyciela w Mstibowie, *MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego*, red. Maria Kałamajska-Saeed, t. 2, Kraków: 2006, p. 129–155.
- Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: Žemaičių vyskupijos istorija. 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d. Žemaičių krikšto ženklai. 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d. Parodų knyga*, sud. Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- Žilėnas Vincas, Ekspoziciniai iš bažnyčių, *Kultūros barai*, nr. 9, 1989, p. 53–56.
- Žulkus Vladas, *Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija*, Vilnius: Žara, 2002.
- Высоцкая Н. Ф., *Скульптура и резьба Беларуси XII–XVIII вв. Каталог*, Минск: Беларуская Энцыклапедыя, 1998.
- Жываніс Барока Беларусі*, sud. Н. Ф. Высоцкая, Минск: Беларуская Энцыклапедыя, 2003.
- Жываніс Беларусі XII–XVIII стагоддзя. Фрэска. Абраз. Партрэт*, sud. Н. Ф. Высоцкая, Т. А. Карповіч, Минск: Беларусь, 1980.
- Музей старажытнабеларускай культуры*, sud. А. А. Ярашэвіч, Минск: Беларусь, 2004.
- Помнікі мастацкай культуры Беларусі*, Минск: Беларусь, 2012.
- Темперная живопись Белоруссии конца XV–XVIII веков в собрании Государственного Художественного Музея БССР. Каталог*, sud. Н. Ф. Высоцкая, Минск: Беларусь, 1986.

Prieigos per internetą:

- Das grosse Kunstlexikon von P. W. Hartmann. Prieiga per internetą: <http://www.beyars.com/kunstlexikon/lexikon_3903.html>.
- „Dorotheum“ aukcionas. Prieiga per internetą: <<https://www.dorotheum.com/en/about-us/press/press-archive/presse-detail/archive/grosses-internationales-interesse-an-gemalden-alter-meisternachbericht-zur-auktion-vom-9-april-2014.html>>.
- Gomelio miestas. Prieiga per internetą: <https://be.wikipedia.org/wiki/Гора_Гомель>. <<http://www.statenvertaling.net/kunst/iconoclass/710/3>>.
- Introibo ad Altare Dei. Prieiga per internetą: <<http://adaltaredei.tumblr.com/image/58658184540>>.
- Jonathan Pageau, Santa Maria Antiqua – the heart of the East in the centre of Rome, *Orthodox Arts Journal*. Prieiga per internetą: <<http://www.orthodoxartsjournal.org/santa-maria-antiqua-the-heart-of-the-east-in-the-centre-of-rome>>.
- Ką reiškia Švč. Mergelės Marijos titulai (litanija). Klaipėdos diena, 2007 05 11. Prieiga per internetą: <<http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/kita/ka-reiskia-svc-mergeles-marijos-titulai-litanija-135176>>.

Kalwaria Paclawska Dievo Motina. Prieiga per internetą: <<http://www.kalwariapaclawsa.pl/b/cudowny-obraz/1>>.

Lázaro Galdiano muziejus Madride. Prieiga per internetą: <<https://www.google.com/culturalinstitute/asset-viewer/the-virgin-of-the-carmelitas/sgHHKXriv83Ubw?projectId=art-project>>.

Łączycy Śv. Onos bažnyčia. Prieiga per internetą: <<http://www.lapczyca.diecezja.tarnow.pl/index.php/sw-anna>>.

Parafia Rzymско-katolicka pw. świętej Anny w Niewodnej. Prieiga per internetą: <<http://www.niewodna.parafia.info.pl/?p=main&what=42>>.

Parafia św. Elżbiety w Starym Sączu. Prieiga per internetą: <<http://www.parafia.starysacz.pl/pl/64783/0/Obraz-Renowacja.html>>.

Paulaner-Pfarrhaus-Seite. Prieiga per internetą: <<http://members.chello.at/pf/Kirchenf%FCChrer/grosseltern-jesu.htm>>.

Pseudo Mato evangelija. Prieiga per internetą: <<http://www.gnosis.org/library/psudomat.htm>>.

Rokitno Dievo Motinos paveikslas. Prieiga per internetą: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Obraz_Matki_Bo%C5%BCej_Rokitnia%C5%84skiej>.

Sherry L. Reames, Legends of St. Anne, mother of the Virgin Mary: Introduction, *Middle English Legends of Woman Saints*, ed. Sherry L. Reames, Kalamazoo: Medieval Institute Publications, 2003. Prieiga per internetą: <<http://d.lib.rochester.edu/teams/text/reames-middle-english-legends-of-women-saints-introduction>>.

Śv. Ona. Prieiga per internetą: <https://en.wikipedia.org/wiki/Saint_Anne>.

DISERTACIJOS PRIEDAI

Priedas nr. 1. ŠV. ONOS BROLIJŲ STEIGIMAS VILNIAUS VYSKUPIJOJE XVII–XVIII a.

Eilės nr.	Bažnyčia, jos titulas ir statusas (parapinė / vienuolyno)	Brolijos įsteigimo metai / pirmasis paminėjimas	Broliją įkūrė / suteikė leidimą veikti / aprobavo	Šaltiniai, literatūra
1.	Alvitas , Šv. Onos, parapinė	Pirmą kartą paminėta 1675 m.		Alvito bažnyčios 1675 m. vizitacija, LVIA f. 694, ap. 1 b. 3970, 224, 225v.
2.	Anykščiai , Šv. Mato, parapinė	1635-03-21	Vilniaus kan. Žagl. 1635 m. suteikta Šv. Onos arkibrolijos privilegija, aprobuota vysk. Konstantino Kazimiero Bžostovskio.	Šv. Onos arkibrolijos prie Varšuvos bernardinų vienuolyno leidimas įkurti Šv. Onos broliją prie Anykščių parapinės bažnyčios 1635 m., LMAVB RS F3, B55-137, l. 1. <i>Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu</i> , sud. Sigitas Jeglevičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2009, p. 242.
3.	Bobruiskas , Šv. Petro ir Povilo, priklausė jėzuitams	Pirmą kartą paminėta 1654 m.		Bobruisko bažnyčios 1654 m. vizitacijos aktas, VUB RS F. 57 B. 53–42, l. 354-355v.
4.	Budslavas , Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų, priklausė bernardinams	XVII a. vid. minima veikianti brolija		<i>Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae... collecta et conscripta... Anno Domini 1656 per Patrem Fratrem Thomam Digon...</i> ABK, M-25, l. 415.
5.	Daugėliškės , Šv. Onos, parapinė	1761 m.	Breslaujos dekanas ir Daugėliškių klebonas Jonas Rozenas	<i>Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu</i> , sud. Romualdas Firkovičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2008, p. 107.
6.	Dolginovas , Šv. Stanislovo, parapinė	Įsteigta 1704 m.		Dolginovo bažnyčios 1782 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, 3487, l. 74, 76.
7.	Gardinas , Šv. Kryžiaus Atradimo, priklausė bernardinams	Minima 1713 m.		Dorota Piramidowicz, Kościół Parafialny P. W. Znalezienia Krzyża Św. i dawny klasztor Bernardynów, MDSZ, część 4: <i>Kościoly i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego</i> , red. Maria Kalamajska-Saeed, Dorota Piramidowicz, tom 1, Kraków 2012, p. 26, 27, 76.

8.	Yvija , Šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus, priklausė bernardinams	1632-01-24	Varšuvos arkibrolija	Šv. Onos brolijos įsteigimo privilegija. 1632 01 24. <i>Chronologia Ordinis. . .</i> , op. cit., ABK, M-25, l. 388.
9.	Liachovičiai , Šv. Kryžiaus Iškauštinimo (?) ir Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų, parapinė	1616–1630 m. Minima 1633 m.	Įsteigta ir patvirtinta vysk. Eustachijaus Valavičiaus	Liachovičių bažnyčios 1633 m. vizitacijos aktas, VUB RS F. 57 B. 53–40, l. 144v. Liachovičių bažnyčios 1668 m. vizitacijos aktas, VUB RS F.57 B. 53–41, l. 109v.
10.	Lentupis , Šv. Andriejaus, parapinė, bernardinų misija (?)	Minima 1766 m.		Lietuvos provincijos bernardinų misijų dienoraštis <i>Diarium Missionum P. P. Ord. Min': S. P. N. Francisci Reg'. Obser'</i> . Provincia Litvana. 1763 m. ABK, L-16, l. 124.
11.	Lietuvos Brasta , Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Onos, priklausė bernardinams	Po 1605 m.		<i>Klasztory bernardynskie w Polsce w jej granicach historycznych</i> , red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebzydowska, 1985, p. 26–29.
12.	Kaunas , Šv. Jurgio, priklausė bernardinams	Pirmą kartą įsteigta 1508 m. Apie 1560 m. nustojo egzistuoti, atnaujinta 1580 m.	Lenkijos provincijos vikaras ir generalinio vikaro komisaras Rapolas Prošovicietis, vysk. Albertas Radvila 1508 m. aprobavo.	„Archivu[m] loci...“ Kauno bernardinų vienuolyno knyga. 1417–1812 m., VUB RS F4- (A316) 38883, l. 9v, l. 38. <i>Klasztory bernardynskie w Polsce...</i> , op. cit., p. 150–151.
13.	Kopylius , Šv. Petro ir Pauliaus (?), parapinė	Paminėta 1682 m.		Kopyliaus banžyčios 1682 m. inventorius, LMAVB RS, F43-10737, l. 2v, 5.
14.	Mežirečė , Apreiškimo Švč. M. Marijai, parapinė	Paminėta 1797 m.		Maria Kałamajska–Saeed, Kościół Parafialny P. W. Zwiastowania Najśw. Marii Panny w Międzyrzeczu, <i>MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego</i> , red. Maria Kałamajska-Saeed, t. 2, Kraków: 2006, p. 115.
15.	Merkinė , Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų, parapinė	Ne vėliau nei XVII a. III ketvirtis (prieš 1675 m.)		Lijana Birškytė-Klimienė, „Vienas Šv. Onos paveikslas, jo kontekstas ir istorija“, <i>Menotyra</i> , 2011, Nr. 18 (1), p. 43, 47.

16.	Mikailiškės, Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Onos (1693 m.), nuo 1700 m. – Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Mykolo Arkangelo, priklausė reguliniams atgailos kanauninkams	Paminėta kaip veikianti 1695 m. 1700-05-29	Įsteigta Varšuvos bernardinų arkibrolijos	Maria Kalamajska–Saeed, Kościół parafialny P. W. Św. Michała Archanioła i klasztor Kanoników od Pokuty w Michaliskach, <i>MDSZ, część 3: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego</i> , t. 1, red. Maria Kalamajska-Saeed, Kraków 2005, p. 130, 150.
17.	Mikulinas, Šv. Antano Paduviečio, priklausė bernardinams	Prieš 1719 m. (bažnyčia funduota 1704 m.)		<i>Klasztory bernardyńskie w Polsce...</i> , op. cit., p. 218.
18.	Minskas, Šv. Juozapo, priklausė bernardinams	Žinoma, kad veikė XVIII a.		<i>Klasztory bernardyńskie w Polsce...</i> , op. cit., p. 221.
19.	Mstibava, Šv. Jono Krikštytojo, parapiinė	1627 m.	Varšuvos arkibrolija, Klebonas Tomaszas Dybowski, aprobavo vysk. Eustachijus Valavičius	Mstibavos bažnyčios 1633 m. vizitacijos aktas, VUB RS F. 57 B. 53-40, l. 33. Marcin Zgliński, Kościół Parafialny P. W. Św. Jana Chrzciciela w Mstibowie, <i>MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogrodzkiego</i> , red. Maria Kalamajska-Saeed, t. 2, Kraków: 2006, p. p. 133, 155.
20.	Pandėlys, Švč. Mergelės Marijos vardo, parapiinė	1765 m.		Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, <i>Lietuvos katalikų bažnyčios</i> , Vilnius: Pradai, 1993, p. 305.
21.	Prienai, Kristaus Apsireiškimo, parapiinė	1646 m.		Prienų bažnyčios 1675 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970, l. 264. <i>Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.</i> , sud. Vytautas Jogėla, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2001, p. 461.
22.	Radoškovičiai, Šv. Trejybės, Šv. Srepono kankinio ir Šv. Onos, parapiinė	1623 m. balandžio 20 d.	Varšuvos arkibrolija, įsteigta ir funduota Vilniaus kanauninko ir oficijolo, Radoškovičių klebono Adomo Zablockio.	Šv. Onos arkibrolijos prie bernardinų vienolyno Varšuvoje leidimas Ir Radoškovičių klebonui Adomui Zablockiui įkurti Šv. Onos broliją prie Radoškovičių bažnyčios 1623 m. LMAVB RS F1, B1-577, l. 1. Radoškovičių bažnyčios 1654 m. vizitacijos aktas, VUB RS F.57 B. 53-42, l. 219.

23.	Rumšiškės, Švč. Mergelės Marijos Paaukojimo ir šv. Mykolo, parapinė	Minima 1782 m.: nežinia kada ir kieno įkurta		<i>Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio... , op. cit., p. 371.</i>
24.	Salakas, Šv. Petro ir Povilo, parapinė	Nežinia kada ir kieno įkurta, minima 1631m.		Salako bažnyčios 1631m. inventorius, LMAVB RS, F43-16064, l. 1.
25.	Slanimas, Šv. Trejybės, priklausė bernardinams	Įsteigta apie 1630 m.		Maria Kalamajska–Saeed, Kościół P. W. Trójcy Św. i klasztor bernardynów, <i>MDSZ, część 2: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Nowogródzkiego, t. 3: Miasto Słonim,</i> red. Maria Kalamajska-Saeed, Kraków: 2013, p. 71.
26.	Sluckas, Šv. Mykolo Arkangelo ir Jono Krikštytojo (?), parapinė	Anksčiausiai minima 1633 m.	įsteigta vietos ordinaro leidimu	Slucko bažnyčios 1633 m. vizitacija, VUB RS F. 57 B. 53–40, l. 171v.
27.	Trakai, Šv. Mikalojaus, priklausė bernardinams	1629-11-17	Varšuvos arkibrolija, provincijolas Baltazaras Witomyślski įvedė broliją, vysk. Eustachijus Valavičius 1629 m. aprobavo	Šv. Onos brolijos įsteigimo privilegija 1629 m. lapkričio 17 d. <i>Chronologia Ordinis. . . , ABK, M-2S, l. 352–353.</i> <i>Klasztory bernardyńskie w Polsce... , op. cit., p. 390.</i>
28.	Tverečius, Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo, parapinė, priklausė reguliniams atgailos kanauninkams	1653-07-12	Varšuvos arkibrolija, LDK pakamarė Pacas, vysk. aprobuota	Tverečiaus bažnyčios 1721 m. vizitacijos aktas, LVIA f. 694, ap. 1, b. 3381, l. 28v. <i>Breslaujos dekanato vizitacija 1782– 1783 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu, sud.</i> Romualdas Firkovičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2008, p. 323.
29.	Valažinas, Šv. Juozapo, priklausė bernardinams	Minima 1763 m.		ABK, L-16, l. 23.
30.	Vilnius, Šv. Onos, priklausė bernardinams	XV a. pabaiga, Reformacijos metu nunyko, atkurta 1580 m.	Atkurtos brolijos steigėjas kan. Jonas Demetrijus Solikovskis	Kamil Kantak, <i>Bernardyni Polscy,</i> t. 1, Lwów, 1933, p. 176–177. Rūta Janonienė, <i>Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje. Pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje,</i> Vilnius: Aidai, 2010, p. 61.

Priedas nr. 2. ŠV. ONOS BROLIJŲ STEIGIMAS ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE XVII–XVIII a.

Eilės nr.	Bažnyčia, jos titulas ir statusas (parapinė / vienuolyno)	Brolijos įsteigimo metai / pirmasis paminėjimas	Broliją įkūrė / suteikė leidimą veikti / aprobavo	Šaltiniai, literatūra
1.	Alsėdžiai , Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo, parapinė	1629 m.	Patvirtinta vysk. sufragano Jono Višemirskio. Visuotinių atleidų suteikimo ir leidimo įsteigti Šv. Onos broliją raštai iš pop. Pijaus VI gauti 1782-11-13, aprobuota vysk. Stepono Giedraičio.	Liepa Gričiūtė, „Šv. Onos brolija ir jos veikla“, <i>Alsėdžiai</i> , Vilnius: VDA leidykla, 2002, p. 179–181. Pranešimas apie brolijas, esančias prie Telšių vyskupijos bažnyčių, 1865 m. LVIA, f. 669, ap. 3, b. 890, l. 345v.
2.	Bataikiai , Šv. Onos, parapinė	1691-09-06	Bataikių kleb. Martynas Jakševičius. Pop. Inocento XII įsteigta 1691-09-06, aprobuota vysk. Kazimiero Paco 1692-07-21 ir vysk. Jono Lopacinskio 1773-03-09.	Bataikių bažnyčios 1694 m., 1809 m. 1830 m. vizitacijos. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 321, l. 73r–73v, 272v, 273v, 311v. Pranešimas apie brolijas..., <i>op. cit.</i> , l. 3.
3.	Betygala , Šv. Mikalojaus, parapinė	Prieš 1647 m. 1673-04-23	1647 m. pop. Inocentas X suteikė brolijai visuotinius atlaisdus. 1673-04-23 broliją įvedė Betygalos vikaras, patvirtino vysk. Kazimieras Pacas 1673 m.	<i>Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai</i> , Vilnius: Katalikų akademija, 2011, p. 295. Pranešimas apie brolijas..., <i>op. cit.</i> , l. 70.
4.	Joniškis , Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų, parapinė	1775 m.	Pop. Pijaus VI įsteigta 1775-08-22, vysk. Jono Lopacinskio aprobuota 1775-11-29.	Liudas Jovaiša, „Joniškio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios istorija“, <i>Lietuvos sakralinė dailė</i> , t. 2, d. 1, kn. 1, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 240.
5.	Klovainiai , Švč. Trejybės, parapinė	1637 m.	Varšuvos arkibrolija. Vysk. Jurgio Tiškevičiaus aprobuota 1637 m. Pop. Klemenso XIII leista 1768-07-27, vysk. Jono Lopacinskio aprobuota 1769-02-09.	<i>Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)</i> , Vilnius: Katalikų akademija, 2011, p. 415. Pranešimas apie brolijas..., <i>op. cit.</i> , l. 147v.
6.	Kretinga , Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai, priklausė bernardinams	1606-01-31	Varšuvos arkibrolija. Vilniaus vysk. Ignoto Masalskio leista 1786-12-06 ir Žemaičių vysk. Stepono Jono Giedraičio leista 1787-02-15.	<i>Compendium omnium documentorum Conventus [...]</i> , 1769, BJK, rankr. III 6242, l. 166r–v. Pranešimas apie brolijas..., <i>op. cit.</i> , l. 197v.
7.	Lenkimai , Šv. Onos, parapinė	1784 m.	Aprobuota vysk. Stepono Jono Giedraičio 1784-10-22.	Pranešimas apie brolijas..., <i>op. cit.</i> , l. 197.
8.	Plateliai , Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus, parapinė	Vienintelį kartą paminėta 1748 m.		<i>Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae</i> , t. 1, Roma: ALCS, 1971, p. 328.

9.	Šiaulėnai , Šv. Onos, parapinė	Pirmą kartą paminėta 1748 m.		<i>Relationes status...</i> , <i>op. cit.</i> , p. 332.
10.	Šilalė , Šv. Pranciškaus Asyžiečio, parapinė	Prieš 1698 m.	Žemaičių vyskupijos oficijolo Joakimo Skirmonto rūpesčiu 1698 m. Šilalės brolijai buvo parūpinti ir aprobuoti atlydai.	Šilalės bažnyčios generalinės (1809 m.) vizitacijos aktas. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 463, l. 56v.
11.	Telšiai , Šv. Antano Paduviečio, priklausė bernardinams	1628 m.		<i>Klasztory bernardynskie w Polsce w jej granicach historycznych</i> , red. Henryk Eugeniusz Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska: Wydawn. Bernardynów „Calvarianum“, 1985, p. 379.
12.	Tytuvėnai , Angelų Švč. Mergelės Marijos, priklausė bernardinams	1617-06-01 (dar nepradėjus statyti naujos bažnyčios ir vienuolyno)	Tytuvėnų vienuolyno gvardijonas Bernardinas Švabas. Vysk. Abraomas Vaina aprobavo 1628 m., vysk. Aleksandras Horainis – 1726 m. Pop. Pijus VI suteikė privilegijas 1786-07-26.	Tytuvėnų bernardinų kronika, LVIA, f. 1135, ap. 6, b. 59, l.70–72v. Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno 1849 m. inventoriūs. LVIA, f. 696, ap. 2, b. 843, l. 54.
13.	Varniai , Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus, katedra	Vienintelį kartą paminėta 1639 m.		<i>Relationes status...</i> , <i>op. cit.</i> , p. 248.
14.	Vilkija , Šv. Jurgio, parapinė	Brolija (nejvardijant, kad tai Šv. Onos) pirmą kartą paminėta 1648 m. Įsteigta 1668 m.	1748 m. suteikta Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos privilegija, aprobuota vysk. Antano Tiškevičiaus.	<i>Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)</i> , <i>op. cit.</i> , p. 332. <i>Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m.</i> , <i>op. cit.</i> , p. 897. Varšuvos Šv. Onos arkibrolijos originali pergamentinė privilegija Vilkijos Šv. Onos brolijai (1748-06- 04), KAKA, be signatūros. Pranešimas apie brolijas..., <i>op. cit.</i> , LVIA, f. 669, ap. 3, b. 890, l. 52.

ILIUSTRACIJOS



1. Šv. Ona su *Theotokos*,
Theotokos su Kristumi,
šv. Elzbieta su šv. Jonu
Krikštytoju. Apie 760 m. Freska
Romoje, Santa Maria de Antiqua
bažnyčioje.



2. Šv. Ona. XVIII a. I p. Freska iš
buvusios Faras katedros Nubijoje.
Varšuvos nacionalinis muziejus.



3. Šv. Ona su mergeite
Švč. M. Marija. XV a.
Dail. Angelos Akotantos. Ikona.



4. Madona su vaikeliu Jėzumi
soste ir šv. Joakimo ir šv. Onos
istorija. 1260–1290 m. San
Martino meistras. Piza, Museo
Nazionale di San Matteo.



5. Apreiškimas šv. Onai.
Apie 1305 m. Dail. Giotto
di Bondone. Freska Arena
koplyčioje Paduvoje.



6. Siužetai iš šv. Joakimo
ir šv. Onos gyvenimo
„Švč. M. Marijos gyvenimo
istorijoje“. 1328-1330 m.
Dail. Taddeo Gaddi. Freskos
Florencijos Šv. Kryžiaus
bažnyčioje, Baroncelli
koplyčioje.



7. Šv. Ona, pati trečioji. 1424 m.
Dail. Masacci, Masolino da
Panicali. Uffizi, Florencija.



8. Šv. Ona, pati trečioji. 1515 m.
Dail. Leonardo da Vinci. Luvras.



9. Šv. Ona, pati trečioji.
XV a. II p. Vidurio Vokietija.



10. Šv. Ona, pati trečioji. XVI a.
Udine miesto muziejus.



11. Šv. Ona, pati trečioji.
1509 m. Frankfurto dirbtuvės
meistras. Heidelbergo miesto
muziejus.



12. Madona su gyvate. 1605 m.
Dail. Michelangelo Merisi da
Caravaggio. Bordžijų galerija
Romoje.



13. Šv. Šeima su šv. Ona ir šv. Kotryna Aleksandriete. 1648 m. Dail. José de Ribera.



14. Šv. Onos altorius. 1507–1508 m. Dail. Quentin Massys. Musées Royaux des Beaux-Arts, Briuselis.



15. Torgauer altorius. 1509 m. Dail. Lukas Kranachas Vyresnysis. Städelsches Kunstinstitut, Frankfurtas prie Maino.



17. *Arbor Virginis*.
1638 m. Šešszewo
bažnyčia (Lenkija).
Tapyba ant durų,
dengiančių to paties
titulo atvaizdą nišoje.



16. Susitikimas prie
Aukso vartų. Apie
1305 m. Dail. Giotto
di Bondone. Freska
Arena koplyčioje
Paduvoje.



18. *Arbor Virginis*.
XVIII a. Dail. Vejer
de la Frontera. Privati
nuosavybė.



19. *Arbor Virginis*.
XVIII a. graviūra.
Vokietija.

20. Švč. Mergelės Marijos
gimimas. 1514 m. Dail.
Andrea del Sarto. Freska
Florencijos Švč. M. Marijos
Apreiškimo bažnyčioje.





21. Švč. Mergelės Marijos gimimas. XVIII a. Atspaudė Johann Gottfried Thelott, raižytojas Tobias Lobeck. LDM.



22. Švč. Mergelės Marijos gimimas. 1598 m. Dail. Francesco Curadi. Volterros katedra (Italija).



23. Šv. Ona moko Jėzų vaikščioti. Apie 1610–1620 m. Dail. Talpino (Enea Salmeggia). Bergamas, Academia Carrara.



24. Šv. Ona kloja Jėzaus lopšį. 1506–1538 m. Dail. Albrecht Altdorfer. Amsterdamas, Rijksmuseum.



25. Šv. Ona padeda maudyti kūdikėlį Jėzų. Apie 1525 m. Dail. Giulio Romano. Drezdeno galerija.



26. Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji su šv. Ona ir šv. Joakimu. XVIII a. vid. arba pab. Chodlo Šv. Trejybės bažnyčia (Lenkija).



27. Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji. XVIII a. I ketv. Pienižno Šv. Petro ir Povilo bažnyčia (Lenkija).



28. Švč. M. Marija Nekaltai Pradėtoji su šv. Ona. XVII a. Dail. Cornelis Galle. Medžio raiziny.



29. *Tota pulchra*. XVII a. I p. Krokuvos Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.



30. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. Dail. Bartolome Esteban Murillo (1617/1618–1682). Museo del Prado, Madridas.



31. Šv. Onos mirtis.
1740 m. Dail. Francesco Monti
(1646–1712). Paveikslas, buvęs
San Zeno al Foro bažnyčioje
Brescia (Lombardija).



32. Kristus karūnuoja, o
Švč. M. Marija pasitinka šv. Oną
danguje. 1650–70 m.
Dail. Luca Giordano. Raižinys.
The Metropolitan Museum of
Art, Niujorkas.



33. Šv. Ona su mergaite
Švč. M. Marija. 1657 m.
Dail. Luca Giordano.
Paveikslas iš Neapolio
Švč. M. Marijos Ėmimo į
dangų bažnyčios.



34. Šv. Ona, pati trečioji.
XVII a. vid.–XVIII a. I p.
Aptaisai: XVII a. pab.–
XVIII a. pr. Prienuų
bažnyčia.



35. Šv. Onos šeima
(neiškilo). Alvito
bažnyčia.



36. Šv. Ona, pati trečioji
(neiškilo). XVI a. 1–2 deš.
Batakių Šv. Onos bažnyčia.



37. Batakių bažnyčios
didysis altorius su
dengiamu paveikslu
(neiškilo).



39. Šv. Ona, pati trečioji.
XV a. pab. – XVI a. pr. koklis iš
Vilniaus miestiečio interjero.
LNM.



38. Šv. Ona, pati trečioji. XVI a.
koklio rekonstrukcija. Vilniaus
Žemutinė pilis.
Dail. Alvyra Mizgiriene.



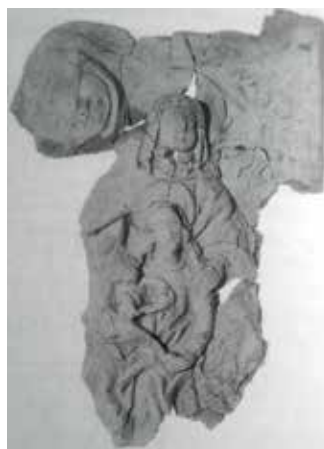
40. Šv. Ona, pati trečioji.
XV a. pab. – XVI a. pr. koklio
iš Vilniaus miestiečio interjero
rekonstrukcija. Dail. Jonas
Petuchovas. LNM.



41. Šv. Ona, pati trečioji.
XV–XVI a. sandūra – XVI a.
pr. Neglazūruotas lovinis
koklis iš Kauno senamiesčio.
NČDM.



42. Malonės sostas. XVI a.
koklio rekonstrukcija. Vilniaus
Žemutinė pilis. Dail. Alvyra
Mizgiriene.



43. Šv. Ona, pati trečioji.
XVI a. 3–4 deš. koklis
iš Klaipėdos miestiečio
interjero. NČDM.

44. Kauno bernardinų
Šv. Jurgio bažnyčios
Šv. Onos brolijos spaudas
su šv. Onos, pačios
trečiosios siužetu.
XVII a. LMAVB RS.



45. Šv. Ona, pati
trečioji (neiškilo).
XVI a. 1–2 deš. Batakių
Šv. Onos bažnyčia.



46–47. Šv. Ona,
pati trečioji.
XIX a. pab.
Batakių bažnyčia.
Procesijų altorėlio
paveikslas.





48. Šv. Ona, pati trečioji. 1528 m.
Dail. Stanislovas Samostrzelnikas.
Iliuminacija iš Alberto Goštauto
valandų knygos.



49. Šv. Ona, pačią trečiąją, adoruoja
Ona Grabowska. 1526–1527 m.
Inicialo C iliuminacija iš Krokuvos
norbertiečių gradualo.



50. Šv. Ona, pati trečioji.
Iki XVI a. 4 deš. Vilniaus
knygrišių įrišto knygos
viršelio įspaudas.



51. Šv. Ona, pati trečioji.
Iki XVI a. 3 deš. Vilniaus
knygrišių įrišto knygos
viršelio įspaudas.



52. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a.
Vilniaus knygrišių įrišto knygos
viršelio įspaudas.



53. Šv. Ona, pati trečioji.
XVII a. I ketv. Altorinis
paveikslas iš Mežirečės
bažnyčios. Gardino
religijos istorijos muziejus.



54. Šv. Ona, pati trečioji.
XVI a. pab. Johann Sadeler
graviūrą pagal Marten de
Vos 1584 m. piešinį.



55. Inicialas „B“.
XVI a. pab. – XVII a. pr.
Bažnytinis giesmynas.
LMAVB RS.



56. Šv. Onos Šeima.
XVII a. I p. Privati
nuosavybė.



57. Šv. Ona, pati
trečioji. Apie
1772 m. Altorinis
paveikslas iš Geidžių
Šv. Onos koplyčios.
Telšių „Alkos“
muziejus.



58. Šv. Onos Šeima.
XVI a. II p.–XVII a. I p.
Rūdinkų bažnyčia.



59. Švč. Mergelė Marija
Nugalėtoji.
XVI a. II p. – XVII a. (?).
Rūdinkų bažnyčia.



60. Šv. Onos Šeima.
XVI a. II p.–XVII a. I p.
Rūdinkų bažnyčia.
Paveikslas nuotrauka
prieš restauraciją.





61. Dailininko Jokūbo Rimkevičiaus signatūra.



62. Šv. Onos šeima.
XVI a. II p.–XVII a. I p.
Rūdninkų bažnyčia.
Rentgeno nuotrauka.



63. Šv. Ona, pati trečioji.
Johanno Baptistos Vrintso
(1522–1611/12 m.)
graviūra.



64. Šv. Ona, pati trečioji.
XVI a. pab. Krokuvos
norbertiečių vienuolynas.



65. Šv. Ona, pati trečioji. 1656
ir 1707 m. Krosno parapiinė
bažnyčia (Lenkija).



66. Šv. Onos altorius. 1589 m. Skelivka (Felsztyn) bažnyčia (Ukraina).

67. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. IV ketv. Paveikslas iš procesijų altorėlio. Trakų istorijos muziejus.



68. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. IV ketv. Paveikslas fragmentas.



69. Šv. Ona, pati trečioji. 1610 m. Kamienna Stara bažnyčia (Lenkija).

70. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. (?). Kazimierz Dolny bažnyčia.





71. Šv. Ona, pati trečioji. XVI–XVII a. Javorivo bažnyčia.



72. Kantriai klausančioji Dievo Motina. XVI a. pr. Rokitno Dievo Motinos bazilika (Lenkija).



74. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. Aptaisai – XVII a. pask. ketv. – XIX a. I p. Karūnos – XVII a. II p. Buvęs Kražių benediktinių bažnyčioje, dabar – Maironių bažnyčios altorinis paveikslas.



73. Švč. M. Marija su Vaikeliu. XVII a. Kalwarya Paclawska Kristaus Kančios ir Kalvarijos Dievo Motinos bažnyčia (Lenkija).



75. Šv. Ona, pati trečioji.
XVIII a. II ketv.
Paveikslas iš
Surviliškio
bažnyčios procesijų
altorėlio. LNM.



76. Šv. Ona, pati trečioji. 1669 m.

77. Šv. Ona, pati trečioji.
XVII a. II ketv. Vaizdas po
paveiklo konservavimo.
LNM.



78. Švč. Mergelė Marija
su Vaikeliu (Čenstakavos
Švč. Mergelė Marija).
XVII a. II–III ketv.
Merkinės bažnyčia.





79. Šv. Ona, pati trečioji.
Paveikslo fragmentas. LNM.



80. Vilniaus Šv. Onos brolijos
namų iškaba. 1642 m. LNM.



81–82. Šv. Ona, pati trečioji.
XVII a. 3 deš. Tytuvėnų
bažnyčios altorinis paveikslas ir
jo aptaisai (XVIII a. vid.).



83. Šv. Ona, pati trečioji.
XVII a. IV ketv. Vilniaus Visų
Šventųjų bažnyčia.



84. Vilniaus Šv. Onos brolijos
spaudas. XVII a. LDM.



85. Šv. Ona, pati trečioji.
XVIII a. II p. Paveikslas,
buvęs Riečių bažnyčioje.



86. Šv. Ona, pati trečioji.
XVIII a. pab. Vario
raižinys. LDM



87. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pab. –XIX a. pr. Vario raizynis iš XIX a. Vilniaus Šv. Onos brolijos pažymėjimo. LMAVB RSS



88. Procesijų altorėlis iš Rumšiškių bažnyčios. KAM.



89–90. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. IV ketv. Aptaisas – XVIII a. 6-8 deš.–XVIII a. II p. Paveikslas iš Rumšiškių bažnyčioje buvusio atorėlio. KAM.



91. Šv. Ona, pati trečioji su šv. Jonu Krikštytoju. XVIII a. IV ketv. Šiluvos bazilikos altorinis paveikslas.



92. Šv. Onos brolijos, veikusios prie Telšių bernardinų vienuolyno bažnyčios, nario Aloyzo Antano Andrejevskio pažymėjimas. 1795 m. LVIA.



93. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pr. Drohičino (Palenké) Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. Altorinis paveikslas, atvežtas iš Sady bažnyčios.



94. Šv. Ona, pati trečioji. Apie 1760–1770 m. Paveikslas iš Slanimo bernardinų Švč. Trejybės bažnyčios procesijų altorėlio. Lazdūnų bažnyčia.



95. Šv. Onos Šeima. 1624 m.
Dail. Peter Paul Rubens. Prado
muziejus Madride.



96. Šv. Onos Šeima.
1694 m. Liubartowo
(Lenkija) bažnyčia.



97. Šv. Onos Šeima.
XVII a. II p. (?).
Niewodna (Lenkija)
Šv. Onos bažnyčios
didžiojo altoriaus
paveikslas.



98. Šv. Onos Šeima.
P. P. Rubenso
(1577–1640)
dirbtuvė.



99. Šv. Ona, pati trečioji. Apie 1817 m. Pavandenės bažnyčia.



100. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. II p. / 1929 m. Altorinis paveikslas iš Slanimo bernardinų bažnyčios.



101. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. II p. / 1929 m. Aptaisai – XVIII a. pab. Slanimo bernardinų bažnyčia.



102. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pab.–XIX a. (?) Mikailiškių regulinių atgailos kanauninkų bažnyčios altorinis paveikslas (dingęs).

103. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pab.–XIX a. pr. Lenkimų bažnyčia.



104. Polocko bernardinų vienuolyno spaudas. XVIII a. LDM.

105. Vilniaus Šv. Onos brolijos spaudas. 1761 m. LDM.



106. Madona žemuo gyne. 1425 m. Aukštutinio Reino meistras. Kunstmuseum Solothurn (Šveicarija).



107. Šv. Onos šeima. XVII a. II p. Kretingos bažnyčios altorinis paveikslas prieš restauravimą.



108. Šv. Onos šeima. XVIII a. pr. Dotnuvos bažnyčia.



109. Šv. Ona, pati trečioji.
1797–1798 m. Pivašiūnų
bažnyčia. Procesijų altorėlio
paveikslas.



110. Šv. Ona, pati trečioji.
XVIII a. IV ketv. Mielagėnų
bažnyčia (anksčiau buvo
Švenčionių bažnyčioje).



111. Šv. Ona, pati trečioji.
1818 m. Aptaisai:
XVIII a. III ketv.–1818 m.
Pasvalio bažnyčia.



112. Šv. Ona, pati trečioji. Dail.
Karolis Ripinskis (1809–1892).
Piešinys. LMAVB.



113–114. Šv. Ona, pati
trečioji ir paveikslas aptaisai.
XIX a. Privati kolekcija.





115. Šv. Ona, pati trečioji.
XVII a. Altorinis paveikslas iš Stary Sącz Šv. Elžbietos Vengrės bažnyčios (Lenkija).



116. Šv. Ona, pati trečioji (neiškilo).
XVIII a. vid.
Procesijų altorėlio paveikslas. Paštuvos bažnyčia.

117. Šv. Ona, pati trečioji.
1764 m. Dail. Jonas Kunickis.
Paveikslas iš Alsėdžių bažnyčios procesijų altorėlio.



118. Šv. Ona, pati trečioji.
XVIII a. IV ketv.
Dail. Stanislovas Dalmontas.
Pavandenės bažnyčios procesijų altorėlio paveikslas.



119. Šv. Ona, pati trečioji.
Dail. I. X. H. Vilnius,
1775 m. Paveikslas, buvęs
Vilniaus Šv. Mykolo
bažnyčioje. BPM.



120. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. II p.
Kosztowo parapiinė
bažnyčia (Lenkija).



121. Tytuvėnų bažnyčios
procesijų altorėlio retabulas
su paveikslu „Šv. Ona, pati trečioji“ (neiškilo).
XVIII a. III ketv.



122. Švč. Mergelės Marijos ir šv. Juozapo sužadėtuvių. 1680–1685 m. Dail. Mikelandželas Paloni. Freska Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios vienuolių choro šiaurinės sienos paskliautėje.



123. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. vid. (apie 1743–1762 m.). Vilniaus Šv. Onos bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas.



124. Šv. Ona, pati trečioji. Fragmentas. XVIII a. vid. (apie 1747–1762 m.). Jėzaus karūna – apie 1743 m., aptaisai, Švč. M. Marijos ir šv. Onos karūnos – XVIII a. III ketv. (apie 1762 m.). Vilniaus Šv. Onos bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas.



125. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. III ketv. Dail. Jonas Kunickis (?). Platielių bažnyčios altorinis paveikslas.



126. Šv. Ona, pati trečioji. XVIII a. pr. Paveikslas iš procesijų altorėlio. Chelmžos buvusi katedra (Lenkija).



127. Šv. Ona, pati trečioji. XVII a. II p. Aptaisai: auks. Johann Gottlieb Rhode, 1756 m. Gniewkowo bažnyčia (Lenkija).



128. Šv. Onos Šeima. XVIII a. III ketv. Paveikslas iš procesijų altorėlio. Mikailiškių regulinių atgailos kanauninkų bažnyčia.



129. Šv. Onos Šeima. XVIII a. II p. Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčia.



130. Šv. Onos Šeima. XVIII a. II p. (?) / 1876 m. Dotnuvos bažnyčia.



131. Šv. Onos Šeima.
XVIII a. / XX a. Yvijos
bernardinų bažnyčia.



132. Šv. Onos Šeima.
XIX a. Kretingos
muziejus.



133. Šv. Onos Šeima.
XVII a. I p. / XVIII a.
vid. Dail. J. Kunickis (?).
Alsėdžių bažnyčia.



134. Šv. Onos
Šeima. XVIII a. II p.
Tabariškių bažnyčia.



135. Šv. Onos Šeima.
XVIII a. pab. Dail. Jonas
Nikodemus Lopacinskis.
LDM



136. *Arbor Virginis*.
XVIII a. pab.–XIX a.
pr. Procesijų altorėlio
paveikslas iš Kaunatavos
bažnyčios. Kretingos
muziejus.



137. Šv. Onos Šeima.
Než. italų dailininkas.
XVIII a. pab.
Miniatiūra. LDM



138. Šv. Onos Šeima.
XVIII a. Gardino (?) r.



139. Šv. Onos
Šeima. XIX a.
Paveikslas,
buvęs Notėnų
bažnyčioje. LDM



140. Šventieji garbina
Šv. Šeimą. Apie 1690 m.
Dail. Johanas Gothardas
Berghofas.



141. Šv. Ona su
šv. Joakimu ir šv.
Juozapu. XVIII a.
7–8 deš. Dail. Simonas
Čechavičius (?).
Tabariškių bažnyčia.



142. Švč. M. Marijos
auklėjimas. XVIII a. I p.
Dail. Simonas
Čechavičius. Piešinys.
NČDM



143. Švč. M. Marijos
auklėjimas. XVIII a. I p.
Dail. Simonas Čechavičius.
Siedlce bažnyčios (Lenkija)
paveikslas.



144. Šv. Joakimo ir šv. Onos
susitikimas prie Aukso vartų.
Bartolomeo Schedoni
(1578–1615) paveikslo kopija.
LDM.



145–148. *Arbor Virginis* freska
ir jos fragmentai. Vilniaus
Šv. Mykolo bažnyčios interjero
pietinė siena. Fot. Aloyzas
Petrašius, 2015 m.



149. Švč. Mergelė Marija
Nekaltai Pradėtoji.
XVII a. II p.–XVIII a. pr. LDM.



150. *Arbor Virginis*.
XVIII a I p. Aptaisai –
XVIII a. IV ketv. / XIX a.
I ketv. Kriaunų Dievo
Apvaizdos bažnyčia.



151. *Arbor Virginis*. XVIII a.
pab.–XIX a. pr. Paveikslas
fragmentas iš buvusios
Kaunatavos Dievo Apvaizdos
bažnyčios nešiojamo altorėlio.
Kretingos muziejus.



152. Šv. Joakimo
skulptūra. 1767–1769 m.
Prienu bažnyčia.



153. Šv. Šeimos alegorija.
1720–1730 m. Gardino
brigitiečių bažnyčia.

154–156. Švč. M. Marija
Nekaltai Pradėtoji su
šv. Ona ir šv. Joakimu.
XVIII a. pab.–XIX a. vid. BPM.





157. Švč. Mergelės Marijos gimimas. 1680–1685 m. Dail. Mikelandželas Paloni. Freska Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios vienuolių choro šiaurinės sienos paskliautėje.

158. Švč. Mergelės Marijos įvesdinimas į šventyklą. 1680–1685 m. Mikelandželas Paloni. Freska Pažaislio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios vienuolių choro šiaurinės sienos paskliautėje.



160. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. III ketv. (1751–1775 m.). Tryškių bažnyčios altorinis paveikslas.



159. Švč. Mergelės Marijos įvesdinimas į šventyklą. XVIII a. I p. Gardino brigičių bažnyčia.

161. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVII a. II p. Dail. Martynas Šimkevičius. LDM.



162. Švč. Mergelės Marijos
auklėjimas. 1625–1626 m.
Dail. Peter Paul Rubens.
Royal Museum of Fine Arts,
Antverpenas.



163. Švč. Mergelės Marijos
auklėjimas. XVIII a. III ketv.
Vilniaus buvusi jėzuitų
Šv. Arkangelo Rapolo
bažnyčia.



164. Švč. Mergelės Marijos
auklėjimas. XVIII a. III ketv.
Kiauklių bažnyčios altorėlio
paveikslas.



165. Švč. Mergelės Marijos
auklėjimas (neiškilo). XIX a.
Pakalnių bažnyčios altorinis
paveikslas.

166. Švč. Mergelės Marijos
auklėjimas. Šv. Elžbieta ir šv. Jonas
Krikštytojas. XIX a. I p. Tytuvėnų
bernardinų bažnyčios nešiojamas
paveikslas (neiškilo).





167. Švč. Mergelės Marijos
auklėjimas. Lit. Józefas
Ozębłowski. XIX a. 4–8 deš.
LMABVB RSS.



168. Švč. Mergelės Marijos
auklėjimas. XVIII a. pab.
Než. vokiečių dailininkas.
Paspalvinta graviūra. LDM



169. Švč. Mergelės
Marijos auklėjimas.
XVIII a. pab. LDM

170. Švč. Mergelės
Marijos auklėjimas.
XVIII a. III ketv.
Dotnuvos bernardinų
bažnyčios procesijų
altorėlio paveikslas.



171. Švč. Mergelės
Marijos auklėjimas. Iki
1786 m. Kiemeliškių
parapinė bažnyčia.



172. Labanoro bažnyčios devocinė kompozicija (neiškliko). XVIII a.

173. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. IV ketv. Smalvų bažnyčia. Fot. VAKA.



174. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. 1797 m. Dail. Justin Krantz. Komantavo bažnyčioje buvęs paveikslas. Baltarusijos senosios kultūros muziejus Minske.



175. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVIII a. II p. Vilniaus katedros rinkiniuose buvęs paveikslas.





177. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. Po 1743 m. Dail. Simonas Čechavičius. Opole Lubelskie (Lenkija) buvusi pijorų parapiinė bažnyčia.

176. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XIX a. (?). Dusmenų bažnyčia.



178. Švč. Mergelės Marijos ir šv. Juozapo sužadėtuvės. XVIII a. vid. Vilniaus Šv. Jurgio kankinio bažnyčia.



180. Didkiemio bažnyčios didysis altorius. XVIII a.



179. Nešiojamo altorėlio retabulas su paveikslais „Švč. M. Marijos Nekaltas Prasidėjimas“ ir „Šv. Ona“. XVIII a. III ketv. Krokialaukio bažnyčia.

181. Šv. Onos skulptūra.
Sk. Jonas Karolis
Frezeris. 1763–1766 m.
Vilniaus bernardinų
bažnyčia.



182. Šv. Onos
skulptūra. XVIII a.
Slanimo bernardinų
bažnyčia.



183. Šv. Onos skulptūra.
Iki 1795 m. Valkininkų
bažnyčios fasadas.



184. Šv. Onos skulptūra.
XVIII a. III ketv. Vilniaus
Visų Šventųjų bažnyčia.



185. Šv. Onos skulptūra.
XVII a. pr. (?). Vadaktėlių
bažnyčia.



186. Šv. Onos
skulptūra.
XVIII a. III ketv.
Laukuvos bažnyčia.





188. Šv. Onos skulptūra. Buvusi Viarkovichy bažnyčioje. XVIII a. vid. Baltarusijos senosios kultūros muziejus Minske.



189. Šv. Onos skulptūra. XVIII a. II p. Sedos bažnyčia.

187. Šv. Joakimas su šv. Ona. 1600 m. Dail. Francisco Pacheco. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.



190. Barbaros Radvilaitės portretas (?). Dail. Jan Steven van Calcar (1499–1546). Privati nuosavybė.

191. Švč. Mergelės Marijos auklėjimas. XVII–XVIII a. Cieszyno bonifratų vienuolynas (Lenkija).

192. Šv. Onos skulptūra. XVIII a. IV kv. Tryškių bažnyčia.



Lijana Birškytė-Klimienė

Gimė 1974 m. Plungėje.

1992–1996 m. studijos Vytauto Didžiojo universitete, Menų fakultete.

1996 m. įgytas menotyros bakalauro laipsnis.

1996–1997 m. studijos Vidurio Europos universitete Budapešte, Viduramžių studijų fakultete.

1997 m. įgytas menų magistro laipsnis.

2010–2015 m. doktorantūros studijos Lietuvos kultūros tyrimų institute ir Vilniaus dailės akademijoje.

1997–2002 m. vadovės pareigos Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Vaizduojamosios dailės skyriuje.

1998–2000 m. asistentės pareigos Vytauto Didžiojo universitete, Menų fakultete.

Nuo 2002 m. vyresniosios muziejininkės pareigos Lietuvos nacionalinio muziejaus Ikonografijos skyriuje.

Nuo 2015 m. vyresniosios paminklotvarkininkės pareigos Kultūros paveldo centro Duomenų skyriaus Kilnojamųjų objektų poskyryje.

Nuo 2008 m. Lietuvos dailės istorikų draugijos narė.

El. paštas: *birskyte@yahoo.com*

Publikacijos disertacijos tema mokslo leidiniuose:

Lijana Birškytė-Klimienė, Vienas šv. Onos paveikslas, jo kontekstas ir istorija, *Menotyra*, 2011, nr. 18 (1), p. 29–47. ISSN 1392-1002.

Lijana Birškytė-Klimienė, Ankstyvosios šv. Onos kulto apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Menotyra*, 2013, nr. 20 (1), p. 1–19. ISSN 1392-1002.

Lijana Birškytė-Klimienė, Šv. Onos brolijos Žemaičių vyskupijoje XVII–XVIII a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, Vilnius*, 2014, t. 37 B, *Bažnyčios istorijos studijos*, VII, p. 77–109. ISSN 1392-0502.

Sudaryti mokslo leidiniai:

Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas: Žemaičių vyskupijos istorija. 2013 m. gegužės 24 d. – spalio 27 d. Žemaičių krikšto ženklai. 2013 m. gruodžio 5 d. – 2014 m. kovo 3 d. Parodų knyga, sud. Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015. ISBN 978-609-8039-69-6.

Pranešimai mokslinėse konferencijose disertacijos tema:

Lijana Birškytė-Klimienė, „Šv. Onos brolijos Žemaičių vyskupijoje“, pranešimas respublikinėje mokslinėje konferencijoje *Evangelijos šviesa žemaičiuose: šeši Krikšto istorijos amžiai*, Telšiai, 2013 m. rugpjūčio 3 d.

Lijana Birškytė-Klimienė, „Stebuklingi šventųjų kūnai: Batakių šv. Onos skulptūros atvejis“, pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje *Kūnas: ne laiku ir be vietos*, Vilnius, 2015 m. gegužės 21 d.

Lijana Birškytė-Klimienė

ŠV. ONOS KULTAS IR ATVAIZDAI
LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS
KATALIKŲ BAŽNYČIOSE

Daktaro disertacija

Išleido Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105, Vilnius
Spausdino UAB „BMK leidykla“, J. Jasinskio g. 16, LT-01112, Vilnius